

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**ŞARK TİCARET YILLIKLARI'NA GÖRE TRABZON'DA ESNAF VE MESLEKLER
(1881-1914)**

DOKTORA TEZİ

Fatma ÇAKIR

NİSAN-2025

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**ŞARK TİCARET YILLIKLARI'NA GÖRE TRABZON'DA ESNAF VE MESLEKLER
(1881-1914)**

DOKTORA TEZİ

Fatma ÇAKIR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ

NİSAN-2025

TRABZON

ONAY

Fatma ÇAKIR tarafından hazırlanan “Şark Ticaret Yıllıkları’na Göre Trabzon’da Esnaf ve Meslekler (1881-1914)” adlı bu Çalışma 21.04.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu oybirliği/ oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı’nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Özgür YILMAZ	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Kemal SAYLAN	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Haydar AKYAZI
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Fatma ÇAKIR

07/04/2025

ÖNSÖZ

Genel olarak yapılan Osmanlı kentlerinin ekonomik yapısının incelenmesi makro değişkenler üzerinden yapılmıştır. Makro değişkenler arasında yapılan ithalat, ihracat ve dış borçlar gibi faktörler yer almaktadır. Bu çalışma da ise Trabzon özelinde mikro değişkenler üzerinden Osmanlı kent ekonomisi incelenmiştir. Öncelikle Trabzon limanına gelen giden gemiler ve yapılan ithalat, ihracat üzerinden Trabzon'un makro değişkenler üzerinden ekonomisi ele alınmıştır. Kent ekonomisinin çalışılmasında makro değişkenler kadar mikro değişkenlerin de önemi büyüktür. Bu değişkenlerle anlatılmak istenen ise kentin üreticileri, tüketicileri, girişimcileri, firmalar ve bütün bu unsurların hikâyeleridir. Kısaca Trabzon'un esnaf ve mesleki yapısıdır. Bu çalışma ile Trabzon'un sahip olduğu tüm bu değişkenler verilmiş ve kent ekonomisi incelenmiştir. Diğer taraftan 19. yüzyıl ile beraber Osmanlı Devleti'nin yaşadığı tüm değişim ve dönüşüm Osmanlı'nın özellikle liman kentlerinde kendisini göstermiştir. Bir liman kenti olan Trabzon'da Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu dönüşümü yapılan iktisadi faaliyetlerde, meslek dallarında ve kurumlarda gözlemlemek mümkündür. Bu çalışma ile yaşanan bu değişim ve dönüşüm Trabzon özelinde incelenmiştir.

Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Lisans eğitimine başladığım günden bugüne kadar ve doktora süresi boyunca benden desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen öncelikle danışmanım Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ'e ve diğer hocalarım Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ'e ve Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmamda desteklerinden dolayı Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK, Prof. Dr. Özgür YILMAZ ve Prof. Dr. Kemal SAYLAN'a çok teşekkür ederim. Ayrıca kendileriyle tanışma fırsatım olmadı, fakat yaptıkları çalışmalarla tezimin çatısını ve içeriğini oluşturmamda bana yol gösteren Prof. Dr. Ayhan AKTAR'a, Prof. Dr. Filiz DIĞIROĞLU'na, Dr. Cihan GÜNEŞ'e ve Göksel Zekeriya İSMAİLOĞLU'na teşekkür ederim. Yine tez çalışması süresince desteklerinden dolayı aileme ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Nisan, 2025

Fatma ÇAKIR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
GRAFİKLER LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIV
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TRABZON'DA TİCARİ VE MESLEKİ ALT YAPI	5-56
1.1. Osmanlı Hakimiyetine Kadar Trabzon	5
1.2. Trabzon'un İdari ve Demografik Yapısı	10
1.3. Trabzon Limanı ve Ticari Hacmi	17
1.3.1. İthalat	27
1.3.2. İhracat	33
1.4. İran Transit Ticareti	37
1.5. Trabzon'da Ticaret Merkezleri: Çarşı, Pazar, Bedesten ve Hanlar	43
1.6. 19. Yüzyıl Öncesi Trabzon'da Mesleki Yapı.....	50
1.7. 19. Yüzyılda Trabzon'da Esnaf ve Mesleki Dönüşüm	52

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRABZON TİCARETİ: TÜCCAR, ORGANİZASYON VE KURUMLAR	57-116
2.1. Ticarete Önemli Gruplar	57
2.1.1. Tüccarlar	57
2.1.2. Komisyoncular.....	75
2.1.3. Nakliyeciler.....	80
2.1.4. İran Transit Ticareti Nakliyecileri.....	81
2.1.5. Sarraflar	82
2.1.6. Bankerler.....	83
2.2. Ticarete Yeni Girişimciler, Organizasyonlar ve Kurumlar.....	86

2.2.1. Gemicilik ve Nakliye Kumpanyaları	86
2.2.2. Gemi Tedarikçileri	94
2.2.3. Sigorta Şirketleri ve Temsilcileri	95
2.2.4. Ticari Temsilcilikler.....	103
2.2.5. Konsolosluklar	104
2.2.6. Bankalar	110
2.2.7. Trabzon Ticaret Meclisi	113
2.2.8. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TRABZON'DA ESNAF VE MESLEKİ YAPI 117-178

3.1. Geleneksel Esnaf ve Meslekler	117
3.1.1. Bakkallar	117
3.1.2. Kunduracılar	118
3.1.3. Kundura Malzemesi Tedarikçileri	118
3.1.4. Terziler	119
3.1.5. Sahaflar	120
3.1.6. Bakırcılar	121
3.1.7. Tenekeçiler.....	123
3.1.8. Kuyumcular.....	123
3.1.9. Fırıncılar.....	124
3.1.10. Değirmenciler	124
3.2. Tarım ve Hayvansal Ürün Satıcıları	126
3.2.1. Zahiracılar.....	126
3.2.2. Uncular.....	126
3.2.3. Tütüncüler	127
3.2.4. Ceviz ve Fındık Satıcıları.....	130
3.2.5. Kurutulmuş Meyve Satıcıları	131
3.2.6. Fasulyeciler	131
3.2.7. Pirinç Satıcıları.....	132
3.2.8. Ketan Tohumu Satıcıları	132
3.2.9. Sarı Balmumu Satıcıları	132
3.2.10. Sabun Üreticileri	132
3.2.11. Sabun ve Yağ Satıcıları.....	133
3.2.12. Yumurta Satıcıları	133
3.2.13. Balık Yağı Satıcıları.....	134
3.2.14. Tuzlanmış Balık Satıcıları.....	135
3.3. İthalat ve İhracatçılar.....	135

3.3.1. Deri ve Post Satıcıları	135
3.3.2. Kürkçüler	138
3.3.3. Kolonyal Zahiracılar	139
3.3.4. Kolonyal Mal Satıcıları.....	140
3.3.5. Saatçiler	141
3.3.6. Porselen ve Züccaciye Satıcıları	143
3.3.7. Manifaturacılar.....	144
3.3.8. Tuhafiyeciler	147
3.3.9. Hırdavatçılar	148
3.3.10. Kumaşçılar	149
3.3.11. Halep Kumaş Satıcıları	152
3.3.12. İpek ve Yünlü Dokuma Satıcıları.....	153
3.3.13. Baskılı Mendilciler.....	154
3.3.14. Tülbent Satıcıları.....	154
3.3.15. Yeni Ürün Satıcıları	155
3.3.16. Çorap Satıcıları	155
3.3.17. Kâğıt Üretici ve Satıcıları	156
3.3.18. Sigara Kâğıdı Üreticileri	157
3.3.19. Fayansçılar	157
3.3.20. Dökümcüler.....	158
3.3.21. Keresteciler	159
3.3.22. Alkollü İçki Satıcıları.....	159
3.3.23. Dikiş Makinesi Bayi ve Satıcıları	162
3.4. Yeni Meslekler	163
3.4.1. Kadın Giyim Mağazaları ve Terzihaneler.....	163
3.4.2. Mobilyacılar	163
3.4.3. Lambacılar	164
3.4.4. Fotoğrafçılar.....	164
3.4.5. Parfümeri Satıcıları	164
3.4.6. Müzik Aleti Satıcıları.....	166
3.4.7. Oyuncakçılar	166
3.4.8. Konserveçiler	166
3.4.9. Pastacılar ve Şekerleme Satıcıları	167
3.4.10. Posta Pulu Satıcıları	167
3.4.11. Matbaacılar	167
3.4.12. Otel ve Otelciler	169
3.4.13. Hekimler	171
3.4.14. Eczacı ve Eczaneler	173
3.4.15. Ecza Tacirleri	177

3.4.16. Dişçiler.....	177
3.4.17. Avukatlar	177
SONUÇ.....	179
KAYNAKÇA	182
EKLER.....	196
ÖZGEÇMİŞ.....	202

ÖZET

Bu çalışmada Şark Ticaret Yıllıkları'na göre Trabzon'da esnaf ve meslekler incelenmiştir. Çalışma 1881-1914 yıllarını kapsamaktadır. İlk bölümde Trabzon'un ticari ve mesleki alt yapısına değinilmiştir. Şehrin tarihi, idari yapısı ve nüfusu ile ilgili bilgi verilmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın başlarında Trabzon limanının ithalat ve ihracat seyri incelenmiş ve limanın ticari potansiyeli görülmüştür. Son olarak bu bölümde artan ticari faaliyetler ve modernleşme ile beraber Trabzon'un mesleki yapısındaki değişim ve dönüşüm verilmiştir.

İkinci bölümde Trabzon'da tüccar, komisyoncu ve nakliyeciler gibi Trabzon'un ticaretteki ana aktörleri incelenmiştir. 19. yüzyılda Trabzon'daki yeni ticari girişimciler ve kurumlar ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise her Osmanlı şehrinde olduğu gibi şehir ekonomisinde önemli bir yere sahip olan esnaf sınıfına değinilmiş ve esnaf profili çıkarılmıştır. 19. yüzyılda Trabzon'da bulunan geleneksel ve yeni meslekler incelenmiştir. Şehirdeki iki meslek grubunun da faaliyetlerine değinilmiştir. Ayrıca bu dönemde şehir içindeki dükkân, mağaza ve imalathane sahipleri verilmiştir. Trabzon'da modern hayat ile beraber artan hekim, eczacı ve avukat gibi meslek ve uzmanlıklar incelenmiştir. Genel olarak çalışmada Trabzon ekonomisi ve ticari hayatı şehirdeki esnaf ve meslekler üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Şark Ticaret Yıllıkları, Trabzon, ticaret, esnaf, meslek.

ABSTRACT

This study examines tradesmen and professions in Trabzon according to the *Annuaire Oriental du Commerce*. The study covers the years 1881-1914. The first section addresses the commercial and professional infrastructure of Trabzon. Information is provided on the city's history, administrative structure and population. The import and export flow of the Trabzon port in the last quarter of the 19th century and the beginning of the 20th century is examined and the commercial potential of the port is seen. Finally, this section provides the changes and transformations in the professional structure of Trabzon along with increasing commercial activities and modernization.

The second section examines the main actors in trade in Trabzon, such as merchants, brokers and carriers. New commercial entrepreneurs and institutions in Trabzon in the 19th century are discussed. In the last section of the study, the tradesmen class, which had an important place in the city economy as in every Ottoman city, is mentioned and the profile of the tradesmen is drawn. Traditional and new professions in Trabzon in the 19th century are examined. The activities of two professional groups in the city were also mentioned. In addition, the owners of shops, stores and workshops in the city during this period were given. Professions and specialties such as doctors, pharmacists and lawyers, which increased with modern life in Trabzon, were examined. In general, the economy and commercial life of Trabzon were evaluated in the study through the tradesmen and professions in the city.

Keywords: *Annuaire Oriental du Commerce*, Trabzon, trade, tradesman, profession.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	SayfaNr.
1	1877 yılında Trabzon'daki Mahalleler ve Nüfusları.....	15
2	1878-1908 Yılları Arasında Trabzon'a Gelen Buharlı ve Yelkenli Gemi Trafiği	25
3	1895-1896 Yıllarında Trabzon'a Gelen Gemi Sayısı ve Alınan Ücretler.....	26
4	1883-1908 Yılları Arasında Trabzon Limanının Ülkelere Göre Trabzon Dış Ticareti.....	27
5	1898-1900 Yılları Arasında Trabzon Limanına Yapılan İthalat.....	29
6	1908 Yılında Trabzon'a İthal Edilen Ticari Mallar	32
7	1898-1900 Yılları Arasında Trabzon Limanından Yapılan İhracat	34
8	1908 Yılında Trabzon'dan İhraç Edilen Başlıca Mallar	37
9	Osmanlı Yoluyla İran'a Taşınan Mal Miktarı (Balya Sayısı).....	40
10	Trabzon Limanından İran'a İthal Edilen Mallar	41
11	Trabzon Limanından İhraç Edilen İran Malları	42
12	1881-1914 Yılları Arasında Trabzon'da Meslekler ve İktisadi Faaliyetler	54
13	Trabzon'da Tüccarların Ticarethanelerini Kurdukları Tarihler	72
14	Trabzon'da Tüccarların Meşgul Oldukları Diğer İşler	74
15	1881-1914 Trabzon'da Acentesi Bulunan Denizcilik Şirketleri.....	93
16	1895-1897 Yılları Arasında Trabzon'da Bulunan Sigorta Şirketlerinin Hizmet Verdikleri Alanlar	98
17	1881-1914 Yılları Arasında Trabzon'da Yer Alan Sigorta Şirketleri.....	102
18	1881-1920 Yılları Arasında Trabzon'da Faaliyet Gösteren Konsolosluklar	110
19	1898 Yılı Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası.....	116
20	1900 Yılında Trabzon'daki Eczacılar ve Bulundukları Mevkiler.....	175

GRAFİK LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Trabzon'a İthal Edilen Mal Kategorileri ve Yıllara Göre Dağılımı.....	30
2	1885-1904 Yılları Arasında Trabzon'a Yapılan İthalatın Ükelere Göre Oranları	31
3	Trabzon'dan İhraç Edilen Mal Kategorileri ve Yıllara Göre Dağılımı.....	35
4	1885-1904 Yılları Arasında Trabzon'a Yapılan İhracatın Ükelere Göre Oranları	36
5	Trabzon Limanından İthal Edilen Mal Kategorileri	42
6	Trabzon Limanından İhraç Edilen Mal Kategorileri	43
7	1881-1921 Trabzon'da Faaliyet Gösteren Meslek Sayısı	56
8	Trabzon'da Mesleklerin Alanlarına Göre Yüzdelik Dağılımı	56
9	Trabzon'daki Tüccar Sayısı.....	70
10	Trabzon'da Komisyonculuk Yapan Kişi Sayısı.....	80
11	Trabzon'da Nakliyecilik Yapan Kişi Sayısı	81
12	Trabzon'daki Bankerlerin Adedi	86
13	1906 Yılında Trabzon'da Bulunan Kumpanyaların Gemi Sayılarının Ükelere Göre Oranları	91
14	Trabzon'da Denizcilik Şirketi Acentesi İşleten Tüccarların Yüzdelik Oranları.....	94
15	1911 Yılında Trabzon'da Yer Alan Sigorta Şirketlerinin Menşei Oldukları Ükelere Göre Oranı	100
16	Trabzon'da Sigorta Acentesi İşleten Kişilerin Sigorta Piyasasındaki Yüzdelik Oranları	103
17	Trabzon'daki Tütün Tüccarlarının Sayısı	130
18	Trabzon'da Deri ve Post Satan Esnaf Sayısı	138
19	Trabzon'daki Manifaturacı Esnafının Sayısı	147
20	1908 Yılında Trabzon'a İthal Edilen Hırdavatın Ükelere Göre Oranları	149
21	1908 yılında Trabzon'dan İhraç Edilen Keten Kumaşın Ükelere Göre Yüzdelik Oranları	151
22	Trabzon'da Kumaşçı Esnafının Sayısı.....	152
23	1910 Yılında Trabzon'a İthal Edilen Kâğıdın Ükelere Göre Yüzdelik Oranları.....	157
24	1908 Yılında Trabzon'a İthal Edilen Boyanın Ükelere Göre Yüzdelik Oranları	158
25	1908 Yılında Trabzon'a İthal Edilen Alkollü İçkilerin İthal Edilen Ükelere Göre Oranları	162

26	1910 Yılında Trabzon’a Yapılan Parfümeri İthalatının Ülkelere Göre Yüzdelik Oranları	166
27	Trabzon’da Bulunan Otel Sayısı.....	171
28	Trabzon’da Bulunan Hekim Sayısı.....	173
29	1908 Yılında Trabzon’a İthal Edilen Ecza ve İlacın Ülkelere Göre Yüzdelik Oranları	176
30	Trabzon’da Bulunan Eczacı Sayısı.....	176
31	Trabzon’daki Avukatların Sayısı	178

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
A. MTZ.	: Sadâret Eyâlât-ı Mümtâze Kalemi Belgeleri
A. MKT. MHM.	: Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Evrâkı
A. MKT. NZD.	: Sadâret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrâkı
A. MKT. UM.	: Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Evrâkı
BEO.	: Babıâli Evrâk Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
Haz.	: Hazırlayan
İ. DH.	: İrâde Dâhiliye
İ. HR.	: İrâde Hariciye
İ. MVL.	: İrâde Meclis-i Vâlâ
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T. C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TFR.I. A.	: Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı
TVS.	: Trabzon Vilayet Salnameleri
vd.	: ve diğerleri
Vol.	: Volume
Y. PRK. A.	: Yıldız Perakende Evrakı Askeri
Y. PRK. ML.	: Yıldız Perakende Evrâkı Maliye Nezareti Maruzâtı
Y.PRK.MYD.	: Yıldız Perakende Evrâkı Evrâkı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi
Y. A. HUS.	: Yıldız Sadâret Hususi Evrâkı

GİRİŞ

Sanayi devrimi, insan yaşamının en önemli dönüşümlerinden biridir. Devrim, dokuma sanayisinde gerçekleşen icatların yapımıyla başlamıştır. Pamuk eğirme makinesinin yapımı ve geliştirilmesi, devamında buhar makinasının icat edilmesiyle dokuma fabrikası makinaya dayanan bir işletme olmuştur. Bu sürecin arkasından gelen demir-çelik dönemi ile önemli icatların yapıldığı bir dönem başlamıştır. Böylece demir-çeliğin birçok malzemenin yerine geçtiği bir dünya kurulmuştur. Arkasından gelen ulaştırma çağı ile lokomotif üzerine çıkır açan çalışmalar yapılmıştır. 1830'da ilk trenler işlemeye başlamış ve demiryolu hatları kurulmuştur.¹ Yelkenliler, buharlı gemilere dönüştürülerek kapitalizmin önemli uluslararası taşımacılık aracı haline gelmiştir.² Sanayi devriminin geçirdiği aşamalar ve buhar gücüne dayalı üretim artışı dünyada farklı ekonomik ilişkileri de beraberinde getirmiştir. Sanayi konusunda gelişme gösteren ülkeler hammadde sağlamak ve mamul mallarına pazar bulabilmek için bir rekabet içine girmiştir.

Sanayi devriminin getirdiği yeni dünya sistemi ve iktisadi ilişkiler sonucunda 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti, bir değişim içerisine girmiştir. Bu dönemde Osmanlı idare yapısında Tanzimat ve Meşrutiyet gibi yeni yapılanmalar yaşanmıştır. Ekonomi alanında yapılan serbest ticaret anlaşmaları iktisadi ve sosyal dönüşümü hızlandırmıştır.³ Tanzimat ile başlayan modernleşme süreci 19. Yüzyılın ikinci yarısı ile beraber hız kazanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin imalat yöntemlerinin modernleşmesi, ülkede üretimin artırılması ve yerel üretimin Avrupa pazarlarıyla yarışabilmesi için ülke içinde yapılan iktisadi yatırımlar kimi zaman devlet tarafından kimi zaman ise bir bölgenin yerel sermayedarları ya da Avrupalı girişimciler tarafından yapılmıştır.⁴

Osmanlı Devleti'nin Tanzimatla bereber geçirdiği siyasi, ekonomik ve sosyal değişimi merkezde, başka şehirlerde, şehir nüfusunda, iktisadi faaliyetlerin uygulandığı meslek dallarında ve kurumlarda gözlemlemek mümkündür. Şehirler, Osmanlı modernleşmesinin geçirdiği aşamaları yansıtmaları açısından önemlidir. Özellikle liman kentlerinde dış ticaretin yoğunlaşmasıyla

¹ E. J. Hobsbawm, **Sanayi ve İmparatorluk**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 13; Hans Freyer, **Sanayi Çağı**, (Çev: Bedia Akarsu-Hüseyin Batuhan), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2018, s. 40-42.

² Süleyman Uygun, **Osmanlı Sularında Rekabet; Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası (1851-1914)**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015, s. 11.

³ Mehmet Murat Baskıcı, **1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 31.

⁴ Göksel Zekeriya İsmailoğlu, **Selanik'te İktisadi Hayatın İzlenmesinde Bir Rehber Olarak Şark Ticaret Yıllıkları**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 1.

şehirlerdeki değişim ve dönüşüm daha görünür olmuştur. Dolayısıyla bu tezde Şark Ticaret Yıllıkları dikkate alınarak Trabzon şehrinin mesleki değişim ve dönüşümü ele alınmıştır.

Trabzon şehir tarihi, ekonomisi ve ticareti üzerine sayısız çalışma yapılmıştır. Literatürde çok miktarda kaynağın bulunması, çalışmanın başlıklarının çerçevelenmesi, tanımlanması ve verilerin tartışılmasında önemli katkı sağlamıştır. Tüm literatürün burada örneklendirilmesi ve irdelenmesi hayli kapsamlı olacağından, tez konusuna yakın ve örnek teşkil edebilecek çalışmaların bazıları burada verilmiştir. Bunların arasında Necmettin Aygün “Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret”⁵ Melek Öksüz “Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon”⁶, Özgür Yılmaz “Tanzimat Döneminde Trabzon”⁷, Muzaffer Başkaya, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon’da Ekonomik Hayat (1923-1950)”⁸, Ahmet Karaçavuş, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Trabzon”⁹ ve Volkan Aksoy, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Trabzon”¹⁰ yer almaktadır.

Tezin yukarıda verilen ya da diğer Trabzon çalışmalarından farkı, Şark Ticaret Yıllıkları dikkate alınarak oluşturulmasıdır. Bazı çalışmalarda bu yıllıklar kullanmıştır, fakat bu sınırlı sayıdadır. Dolayısıyla tezde Şark Ticaret Yıllıkları’nda Trabzon şehri ile ilgili bilgilerin büyük çoğunluğu kullanılmıştır. Diğer taraftan çalışma sadece esnaf ve meslekler odaklanmıştır. Trabzon ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda Trabzon’un bir dönemi dikkate alınıp Trabzon siyasi, sosyal ve ekonomi alanında incelenmiştir. Çalışmaların çoğunda meslekler dikkate alınmıştır, fakat bu çalışma meslekleri daha ayrıntılı tasnif etmesi açısından diğerlerinden farklıdır. Yapılan çalışmalarda Trabzon’daki gayrimüslim meslek sahiplerine değinilmiştir. Bu çalışma ile Trabzon’daki gayrimüslim meslek erbabı yine ayrıntılı bir şekilde verilmiş ve hangi mesleklerde yoğunlaştıkları rakamlarla ya da göstergelerle saptanmıştır. Diğer taraftan Trabzon ticari hayatı esnaf ve meslekler üzerinden değerlendirilmiştir. Dolayısıyla hazırlanan tezin bu yönleriyle Trabzon şehri çalışmalarına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Çalışma, 1881-1914 yılları arası dikkate alınarak yapılmıştır. Çünkü Trabzon şehri ile ilgili bilgiler Şark Ticaret Yıllıkları’nda 1881 yılı ile beraber karşımıza çıkmaktadır. Trabzon’da 1881 yılı ile vermeye başlayan meslekler, 1914’e kadar yıllıklarda artış göstererek devam etmiştir. Dolayısıyla çalışmada verilen tarih aralığında Trabzon’da hangi esnaf ve mesleklerin faaliyette olduğu sorusunun cevabı aranmıştır. Aynı zamanda geleneksel de meslekler saptanmıştır.

⁵ Necmettin Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret**, Serander Yayınları, Trabzon, 2005.

⁶ Melek Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, Serander Yayınları, Trabzon, 2006.

⁷ Özgür Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2014.

⁸ Muzaffer Başkaya, **Cumhuriyetin ilk Yıllarında Trabzon’da Ekonomik Hayat**, Serander Yayınları, 2015.

⁹ Ahmet Karaçavuş, **1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Trabzon**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

¹⁰ Volkan Aksoy, **II. Meşrutiyet Dönemi’nde Trabzon**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Modernleşme ve şehirde yapılan uluslararası ticaret ile Trabzon ticari hayatına katılan yeni mesleklerin hangileri olduğu belirlenmiştir. Geleneksel mesleklerin bu yeni meslekler karşısındaki durumları verilmeye çalışılmıştır. Yıllıklarda meslekleri yapan kişi ya da aile hakkında verilen ayrıntılı bilgilerle bunların hikayeleri ve Trabzon ticari hayatındaki rolleri belirlenmiştir. Meslekler ile beraber şehirdeki ticari hayatın ne kadar aktif olduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan bu tezde, birinci bölümde öncelikle Trabzon şehrinin tarihine, idari ve demografik yapısına değinilmiştir. Daha sonra Trabzon limanının gelişimi, şehrin dış bağlantıları, ihracat ve ithalat hacmi verilmiştir. Yine bu bölümde Trabzon'un ticari yapılarına ve merkezlerine değinilmiştir. Son olarak Trabzon'daki mesleklerin 19. yüzyıl öncesi ve sonrası durumu verilerek mesleklerdeki dönüşüm yorumlanmıştır. Kısaca bu bölümde Trabzon mesleki ve ticari hayatının alt yapısı verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Trabzon'da tüccarlar, komisyoncular, nakliyeciler, bankerler ve sarraflar gibi Trabzon ticaretine yön veren önemli gruplara yer verilmiştir. Yine bu bölümde sivil ticari örgüt ve organizasyonlarla resmi ticari kurumlar incelenmiştir. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise Trabzon'daki geleneksel esnaflar, tarım ve hayvansal ürün satıcıları, ithalat ve ihracatçılar, son olarak da yeni meslekler incelenmiştir. Bu bölümde Trabzon'dan ihraç ve şehre ithal edilen mallara da metin içinde değinilmiştir.

Şark Ticaret Yıllıkları tezin ana kaynağı olarak görülmüştür. Çalışmanın çerçevesi ve verilerin detaylandırılması bu kaynağa yapılan atıflarla temin edilmiştir. İstanbul şehri için ilk klavuzlardan biri olan “Indicateur Ottoman”ı 1868 yılında Raphael Cesar Cervati ve N. C. Sargologo birlikte Türkçe ve Fransızca yayımlamışlardır. Bu kaynak Şark Ticaret Yıllıkları'nın en eskisi sayılmaktadır. Yıllık, İstanbul'daki ticari ve iktisadi faaliyetleri girişimcilere tanıtmak için hazırlanmıştır. Yıllıklarda Galata ve Pera'daki iktisadi faaliyetler, İstanbul'da yaşayan zanaatkar, tüccar, esnaf ve meslek sahipleriyle yabancı firma temsilcileri bir araya getirilmiştir. Yıllıklar, yayımlanmasına bir müddet ara verildikten sonra 1880 yılından sonra tekrar düzenli olarak basılmaya başlanmıştır. Önceleri İstanbul'daki ticari faaliyetleri sunan yıllıklar, daha sonra Osmanlı topraklarındaki çoğu şehrin iktisadi faaliyetlerini vermeye başlamıştır. İstanbul, Selanik, Trabzon ve Samsun bu şehirler arasındadır. Trabzon Vilayeti, 1881 yılı “L'Indicateur Ottoman. Annuaire Almanach” ile beraber yıllıklarda yer almaya başlamıştır. Yayımcılığını Cervati Kardeşler ve D. Fatzea yapmıştır. Yıllık, 1888 yılına kadar bu isimle yayımlanmış, 1888 yılında “Indicateur Ottoman Annuaire du Commerce” ismini almış, 1889-1890 yılı ile beraber “Annuaire Oriental du Commerce” adı altında yayımlanmaya başlanmıştır. 1889-1930 yılları aralığında yıllıklar “Annuaire Oriental du Commerce” ismiyle yayınlanmıştır. 1931-1945 yılları arasında ise Şark Ticaret Yıllıkları'nın yayımcısı değişmiş ve yıllıklar, Milli Ülkü Neşriyat Yurdu tarafından basılmıştır.¹¹

¹¹ İsmailoğlu, a.g.t, s. 41-42.

Şark Ticaret Yıllıkları dikkate alınarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹² Yapılan çalışmaların Şark Ticaret Yıllıkları'nı kullanırken uyguladıkları tasnif sistemi ve yöntem bu çalışmaya da model olmuştur. Ayrıca tezde, Şark Ticaret Yıllıkları'ndan yapılan atıflarda yer, kişi ve kurum isimleri yazılırken kaynağın imlası olduğu gibi korunmuştur.

Diğer yandan özellikle ithalat ve ihracat ile ilgili veriler oluşturulurken İngiliz konsolos raporlarından faydalanılmıştır.¹³ İngiliz konsolosluklarının faaliyet gösterdiği kentlerden özellikle limanlardaki konsoloslar, göreve başladıkları süreden itibaren, söz konusu şehirle İngiltere ve diğer ülkelerin yaptıkları ticaret ile ilgili kayıtları saklamak ve senelik raporlar hazırlayarak Dışişleri Bakanlığı'na göndermek temel görevleri arasında yer almıştır. Dolayısıyla hazırlanan bu raporlar o bölgenin yerel tarihi kadar ticari durumunun bilinmesi açısından da önemli bir kaynaktır. İlk defa 1831 yılında James Brant isimli bir İngiliz konsolosu Trabzon'a gelmiştir. Konsolos, 1 Temmuz 1831 tarihinde ilk raporunu İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. James Brant ile başlayan İngiliz Trabzon Konsolosluğu 1914 yılına kadar sürdürmüş ve bu süreçte Trabzon'a gelen diğer konsoloslar da bölgeyle ilgili kendi raporlarını hazırlamıştır.¹⁴ Bu raporlar Trabzon Vilayeti'deki ticari faaliyetleri, üretilen tarımsal ürünleri, endüstriyel faaliyetleri, ithal ve ihraç edilen malları, bunların değerlerini, hangi ülkelerden hangi mal ithal ve ihraç edildiğine dair bilgi vermektedir. Ayrıca raporlar ithalatta ve ihracatta gerçekleşen artış ve eksilmeyi tespit etme olanağı da sağlamaktadır.

Çalışmada bir diğer önemli kaynak grubunu da Trabzon Vilayet Salmeleri oluşturmıştır. Trabzon Vilayet Salmesinin ilki 1869 yılında, sonuncusu ise 1904 yılında yayımlanmıştır. Salmeler bizlere, Trabzon Vilayeti ile ilgili coğrafi, idari ve ekonomik bilgiler vermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla salmeler ayrıntılı bir şekilde çalışmada kullanılmıştır. Salmelerin yanında tezde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgeler ve süreli yayınlar kullanılmıştır. Son olarak tez, Osmanlı ekonomi ve iktisat tarihi, şehir tarihi ve ticaret tarihi ile ilgili çeşitli makale, sempozyum bildirileri ve telif eserlerle desteklenmiştir.

¹² Turgut Kut, "Indicateur Ottoman: Şark Ticaret Yıllıkları", **Simurg "Kitap Kokusu"**, Sayı: 1, s. 186-199; Ayhan Aktar, "Şark Ticaret Yıllıkları'nda "Sarı Sayfalar": İstanbul'da Meslekler ve İktisadi Faaliyetler Hakkında Bazı Gözlemler, 1868-1938", **Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 157-208; Filiz Dıñoğlu, **XIX. Yüzyıl Karadeniz'inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011; Göksel Zekeriyâ İsmailoğlu, **Selanik'te İktisadi Hayatın İzlenmesinde Bir Rehber Olarak Şark Ticaret Yıllıkları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018; Serkan Yazıcı, "Şark Ticaret Yıllıklarına Göre Üç Devirde İzmit Şehrinde Ticaret", **Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III**, Kocaeli, s. 1783-1816.

¹³ **Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914**, Haz: Musa Şaşmaz, Cilt: 1,2,3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

¹⁴ **Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914**, Cilt: 1, s. XIII.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TRABZON'DA TİCARİ VE MESLEKİ ALT YAPI

1.1. Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Trabzon

Evliya Çelebi, Karadeniz'in İstanbul Boğazı ile Marmara Denizi'ne bağlandığını, Marmara Denizi ile de Ege ve Akdeniz ile birleştiğini belirtmektedir. Ayrıca Kerç Boğazı sayesinde de Azak Denizi'ne bağlandığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda Evliya Çelebi, İstanbul Boğazı'nda Akdeniz ve Karadeniz birbirine karıştığı için bazı tarihçilerin İstanbul Boğazına “Merece'l Bahrayn” dediğini söylemektedir.¹⁵ Kaleme aldığı “Karadeniz” adlı kitabında Karadeniz'i bir böbreğe benzeten Ascherson, Karadeniz ile ilgili ayrıca şu ifadeleri kullanmıştır: “Dış okyanuslara ip gibi İstanbul ve Çanakkale boğazlarıyla bağlanır. Ama gene de denizdir; tatlı su gölü değil: Doğudan batıya 1170 kilometre, kuzeyden güneye 600 kilometre uzanan tuzlu bir deniz”¹⁶ Yine “Pontus Tarihi” kitabının yazarı Bijişkyan, kitabında eskilerin Karadeniz'i gerilmiş bir yaya benzettiğinden, ancak kendisinin Karadeniz'i daha çok bir ejdere benzettiğinden bahsetmiştir.¹⁷ Karadeniz, jeolojik evrimini uzun sürede tamamlamıştır. Bu deniz, doğuda Aral Gölü ile birlikte Hazar Denizi'nden başlayarak Viyana Havzası'na kadar ulaşan eski bir denizin kalıntısıdır. Bu iç deniz, üçüncü zamanın sonlarında parçalanmaya başlamış, Karadeniz ve Hazar olmak üzere ikiye bölünmüştür.¹⁸

Karadeniz, zaman içerisinde bugünkü şeklini almış ve konumundan dolayı birçok dönemde Bizans, Osmanlı ve Rusya gibi büyük güçlerin ilgi odağı olmuştur.¹⁹ Asya ve Avrupa arasındaki konumuyla Doğu-Batı arasındaki yer alan deniz ticaretinde kilit konumdaki Karadeniz'i egemenlikleri altına alan büyük güçler Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan su yolunu dolayısıyla da bölgedeki ticari faaliyeti ve siyaseti kontrolleri altına almayı hedeflemiştir. Dolayısıyla Karadeniz'in önemli liman kentlerinden biri olan Trabzon da her dönem birçok devletin ve

¹⁵ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Haz: Orhan Şaik Gökyay, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 14.

¹⁶ Neal Ascherson, **Karadeniz**, (Çev: Kudret Emiroğlu), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 16; Özhan Öztürk, **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**, Cilt: 2, Heyyamola Yayınları, İstanbul, 2005, s. 617-618.

¹⁷ P. Minas Bijişkyan, **Pontus Tarihi**, (Çev: Hrand D. Andreasyan), 2. Baskı, Çiviyazları Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 81.

¹⁸ Metin Tuncel, “Karadeniz”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 24, İstanbul, 2001, s. 386. Karadeniz coğrafyası ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Cihan Güneş, **19. Yüzyılda Karadeniz Ticareti Kurumlar ve Organizasyonlar**, Efil Yayınevi, Ankara, 2021, s. 34-43; Cihan Güneş, **Karadeniz'de Uluslararası Ticaret ve Kurumların Rolü (1830-1914)** Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 34-43.

¹⁹ Charles King, **Karadeniz**, (Çev: Zülal Kılıç), 2. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 22.

topluluğun önem gösterdiği bir şehir olma özelliği taşımıştır. Trabzon, kurulduğu ilk tarihlerden itibaren Karadeniz bölgesinin ekonomik, askeri ve siyasi durumunda etkin rol oynamıştır.²⁰

Toplumların, Trabzon'a yerleşmesi eski devirlere kadar götürülmektedir. Araştırmalara göre, M.Ö. 2000'li yıllardan itibaren bölgede Gaşkalar, İskitler, Kimmerler, Kumanlar, Peçenekler gibi Türk olduğu söylenen kavimler yaşamaktaydı. Dolayısıyla şehrin Karadeniz'in kuzeyinden gelen Orta Asya menşeli Türk toplulukları tarafından kurulduğu bilinmektedir.²¹ M.Ö 756 yılında denizci ve ticaret ile uğraşan Miletli Trabzon'u ele geçirirler. İlk önce Sinop'u alan Miletli, daha sonra bütün Karadeniz'e yayılırlar.²² Miletli'den sonra bölgede Kimmerler, İskitler, Medler ve Persler hüküm sürmüştür. M.Ö. 334 Pers İmparatoru İskender'in doğu seferi neticesinde Trabzon'da Pers hâkimiyeti son bulmuştur. M.Ö. 312-280 tarihleri aralığında şehir, İskender'in komutanları tarafından yönetilmiştir.²³ M.Ö. 280-63 tarihleri arasında ise Pontus Devleti'nin yönetimi altına giren Trabzon, Pompeius'un Pontus kralını M.Ö. 63'te yenmesi sonucunda Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir.²⁴

Roma İmparatorluğu döneminde Trabzon'da önemli derecede imar faaliyetleri olmuştur. Trabzon'u diğer bölgelere bağlamak üzere askeri yol ve sahil yolu yapılmıştır. Ayrıca şehre liman, tapınak, su kemerleri, hipodrum ve tiyatro yapılarak şehir geliştirilmiştir.²⁵ Yapılan faaliyetler Trabzon'u özellikle ticari açıdan mühim bir konuma getirmiştir. Trabzon bu gelişmeler ile Doğu ve Batı arasında yapılan ticarete bir üs görevi taşımaya başlamıştır. Ham ipek Çin'den ya da Orta Asya'dan alınıp Trabzon veya İskenderiye'den geçirilerek Batı'ya ulaştırılıyordu.²⁶

Roma İmparatorluğu M.S. 395 yılına gelindiğinde ikiye bölünmüştür. Böylece Trabzon, Bizans İmparatorluğu sınırları içinde yer almıştır. Trabzon, bu dönemde de şehir ekonomik ve

²⁰ Yasemin Nemlioğlu Koca, "19. Yüzyılda Trabzon Limanı: Seferler, Tüccarlar, Mallar", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 49, 2016, Trabzon, s. 158; Fatma Temelli, "Trabzon Limanı'nın Genel Konumu, Özellikleri ve Ticaretteki Önemi", **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 2, 2016, s. 57.

²¹ Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 21. Trabzon şehri hakkında ayrıntılı bilgi veren en eski kaynak, Ksenophon (M.Ö. 430-355) tarafından yazılan "Anabasis"dir. Ksenophon eserinde Küçük Asya ülkelerinin halkları ve törenleri hakkında bilgi vermiştir. Bu eser aynı zamanda tarih, askerlik, anı ve gezi türünün en benzersiz örneklerinden biri olmuştur. Veysel Usta, **Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, Serander Yayınları, Trabzon, 1999, s. 13-14.

²² Mehmet Bilgin, **Sürmene**, Sürmene Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 1990, s. 58; Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 21; Heath W. Lowry, Feridun Emecen, "Trabzon", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 41, 2012, s. 296-297.

²³ Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 1-2.

²⁴ Haşim Karpuz, **Trabzon**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 7.

²⁵ Mehmet Özsait, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", **Trabzon Tarihi Sempozyumu**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 41; Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, s. 2; Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 24; Karpuz, a.g.e., s. 7.

²⁶ Mehmet Tezcan, "İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Cilt: 1, Trabzon, 2001, s. 75; Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 24.

askeri ehemmiyetini korumuştur. Ayrıca şehirde imar faaliyetleri devam etmiştir. Bu dönemde Trabzon'da birçok kilise onarılmış ve su kemerleri yapılmıştır.²⁷ Diğer taraftan bu süreçte bir takım önemli hadiseler de gerçekleşmiştir. Bizanlılar tarafından 530 yılında hezimete uğrayan Bulgar Türklerinin bir bölümü Trabzon'a getirilmiştir. Ayrıca bu dönemde 40 bin Kuman ailesi Gürcistan'a gelerek Hristiyan olmuştur. Bu aileler, Gürcistan'dan Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'ya yerleştirilmiştir.²⁸

İslamiyet'in doğuşundan sonra Müslümanlar, farklı bölgelere yayılmaya başlamıştır. Müslümanların bu yayılışı Karadeniz'de de kendisini göstermiştir. Doğu Karadeniz'de Bizans ve Müslüman akıncıların mücadelesi yaşanmış ve Trabzon iki taraf arasında devamlı el değiştirmiştir. Mücadele eden bu iki tarafın ordusunda da Türk unsurlar bulunmaktadır. 10. yüzyıla gelinceye kadar Karadeniz bölgesinde Arap-Sasani ve Bizans mücadelesi yaşanmış ve bu çatışmada Türkler ön planda olmuştur.²⁹

Malazgirt zaferinden sonra, 1072'de Trabzon Türlerin eline geçmiş, fakat 1075 yılında tekrar Theodore Gabras tarafından geri alınmıştır.³⁰ 13. yüzyılın başlarına kadar Türkler ile Bizanslılar arasında bölge hâkimiyeti için mücadeleler devam ederken, IV. Haçlı Seferi döneminde, Latinler İstanbul'u ele geçirmiştir. 23 Haziran 1203'te başlayan İstanbul kuşatması 12 Nisan 1204'te bitmiştir ve Haçlılar, Bizans idaresini ortadan kaldırarak yönetime el koymuştur.³¹ İstanbul'un Latinler tarafından istilası neticesinde Andronikos Komnenos'un oğlu Trabzon'a kaçırılmış ve burada Gürcü Kraliçesi'nin desteğiyle Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurmuştur.³²

13. yüzyılda liman kenti Trabzon'un ticari önemi daha da artarken³³, şehre bu tarihlerde aralıklı olarak Türk akınları olmuştur. Bu akınları gerçekleştirenler arasında olan Çepniler, bölgenin Türkleşmesinde büyük rol oynamıştır.³⁴ Çepniler, tek başlarına ya da yanlarına diğer Türk

²⁷ Karpuz, a.g.e., s. 7.

²⁸ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, s. 2.

²⁹ Öksüz, Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, s. 25.

³⁰ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, s. 2.

³¹ İbrahim Telliöğlu, **Tarih Boyunca Karadeniz**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2019, s. 51, 75.

³² Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, s. 3; Ahmet Toksoy, "Selçuklu-Trabzon Münasebetleri ve Trabzon Komnenosları'nın Tabiiyyete Alınması", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s. 55.

³³ 13. Yüzyılın sonlarına doğru Kefe-Trabzo-Tebriz ticaret yolu önem kazanmıştır. Trabzon Limanı Tebriz'den Kefe'ye Kefe'den Tebriz'e gönderilen ticari malların aktarma yeri haline gelmişti. Mustafa Safran, "XIII. Ve XIV. yy.'da Karadeniz Limanlarının Ticari ve Tarihi Önemi", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun, 1988, s. 460-461.

³⁴ Muammer Gül, "XII-XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri ile Trabzon Rum Devleti Arasındaki İlişkiler: Trabzon ve Çevresinin Fethi", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s. 63-64.

boyalarını alarak Trabzon'a akınlar yapmıştır.³⁵ Trabzon İmparatorluğu da bu akınları durdurmak için Selçuklu Devleti'ne vergi ödemek durumunda kalmıştır.³⁶

Selçuklular 1228 yılında Trabzon'u karadan ve denizden kuşatmış, fakat yaşanan olumsuz hava koşulları nedeniyle Selçuklu ordusu çekilmek zorunda kalmıştır. Bu kuşatmadan sonra 1243 yılında Köseadağ'da Selçukluların Moğollara yenilmesi neticesinde Trabzon İmparatorluğu Moğol hâkimiyetine girmiştir. Zamanla Anadolu'da Moğolların gücü zayıflamış ve Trabzon toprakları bu kez Türkmen grupların saldırılarına uğramıştır.³⁷

Pervaneoğulları 1318-1319 yıllarında Trabzon sahillerine akınlar düzenlemiş, fakat bu akınlardan önemli bir sonuç çıkmamıştır. 1340 yılında Trabzon İmparatorluğu'nun kuvvetleri Akkoyunlulara saldırmış ve onlara büyük ölçüde zarar vermiştir. Bu saldırıdan sonra Akkoyunlular, 1341 ve 1343 yıllarında Trabzon üzerine yürümüş, fakat başarılı olamamıştır. Bu yaşananlar üzerine Trabzon İmparatorları, Trabzon'a yapılan bu akınları engellemek için kızlarını ve yeğenlerini Türkmen beyleriyle evlendirme siyaseti izlemiştir.³⁸ Ancak bundan sonraki tarihlerde de Trabzon üzerine Türkmen akınları devam etmiştir.³⁹

Osmanlıların Karadeniz bölgesine ilk gelişleri 1368 yılında Giresun adasına akın yapmaları şeklinde gerçekleşmiştir. Bunun üzerine İstanbul'a yardım istemek için bir elçi heyeti gönderilmiştir. Ancak bir daha böyle akınlardan bahsedilmemiştir.⁴⁰ Osmanlılar bundan sonraki dönemde Giresun'a kadar bulunan Türk beyliklerinin yaşadığı yerleri ele geçirerek, Batı Karadeniz'deki varlıklarını kuvvetlendirmişlerdir.⁴¹

II. Murad döneminde Trabzon'a kuvvet gönderilmiş, ancak kötü hava koşulları sebebiyle geri dönülmek zorunda kalınmıştır.⁴² 1456 yılında Şeyh Cüneyd, Türkmen kuvvetlerini yanına alarak

³⁵ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, s. 3.

³⁶ Trabzon Rum İmparatorluğu'nun elinde bulunan Sinop, 1214 yılında Selçuklular tarafından alınmıştır. Bunun üzerine İmparator Aleksi, her sene Selçuklular'a vergi vermeyi kabul etmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 5; Mehmet Bilgin, **Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan**, Serander Yayınları, Trabzon, 2002, s. 89.

³⁷ Haşim Albayrak, **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus**, Babıali Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 74-75.

³⁸ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, s. 3; Albayrak, **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus**, s. 76.

³⁹ Erzurum ve Bayburt civarındaki Türkmenler ara sıra Trabzon üzerine akınlar düzenliyorlardı. Toharlı kabilesi de bu akınları düzenleyenler arasındadır. Enver Konukçu, "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s. 92.

⁴⁰ Anthony Bryer and David Winfield, **The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos**, Volume I, Washington, 1985, s. 129; Kenan İnan, "Trabzon'un Fethi", **Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 17-18.

⁴¹ İnan, "Trabzon'un Fethi", s. 18.

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 52.

Trabzon önlerine kadar gelmiştir. Bu durumu öğrenen Fatih, Hızır Bey komutasındaki Osmanlı birliklerini Trabzon'a göndermiştir. Bunun üzerine Şeyh Cüneyd, kuvvetlerini geri çekmek zorunda kalmıştır. Trabzon üzerine Hızır Bey'in yaptığı bu sefer, Komnenlerin Osmanlı Devleti himayesine alınmasını ve her sene Osmanlı'ya 2.000 altın vergi vermesini sağlamıştır. Daha sonra bu vergi 3.000'e çıkarılmıştır.⁴³

Yaşananlar neticesinde Trabzon İmparatoru, devletin varlığını tehlikede görmüş ve kendisine güçlü bir müttefik arayışına girmiştir. Bu arayış sonucunda Trabzon İmparatoru, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan ile anlaşma yapmıştır.⁴⁴ Bu anlaşma etkisini Karadeniz'e kadar yaymak ve bu sayede kuzey yönünü güvenlik altına almak isteyen uzun Hasan için çok önemlidir. Ayrıca İmparator Yohannes, kızı Katerina'yı ve çeyiz olarak Kapadokya'yı Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a vermiştir.⁴⁵ 1458 yılında yapılan anlaşma ile Uzun Hasan, Trabzon İmparatorluğu'nu Osmanlı'ya karşı koruma vaadinde bulunmuştur.⁴⁶ Diğer taraftan 1458 yılında Trabzon İmparatoru Yohannes ölmüş ve yerine kardeşi David geçmiştir.

Trabzon İmparatorluğu'nun başına geçen David, Akkoyunlular ile yapılan anlaşmaya büyük önem vermiş ve bunu güçlendirmek adına elinden geleni yapmıştır.⁴⁷ Yeni İmparator David, Akkoyunluların desteğinin yanında giderek yaklaşan Osmanlı tehdidine karşı, Gürcistan, Fransa Burgondia Dukalığı'nı yine Anadolu'da Osmanlı tehdidi altında olan Karamanoğlu ve İsfendiyyaroğlu Beyliklerini de ittifak yapmaya çağırmıştır. Ayrıca Haçlı seferi hazırlaması için Roma'da olan Papaya elçi göndermiştir. Bu dönemde yaşanan bir diğer gelişme de İmparator David'in Osmanlılara verdiği vergi konusunda Uzun Hasan'ın aracılık etmesini istemesi meselesidir. Uzun Hasan, İmparator David'in isteği üzerine 1459 yılında Fatih Sultan Mehmet'e elçi göndermiş ve Trabzon İmparatoru'ndan alınan verginin alınmamasını istemiştir. Bunun üzerine Fatih, bu isteği reddetmiş ve bu gelişmeler sonucunda Trabzon üzerine bir sefere çıkmaya karar vermiştir.⁴⁸

Trabzon'dan önce Osmanlı ordusu Amasra, Kastamonu ve Sinop'u almıştır. Gelibolu sancakbeyi Kazım ve denizcilikte deneyimli olan Yakup Beyler Sinop'tan Trabzon üzerine hareket etmiştir. Padişah ise Trabzon üzerine hareket edildiğinin düşünülmemesi için Sivas üzerinden gitmiştir. Osmanlı ordusu, Koyulhisar'ı alıp Erzincan yakınlarına kadar gelmiş ve Yassıçemen

⁴³ Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 1964, s. 72.

⁴⁴ İnan, "Trabzon'un Fethi", s. 18.

⁴⁵ Baykal, a.g.m., s. 72-73.

⁴⁶ Anthony Bryer, "Greeks and Türkmens: The Pontic Exception", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol: 29, 1975, Washington, s. 136.

⁴⁷ Baykal, a.g.m., s. 73.

⁴⁸ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, s. 4-5; Baykal, a.g.m., s. 73-75.

yaylasına otağ kurmuştur. Bunun üzerine Uzun Hasan, Osmanlı ordusu karşısında başarı gösteremeyeceğini anlamış ve bir elçilik heyetini Fatih'e göndermiştir. Heyetin yanında Uzun Hasan'ın annesi Sâra Hatun da bulunmuştur. Bunun üzerine Fatih, Uzun Hasan'ın bu süreçte yapacağı herhangi bir hareketi engellemek için Sâra Hatun'u Trabzon seferinin sonuna kadar yanında tutmuştur.⁴⁹

Osmanlı ordusu, Kelkit civarına geldiği zaman ordu ikiye ayrılmıştır. Fatih Trabzon'a doğudan, Mahmut Paşa ise batıdan hareket etmiştir.⁵⁰ Osmanlı donanması ise daha önceden Trabzon'a gelmişti. Böylece Trabzon karadan ve denizden kuşatma altına alınmıştı. Trabzon İmparatoru David, bu kuşatma karşısında başarılı olamayacağını ve Uzun Hasan'dan yardım gelmeyeceğini düşündüğü için başmabeynci Yorgi Amiruki'yi Mahmut Paşa'ya göndererek şehir ve kaleyi teslim etmeye karar vermiştir.⁵¹ Böylece 15 Ağustos 1461'de Trabzon, Osmanlı'nın egemenliği altına girmiş oldu.⁵²

1.2. Trabzon'un İdari ve Demografik Yapısı

Trabzon, fethedildikten hemen sonra eyalet olmamış ve bir süre memurlar tarafından yönetilmiştir. II. Bayezid devrinde Trabzon, şehzade sancağı olarak hizmet görmüştür.⁵³ Trabzon, 1514 yılında Erzincan-Bayburt Beylerbeyliğine ve 1520 yılında Rum Beylerbeyliğine bağlı bir sancaktır. 1535 yılında ise Erzurum Beylerbeyliğine bağlanmıştır.⁵⁴ 1486-1583 yılları aralığında Trabzon Sancağı, Trabzon, Giresun, Kürtün, Torul, Of, Rize, Atina (Pazar), Arheve (Arhavi) ve Hemşin olmak üzere dokuz kazadan ibaretti. Trabzon kazası ise, Trabzon şehri, Akçaabat, Maçka, Yomra ve Sürmene nahiyyelerinden oluşmaktaydı.⁵⁵ 1582 yılında Trabzon ve Batum birleştirilip Trabzon-Batum Eyaleti kurulmuştur.⁵⁶ 1650'lerden önce kaynaklarda "Eyalet-i Batum nam-ı diğer Trabzon" olarak görülen eyalet, bu tarihten sonra "Trabzon Eyaleti" olarak adlandırılmıştır.⁵⁷

⁴⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., Cilt: 2, s. 53-54; Mahmut Goloğlu, **Trabzon Tarihi**, Kalite Matbaası, Ankara, 1975, s. 7; Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, s. 5; İnan, "Trabzon'un Fethi", s. 21.

⁵⁰ İnan, "Trabzon'un Fethi", s. 21.

⁵¹ Uzunçarşılı, a.g.e., Cilt: 2, s. 55.

⁵² Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, s. 6; Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 31; İnan, "Trabzon'un Fethi", s. 27.

⁵³ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Sosyal ve Ekonomik Durumuna Dair Tesbitler", **Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 329.

⁵⁴ Nedim İpek, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Trabzon'da Kamu Görevlileri", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 29, 2020, s. 31.

⁵⁵ Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret**, s. 20.

⁵⁶ Goloğlu, a.g.e., s. 59.

⁵⁷ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, s. 23.

1760'ta Canik Sancağı, muhasallığa çevrilerek Trabzon Eyaleti'ne eklenmiştir. Fakat 1779 yılında bu durum değişmiş ve sancak tekrar Sivas Eyaleti'ne katılmıştır.⁵⁸ 19. yüzyılın ortalarına doğru Canik sancağı tekrar Trabzon Eyaleti'ne bağlanmıştır.⁵⁹ 1869 Vilayet salnamesine göre Trabzon Vilayeti, Trabzon, Canik, Lazistan ve Gümüşhane sancaklarından oluşmaktadır.⁶⁰ Bu dönemde vilayetin sancak yapılanmasında değişiklikler küçük çaplı olurken, nahiye, kaza ve köy yapılanmalarında daha fazla değişiklik görülmüştür.⁶¹

1875 yılına gelindiğinde Giresun, Trabzon Vilayeti idari yapısı içerisinde yer almamış ve Giresun, Sivas Vilayeti'ne dâhil olmuştur. Bu durum 1879 yılına kadar sürmüş ve 1879 yılında Giresun tekrar Trabzon sancağına katılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı neticesinde de idari yapıda yeni bir gelişme yaşanmıştır. Kars, Ardahan ve Batum toprakları Rusya'ya bırakıldığı için Lazistan sancağının idari taksimatı yeniden düzenlenmiştir. Trabzon sancağına bağlı olan Rize, Lazistan sancağının merkezi olmuştur.⁶² 1880'li yıllarda da Trabzon'un idari yapılanması aynı kalmakla beraber vilayete bağlı yeni nahiyelerin kurulduğu görülmüştür.⁶³ 1892 yılı itibarıyla Trabzon Vilayeti, Trabzon Merkez, Giresun, Lazistan ve Canik sancaklardan oluşmaktaydı.⁶⁴ Bu idari yapı Cumhuriyet döneminde de esas alınmıştır.⁶⁵

19. yüzyılda Tanzimat ile beraber ülkenin yönetimi ile ilgili birtakım düzenlemeler yapılmıştır. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı toprakları köy, nahiye, kaza, sancak ve vilayet gibi yönetim birimlerine ayrılmıştır.⁶⁶ Bu düzenleme Osmanlı'nın Avrupa topraklarında on vilayet, kırk dört sancakta, Asya'da on altı vilayet, yetmiş dört sancakta ve Afrika'da bir vilayet ve beş sancakta yürürlüğe girmiştir.⁶⁷ 1864 Nizamnamesi, 1871 yılında "İdare-i Umumiye-i Vilayet

⁵⁸ M. Emin Yoalıcı, **XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 14.

⁵⁹ Rıza Karagöz, "Trabzon Valisi Ahmet Aziz Bey'in Canik Sancağı'nı Vilâyete Dönüştürme Projesi (1885)", **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 4, 2008, s. 30.

⁶⁰ TVS, 1286/1869, s. 71-77.

⁶¹ Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin Trabzon Vilayeti'nde uygulanmaya başlanmasıyla beraber, 1847 yılından 1870'lere kadar Vilayet İdare Meclisi, vilayette bulunan yerleşim mekezklerinin hangilerinin sancak, kaza veya nahiye olması gerektiği konusunda görüşmeler yaparak bazı kararlar almıştır. Bu görüşmeler neticesinde Vakfikebir kaza olmuştur. Tonya ve Şarlı ise Vakfikebir'e bağlı bir nahiye yapılmıştır. Necmettin Aygün, "Osmanlı Devleti'nde İdari Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin Taşradaki Yansımaları: Vakfikebir, Şarlı ve Tonya Örneği (1840-1918)", **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt: 26, Sayı: 26, 2010, s. 73.

⁶² Ahmet Köksal, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet Dönemi'ne Kadar Trabzon'da İdari Yapı ve Yönetim", **Trabzon Tarihi**, Cilt: 1, Trabzon Sanayi ve Ticaret Odası Yayınları, Trabzon, 2022, s. 371.

⁶³ Atina kazasına bağlı Vakıf nahiyesi kurulmuştur. TVS, 1298/1881; Vakıf nahiyesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hamdi Özdiş, "Coğrafyanın Azizliği ya da Sınırboyunda Nahiye Olmak: Vakıf Nahiyesi (1879-1914)", **Kebikeç**, Sayı: 32, 2011, s. 169-185. Ayrıca bu dönemde Ünye'ye bağlı Karakuş nahiyesi, Rize'ye bağlı Mapavri, Karadere ve Kura-i Seba nahiyeleri kurulmuştur. TVS, 1305/1888, s. 276, 609.

⁶⁴ TVS, 1309/1892, s. 174; TSV, 1318/1900, s. 237-244.

⁶⁵ Köksal, a.g.m., s. 377.

⁶⁶ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s. 84.

⁶⁷ İlber Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 237.

Nizamnamesi”nin ilanına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu nizamnamede vilayet, sancak, kaza ve köy yönetiminin detayları belirlenmiştir. Her kademedeki yöneticinin vazife ve sorumlulukları ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.⁶⁸ Valinin yanına vali muaviniği getirilmiş, defterdar, mektupçu ve diğer vilayet merkezlerinde görev yapan müdürlüklerin yanına da yenileri eklenmiştir. Vilayet üst düzey yöneticilerin görevleri belirlenmiş ve iş bölümü yapılmıştır.⁶⁹

1864 Nizamnamesi ile başlayan yönetsel düzenlemeler ve değişiklikler Trabzon’da da görülmüştür. Vilayetin idaresinde vali yönetimin başıdır. Ona bağlı olarak, defterdar, müfettiş-i hükkam, mektupçu, vali muavini, arazi ve emlak memuru vardır.⁷⁰ Tanzimat’ın ilk yıllarında Trabzon’da askeri kökenli valiler görev alırken daha sonra bu durum değişmiş Trabzon’da sivil iradeciler görev almıştır. Valiler genellikle bir ya da iki yıl görev yapmıştır. Trabzon’da görev yapan valiler arasında Abdullah Paşa, Mehmet İsmet Paşa, Cemal Paşa, Ahmet Rasim Paşa, Sırrı Paşa ve Kadri Bey yer almaktadır. Valiler arasında Ahmet Rasim Paşa ve Sırrı Paşa gibi isimler Trabzon’da iki defa valilik görevinde bulunmuştur. Kadri Bey ise Trabzon’da 1892-1903 yılları arasında valilik yaparak en uzun görevde kalan tek validir.⁷¹

Bu dönemde gündeme getirilen başka bir husus da belediye kurumlarıydı. Belediye meselesi 1864 Nizamnamesi ile başlamış ve 1871 Nizamnamesi ile esaslı bir şekilde düzene oturtulmaya çalışılmıştır.⁷² Aslında bu tarihlerden önce İstanbul ve İzmir’de belediye teşkilatının kurulduğu bilinmektedir. Çünkü 19. yüzyıl Osmanlı şehirlerinden bilhassa dış dünya ile kurulan ilişkinin merkezi konumunda bulunan liman kentleri çok yoğun bir şekilde yapısal değişiklikler içindeydi. Ülkede değişmekte olan ekonomik, toplumsal ve idari yapı karşısında klasik şehir yönetimi ile beledi hizmetler yetersiz kalmaktaydı. Özellikle liman şehirlerinde tüccar gemileri için yapılması gereken hizmetler, yeterli derecede sağlık koşulları, düzenli bir şehir ulaşımı ve diğer hizmetleri sağlamak için yeni bir örgütlenmeye gitmek kaçınılmazdı.⁷³ Dolayısıyla belediyecilik adına ilk adımların İstanbul ve İzmir’de atıldığı görülmektedir.⁷⁴ Belediye idaresini farklı bir noktaya taşıyan

⁶⁸ Tanzimat uygulamalarının istenilen düzeyde olmaması sebebiyle 1849 yılında yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme hazırlanırken valilerin görevleri de belirlenmiştir. Bu doğrultuda valinin görevleri Tanzimat’ın uygulanması, güvenliğin sağlanması, bütün beledi, mali ve mülki ılahatların gerçekleştirilmesi ve bayındırlık faaliyetlerinin yerine getirilmesi olarak oluşturulmuştur. Selda Kılıç, “Tanzimat’ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 45, 2009, s. 48-49.

⁶⁹ Musa Çadircı, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ülke Yönetimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 222.

⁷⁰ TVS, 1286/1869, s. 26.

⁷¹ Köksal, a.g.m., s. 359-361.

⁷² Yılmaz, *Tanzimat Döneminde Trabzon*, s. 213.

⁷³ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s. 125.

⁷⁴ Osmanlı, bilhassa yabancıların ikamet ettiği ve bir liman bölgesi olması sebebiyle bazı oalyaların çoğunlukta olduğu Galata ve Beyoğlu’nda modern ve yeni beledi hizmetleri yerine getirmek zorundaydı. Bu sebepten dolayı Osmanlı Devleti, Paris’i örnek alarak 28 Aralık 1857 tarihinde Altıncı Dâire-i Belediye’yi kurmuştur. İlber Ortaylı, “Belediye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İstanbul, 1992, s. 400.

en önemli aşama ise 1877 yılında “Dersaadet ve Vilayet Belediye Kanunu” nun çıkarılmasıdır. Bu kanunla beraber belediyelerin vereceği hizmetleri, görevleri ve belediyelerin gelirleri belirlenmiştir.⁷⁵

Osmanlı taşra şehirlerinde 1864 Nizamnamesi ile ilk belediyelerin kurulması ticarî faaliyetlerin arttığı liman kentlerinde görülmüştür. Tuna Vilayeti’nin şehirleri, bunların yanında Bağdat, Beyrut gibi liman şehirleri belediyelerin kurulduğu yerlerdir.⁷⁶ Trabzon da bu şehirler gibi ilk belediye teşkilatının şekillendiği yerler arasındadır. Bu teşkilatlanma ile ilgili tek bilgi 1869 tarihli Vilayet Salnamesi’nde yer almaktadır. Salname 1869 tarihli olduğu ve salnamelerin bir yıl önceki bilgileri verdiği düşünülürse belediyenin 1868 ya da daha önce kurulduğu düşünülebilir.⁷⁷

1869 yılında Trabzon’un belediye reisi Arazi Memuru Feyzi Efendi, azalar ise Karantina Memuru Hacı Halil Efendi, Mustafa Ağa, Artin Ağa ve Banika Ağa’dır. Kâtip Abdülhamit Efendi ve diğer üye ise tabib Mösyö Lion’dur.⁷⁸ Bu ilk meclise göre aza sayısı dördüttür ve belediye meclisinin azalarının ikisi Müslüman diğer ikisi ise gayrimüslimdir. Feyzi Efendi 1871 yılına kadar belediye reisliği yapmıştır. Bundan sonraki bazı dönemlerin belediye reisleri şu şekildedir; 1872’de Hacı Halil Efendi, 1876’da Ali Rıza Efendi, 1888’de Arif Efendi, 1896’te Mehmet Paşazade Hasan Bey, 1900’de Hacı Kadızade Hacı Mustafa Efendi ve 1904 yılında Hanzade Ziya Bey⁷⁹, 1908 yılında Ali Efendi ve Nemlizade Cemal Bey, 1911 yılında da Barutçuzade Hacı Ahmet Efendi Trabzon’da belediye reisliği yapan kişiler arasındadır.⁸⁰

Trabzon, diğer Osmanlı şehirleri gibi en küçük yönetim birimi olan birçok mahalleden oluşmaktaydı. Osmanlı şehir yapısının oluşumunda İslam kentinin üç yapısı olan cami, pazar ile hamamın yanında Orta Asya Türk şehir modelinin öncü unsurları olarak kabul edilen içkale, şehristan ve rabadın ağır bastığı bilinmektedir.⁸¹ Bu şehir modeline Trabzon özelinde baktığımızda kentteki mahallelerin çoğunun cami, imaret, mescid, hamam, kilise, çarşı, pazar, bedesten, kervansaray, tabakhane, boyahane, mumhane etrafında ve kale⁸² surlarının kapsadığı sahalarda

⁷⁵ Ortaylı, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, s. 242-243.

⁷⁶ Ortaylı, “Belediye”, s. 400.

⁷⁷ Rasim Şimşek, **Trabzon Belediye Tarihi I Osmanlı Dönemi**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1993, s. 64.

⁷⁸ TVS, 1286/1869, s. 85.

⁷⁹ TVS, 1289/1872, s. 37; TVS, 1293/1876, s. 50; TVS, 1305/1888, s. 104; TVS, 1313/1896, s. 130; TVS, 1318/1900, s. 126; TVS, 1322/1904, s. 279.

⁸⁰ Trabzon’da en uzun süre görev yapan belediye reisleri, Ali Rıza Efendi, Barutçuzade Arif Efendi, Barutçuzade Hacı Ahmet Efendi’dir. Trabzon’da belediye reisleri sık sık değişmiş ya da değiştirilmiştir. Bu durumun yaşanmasında merkez ve yerel güçler arasındaki yaşanan mücadele etkili olmuştur. Murat Küçükugurlu, “Cumhuriyet Döneminde Trabzon Belediyesi”, **Trabzon Tarihi**, Cilt: 1, Trabzon Sanayi ve Ticaret Odası Yayınları, Trabzon, 2022, s. 660-661.

⁸¹ Rifat Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 75.

⁸² Kalenin yapımı çok önceki tarihlere dayanmakla beraber, VI. Yüzyılda kale, Bizanslılar tarafından büyütülerek tekrar inşa edilmiştir. Osmanlı döneminde de birtakım onarımlardan geçen kaleye, yeni kısımlar eklenmiştir. Kale,

kurulduğu görülmektedir.⁸³ Trabzon'un fethinden sonra Trabzon mahallelerinin yerleşim planına bakıldığında ise Müslüman ve gayrimüslimlerin ayrı mahallelerde yaşadığı görülmüştür.⁸⁴ Fakat zamanla bu durum değişmiş ve mahallelere yerleşim dini ayrım olmadan yapılmıştır. Müslüman ve gayrimüslim halkın beraber ikamet ettiği mahalleler de artış olmuş ve bu durum Trabzon'da "getto" olarak nitelendirilen bir mahalle örneğinin kalmadığını göstermiştir.⁸⁵ Artık mahallelerin büyük çoğunluğu, dini ve etnik açıdan karışık hale gelmiştir.⁸⁶

Mahalle sayısında zaman içerisinde farklılıklar olan Trabzon'da 17. yüzyılın başında mahalle sayısı 45⁸⁷ iken yüzyılın ortalarında bu sayı 49⁸⁸ olmuştur. 18. yüzyılın ortalarında ise Trabzon'daki mahalle sayısının 52 olduğu görülmüştür.⁸⁹ Diğer taraftan farklı çalışmalar 18. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon'da Çarşı bölgesi hariç 36-37 mahallenin olduğunu belirtmektedir.⁹⁰ 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Trabzon'da mahalle sayısında çok farklı bir değişikliğin olmadığı ve mahalle sayısının 32 olduğu görülmektedir.⁹¹ Aşağıdaki tabloda Trabzon'da 1877 yılındaki mahalleler ve buralarda yaşayan nüfus verilmiştir.

güneyden kuzeye doğru surlar ve burçlardan oluşmaktadır. Trabzon Kalesi'nin bölümleri ise Yukarı Hisar veya İç kale, Orta Hisar ve Aşağı Hisar olarak bilinmektedir. Sadi Dilâver, "Tarihsel Yapılarıyla Trabzon", **Bir Tutkudur Trabzon**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1997, s. 87-88.

⁸³ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, s. 175.

⁸⁴ Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, s. 124.

⁸⁵ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 47; Farklı türden değişik şehir tipleri vardır. Her biri dini, iktisadi ya da etnik vurgulamak istedikleri özellikleri ön plana çıkarmaya çalışırlar. Bu bakımdan şehirler çeşitlilik gösterirler. Fakat araştırmacılara göre kent merkezlerini ve sakinlerini benzersiz ve gettolaştıran bir Osmanlı ya da İslam kenti yoktur. Edhem Eldem vd., **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, (Çev. Sermet Yalçın), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 17.

⁸⁶ Kemal Çiçek, "Şer'iye Sicillerine Göre Trabzon'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri", **Trabzon Tarihi Sempozyumu**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 236-237.

⁸⁷ Heath W. Lowry, **Trabzon Şehrinin Türkleşmesi ve İslamlaşması**, (Çev. Demet Heath Lowry), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 176.

⁸⁸ Şengül Yegin, **H. 1064-1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Siciline Göre Trabzon**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 31.

⁸⁹ İbrahim Yılmazçelik, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Sosyal Durumu", **Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım)**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 259.

⁹⁰ Turan Açık, **Şer'iye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları 1160-1170/1747-1757**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 56; Yücel Dursun, **Şer'iye Sicillerine Göre Trabzon'da Mülk Satışları 1171-1182/1758-1796**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 54.

⁹¹ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 49.

Tablo 1: 1877 Yılında Trabzon'daki Mahalleler ve Nüfusları

Mahalle	Müslüman		Gayrimüslim		Mahalle	Müslüman		Gayrimüslim	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus		Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Cami-i Kebir	45	127	-	-	Faros	223	568		
Bayram Bey	26	63	-	-	Boztepe-i Bala	100	242	44	120
Saçlı Hoca	56	113	-	-	Boztepe-i Zir	162	417	3	11
Musa Paşa	11	37	-	-	Molla Siyah	54	148	-	-
Pazarkapu	86	231	-	-	Tekye	89	247	9	56
Şirin Hatun	34	75	-	-	Mağara	32	68	-	-
Saray-ı Atik	34	66	-	-	Eksotha	155	375	135	264
Hasan Ağa Mescidi	25	87	-	-	Kasım Ağa	23	55	45	171
Amasya	14	34	-	-	Debbağhane	128	298	13	26
Hoca Halil	52	137	-	-	İmaret	161	394	-	-
Zağanos	30	87	-	-	Tekfurçayır	164	332	-	-
İçkule	37	87	-	-	İskender Paşa	175	18	278	675
Çarşı	42	170	6	20	Aya Sofya	61	165	-	-
Yeni Cuma	176	320	92	142	Tuzlu Çeşme	-	-	167	283
Muhiddin	78	182	140	433	Frenkhisar	-	-	100	853
Kavak Meydanı	102	248	-	-	Kemer kaya	25	75	117	219
Kindinar	72	204	-	-	Ayvasıl	-	-	103	299
Ayafilbo	90	272	118	301	Protestan	-	-	-	40
Esvak-ı Sair	205	-	-	-	Toplam	2778	6438	1370	3918

Kaynak: 1877 Trabzon Vilayet Salnamesi.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1877 salnamesine göre Trabzon'da 36 mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler arasında yalnızca gayrimüslimlerin yaşadığı dört tane mahalle vardır. Bunlar Ayvasıl, Tuzlu Çeşme, Frenkhisar ve Protestan'dır. Ayrıca gayrimüslimler şehrin doğu yakasındaki bütün mahallelerde ikâmet etmektedir. Yalnızca Müslümanların yaşadığı mahalleler Amasya, Cami-i Kebir, Saçlı Hoca, Pazarkapu, Bayram Bey, Musa Paşa, Şirin Hatun, Saray-ı Atik, İçkule, Kavak Meydanı, Hasan Ağa Mescidi, Faros, Molla Siyah, Hoca Halil, Zağanos, Kindinar, Mağara, Tekfurçayır, İmaret ve Aya Sofya'dır. Hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin karışık olarak yaşadığı mahalleler ise Çarşı, Yeni Cuma, Muhiddin, Ayafilbo, Boztepe, Tekye, Kasım Ağa, Debbağhane, Eksotha, İskender Paşa ve Kemer kaya'dır. Nüfusun en fazla olduğu mahalle Boztepe, nüfusun en az olduğu mahalle ise Amasya'dır.

17. ve 18. yüzyıllarda Trabzon'un demografik yapısında fazla bir değişiklik görülmezken 19. yüzyıl ile beraber özellikle iktisadi faaliyetlerin neticesinde Trabzon nüfusunda gözle görülür hareketlenmeler olmuştur. Seyahatnameler, salnameler, konsolosluk raporları ve Osmanlı nüfus sayımları gibi birçok kaynak bu bağlamda bilgi vermektedir.⁹² Bu bilgilerden yola çıkarak 1812 yılında Trabzon'a gelen seyyah James Morier, Trabzon nüfusunu 25.000 olarak vermiştir.⁹³ Yine 1830 yılında Fransız konsolosluk görevlisi olarak Trabzon'a gönderilen Fontanier, şehir nüfusunun

⁹² Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 80.

⁹³ Issawi, a.g.e., s. 36.

24.000 kişi olduğunu belirtmiştir.⁹⁴ İngiliz Sandwith 1850'li yıllarda Trabzon'un nüfusunun 20.000,⁹⁵ Alman Brugsch ise 1860 yılında nüfusun 30.000 olduğunu belirtmiştir.⁹⁶ Yine 1876 yılında Trabzon'da bulunan Bryce, Trabzon'un nüfusunun 40.000,⁹⁷ ondan sonra şehre 1877'lerde gelen Henry Berkly, nüfusun 37.000 olduğunu ve bunların üçte ikisini Müslümanların oluşturduğunu bildirmiştir.⁹⁸ 1891 yılı için ise Cuinet, Trabzon nüfusunun 35.000 olduğunu söylemektedir.⁹⁹ Son olarak seyyah Lynch, Trabzon nüfusu için 45.000 bilgisini vermektedir.¹⁰⁰

Yabancı kaynakların yanında şehir nüfusu ile ilgili bilgi veren diğer önemli kaynaklardan biri ise yapılan nüfus sayımlarıdır. Bunlardan ilki 1831 yılında yapılan nüfus sayımıdır. Bu sayım dikkate alınarak Trabzon'un tam nüfusu ile ilgili bilgi edinmek güçtür. Çünkü yapılan sayım Trabzon'da askerlik yapabilecek durumda olan erkeklerin sayısını vermektedir. Bu sayım dikkate alındığında, şehirde erkek nüfusu 6.300'dür. 1834 nüfus defterine göre ise Trabzon'da Müslüman erkeklerin sayısı 6.595 idi.¹⁰¹

Trabzon şehir nüfusu hakkında bilgi aldığımız bir diğer kaynak ise salnamelerdir. 1869 yılında Trabzon'da erkek nüfusu 9.180, 1875 yılında 9.802 ve 1877 yılında 10.056 olarak verilmiştir.¹⁰² 1878 yılında ise Trabzon'da toplam erkek nüfusu 10.383'dür. 1881 yılındaki erkek nüfusu da aynı verilmiştir.¹⁰³ 1900'lü yılların başına gelindiğinde, 1902 yılında Trabzon'un nüfusu 49.635'dir. 1904 yılında ise Trabzon şehir nüfusunun toplam 51.016 olduğu görülmektedir. Bu dönemdeki nüfus sayısına sadece erkek değil kadın nüfusu da eklenmiştir. Bu nüfusun 7.121'ini Ermeni, 13.190'ını Rum, 29.168'ini Müslüman ve 1.537'sini diğer gruplar oluşturmaktadır.¹⁰⁴ 1914 yılına gelindiğinde Trabzon sancağının nüfusu 104.858'dir. Nüfusun 64.726'sını Müslüman, 23.806'sını Rum, 14.846'sını Ermeni, 8'ini Yahudi ve 1.472'sini ise diğer gruplar

⁹⁴ Victor Fontanier, **Doğuya Seyahat**, (Çev: Özgür Yılmaz), 3. Baskı, Heyyamola Yayınları, İstanbul, 2022, s. 132.

⁹⁵ Humphry Sandwith, **A narrative of the Siege of Kars and of the Six Months' Resistance by the Turkish Garrison Under General Williams to the Russian Army**, Murray, London, 1856, s. 17.

⁹⁶ İlhan Pınar, **Alman Gezginlerin Gözüyle 19. Yüzyıl Anadolu Şehirleri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998, s. 115.

⁹⁷ James Bryce, **Transcaucasia and Ararat, Being Notes of a Vacation Tour in the Autumn of 1876**, London, s. 387.

⁹⁸ Henry C. Barkley, **A Ride through Asia Minor and Armenia**, John Murray, London, 1891, s. 347.

⁹⁹ Cuinet kaleme aldığı eserinde Trabzon'da 8.200 Rum, 6.000 Ermeni, 19.500 Müslüman ve 1.300 de diğer yabancı grupların olduğunu belirtmektedir. Vital Cuinet, **La Turquie D' Aise**, Volume 1, Ernest Leroux, Paris, 1892, s. 44.

¹⁰⁰ H. F. B. Lynch, **Armenia Travels and Studies**, Vol: 1, Logmans Green, London, 1901, s. 32.

¹⁰¹ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 85.

¹⁰² TVS, 1286/1869, s. 64; TVS, 1292/1875, s. 99-100; TVS, 1294/1877, s. 106-107, 109.

¹⁰³ TVS, 1295/1878, s. 116-117. TVS, 1298/1881, s. 132-133.

¹⁰⁴ TVZ, 1320/1902, s. 338-339; TVS, 1322/1904, s. 430-431.

oluşturmaktadır.¹⁰⁵ Bu tarihte kent merkezinde yaşayanların sayısı da tahminen 25.000-35.000 aralığındadır.¹⁰⁶

19. yüzyılda Trabzon şehrinin demografik yapısında çeşitli nedenlerle hareketlenmeler yaşandığı görülmektedir. Belli dönemlerde yaşanan salgın hastalıklar¹⁰⁷, savaş, göç¹⁰⁸ ya da doğal afetler kent nüfusunun artmasına ya da azalmasına neden olmuştur.¹⁰⁹ Bunların yanında şehir nüfusunun özellikle artışı sağlayan en önemli etkenlerden biri de şehirde yaşanan iktisadi ve ticari faaliyetlerdir. Trabzon'un bir liman kenti olması, bölgesel ürün ihracatı, ihracatçılar ve üreticiler arasındaki ilişki, yapılan ithalat ile ticaretin Trabzon'da yoğunlaşmasıyla yaşanan ekonomik gelişmeler nüfus hareketliliğine ve kentleşme gibi toplumsal değişime neden olmuştur.¹¹⁰

1.3. Trabzon Limanı ve Ticari Hacmi

Trabzon, doğu ve batının birbirine bağlanmasını sağlayan önemli bir liman kentidir. Ayrıca şehir, doğudan ve güneyden ulaşan yolların birleştiği noktada kurulması sebebiyle jeopolitik bir öneme sahiptir.¹¹¹ Coğrafi konum itibarıyla Trabzon limanının sahip olduğu bu önem eski çağlara kadar gitmektedir.¹¹² Limanın kullanımı konusunda en erken bilgiler Urartu Krallığı ile başlatılmaktadır.¹¹³ Doğu Anadolu bölgesinde kurulan ve dönemin en ileri toplumu olan Urartu Krallığı (M.Ö. 858-590?), Akdeniz limanlarının ve Kuzey Suriye ticaretinin hâkimiyetini Asur Krallığı'na bırakınca kendisine farklı ticaret yolları aramak zorunda kalmıştır. Bu arayışın

¹⁰⁵ Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 376.

¹⁰⁶ Mesut Çapa ve Rahmi Çiçek, **Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam**, Serander Yayınları, Trabzon, 2004, s. 11.

¹⁰⁷ Trabzon, önemli bir liman kenti olması ve buradaki ticari hareketlilikten dolayı sıtma, kolera, veba gibi salgın hastalıklarla sık sık karşılaşmış, ancak çeşitli tedbirlere rağmen çok sayıda can kaybı yaşanmıştır. Veysel Usta, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Trabzon'da Sağlık", **Anadolu'nun İlk Tıp Gazetelerinden Hekim**, Yeni Harflere Aktaran: Mustafa Çulfaz, Trabzon: Serander/Trabzon Tabip Odası Yayınları, Trabzon, 2007, s. XIX. Trabzon, Erzurum, İran veya Karadeniz'in diğer ülkelerinde çıkan veba ve kolera gibi salgın hastalıklar bölge ticaretini de olumsuz etkilemiştir. Bu doğrultuda kolera ve bununla ilgili alınan önlemler 1892-1895 yılları arasında Trabzon limanındaki ticari faaliyetleri düşürmüştür. Nedim İpek, "Trabzon'da Kolera (1892-1895)", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s. 409.

¹⁰⁸ 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Kafkaslardan ve Balkanlardan Anadolu'ya yoğun bir göç dalgası olmuştur. Edirne Anlaşması neticesinde Ruslara bırakılan Kars ve Ardahan gibi bölgelerden Trabzon'a gelen göçlerle şehrin Türk nüfusunda artış olmuştur. Jakob Philip Fallmerayer, **Doğu'dan Fragmanlar**, (Çev: Hüseyin Salıhoğlu), İmge Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 55. Kırım Savaşı esnasında ve sonrasında Trabzon'a ve Anadolu'ya çok fazla göçmen gelmiştir. Ruslar, Kafkasya'yı Hristiyanlaştırmak adına bu çevrede yaşayan Müslümanları göçe zorlamıştır. Kafkasya'dan gelen bu göçmenler bir süreliğine Trabzon'a yerleştirilmiştir. Nedim İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yayınları, Trabzon, 2006, s. 27-44.

¹⁰⁹ M. Hanefi Bostan, "XI-XIX. Yüzyıllarda Trabzon Şehir Nüfusu, Nüfusun Yükselişi ve Düşüş Nedenleri", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 13, 2018, s. 146.

¹¹⁰ Turgay, Doğu Akdeniz Liman Kentleri, s. 69.

¹¹¹ Süleyman Çiğdem, "Eskiçağ'da Trabzon Limanı: Askeri ve Ekonomik Yönden Gelişimi ve Doğu-Batı İlişkilerindeki Rolü", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2007, s. 133.

¹¹² Özgür Yılmaz, "Trabzon Limanı", **Trabzon Tarihi**, Cilt: 2, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, s. 115.

¹¹³ Çiğdem, a.g.m., s. 134.

sonucunda Urartu Krallığı Doğu Karadeniz'e yönelmiş, bu bölgeden ve buradaki limanlardan faydalanma imkânı elde etmiştir.¹¹⁴ Bu dönemden sonra Trabzon limanı, Miletoslular döneminde önemli bir yükseliş yaşamıştır. Trabzon'da koloni kuran Miletoslular, liman aracılığıyla gemi yapmak için kereste, balık, tahıl ve diğer ürünleri ihraç etmişlerdi.¹¹⁵

Daha sonra Trabzon'a hâkim olan Medler ve Perslerin Trabzon ve çevresinde ne kadar kaldıklarına dair bilgiler açık değildir. Persler döneminde Pers İmparatoru I. Dairus'un Tuna ve Boğazlar üzerine yaptığı sefer, Karadeniz'i imparatorluğun sınırları içerisine almak istediğini göstermektedir. Böylece Persler, batıya yaptıkları seferlerde sorun teşkil eden deniz kuvvetleri eksikliğini büyük çapta ortadan kaldırmış olacaktı. Dolayısıyla Trabzon, doğudan gelen karayollarının denize ulaştığı en kısa mesafede bulunduğu için Persler tarafından önemli bir çıkış kapısı olarak görülmüştür. Trabzon ve limanı Perslerin kurduğu "Kral Yolu"nun dışında yer alıp ikinci derecede kabul edilen yol bağlantıları içerisinde kabul edilse de Trabzon, Karadeniz'in çok kıymetli ticaret merkezleri ve limanları arasında görülmüştür. Perslerden sonra Trabzon'da yaşanan Pontus Krallığı döneminde limanın durumu ile ilgili fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yine bu dönemde de limanın diğer bölgeler ile bağlantı halinde olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Trabzon ve çevresi, Pontus Krallığı'nın kereste, gemi ve maden ihtiyacını karşılamaktaydı¹¹⁶

Pontus Krallığı'na son veren Roma İmparatorluğu ile Trabzon limanı askeri ve ticari bakımdan asıl çehresine kavuşmuştur. Trabzon limanı, Roma İmparatorluğu'nun Kuzeydoğu Anadolu ve Kafkaslar için uyguladığı planlarda askeri bir üs olarak kullanılmıştır.¹¹⁷ İlk çağlardan itibaren Trabzon'un jeopolitik ve ticari öneminin farkında olan İmparator Hadrianus, 130-131 tarihlerinde kentin doğusuna bir liman yaptırmıştır. Bu dönemden sonra Trabzon limanı, İstanbul'dan doğuya ulaşmak için deniz yolu kullanıldığında daha fazla tercih edilmiştir.¹¹⁸ Bu bağlamda tarih boyunca devletler, Karadeniz'de üstünlük sağlayarak hem Karadeniz'den hem de Karadeniz'in Trabzon gibi önemli limanlarından faydalanma imkânı elde etmiştir.

Ceneviz ve Venedikliler, Haçlı Seferleri'nden sonra Bizans Devleti ile ticari antlaşmalar yapmış¹¹⁹ ve Karadeniz'de ticari üsler elde etmiştir. Böylece 12. ve 15. yüzyıllar arasında deniz ticaretinde bu iki devlet söz sahibi olmuştur. Karadeniz'in güney kıyılarına 13. yüzyıl itibariyle

¹¹⁴ Osman Emir, "Eskiçağ'da Karadeniz'in Jeopolitik Önemi", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 13, 2012, s. 13-14.

¹¹⁵ Özsait, a.g.m., s. 37-39.

¹¹⁶ Çiğdem, a.g.m., s. 138-142.

¹¹⁷ Yılmaz, "Trabzon Limanı", s. 116.

¹¹⁸ Koca, a.g.m., s. 158.

¹¹⁹ Ünal Tanrıverdi, "1261 Sonrası Bizans-Ceneviz İlişkileri ve Cenevizlilerin Galata'ya Yerleşme Süreci", **Ortaçağ Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2019.

hâkim olan Anadolu Selçuklu Devleti, İtalyan tacirleri ticarete desteklemeye çalışmıştır. Böylece devlet, onları gözetim altında tutup Karadeniz'deki ticaretten faydalanmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti ise 15. yüzyıldan itibaren Boğazları aldıktan sonra Karadeniz'in diğer çevre bölgelerini de kendi topraklarına katmış ve Karadeniz limanlarında ticareti kendi kontrolü altına almıştır. Böylece Karadeniz bir iç deniz haline gelmiş ve dış ticarete kapanmıştır.¹²⁰

Osmanlı Devleti, Karadeniz'de oluşturduğu tam hâkimiyet ile yabancı gemilerin Karadeniz'e girmesine izin vermemiştir. Dolayısıyla Karadeniz'deki yabancı ticareti gittikçe azalmıştır.¹²¹ Karadeniz, idari, siyasi ve ticari olarak bir iç deniz durumuna gelmiş ve bu hal 17. yüzyıl süresince devam etmiştir.¹²² Karadeniz'de uluslararası boyutta ticaretin yapılmaması ticari ilişkilerin daha çok güneye doğru akmasına yol açmıştır. Başka bir ifade ile ticaret Coğrafi Keşiflerin de tesiri ile önce Akdeniz'e sonrasında da Atlas Okyanusu, Ümit Burnu ve Hint Okyanusu tarafına kaymıştır. Ticaretin yön değiştirmesinden Trabzon da nasibini almış ve bir transit ticaret limanı konumundan ayrılmıştır. Trabzon, bu süreçte yerel gereksinimlerin giderildiği, üretim ve tüketim mallarının değiştirildiği bir liman durumuna dönüşmüştür. Diğer taraftan ticaretin bu halde yön değiştirmesi Karadeniz limanlarının etkinliğini yok etmemiştir. Aksine yine bazı limanlar arasında yoğun bir ticaret ağı mevcuttu. Fakat Karadeniz ticareti bir "iç ticaret" kimliği taşıyordu.¹²³

Söz konusu iç ticaret ile Anadolu'nun bazı bölgelerinden Kuzey Karadeniz'in Kili ve Kefe gibi limanlarına büyük ölçekte pamuk, kenevir ve ipekten üretilen çeşitli kumaşlar ihraç edilirdi. Bu ürünlere karşılık olarak da bu limanlardan İstanbul'a hayvansal ürün ve tarım ürünleri ithal edilirdi.¹²⁴ Bu durum 16. yüzyılın başlarından itibaren Karadeniz'de Müslüman ve gayrimüslim Osmanlıların yaptığı ticari ilişkilerin, Karadeniz'de uluslararası ticaretin kesilmesi neticesinde güney-kuzey ekseninde gerçekleşmeye başladığını göstermektedir.¹²⁵ Diğer taraftan bu süreçte Karadeniz limanları stratejik açıdan ön plana çıkmaya başlamıştır. Trabzon da bu limanlar arasında yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin Trabzon'a verdiği önem ticaretten ziyade Trabzon'un siyasi ve

¹²⁰ Kemal Beydilli, "Boğazlar Meselesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 6, 1992, İstanbul, s. 266; Koca, a.g.m., s. 158. Karadeniz'in yabancı ticaret gemilerine hangi tarihten itibaren kapandığına dair tartışmalar için dipnotta verilen açıklamalara bkz. Mübahat Kütükoğlu, "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun, 1988, s. 97-98.

¹²¹ Özgür Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 7, 2009, s. 363

¹²² İdris Bostan, **Osmanlı Deniz Ticareti**, Küre Yayınları, İstanbul, 2019, s. 95.

¹²³ Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", s. 363; İlhan Ekinci, "Karadeniz'de Ticari Değişim ve Büyük Ticaret Gemisi Yaptırma Çabaları (1750-1850)", **Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik**, Ed: Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Cilt: 2, Samsun, 2013, s. 886.

¹²⁴ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**, (Çev. Halil Berktaş), Cilt:1, İstanbul, 2000, s. 329.

¹²⁵ Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret**, s. 106.

askeri konumundan kaynaklanmaktaydı. Osmanlı askerinin seferlerinde askerin ve cephanenin dağıtımı açısından Trabzon limanı ve dolayısıyla Trabzon şehri önemli bir konumdaydı.¹²⁶

Karadeniz ticaretinde yaşanan duraksama Karadeniz liman ticaretinde de aksamalara neden olmuştur. Dolayısıyla 17. yüzyıl Karadeniz limanları için pek de parlak geçmemiştir. Bu durumun yaşanmasında bazı siyasi faktörler de etkili olmuştur. Doğu Avrupa ve Osmanlı Devleti arasında yaşanan savaşların genellikle Karadeniz'in kuzeyinde olması ve bu dönemde Kazak ve Abaza korsanlarının saldırılarının yaygınlaşması Güney Karadeniz kıyılarını olumsuz yönde etkilemiştir. Yine bu dönemde Polonya Batı Avrupa'ya tahıl ticareti yaptığı için ve yerel zanaatlar eski önemini kaybetmiştir. Bu gelişme Polonya'nın Karadeniz'deki ticari etkinliğinin azaldığını göstermektedir.¹²⁷

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti, yabancı gemilerin girmesine izin vermeyerek Karadeniz'i bir Türk gölü olarak kullanmak istese de bölgede bir takım güvenlik problemleri de görülmekteydi. Bu dönemde Güney Karadeniz sahilleri Kazak tehlikesi altındaydı. Trabzon, Samsun, Sinop ve ayrıca İstanbul gibi Karadeniz'in güney sahilleri Kazaklar tarafından harap edilmişti. Bu yaşananlardan anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'e yabancı gemilerin girmesini istememesinin askeri ve politik nedenlerinin yanında Osmanlı'nın Karadeniz'i tam olarak koruyamamasının da payı büyüktü. Çünkü Karadeniz'de yaşanacak olan ticari yoğunluk ile beraber Osmanlı Devleti Karadeniz'de güvenliği sağlama, askeri ve politik konularda bir mücadele içine girecektir. Dolayısıyla Osmanlı'nın Karadeniz'in kapalılığında ısrarcı olmasının nedeni anlaşılabilir.¹²⁸

17. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin ticari amaçla da olsa herhangi bir devletin Karadeniz'e girmesi ile ilgili düşünceleri tartışmaya açık değildi ve Osmanlı Devleti hiçbir yabancı devleti Karadeniz'e yaklaştırmak istememişti. Ancak, özellikle Rusya'nın Karadeniz'de gemileriyle ticaret yapmak için sarf ettiği mücadele ve sonrasında başka devletlerin de Karadeniz ticareti ile ilgili verdiği mücadele bir asır devam etmiştir.¹²⁹

18. yüzyılın ilk dönemlerinde Rusya, Karadeniz'e açılmanın yollarını bulmaya çalışırken bu süreçte İsveç ile de bir savaşa girmişti. Bu süre zarfında Rusya, Osmanlı Devleti'nden Karadeniz'de Rus gemilerinin serbestçe dolaşabilmesi için talepte bulunmuş, fakat bu isteği sonuçsuz kalmıştır. Neticede Rusya, 1701 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Karadeniz'i,

¹²⁶ Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", s. 365.

¹²⁷ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, (Çev: Neyyir Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 149.

¹²⁸ Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", s. 366.

¹²⁹ İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", **Belleten**, Cilt: 59, Sayı: 25, 1995, s. 353-354.

Osmanlı'nın bir iç denizi olarak görmeye başlamıştır. Bu antlaşmada ticaret ile ilgili bir durum belirtilmemesine rağmen 1702'den 1714'e kadar özel izin şartıyla Rusya'nın beş ayrı dönemde Karadeniz'de ticari faaliyette bulunmasına olanak sağlanmıştı. Ancak ticaret yapan tüccarların çoğu Rus elçisinin adamlarıydı.¹³⁰

1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması Karadeniz ticareti için önemli bir dönüm noktası niteliğindedir.¹³¹ Bu antlaşma Rusya'ya Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapma imkânı sağlamıştır.¹³² Zamanla Rusya'nın Karadeniz'de çoğalan statüsünden rahatsız olan Osmanlı Devleti, Rusya'nın bu gücünü sarsmak için Karadeniz'i bütün devletlere açma gereği hissetmiştir. Bunu gerçekleştirmek için 1799'da İngiltere'ye, Fransa'ya 1802'de ve sonraki süreçte farklı Avrupa ülkelerine Karadeniz'de ticaret yapma hakkı verilmiştir. Karadeniz'in uluslararası ticarete açılmasıyla burada yapılan ticaret de hareketlenmiş ve farklı bir boyuta ulaşmıştır.¹³³

Karadeniz'in uluslararası ticarete açılmasının sonuçları Trabzon limanını da etkilemiş ve bu durum ithalat ve ihracata yansımıştır. Fakat Trabzon limanının ticarete asıl yükselişi 1830'lu yıllardan sonra olmuştur. Bundan önce ticarete yaşanan durağanlığın sebebi olarak Osmanlı Devleti'nin 1800'lü yılların başında yaşadığı gelişmeler gösterilebilir. Bu süreçte devlet ekonomisi gelişme gösterirken diğer taraftan ekonomi, çıkan savaşımlardan ve iç karışıklıklardan olumsuz yönde etkilenmişti. Bu dönemde Fransız İhtilali, Napolyon'un Mısır'ı işgali, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı, 1827-1828 tarihli Osmanlı-Rus savaşı ve Yunanistan'ın bağımsızlık savaşı yaşanmıştır. Tüm bu olaylar Osmanlı Devleti'nin ekonomisini etkilemiş ve ticaret durma noktasına gelmiştir.¹³⁴

1830'lu yıllara gelindiğinde Trabzon için yaşanan en önemli gelişme, buharlı gemilerin Karadeniz sularında faaliyete başlaması olmuştur. 19. yüzyılın ilk yıllarına değin Trabzon'da yelkenli gemiler kullanılmış ve diğer Avrupa ülkeleriyle irtibat az sayıda gemiyle yapılmıştır. 1830 yılından sonra artık İstanbul-Trabzon hattında buharlı gemiler sefer yapmaya başlamıştır. Bu durum Trabzon'un Avrupa'ya direkt seferlerin yapıldığı ana liman haline gelmesine olanak tanımıştır.¹³⁵

¹³⁰ Necmettin Aygün, **Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisine Bakış**, Cilt: 2, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara, 2016, s. 55.

¹³¹ Kemal Beydilli, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve "Mîrî Ticâret" Teşebbüsü", **Belleten**, Cilt: 55, Sayı: 214, 1991, s. 688.

¹³² Osman Köse, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 114; Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", s. 358.

¹³³ Necmettin Aygün, "Trabzon Gümrüğü'nde İktisadi Faaliyetler (1750-1800)", **OTAM**, Sayı: 11, Ankara, 2000, s. 6.

¹³⁴ Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", s. 370.

¹³⁵ Koca, a.g.m., s. 158.

Osmanlı ticari hayatına farklı bir boyut kazandıran Karadeniz ve dolayısıyla Trabzon ticaretini etkileyen gelişmelerden biri de 1838 yılında imzalanan İngiliz-Osmanlı Ticaret Antlaşması'dır.¹³⁶ Bu antlaşmadan önce Osmanlı Devleti'nin bazı yerel ürünler üzerinde tekeli vardı ve bu ürünler Avrupa'ya küçük miktarlarda ihraç edilebiliyordu. Devletin bu ürünler üzerindeki tekeli başta yabancı uyruklu olmak üzere ihracatçıların faaliyetlerini kısıtlamaktaydı. Yabancı tüccarlar ürün üzerindeki kısıtlamaları ihracat potansiyeli açısından büyük bir engel olarak görmekteydi. Dolayısıyla İngiliz tüccarları ve konsolosları Osmanlı tekellerine artık son verilmesini savunmaktaydı. Neticede 1838 yılında imzalanan antlaşma ile bu tekeller kaldırıldı ve bundan sonraki dönemde geçerli olacak Osmanlı ticaret politikalarının çerçevesi çizilmiş oldu. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra, aynı ticaret antlaşmaları Rusya ve başka Avrupa ülkeleri ile de imzalanmıştır.¹³⁷

1840'lı yıllarda Trabzon limanı, pek çok devletin vapur ve gemilerinin uğradığı aktif bir liman durumuna gelmişti.¹³⁸ Trabzon ticareti kendi içinde istikrarını korumuştur. İthalat rakamları 1842 yılında 1.221.873 sterlin değerinde iken, ihracat 317.611 sterlin değerinde olmuştur.¹³⁹ 1843 yılında ise ithalat 1.387.863 sterlin değerinde iken, ihracat 384.105 sterlin değerindedir.¹⁴⁰ 1846 ve 1849 yılları arasında da ithalat ve ihracat değerleri artmıştır. 1846 yılında ithalat 1.659.839 sterlin iken ihracat 416,848 sterlin değerinde olmuştur. Bu yıl içerisinde %51 oranıyla en fazla İngiltere ile ithalat yapılırken, ikinci sırada %35'lik bir oran ile Avusturya ile gerçekleştirilmiştir. En az ithalat yapılan ülke ise Yunanistan olmuştur.¹⁴¹ 1849 yılına gelindiğinde ithalat değeri 2.031.400 sterlin değerinde, ihracat ise 514.232 sterlin değeri ile artış göstermiştir.¹⁴²

¹³⁶ İngiliz tüccarının %3 ihracat resmi haricinde, şimdiye kadar adlarla alınmakta olan dâhili resimlerin hepsinin yerine geçmek üzere ihracatta %9, ithalatta ise %2 ödemesi kabul ediliyor. Böylece ihraç mallarında ödenecek resim %9+%3=%12, ithal mallarında ise %3+%2=%5 nisbetinde tesbit edilmiş oluyordu.” Antlaşma maddeleri için bkz. Mübahat Küttükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktidadi Münasabetleri (1838-1850)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 5-6.

¹³⁷ Üner Turgay, “Trabzon”, **Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri (1800-1914)**, Ed: Çağlar Keyder, Eyüp Özveren, Donald Quataert, Çev: Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 55-56.

¹³⁸ Mehmet Okur, “Eski Çağdan Günümüze Trabzon Limanı ve Doğu Karadeniz Ticareti Açısından Önemi”, **Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik**, Ed: Osman Köse, Cilt: 2, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2013, s. 1121.

¹³⁹ Report by Consul Stevens On Trade of Trebizond for the Year 1842, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 115.

¹⁴⁰ Report by Consul Stevens On Trade of Trebizond for the Year 1843, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 120.

¹⁴¹ Report by Consul Stevens On Trade of Trebizond for the Year 1846, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 153.

¹⁴² Report by Consul Stevens On Trade of Trebizond for the Year 1849, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 202.

19. yüzyılın ikinci yarısına Trabzon, ticaretle daha büyük bir artış ile girmiştir.¹⁴³ Bu artışın en büyük nedeni olarak Kırım Savaşı gösterilmektedir. Savaş dışında kalan Trabzon, tahrip olmaktan kurtulmuş ve ticaretle yükselişe geçmiştir. Müttefik orduları malzemelerinin büyük bölümünü Trabzon vasıtasıyla almışlar ve böylece ithalatta istikrarlı bir artış sağlanmıştır.¹⁴⁴ 1855 yılı benzeri görülmemiş bir faaliyet yılı olarak değerlendirilmiştir. Ticari işlerin sonucunda hem ithalat hem de ihracatta artış gözlenmiştir. İthalat 1854 yılına göre 409.087 sterlinlik bir artış ile toplam 2.432.160 sterlin olmuştur. İhracat ise 53.047 sterlinlik bir artış göstermiştir.¹⁴⁵

Kırım Savaşı'ndan sonra 1856-1860 yılları arasında Trabzon'un ihracat ortalaması 1.120.000 sterlin, ithalat ortalaması ise 3.307.000 sterlindir. Bu beş yıllık dönemde ithalat payı en büyük olan ülke İngiltere'dir.¹⁴⁶ Diğer taraftan 1860 yılı ile beraber Trabzon'a gelen buharlı gemi sayısında artış olmuştur. Böylece Trabzon limanı ile Avrupa ülkelerinin faal limanları arasındaki ilişkiler kolaylaşmış ve bağlantılar daha hızlı gerçekleşmiştir. Kırım Savaşı öncesinde Osmanlı, İngiliz ve Avusturya şirketleri buharlı gemi taşımacılığında başı çeken ülkeler iken, savaştan sonra Rusya ve Fransa'nın gemileri de bu taşımacılığa katılmıştır. Böylece 1860'lı yıllardan sonra buharlı gemi trafiği yoğunlaşarak devam etmiştir.¹⁴⁷ 1860 yılının ilk yarısında Avusturya'ya ait 26 buharlı ve 4 yelkenli gemi Trabzon'a gelmiştir. Bu gemilerin toplam tonajı 21.047'dir. Yine aynı yıl Fransa'ya ait 26 buharlı gemi ve Rusya'ya ait 17 buharlı gemi Trabzon'a gelmiştir.¹⁴⁸

1860'lı yıllardan itibaren buharlı gemi ticaretindeki artış Trabzon limanının fiziki açıdan yetersizliğini de göstermeye başlamıştır. Çünkü Trabzon merkez limanı, rüzgâra açık ve dibi kumluydu. Dolayısıyla gelen gemiler demirleyemeyip batıda Pulathane doğu da ise Sürmene limanlarını kullanıyorlardı. Merkezdeki Mumhane, Moloz ve Çömlekçi iskeleleri büyük çaplı gemilerin boşaltma ve yüklemesine elverişli değildi.¹⁴⁹

¹⁴³ 1851 yılında ithalat değeri 2.390.705 sterlin değerinde, ihracat ise 496.708 sterlin değerindedir. Report by Consul Stevens On Trade of Trebizond for the Year 1851, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 222.

¹⁴⁴ Üner, "Trabzon", s. 57.

¹⁴⁵ Report by Consul Stevens On Trade of Trebizond for the Year 1856, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1223.

¹⁴⁶ Üner, "Trabzon", s. 58.

¹⁴⁷ Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", s. 373.

¹⁴⁸ Report by Stevens, On Trade of Trebizond During the Half-Year Ending 30th June 1860, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 275.

¹⁴⁹ Koca, a.g.m, s. 161. Bijişkyan eserinde bu duruma değinmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır; "Trabzon'un şimdiki büyük limanı Çömlekçi'dir. Kanıda, Tuzluçeşme, Taşdirek, Kemer kaya, Mumhane önü ve kalenin önünde Moloz da küçük limanlardır. Kovata, Çömlekçi'nin altı mil uzağında yazlık bir limandır... Sürmene, Kovata'nın on sekiz mil uzağında çok iyi bir liman olup kışın birçok gemi buraya sığınır." Bijişkyan, a.g.e., s. 112-115; Deyrolle ise, sahilin derinliğinin sığ olması sebebiyle büyük buharlı gemilerin açıkta demirlediğinden bahsetmektedir. Ayrıca bu gemilerden karaya çıkmak için kayık kullanıldığından ve limanda taş ve kazıklarla yapılmış küçük bir iskele bulunduğundan söz etmektedir. Theophile Deyrolle, **1869'da Trabzon'dan Erzurum'a**, (Çev: Reşad Ekrem Koçu), Çığıkitebevi, İstanbul, 1939, s. 7.

Trabzon’da artan ticari faaliyetler neticesinde Osmalı Devleti, liman sorununu çözmek için birtakım girişimlerde bulunmuştur. 1870 yılından önce liman inşaatı çalışmaları başlamıştır.¹⁵⁰ Bu dönemde ayrıca iskeleler onarımdan geçirilmiştir.¹⁵¹ 1877 yılında dalgakıran projesine başlanmışsa da fakat 1891 yılına gelindiğinde bu proje henüz bitmemiştir. 1877-1878 tarihli Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle liman yapım projesi olumsuz etkilenmiş ve proje gecikmiştir.¹⁵² 1900’lü yılların başına gelindiğinde liman ile ilgili çalışmalar devam etmiştir.¹⁵³ Dalgakıran, iskele ve rıhtım yapımına karar verilmiştir. Dönemin Valisi Kadri Bey’in ısrarları ile yapılacak olan dalgakıran, iskele ve rıhtımın masrafları Trabzon Belediyesi ve Ziraat Bankası’nın iskeleye koyacağı vergi ile karşılanması kararlaştırılmıştı. Dalgakıran’ın inşasına 1901 yılında başlandı.¹⁵⁴ Bu gelişme İngiliz konsolos raporlarına da yansımıştır. Rapora göre, 1901 yılında bir dalgakıran yapmaya karar verilmiştir. Dalgakıranın uzunluğu 375 derinliği ise 5 metre olarak düşünülmüştür. Ayrıca dalgakıran için 1.078.000 kuruş (9.540 sterlin) bütçe ayrılmıştır.¹⁵⁵ Ancak dalgakıranın yapımı uzun sürmüş ve 1906 yılına gelindiğinde dalgakıranın 350 metresi bitirilmişti.¹⁵⁶

1908 yılı ile beraber İttihat ve Terakki döneminde milli ekonominin oluşturulması için çeşitli faaliyetler yapılmıştır. Bu doğrultuda bu dönemde liman, demir ve karayolu yapımına daha çok ağırlık verilmiştir. İttihat ve Terakki yönetimi, Trabzon limanının hem ticari hem de stratejik öneminin farkındaydı. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti, 1911 yılında Türkiye Milli Bankası ile Samsun ve Trabzon limanlarının yapımı için anlaşma imzalamıştır. Fakat Trabzon limanı ile ilgili gerekli düzenlemeler oluşturulsa da Balkan Savaşları ve arkasından meydana gelen I. Dünya Savaşı liman çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu süre içerisinde de liman ile ilgili birtakım anlaşmalar yapılmış, fakat uygulamaya geçilememiştir. Dolayısıyla Trabzon liman inşasının bitirilmesi 1954 yılını bulmuştur.¹⁵⁷

Aşağıdaki tabloda Trabzon limanına gelen buharlı ve yelkenli gemi trafiği verilmiştir. Tabloya göre, 1878-1908 yıllarında Trabzon’a gelen gemi trafiğine bakıldığında toplam gemi sayısının arttığı gözlemlenmektedir. Zamanla buharlı gemilerin etkinliğini arttırdığı Trabzon limanında yapılan uluslararası ticarete yelkenli gemilerin etkin olduğu görülmüştür. Bununla

¹⁵⁰ Koca, a.g.m, s. 161.

¹⁵¹ BOA, İ.DH, 605/42189 (18 Şevval 1286/21 Ocak 1870)

¹⁵² Koca, a.g.m, s. 162.

¹⁵³ BOA, DH.MKT, 2590/103 (12 Zilkade 1319/20 Şubat 1902)

¹⁵⁴ Yılmaz, “Trabzon Limanı”, s.137; Bu dönemde Trabzon Liman reisi, Mehmet Bey, muavin Ali Bey ve mesaha memur ise Mümtaz Efendi’idi. TVS, 1319/1901, s. 82.

¹⁵⁵ Report On Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1901 by Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1397.

¹⁵⁶ Report On Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1906 by Acting-Consul Wilke Young, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1488.

¹⁵⁷ Baytal, a.g.m., s. 24-26.

birlikte söz konusu yelkenli gemilerin, buharlı gemi tonajına ulaşamadığı tespit edilmiştir. Trabzon'daki uluslararası ticaretin gelişmesinde buharlı gemilerin tonajının artması etkili olmuştur.

Tablo 2: 1878-1908 Yılları Arasında Trabzon'a Gelen Buharlı ve Yelkenli Gemi Trafik

Yıllar	Gemi Sayısı		Tonaj	
	Yelkenli	Buharlı	Yelkenli	Buharlı
1878	4.281	198	40.277	156.508
1879	4.932	311	36.273	274.515
1880	6.885	406	37.259	376.790
1881	-	379	-	353.533
1882	-	373	-	365.055
1883	7.598	378	46.666	367.590
1884	7.379	411	41.320	392.397
1885	5.922	448	36.322	449.000
1886	5.632	431	33.770	444.810
1887	7.637	483	43.593	488.004
1888	8.145	524	47.507	526.660
1889	8.093	554	42.305	528.943
1890	9.013	517	63.266	530.170
1891	10.114	516	47.689	552.930
1892	7.049	345	29.389	264.464
1893	8.486	360	46.316	402.051
1894	9.587	458	49.181	522.189
1895	8.488	515	44.783	572.027
1896	6.732	481	34.549	569.727
1897	7.112	481	34.253	548.064
1898	9.169	502	64.282	597.287
1899	7.912	558	40.752	653.710
1900	6.609	487	35.810	522.017
1901	5.918	465	32.861	520.610
1902	6.971	497	33.353	557.784
1903	7.233	545	35.470	636.640
1904	6.503	633	45.045	662.076
1905	7.479	602	37.446	629.823
1906	7.188	583	36.811	670.405
1908	8.029	610	39.368	794.708

Kaynak: Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914; Güneş, a.g.t., s. 153-154.

Aşağıdaki tabloda 1895-1896 yıllarında Trabzon'a gelen gemi trafiği verilmiştir. Tabloya göre bu yıllarda Trabzon limanında Osmanlı buharlı ve yelkenli gemilerin üstünlüğü daha fazladır. İngiltere ise Trabzon'a en az gemi gönderen ülke olmuştur.

Tablo 3: 1895-1896 Yıllarında Trabzon’a Gelen Gemi Sayısı ve Alınan Ücretler

Ülkeler	Gemi Sayısı			Tonaj			Ücretler		
	Buharlı	Yelkenli	Toplam	Buharlı	Yelkenli	Toplam	Buharlı	Yelkenli	Toplam
Almanya	10	-	10	9.379	-	9.379	-	-	-
İngiltere	5	-	5	4.232	-	4.232	-	-	-
Avusturya-Macaristan	114	-	114	13.3181	-	13.3181	-	-	-
Danimarka	13	-	13	15.255	-	15.255	-	-	-
Fransa	102	-	102	13.7946	-	137.946	-	-	-
Yunanistan	27	3	30	22.575	1.064	23.639	-	147	147
İtalya	38	-	38	42.184	-	42.184	886	-	886
Osmanlı	158	7627	7785	158.148	38.373	196.521	-	26.988	26.988
Rusya	67	24	91	7.8397	888	79.285	-	480	480
Toplam	534	764	8188	60.1297	40.325	641.622	886	27.616	28.502

Kaynak: Statistique Generale De La Navigation Das Les Ports Ottomans.

Aşağıdaki tabloda ise Trabzon limanının ülkelere göre dış ticareti verilmiştir. Tablo, Trabzon liman ticaretinde üç etkin ülke dikkate alınarak oluşturulmuştur. 1880'lere kadar bu ülkelerin yanında Avusturya da faal konumdaydı. Fakat 1880'lerden sonra bu konumunu İngiltere'ye devretmiştir.¹⁵⁸ İngiliz konsolosluk raporlarında 1880'lerden 1908'e kadar Avusturya-Macaristan ve Almanya ithalat ve ihracat rakamları beraber verilmektedir. Boykottan önce iki ülkenin toplam ithalatı 1906 yılında 291.380 sterlin ve 1907 yılında 226.700 sterlin değerindedir. Fakat 1908 yılında bu iki ülkenin toplam ithalatı 60.711 sterlindir. Avusturya-Macaristan'ın toplam ithalat içindeki payı 42.973 sterlindir.¹⁵⁹ Avusturya ticareti 1908 yılında uygulanan boykot neticesinde düşüş yaşamıştır.¹⁶⁰ Tabloya göre ticarete etkin olan ikinci ülke Fransa'dır. 1880'lerden sonra özellikle ihracatta düşüş görülmektedir. Trabzon'da İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya'dan sonra ticarete payı olan diğer ülkeler, Romanya, Bulgaristan, Hollanda, Yunanistan, Belçika, İsveç, İsviçre, ABD ve İtalya'dır.

¹⁵⁸ Güneş, a.g.e., s. 148.

¹⁵⁹ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1507.

¹⁶⁰ 5 Ekim 1908'de Avusturya, Berlin Antlaşmasından sonra fiilen Avusturya kontrolünde bulunan Osmanlı vilayetlerinden Bosna ve Hersek'i egemenliği altına almıştır. Bundan sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş ve Yunanistan da Girit'i almıştır. Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı, Avusturya mallarını boykot etme kararı almıştır. Trabzon da bu boykot kararına destek vermiştir. Trabzon'daki Mavnacılar Lloyd şirketinin mallarını taşımamaya yönelik karar almışlardır. Avusturya'ya yapılan boykot, 27 Şubat 1909'a kadar sürmüştür. Kudret Emiroğlu, "Trabzon'da Avusturya Boykotu 1908", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 8, 1994, s. 17; Donald Quataert, **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 213-216; Trabzon'da Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi'nden Trabzon İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne gelen bir telgraf üzerine Trabzon halkı, Avusturya-Macaristan hükümetine tepkilerini göstermek için 9 Ekim 1908 tarihinde Hürriyet Meydanı'nda toplanmıştır. BOA, A.MTZ, 171/47 (14 Ramazan 1326/10 Ekim 1908); Boykot sebebiyle limanlara gelen Avusturya gemilerinden mallar indirilmemiştir. BOA, TFR.I.A, 39/3877 (26 Şevval 1326/21 Kasım 1908); Tanin gazetesinde çıkan bir yazıda Avusturya'ya uygulanan boykota değinilmiştir. Habere göre boykot sebebiyle Avusturya'dan gelen fesleri halk artık kullanmak zorunda kalmayacaktı. **Tanin**, 16 Ramazan 1326/12 Ekim 1908, s. 7.

Tablo 4: 1883-1908 Yılları Arasında Trabzon Limanının Ülkelere Göre Trabzon Dış Ticareti

Yıllar	İngiltere		Fransa		Rusya	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
1883	1.500		536.703	233.633	579.192	127.713
1884	307.850	39.570	88.040	67.000	91.420	27.190
1885	291.620	18.270	88.070	83.300	92.250	20.500
1886	314.655	29.220	104.445	59.680	144.705	22.670
1887	282.690	22.140	95.900	35.350	62.140	17.540
1888	-	-	70.600	54.615	62.970	16.110
1889	430.485	53.030	82.865	57.930	52.495	11.365
1890	322.385	20.080	76.020	79.385	37.060	12.015
1891	337.090	19.445	89.545	69.445	31.155	9.810
1892	246.320	28.270	96.270	38.700	22.720	6.105
1893	247.560	20.905	89.770	43.450	21.685	18.160
1894	267.540	16.570	129.600	50.630	54.200	22.860
1895	268.450	18.560	121.000	42.910	64.600	28.130
1896	178.530	8.310	89.750	36.030	42.930	31.330
1897	244.350	11.965	80.710	44.735	54.850	21.810
1898	302.460	11.625	109.220	45.575	46.170	20.480
1899	228.065	4.955	126.785	68.760	73.720	37.010
1900	278.410	15.730	115.870	69.500	80.970	30.980
1901	248.880	12.290	113.680	73.910	59.190	20.110
1902	279.980	12.140	110.350	57.745	44.060	16.125
1903	266.190	6.910	102.920	62.250	49.400	18.370
1904	255.590	8.330	134.730	66.070	69.900	17.790
1905	286.220	18.350	146.510	77.000	67.020	22.400
1906	363.740	9.460	179.900	66.060	55.870	17.790
1907	363.740	8.670	179.900	56.720	55.870	29.710
1908	106.040	16.305	190.076	54.328	26.299	11.447

Kaynak: Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914; Güneş, a.g.e., s. 147.

1.3.1. İthalat

19. yüzyılın ithalat ve ihracat dengesine bakıldığında Trabzon'un bir ithalat bölgesi olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle Trabzon çevre bölgeler, Avrupa ülkeleri ve İran için ithalat merkezi olmuştur. Bu bakımdan limana pek çok farklı mal gelmiş ve gerekli bölgelere dağıtımı yapılmıştır.¹⁶¹ Trabzon limanına getirilen bu malların ilkinin Avrupa'dan gelen ve İran'a gönderilen eşya ve emtia oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu malların vergileri İstanbul veya sınırda bulunan gümrüklerde alınmaktaydı. Bu emtia ve eşya, Trabzon-Erzurum-Bayezid yoluyla Tebriz'e sevk edilmekteydi. Trabzon'a gelen malların ikincisini ise limana getirilip karaya çıkarılanlar

¹⁶¹ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 315.

oluşturmaktaydı. Bu malların gümrük vergileri ise Trabzon gümrüğü tarafından alınırdı. Bunların yanında Trabzon'da pazarlanması için getirilen mallar vardı ve bunların gelirleri tüccara ve dolayısıyla kent ekonomisine fayda sağlamaktaydı. Yine Trabzon'da ikamet eden özellikle İranlı tüccarların satın alıp parasını Trabzon'a bıraktıkları eşya ve emtia da çoğunlukta idi.¹⁶²

Trabzon'a yapılan ithalat ürünleri arasında kumaş, pamuklu ve yünlü mallar, deri, ipek, kahve, çay, züccaciye ürünleri, alkollü içkiler, petrol, manifatura ürünleri yer almaktadır.¹⁶³ Aşağıdaki tabloda 1898, 1899 ve 1900 tarihli Trabzon vilayet salnameleri kullanılarak Trabzon limanına ithal edilen mallar ve bu malların fiyatları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Salnamelere göre tabloda her yıl toplam fiyatı 10 milyonun üzerinde olan mal kalemleri kahve, şeker, çay vesaire, dokuma, basma vesairedir. Her dönem fiyat toplamaları 1 milyonun üstünde olan mal kalemleri ise dakık, erz vesaire, şarap, arpa suyu vesaire, zeytin, zeytinyağı, tuz, çuha, yün mamulâtı, fes, akmişe-i haririye, şerit vesaire, demir çubuk, çivi, mamulat-ı hadîdiye, bakır, çelik, kalay, makine, karyola, soba ve emsali, deri, sahtiyan, vesaire, reji mamulatından tütün, sigara, halat, pamuk, basma ve ipekdir. İncelenen yıllarda en fazla ithalatın 115.690.740 kuruşluk toplam ithalat tutarı ile 1899 yılına ait olduğu görülmektedir. En düşüğü ise 54.495.950 kuruşluk ithalat tutarı ile 1900 yılına aittir.

¹⁶² Selahattin Tozlu, "19. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Bakımından Trabzon Limanı", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s. 389-390.

¹⁶³ Report by Vice-Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Trebizond vilayet for the Year 1875, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 541-542, 546.

Tablo 5: 1898-1900 Yılları Arasında Trabzon Limanına Yapılan İthalat

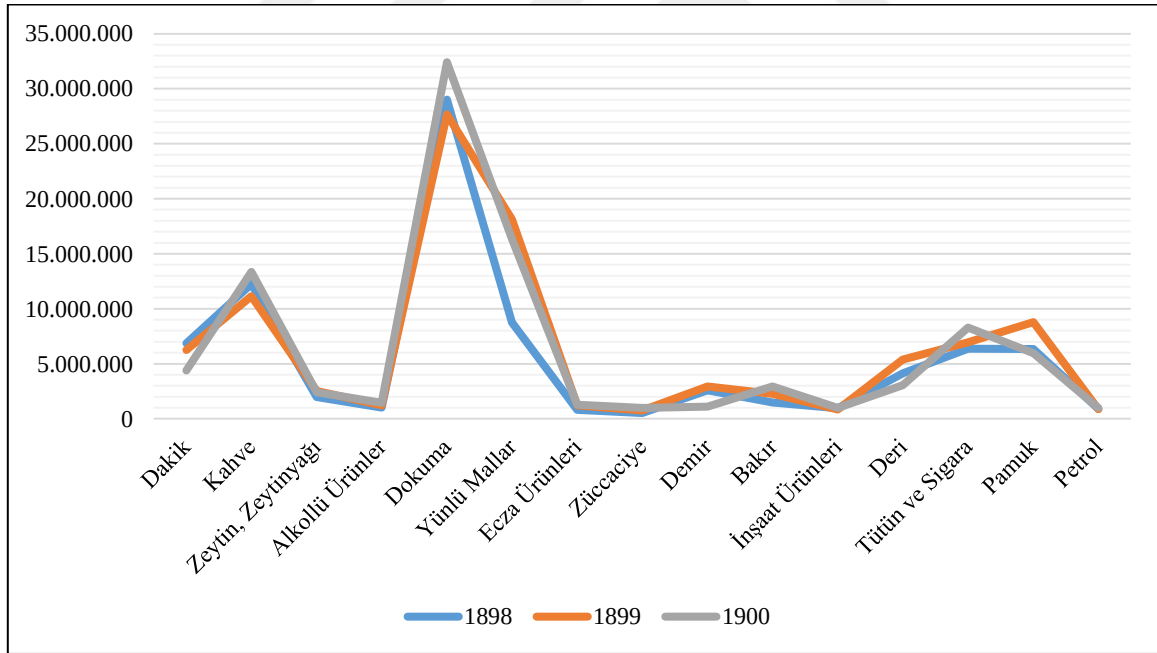
Yıllar	1898		1899		1900
Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet
-	-	-	-	Hinta, mısır buğdayı, arpa, erz	5.621.572
Dakik, erz vesaire	6.858.236	Dakik, erz vesaire	6.257.856	Dakik	4.376.944
Kahve, şeker, çay vesaire	12.258.620	Kahve, şeker, çay vesaire	11.130.328	Kahve, şeker, çay	13.341.020
Şarap, arpa suyu vesaire	1.003.860	Şarap, arpa suyu vesaire	1.213.080	Şarap, bira, ispiroto, meşrubat-ı mütenevvia	1.438.492
Kuru ve taze yemiş, portakal	386.320	Kuru ve taze yemiş, portakal	566.324	Kuru ve taze yemiş, sebze vesaire	115.093
Zeytin, zeytinyağı, tuz	1.979.516	Zeytin, zeytinyağı, tuz	2.523.664	Zeytinyağı, zeytin, tuz	2.422.992
-	-	-	-	Makarna, bisküvi, me'kulat-ı mütenevvia	558.940
Dokuma, basma vesaire	29.020.904	Dokuma, basma vesaire	27.660.050	Dokuma, basma vesaire	32.413.810
Çuha, yün mamulâtı, fes	8.744.560	Çuha, yün mamulâtı, fes	18.133.280	Çuha, yün mamulâtı, fes vesaire	16.365.140
Çuval, kaneviçe, muşamba	544.236	Çuval, kaneviçe, muşamba	1.337.048	Çuval, kaneviçe, muşamba	962.544
Akmişe-i haririye, şerit vesaire	1.251.360	Akmişe-i haririye, şerit vesaire	3.905.440	Akmişe-i haririye, şerit vesaire	2.743.180
Kibrit, mum, petrol	887.392	Kibrit, mum, petrol	866.360	Kibrit, mum vesaire	1.207.140
Ecza-i tıbbiye, boya vesaire	815.716	Ecza-i tıbbiye, boya vesaire	1.208.900	Ecza-i tıbbiye, boya vesaire	1.272.000
Porselen, cam	524.216	Porselen, cam	755.567	Porselen, cam, ayna vesaire	976.976
Malumat-ı mütenevvia, sabun vesaire	957.484	Malumat-ı mütenevvia, sabun vesaire	1.728.496	-	-
Kitap, kâğıt, sair edevat-ı kırtasiye	941.864	Kitap, kâğıt, sair edevat-ı kırtasiye	835.076	Kâğıt, kitap, sabun vesaire	2.405.460
-	-	-	-	Çelik, çinko, kurşun, çivi	943.096
Demir çubuk, çivi mamulât-ı hadîdiye	2.577.608	Demir çubuk, çivi mamulât-ı hadîdiye	2.924.790	Demir çubuk, pervel vesaire	1.089.220
Bakır, çelik, kalay	1.478.048	Bakır, çelik, kalay	2.264.328	Bakır, kalay, ma'lumat-ı müdeniye-i saire	2.933.612
Makine, karyola, soba ve emsali	1.506.956	Makine, karyola, soba ve emsali	1.269.400	Makine, karyola, soba vesaire	1.239.700
Evani-i simiyye, zi-kıymet eşya	622.600	Evani-i simiyye, zî-kıymet eşya	804.100	Evani-i simiyye, saat vesaire	834.240
-	-	-	-	Tuğla, kireç, çimento vesaire	989.920
Kereste, kireç, tuğla	943.756	Kereste, kireç, tuğla	827.728	Kereste, direk, odun	904.000
Deri, sahtiyan, vesaire	4.128.960	Deri, sahtiyan, vesaire	5.386.480	Deri, sahtiyan, potin, vesaire	3.048.192
-	-		-	Petrol gazı	1.000.000

Tablo 5: Devamı

Yıllar	1898		1899		1900
Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet
Reji mamulatından tütün, sigara	6.381.760	Reji mamulatından tütün, sigara	6.940.000	Reji mamulatından tütün, sigara	8.283.100
Halat, pamuk, basma, ipek	6.329.312	Halat, pamuk, basma, ipek	8.786.448	Halat, pamuk, basma, ipek	5.974.730
Yekûn	72.052.072		115.690.740		54.495.950

Kaynak: 1901-1903 Trabzon Vilayet Salnameleri

Tablo 5'teki veriler kullanılarak Trabzon'a ithal edilen malların grafiği aşağıda yer almaktadır. Söz konusu grafikte ithal mal kategorileri ve bu malların 1898-1900 yılları arasındaki hacmine bakılmıştır. On beş ayrı mal kategorisi belirlenmiştir. Kategoriler Trabzon'a en fazla ithal edilen mallar düşünülerek oluşturulmuştur. İthalatı yapılan ürünlerin başında dokuma ve yünlü malların olduğu görülmektedir. İthalatta en yüksek ikinci sırayı kahve, çay ve şekerin oluşturduğu kategori oluşturmaktadır. İthalatta üçüncü sırayı ise pamuk, tütün ve sigara almaktadır.

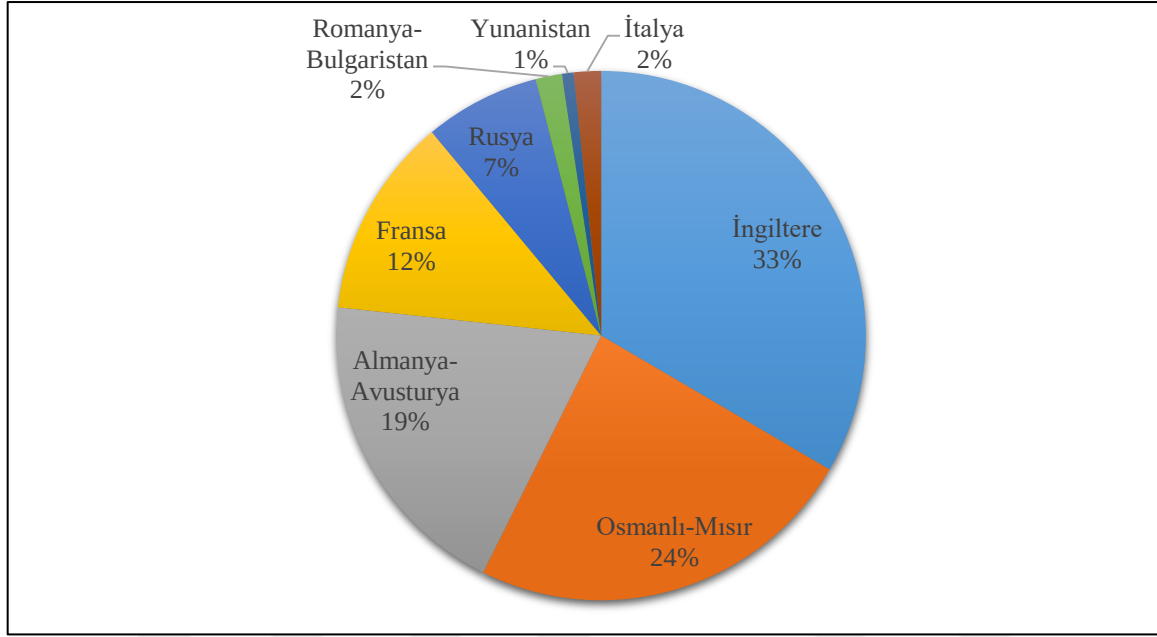
Grafik 1: Trabzon'a İthal Edilen Mal Kategorileri ve Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: 1901-1903 Trabzon Vilayet Salnameleri

İngiliz konsolosluk raporları dikkate alınarak 1885-1904 yılları arasında Trabzon'a yapılan ihracatın ülkelere göre yüzdelik oranları aşağıdaki grafikte verilmiştir. Grafikte verilen bilgilerden Trabzon'un en fazla ithalat yaptığı ülkenin %33'lük bir pay ile İngiltere olduğu anlaşılmaktadır. 1885 yılında İngiltere'nin Trabzon'a yaptığı ithalat 291.620 sterlin değerindedir. 1886 yılında ise

bu değer artarak 314.655 sterline ulaşmıştır.¹⁶⁴ İthalatta ikinci sırada gelen ülkeler ise %24'lük bir paya sahip olan Osmanlı ve Mısır'dır. 1895 yılında Osmanlı ve Mısır'ın Trabzon'a yaptığı toplam ithalat 180.040 sterlin değerindedir. 1896 yılından ise artış göstererek 189.870 sterlin olmuştur.¹⁶⁵ Bu ülkeleri Avusturya-Macaristan, Almanya¹⁶⁶ ve Fransa takip etmiştir.

Grafik 2: 1885-1904 Yılları Arasında Trabzon'a Yapılan İthalatın Ülkelere Göre Oranları

Kaynak: Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914

İngiliz konsolosluk raporları kullanılarak 1908 yılında Trabzon limanından ithal edilen ticari malların listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablodaki veriler ışığında Trabzon limanında yoğun olarak ithalat yapıldığı anlaşılmaktadır. Trabzon'un en çok ithalat yaptığı ülkelerin başında Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Rusya, İtalya ve Belçika yer almaktadır. Trabzon'a en fazla ithal edilen ürünlerden pamuklu ve yünlü mallar İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan, ABD, Osmanlı, Bulgaristan ve Belçika'dan ithal edilmektedir. En az ithal edilen mallardan züccaciye; Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan, Belçika ve Osmanlı'dan, alkollü içecekler; İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Yunanistan, Avusturya-Macaristan,

¹⁶⁴ Report on the Trade and Commerce of Trebizond Vilayet for the Year 1886, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1106.

¹⁶⁵ Report on the Trade and Commerce of Trebizond Vilayet for the Year 1896, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1276.

¹⁶⁶ 1897 yılında Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın Trabzon'a yaptığı toplam ithalat 162.175 sterlin değerindedir. 1898 yılında bu değer artış göstermiş ve 173.735 sterlin olmuştur. Report on the Trade and Commerce of Trebizond Vilayet for the Year 1898 by Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1312.

Osmanlı'dan ve petrol Rusya'dan ithal edilmektedir. Osmanlı'nın hemen hemen bütün ithalat kalemlerinde yer alması Trabzon'un ülke içi ticarete de aktif olduğunu göstermektedir.

Tablo 6: 1908 Yılında Trabzon'a İthal Edilen Ticari Mallar

Ticari Mallar	İthal Edilen Ülkeler
Arpa	Osmanlı
Fasulye	Osmanlı
Mum	Belçika, Almanya, Avusturya-Macaristan
Kimyasal ve İlaçlar	İngiltere, Osmanlı, Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan
Kahve	ABD
Bakır	İngiltere, Osmanlı
Pamuk	İtalya, Osmanlı
Pamuklu Mallar	İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan, Belçika, ABD, Osmanlı
Çanak, Çömlek, Züccaciye	Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Osmanlı
Boya	İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Rusya, Yunanistan, Avusturya-Macaristan, Belçika, Osmanlı
Un	Fransa, İtalya, Romanya, Rusya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı
Fes	İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı
Taze ve Kuru Meyve	Yunanistan, İtalya, Osmanlı
Tuhafiye	İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Bulgaristan, Rusya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı
Hırdavat	İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Osmanlı
Fındık	Osmanlı
Post	Hindistan, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı
Mısır ve Buğday	Bulgaristan, Romanya, Rusya, Osmanlı
Demir	Almanya, Belçika
Mücevherat	Osmanlı
Deri	İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan, ABD, Osmanlı
Kireç, Fayans, Çimento	Fransa, Rusya, Yunanistan, Osmanlı
Bisküvi	İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı
Kibrit	İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan
Metaller (Kurşun, Çinko)	Fransa, Avusturya, Belçika
Çivi	İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Belçika, ABD
Zeytin	Yunanistan, Osmanlı
Zeytinyağı	Yunanistan, Osmanlı
Petrol	Rusya
Pirinç	İngiltere, Hindistan, Mısır, İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Osmanlı
Kumaş	Hindistan, Mısır, Fransa, Avusturya-Macaristan, İtalya, Almanya, Osmanlı
Tuz	Osmanlı
İpek, Kadife	İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı
Gümüş (Külçe)	İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan
Sabun	Osmanlı
Baharat	İngiltere, İtalya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı
Alkollü İçecekler, Şarap, Bira	İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Yunanistan, Avusturya-Macaristan, Osmanlı
Kırtasiye	İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Osmanlı
Şeker	Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Osmanlı
Çay	İngiltere, Hindistan
Kereste ve Odun	Osmanlı
Tütün	Osmanlı
Yünlü Mallar	İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Bulgaristan, Rusya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Osmanlı
İplik	İngiltere, Hindistan, İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Osmanlı
Diğer Ürünler	İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Bulgaristan, Romanya, Rusya, Yunanistan, Avusturya-Macaristan, Belçika, ABD, Osmanlı

Kaynak: Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914.

1.3.2. İhracat

Trabzon, tarım ürünlerine dayalı bir ihracat potansiyeline sahiptir. İhraç malları içinde önceliği tütün, fındık, fasulye ve deri almaktadır. Bunların yanında hayvan ve hayvansal ürün ihracatı yapılmaktadır. İstanbul'un ihtiyaç duyduğu Doğu Anadolu'da beslenen hayvanlar kara yoluyla değil Trabzon'dan deniz yoluyla İstanbul'a sevk edilirdi.¹⁶⁷ Özellikle Kars, Bayezid ve Erzurum taraflarından getirilen etlik koyunlar Trabzon'dan İstanbul'a gönderilirdi. Bunların yanında hayvansal mahsullerin başında yer alan ve çoğu Doğu Karadeniz'de üretilen tereyağı da Trabzon limanından gönderilen ürünler arasındaydı.¹⁶⁸

Aşağıdaki tabloda 1898, 1899 ve 1900 tarihli Trabzon Vilayet Salnameleri kullanılarak Trabzon limanından ihraç edilen mallar ve bu malların fiyatları verilmiştir. Salnamelere göre tabloda her yıl fiyat toplamı 10 milyonun üzerinde olan mal kalemleri fındık, tütün, koyun ve sığırdır. Her yıl fiyat toplamı 1 milyonun üzerinde olan mal kalemleri ise hinta, mısır buğdayı, fasulye, revgan-ı sade, yumurta, keçi derisi, yapağı, bal mumu, tuzlu balık, pastırma ve dildir. İncelenen yıllarda en fazla ihracatın 72.052.072 kuruşluk toplam ihracat tutarı ile 1898 yılına ait olduğu görülmektedir. En düşük ihracat tutarı ise 54.495.950 kuruşluk ihracat tutarı ile 1900 yılına aittir.

¹⁶⁷ Kütükoğlu, "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti", s. 104.

¹⁶⁸ Tozlu, a.g.m., s. 390-391.

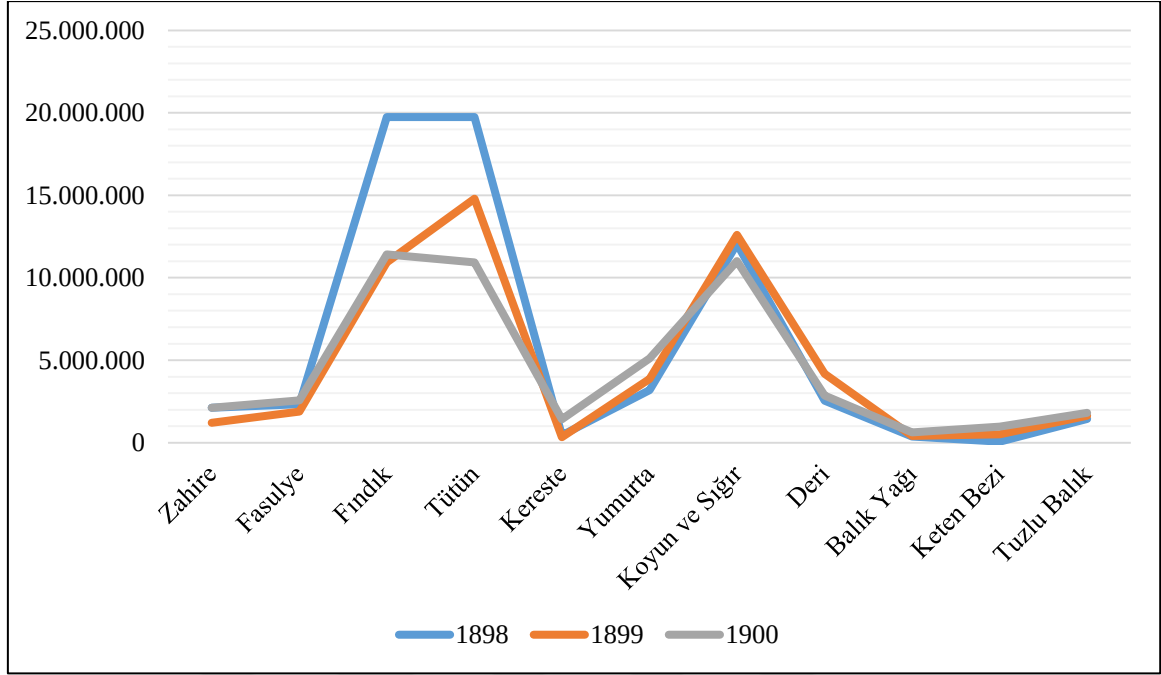
Tablo 7: 1898-1900 Yılları Arasında Trabzon Limanından Yapılan İhracat

Yıllar	1898		1899		1900
Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet
Hinta, mısır buğdayı	2.122.516	Hinta, mısır buğdayı	1.213.960	Hinta, mısır buğdayı	1.149.896
Sebze, enva-ı fevakih	491.920	Sebze, enva-ı fevakih	484.660	Sebze, enva-ı fevakih	86.152
Zamk, mazi, kitre	2.855.560	Zamk, mazi, kitre	613.360	Zamk, mazi, kitre	225.280
Keten tohumu	197.665	Keten tohumu	1.104.400	Keten tohumu, keten	594.420
Fasulye	2.327.776	Fasulye	1.881.475	Fasulye	2.555.520
Kereste, çimşir, ağaç uru	447.920	Kereste, çimşir, ağaç uru	329.120	Kereste, çimşir, ağaç uru	1.422.696
Fındık	19.736.640	Fındık	10.928.830	Fındık	11.411.488
Tütün	10.021.000	Tütün	14.792.646	Tütün	10.925.376
Çeriş, kök boya ve emsali mahsul	113.344	Çeriş, kök boya ve emsali mahsul	419.320	Çeriş, kök boya vesaire	803.660
Revgan-ı sade, yumurta	3.192.948	Revgan-ı sade, yumurta	3.857.480	Revgan-ı sade, yumurta	5.103.472
Bağırsak, boynuz, kemik vesaire	589.072	Bağırsak, boynuz, kemik vesaire	436.744	Bağırsak, boynuz, kemik	451.748
Koyun, sığır,	12.046.848	Koyun, sığır	12.592.800	Koyun, sığır	11.000.000
Balık yağı	364.870	Balık yağı	404.470	Balık yağı	625.944
Keçi derisi, yapağı, bal mumu	2.536.468	Keçi derisi, yapağı, bal mumu	4.171.024	Keçi derisi, yapağı, bal mumu	2.864.312
Tuzlu balık, pastırma, dil	1.440.340	Tuzlu balık, basdırma, dil	1.626.460	Tuzlu balık, basdırma, dil	1.810.952
Keten bezi, balık ağı	52.960	Keten bezi, balık ağı	505.120	Keten bezi, balık ağı	964.480
Mamulat-ı dâhiliye	400.400	Mamulat-ı dâhiliye	767.800	Mamulat-ı mütenevvia dâhiliye	675.168
Ba'de'l-ithal tekrar ihraç olunan emtia-i ecnebiye	1.432.178	Ba'de'l-ithal tekrar ihraç olunan emtia-i ecnebiye	1.589.302	Ba'de'l-ithal tekrar ihraç olunan eşya-yı mütenevvia	1.344.706
Eşya-i mütenevvia	816.860	Eşya-i mütenevvia	1.128.160	Eşya-i mütenevvia	640.648
Yekûn	72.052.072		60.333.791		54.495.950

Kaynak: 1901-1903 Trabzon Vilayet Salnameleri

Tablo 7'deki bilgiler dikkate alınarak Trabzon limanından ihraç edilen ürünlerin grafiği aşağıda oluşturularak ürünlerin yıllara göre ihraç seyrine bakılmıştır. Fındık ve tütünün genel olarak her dönem ihracatının yüksek olduğu görülmüştür. Fındık ve tütünü takip eden en yüksek ihraç malları ise koyun ve sığırdır. 1898 yılında malların %32'si fındık, %20'si koyun, sığır, %16'sı tütün, %4'ü fasulye, %1'i kereste, çimşir, ağaç uru, %4'ü Keçi derisi, yapağı, bal mumu ve %5'i revgan-ı sade, yumurta oluşturmaktadır. 1900 yılında ise malların %21'i fındık, %20'si koyun, sığır, %20'si tütün, %5'i fasulye, %3'ü kereste, çimşir, ağaç uru, %3'ü tuzlu balık ve %9'unu revgan-ı sade, yumurta oluşturmaktadır.

Grafik 3: Trabzon'dan İhraç Edilen Mal Kategorileri ve Yıllara Göre Dağılımı

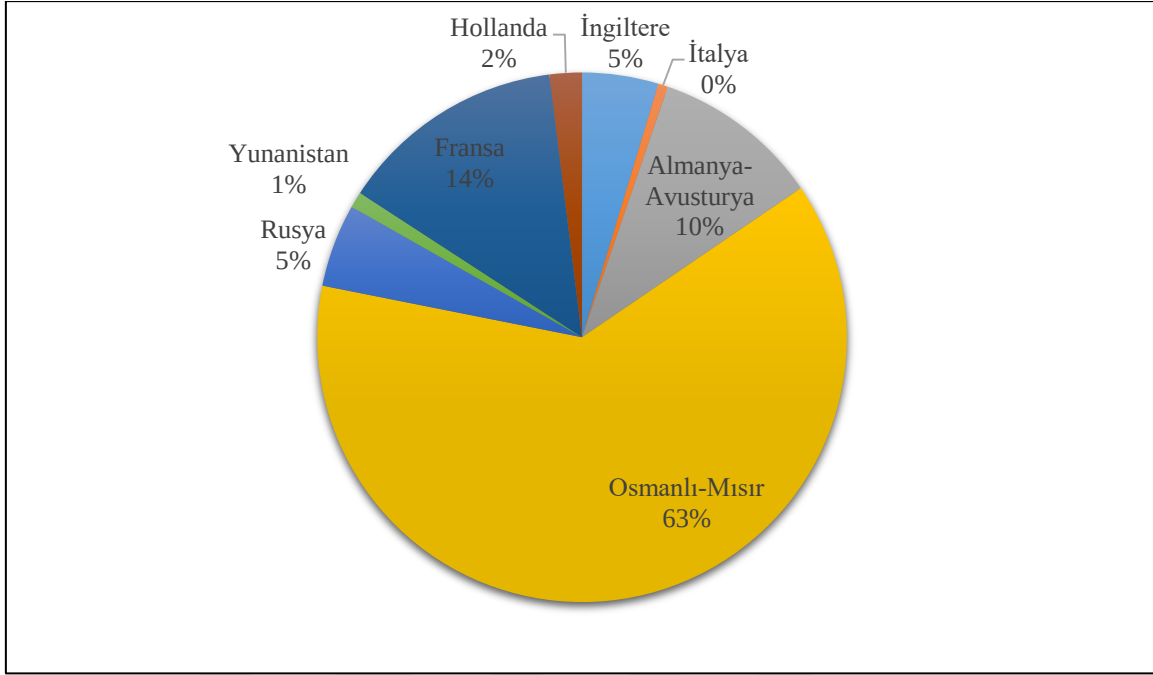
Kaynak: 1901-1903 Trabzon Vilayet Salnameleri

Aşağıdaki grafik İngiliz konsolosluk raporları dikkate alınarak 1885-1904 yılları arasında Trabzon'a yapılan ihracatın ülkelere göre oranları verilmiştir. Grafikteki verilen bilgiler neticesinde görülüyor ki Trabzon ihracatının çoğunluğunu %63'lük bir oran ile Osmanlı ve Mısır oluşturmaktadır.¹⁶⁹ İkinci sırada gelen ülke ise %14'lük bir paya sahip olan Fransa'dır.¹⁷⁰

¹⁶⁹ 1885 yılında Trabzon'dan Osmanlı ve Mısır'a 117.440 sterlin değerinde ihracat yapılmıştır. 1886 yılında ise 126.050 sterlin değerinde ihracat yapılmıştır. Report on the Trade and Commerce of Trebizond Vilayet for the Year 1886, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1106.

¹⁷⁰ 1890 yılında Trabzon'dan Fransa'ya 79.385 sterlin değerinde ihracat yapılmıştır. 1891 yılında ise 69.445 sterlin değerinde ihracat yapılmıştır. Report on the Trade and Commerce of Trebizond Vilayet for the Year 1891, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1196.

Grafik 4: 1885-1904 Yılları Arasında Trabzon’a Yapılan İhracatın Ülkelere Göre Oranları

Kaynak: Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914.

İngiliz konsolosluk raporları kullanılarak Trabzon limanından 1908’de ihraç edilen mallar aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre Trabzon’dan ihraç edilen ürünlerin çoğunluğunun tarımsal ürünlerden oluştuğu görülmektedir. Fındık, tütün, sebze ve meyvenin geniş bir ihraç alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. İhraç ürünleri arasında önemli bir yeri olan fındık, bazı dönemlerde ihracatı azalacağı düşünülerek bu konuda önlemler alınmıştır. Örneğin 1907 yılında devlet, Rusya’ya yapılan fındık fidanı ihracatını yasaklamıştır. Çünkü Rusya’da yetişen fındık neticesinde Trabzon fındık ihracatının zarar görebileceği düşünülmüştür.¹⁷¹ Tarım ürünlerinden sonra ihracatta önemli bir paya sahip olan ürünler ise hayvansal ürünlerdir. Yumurta, deri, post ve yunus yağı ihracatı yapılan hayvansal ürünlerin başında gelmektedir. 1900’lü yıllarda yumurta ihracatı giderek artmış ve en çok bu ürün Marsilya’ya gönderilmiştir.¹⁷² Yine bu yıllarda birçok ülkeye ihracat yapan Trabzon’un, en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya, Yunanistan ve Mısır yer almaktadır.

¹⁷¹ BOA, MV, 115,58 (19 Safer 1325/3 Nisan 1907); BOA, DH, MKT, 2837/61 (20 Cemazeyilevvel 1327/09 Haziran 1909)

¹⁷² Report on the Trade and Commerce of Trebizond Vilayet for the Year 1906 by Acting Consul Wilkie Young, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1488.

Tablo 8: 1908 Yılında Trabzon'dan İhraç Edilen Başlıca Mallar

Ticari Mallar	İhraç Edilen Ülkeler
Fasulye	Fransa, Avusturya-Macaristan, Yunanistan, ABD, İspanya, Osmanlı
Tereyağı	Mısır, Osmanlı
Koza	Fransa
Bakır Cevherleri	İngiltere
Fındık	İngiltere, Mısır, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya, Rusya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, ABD, Belçika, Hollanda, Tunus, Osmanlı
Yumurta	Fransa, Almanya, Rusya, Bulgaristan, Yunanistan
Meyve ve Sebze	İngiltere, Mısır, Fransa, Avusturya-Macaristan, Rusya, Romanya, Osmanlı
Sakız	Mısır, Bulgaristan, Yunanistan, Osmanlı.
Bağırsak	Avusturya-Macaristan, Osmanlı
Post ve Deri	İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Rusya, ABD, Osmanlı
Mısır	Mısır, Osmanlı
Keten Kumaş	Rusya, Romanya, Bulgaristan, Osmanlı
Keten Tohumu	Yunanistan
Zahire	Fransa, Rusya, Romanya, Bulgaristan, Osmanlı
Yunus Yağı	Fransa, İtalya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Osmanlı
Koyun	Osmanlı
İpekböceği Yumurtası	Rusya
Tütün	İngiltere, Mısır, Avusturya-Macaristan, Almanya, Hollanda, Tunus, Osmanlı
Balmumu	Bulgaristan, Osmanlı
Ceviz tahta	Fransa, Yunanistan
Diğer ürünler	İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya, Rusya, Bulgaristan, Yunanistan, Osmanlı

Kaynak: Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914.

1.4. İran Transit Ticareti

İlk çağlardan itibaren dünyanın bilinen en eski kara yollarından biri Trabzon-İran transit yoludur¹⁷³ ve İran, eski dönemlerden itibaren Trabzon'un yoğun olarak ticaret yaptığı bölgelerden biri olmuştur. İran'ın dağlar ve çöllerle kaplı kuzey bölgeleri dünya pazarına kapalı olduğu için İranlı tüccarlar için Trabzon ve Karadeniz'in doğu kıyı limanları öncelikli ticaret merkezleri olarak görülmüştür.¹⁷⁴ Çünkü Trabzon, konumundan dolayı doğuda Kars'tan, güneyde Diyarbakır ve Malatya'ya ve batıda Tokat'a kadar Karadeniz'in güney doğusundaki kentler için merkez durumundaydı. Yine Trabzon, Tebriz, Erzurum ve hatta Tahran'ın limanı konumundaydı.¹⁷⁵

¹⁷³ Edwin Lord Weeks, **From The Black Sea Through Persia and India**, Harper & Brothers Publishers, New York, 1896, s.2

¹⁷⁴ Nazım Kuruca, **19. Yüzyılda Trabzon Gümrüğü ve Çevre Ticareti**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 139; Yılmaz, Tanzimat Döneminde Trabzon, s. 240.

¹⁷⁵ A. Üner Turgay, "Trabzon", **Doğu Akdenizde Liman Kentleri (1800-1914)**, (Gül Çağalı Güven), Ed: Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 48; Yılmaz, Tanzimat Döneminde Trabzon, s. 240.

Karadeniz uluslararası ticarete açılmadan önce Osmanlı-İran ticaretinde azalma görülmüştür. Bu durumun yaşanmasında Osmanlı-İran savaşları ve İran'ın Afganlar tarafından işgal edilmesi gibi nedenler etkili olmuştur.¹⁷⁶ Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması ile beraber Osmanlı-İran ticareti farklı bir boyuta geçmiştir. Ticaret filolarının Karadeniz'e girişi serbest olmaya başlayınca İran ticareti canlanmaya başlamış ve Trabzon bir ticaret merkezi olarak önem kazanmıştır. Böylece Avrupa malları Trabzon limanı vasıtasıyla, Trabzon-Erzurum-Tebriz yolundan, Osmanlı Devleti'nin doğu eyaletleriyle İran'a ulaşabilmekteydi. Buna karşılık İran ve Osmanlı ürünleri de Avrupa'ya ulaşma olanağı bulmuştu. Eski dönemlerde Tebriz'den İstanbul ve İzmir'e kervanlarla taşınan İran ürünleri, artık Trabzon limanından gemilere yüklenerek İstanbul'a ya da Boğazlardan geçerek İzmir'e taşınmaktaydı.¹⁷⁷

Özellikle 1830'lu yıllarla beraber Osmanlı-İran ticareti yükselişe geçmiştir. Bu tarihe kadar İranlı tüccarlar mallarını Bağdat yoluyla Basra Körfezi'ne Akdeniz'e veya Erzurum'dan İstanbul, İzmir ve Halep'e geçerek götürmüşlerdi.¹⁷⁸ 19. Yüzyılın başlarında İngilizler, eski İran-İngiliz ticaretini canlandırma adına bazı projeleri başlatmıştır. İran ticaretinde maliyet,¹⁷⁹ mesafe ve zaman açısından Trabzon limanını kullanmanın daha doğru olduğunu düşünen İngilizler, 1830 tarihinde Trabzon'da konsolosluk açmıştır. İranlı yöneticileri ve Abbas Mirza'yı¹⁸⁰ da bu ticari ilişkinin kârına ikna eden İngilizler, zamanla Tebriz-Trabzon güzergâhının daha önceki etkinliğine ulaşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla 1830'lu yıllardan sonra Trabzon-Tebriz hattı daha cazip görünmektedir.¹⁸¹

¹⁷⁶ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 241.

¹⁷⁷ Turgay, a.g.m., s. 47-48.

¹⁷⁸ Charles Issawi, **The Economic History of Iran 1800-1914**, The University of Chicago Press, Chicago, 1971, s. 12.

¹⁷⁹ Sir Gore Queseley, 1812 tarihinde İran ipeğinin Buşir yerine Trabzon'dan gemiye yüklenmesi durumunda kara nakliyesinin %2,5'tan %1'e düşeceğini belirtmektedir. Böylece Trabzon-İngiltere deniz nakliye maliyetinin de Buşir-İngiltere ücretinden daha az olacağını söyleyerek, Tebriz-Erzurum-Trabzon ticari yolunun önemini vurgulamıştır. Charles Issawi, "The Tabriz-Trabzon Trade, 1830-1900: Rise and Decline of a Route", **International Journal Middle East Studies**, Vol: 1, No:1, 1970, s. 18-19.

¹⁸⁰ Abbas Mirza, tarafından 1830 tarihinde İngiltere mallarını taşıyan birkaç tane gemi ilk kez İstanbul ve Trabzon yoluyla İran'a ulaşmıştır. Böylece Abbas Mirza, Tebriz-Trabzon yolunu tercih ettiğini göstermiştir. Abbas Mirza bu hamlesiyle İran ticaretini geliştirmek, İngiltere'yi teşvik etmek ve Rusların ticari yolunu da zayıflatmak istiyordu. Masoumeh Daei, **İran Osmanlı Ticari İlişkileri (1900-1923)**, Berikan Yayinevi, Ankara, 2013, s. 30.

¹⁸¹ Tozlu, a.g.m., s. 383; Abdülvahap Hayri eserinde bu transit geçiş üzerine şu değerlendirmeyi yapmıştır; "Yakın bir zamana kadar İran memaliki ile deniz arasında mevcut yolların en kısa ve tabiisi İran-Trabzon tariki idi. Nakliyat deve, katır ve saire gibi vesait-i ibtidâiyeye münhasır kaldığı müddetçe İran'ın şimaldeki medhal ticareti Trabzon iskelesinden ibaret bulunuyordu. Vilayetin kendi ticaret-i asliyesinden başka bir de böyle koca bir kıtanın münakalât-ı ticaretine vasıta olması usul-i iktisadiyesi üzerinde mühim bir tesir icra ediyordu. Güzergâhtaki hanlar, kervansaraylar, an be an kafilelerle doluyor, kafilelerle lazım olan yem, erzak vesaire hep oralarda tedarik ediliyordu. İran ticaret-i hariciyesi ne kadar vüs'at bulursa Trabzon-Erzurum yolundaki hareket-i iktisadiye de o nisbette artıyordu. Günden güne eşyanın ve teslimi ile meşgul ticarethanelerin, adamların miktarı çoğalıyor, o nakliyattan müstefid olan hamalların, sandalcıların da yüzleri gülüyordu." Abdülvahap Hayri, **İktisadi Trabzon**, Haz: Melek Öksüz, Serander Yayınları, 1. Baskı, Trabzon, 2008, s. 79.

Tebriz-Trabzon yolunun kazandığı yoğunluk neticesinde İngilizlerin 1836 yılı itibarıyla bu yol üzerinden yaptığı ithalat ve ihracat birbirine denkti ve yaklaşık 600.000 sterlindi.¹⁸² Osmanlı gemilerinin çoğu İngiliz mamullerini taşıyordu. Bu doğrultuda İran'a gönderilmek üzere ithal edilen malların çoğunu da başta pamuklu ürünler, yün kumaş ve şeker olmak üzere İngiliz kökenli emtia oluşturmaktaydı.¹⁸³ Diğer taraftan 1836 yılı ile beraber Karadeniz'de buharlı gemi seferleri başlamıştır. Bu gemilerin ilki İngilizlere ait olan Essex adlı gemiydi.¹⁸⁴ 1837 yılından itibaren Osmanlı ve Avusturya daha sonra da Rus ve Fransızların işlettiği gemiler Karadeniz'de ticari seferlere başladı.¹⁸⁵

Transit ticareti verilerine bakıldığında 1830-1851 yılları arasında özellikle ihracatın sürekli yükselme eğiliminde olduğu görülmüştür. Ancak transit ticaretin asıl yükseldiği dönem Kırım Savaşı yılları ve sonrasındır.¹⁸⁶ Kırım Savaşı döneminde Trabzon'a olan ithalatta biraz artış, ihracatta ise düşüş görülmüştür. Savaş öncesi 1853'te ihracat 728.849, ithalat 1.742.693 sterlin, 1854'de ihracat ve ithalat değerleri sırasıyla 289.000 ve 2.023.000 sterlin, savaşın son yılı olan 1856'da 98.697 ve 2.816.304 sterlin, savaş sonrası 1857'deki değerler ise 1.483.334 ve 3.293.422 sterline yükselmiştir.¹⁸⁷

Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti, ekonomiye faydası olacağı düşüncesiyle Trabzon-Erzurum-Bayezid yolunu yenileme kararı almıştır. Yol projesi 1846 yılında çıkarılmış, 1850 ve 1860'lı yıllarda da aralıklı olarak çalışmalar yapılmıştır.¹⁸⁸ Bazı dönemler aksaklıklar yaşanması nedeniyle yol çalışması 1869'dan¹⁸⁹ sonra daha sıkı tutulmuş ve yol 1872 yılında bitirilmiştir. Fakat yapılan İran ticaretinin düşüşünü durduramamış ve 1870'ten sonra İran ticareti düşüş göstermeye başlamıştır. Bu durumun yaşanmasında 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasının büyük payı vardı. Ancak asıl sebep, Rusların İran ticareti için gösterdikleri yol rekabetinde üstün duruma gelmeleriydi.¹⁹⁰ Ruslar bu üstünlüğü sağlamak adına Doğu Karadeniz kıyılarından Hazar'a, İran

¹⁸² William J. Hamilton, **Researches in Asia Pontus and Armenia**, Vol:1, London, 1842, s. 181.

¹⁸³ Turgay, a.g.m., s. 54.

¹⁸⁴ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 247.

¹⁸⁵ Issawi, "The Tabriz-Trabzon Trade, 1830-1900: Rise and Decline of a Route", s. 19-20.

¹⁸⁶ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 247.

¹⁸⁷ Hüseyin Kaleli, "19. Yüzyılda İran Transit Ticaret Yolu İçin Osmanlı-Rus Rekabeti", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 9, 2015, s. 7; Mübahat Küttükoğlu, "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)**, Eser Matbaası, Samsun, 1988, s. 112

¹⁸⁸ BOA, A.MKT.MHM, 355/96 (01 Muharrem 1283/16 Mayıs 1866); BOA, A.MKT.UM, 812/95 (24 Cemazeyilevvel 1281/25 Ekim 1864)

¹⁸⁹ 1869 yılında Trabzon yolundan geçen Deyrolle'nin yol hakkındaki izlenimleri şu şekildeydi: "Yol çok kötü, yolda yer yer oyuklar bulunuyor ve yol çok dardı. Dağlık olan bu bölgede kervan hayvanları bile ilerlemekte zorlanıyordu." Deyrolle, a.g.e., s. 22, 51.

¹⁹⁰ İngiliz konsolosluk raporuna göre, İran transit yolundaki engeller ve zorluklar malların paketlenmesini ve taşınmasını güçleştiriyordu. Kervanlar Trabzon'dan Erzurum'a 10 günde, Tebriz'e ise 35 günde varıyordu. Ülkede demir yoluna ihtiyaç olduğunu vurgulayan rapor, yola yönelik itirazların aşılması gerektiğini de belirtmiştir. Bu tür girişimlerin devleti zenginleştirip devletin iç ve dış ilişkilerini sosyal, politik ve uluslararası alanda güçlendireceğini

bölgelerine doğru kara ve demir yolu hattı yaptırmıştır.¹⁹¹ Bunların yanında Rusya, yol üzerinde uygun alt yapıları gerçekleştirip, kıyılarda limanları ve ticari organizasyonları işletmeye başlamıştır.¹⁹²

Aşağıdaki tabloda Trabzon transit yoluyla İran'a giden ticari malların balya cinsinden miktarı gösterilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere ithalat ve ihracat verilerinden yola çıkarak 1870'lerden sonra transit ticarete azalmanın olduğu görülmektedir. 1877-1878 yılındaki ticaretteki azalmanın Osmanlı-Rus savaşı ile ilgili olduğu düşünülebilir. Trabzon limanından İran'a çay, şeker, hırdavat, deri, metal, bakır, çelik, ipek, kadife kumaşlar ve tuhafıye ürünleri ithal edilirken, İran'dan pamuk, ipek, şal, tütün, kuru meyve, hayvan ödü, yünlü kumaşlar ve halı ihraç edilmekteydi.¹⁹³

Tablo 9: Osmanlı Yoluyla İran'a Taşınan Mal Miktarı (Balya Sayısı)

Yıllar	İhracat	İthalat	Toplam
1871	33.945	41.450	75.395
1872	31.423	41.900	73.323
1873	34.000	43.897	77.897
1874	31.868	59.333	91.203
1875	24.556	51.314	75.870
1876	21.348	47.938	69.286
1877	22.371	26.979	49.350
1878	16.581	35.370	51.951
1879	14.600	43.000	57.600
1880	13.169	44.552	57.721
1881	16.233	32.774	49.007
1882	18.244	37.663	55.907
1883	22.396	45.514	67.910
1884	22.822	63.083	85.905
1902	-	33.790	-
1903	-	34.706	-
1904	-	28.351	-

Kaynak: Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914; Güneş, a.g.e., s. 117-118.

vurgulamıştır. Report on the Trade and Commerce of Trebizond Vilayet for the Year 1893, s. 1223. Rusya'nın İran ticareti için gösterdiği mücadele yabancı basına da yansımıştır. Times gazetesinde çıkan bir haberde Rusya'nın ticareti kendi tarafına çekmek istediğinden ve Osmanlı hükümetinin ticaret yoluna gereken önemi vermediğinden bahsedilmektedir. **Times**, 7 Aralık 1874.

¹⁹¹ Issawi "The Tabriz-Trabzon Trade, 1830-1900: Rise and Decline of a Route", s. 23; Henry C. Barkley, **A Ride Through Asia Minor and Armenia**, John Murray, London, 1891, s. 348.

¹⁹² Kaleli, a.g.m, s. 8-10.

¹⁹³ Report by Consul Palgrave on the Trade and Commerce of Trebizond, Black Sea for the Year 1870, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 436; Report on the Trade and Commerce of Trebizond Vilayet for the Year 1886, s. 1102-1105.

Tablo 10’da 1898, 1899, 1900 ve 1901 tarihli Trabzon Vilayet Salnameleri kullanılarak Trabzon limanından İran’a ithal edilen mallar ve bu malların fiyatları verilmiştir. Salnamelere göre tabloda her yıl fiyat toplamı 10 milyonun üzerinde olan mal kalemleri manifatura, dökme, basma, çuha, yün mamulâtı ve akmişe-i haririye’dir. Her dönem fiyat toplamı 10 milyonun altında olan mal kalemleri ise kahve, şeker ve çaydır. İncelenen yıllarda en fazla ithalatın 76.111.032 kuruşluk toplam ithalat tutarı ile 1900 yılına ait olduğu görülmektedir. En düşük ithalat tutarı ise 44.769.064 kuruşluk ithalat tutarı ile 1898 yılına aittir.

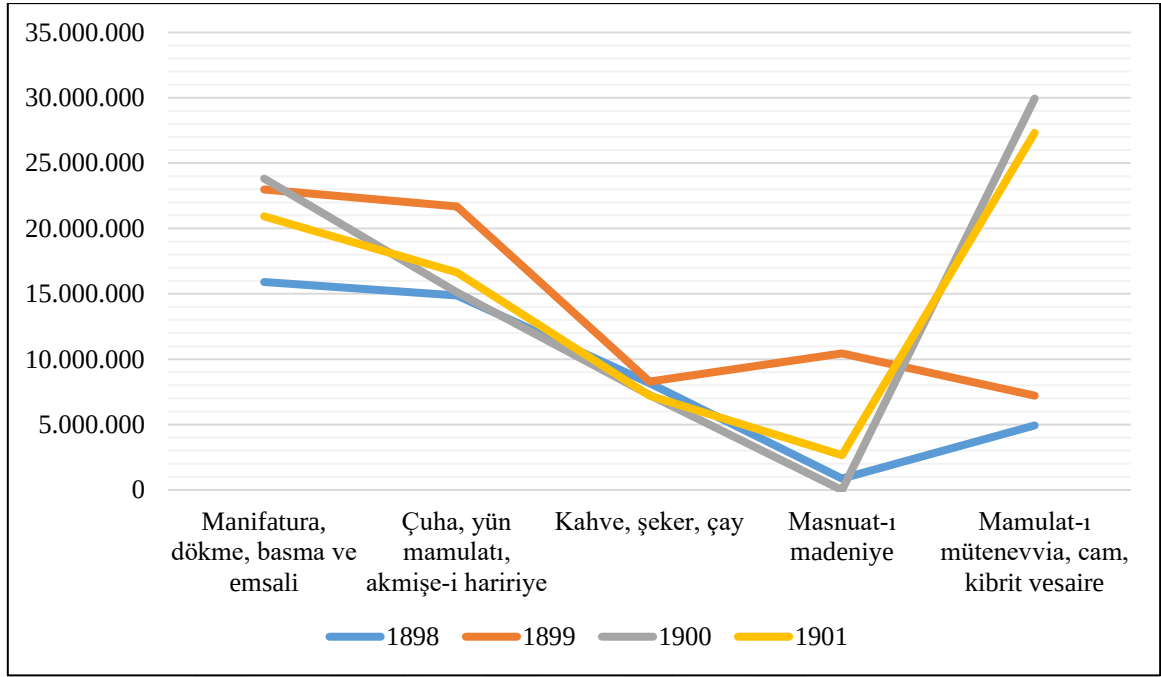
Tablo 10: Trabzon Limanından İran’a İthal Edilen Mallar

Yıllar	1898		1899		1900		1901
Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet
Manifatura, dökme, basma ve emsali	15.902.072	Manifatura, dökme, basma ve emsali	22.984.280	Manifatura, dökme, basma ve emsali	23.811.832	Manifatura, dökme, basma ve emsali	20.914.500
Çuha, yün mamulâtı, akmişe-i haririye	14.870.240	Çuha, yün mamulâtı, akmişe-i haririye	21.674.400	Çuha, yün mamulâtı, akmişe-i haririye	15.115.800	Çuha, yün mamulâtı, akmişe-i haririye	16.636.500
Kahve, şeker, çay	8.178.720	Kahve, şeker, çay	8.284.924	Kahve, şeker, çay	7.248.400	Kahve, şeker, çay	7.214.900
Masnuaat-ı madeniye	874.720	Masnuaat-ı madeniye	10.436.800	Masnuaat-ı madeniye	-	Masnuaat-ı madeniye	2.651.000
Mamulat-ı mütenevvia, cam, kibrit vesaire	4.943.312	Mamulat-ı mütenevvia, cam, kibrit vesaire	7.219.960	Mamulat-ı mütenevvia, cam, kibrit vesaire	29.935.000	Mamulat-ı mütenevvia, cam, kibrit vesaire	27.324.000
Yekûn	44.769.064		70.600.364		76.111.032		74.740.900

Kaynak: 1901-1904 Trabzon Vilayet Salnameleri

Tablo 10 dikkate alınarak Trabzon limanından İran’a ithal edilen ürünlerin bir grafiği oluşturularak ürünlerin yıllar içerisindeki seyrine bakılmıştır. Grafiğe göre 1898 yılında İran’a ithal edilen ürünlerin %36’sını manifatura, dökme, basma ve emsali, %33’ünü çuha, yün mamulâtı, akmişe-i haririye, %18’ini kahve, şeker, çay, %2’sini masnuaat-ı madeniye, %18’ini ise mamulat-ı mütenevvia, cam, kibrit vesaire oluşturmaktadır. 1901 yılında ise malların %28’ini manifatura, dökme, basma ve emsali, %22’sini çuha, yün mamulâtı, akmişe-i haririye, %11’ini kahve, şeker, çay, %3’ünün masnuaat-ı madeniye ve %18’ini de mamulat-ı mütenevvia, cam, kibrit vesaire oluşturmaktadır.

Grafik 5: Trabzon Limanından İthal Edilen Mal Kategorileri

Kaynak: 1901-1904 Trabzon Vilayet Salnameleri

Aşağıdaki tabloda 1898, 1899, 1900 ve 1901 tarihli Trabzon Vilayet Salnameleri kullanılarak Trabzon limanından İran'a ihraç edilen mallar ve bu malların fiyatları verilmiştir. Salnamelere göre tabloda her yıl toplam fiyatı 5 milyonu aşan mal kalemleri halı ve kilimdir. Her dönem fiyat toplamı 5 milyonun altında olan mal kalemleri ise şal akmişe-i haririye, kuru yemiş ve üzüm, harir, halı, kilim ve eşya-yı mütenevviadır. İncelenen yıllarda en fazla ithalatın 24.781.472 kuruşluk toplam ihracat tutarı ile 1898 yılına ait olduğu görülmektedir. En düşük ithalat tutarı ise 16.468.143 kuruşluk ihracat tutarı ile 1901 yılına aittir.

Tablo 11: Trabzon Limanından İhraç Edilen İran Malları

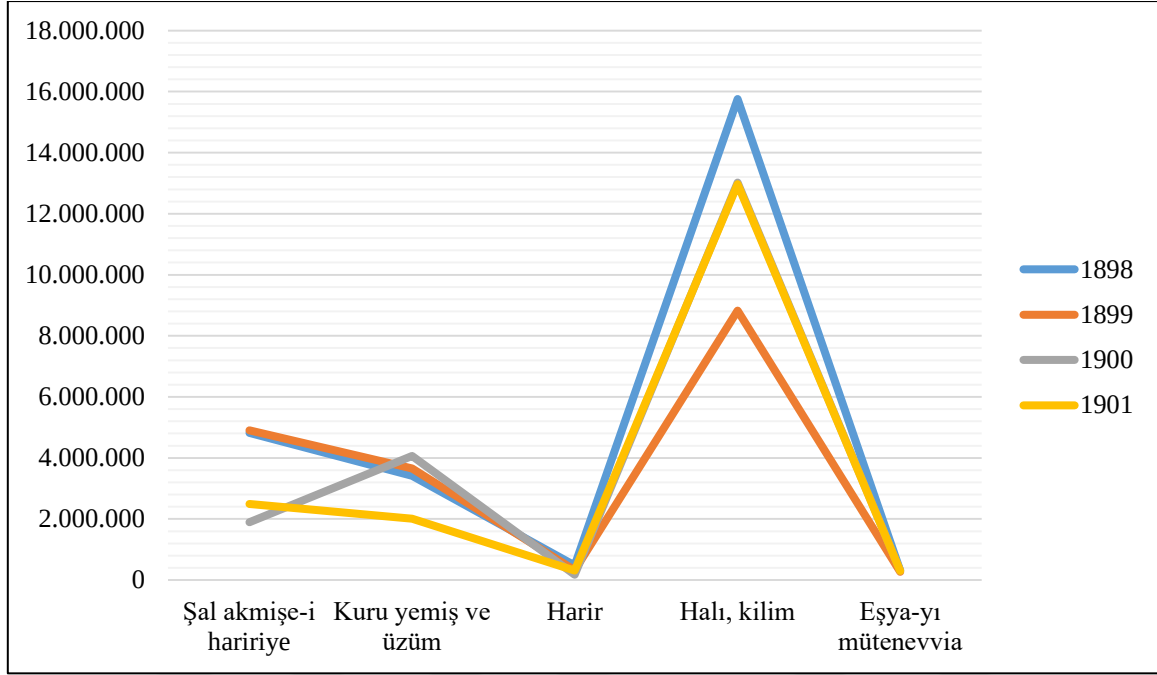
Yıllar	1898		1899		1900		1901
Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinsi	Kıymet	Mal Cinci	Kıymet
Şal akmişe-i haririye	4.817.120	Şal akmişe-i haririye	4.901.600	Şal akmişe-i haririye	1.892.000	Şal akmişe-i haririye	2.497.500
Kuru yemiş ve üzüm	3.411.024	Kuru yemiş ve üzüm	3.654.156	Kuru yemiş ve üzüm	4.064.632	Kuru yemiş ve üzüm	2.012.000
Harir	484.000	Harir	316.800	Harir	176.000	Harir	315.000
Halı, kilim	15.752.880	Halı, kilim	8.822.000	Halı, kilim	13.020.480	Halı, kilim	12.970.000
Eşya-yı mütenevvia	316.448	Eşya-yı mütenevvia	271.480	Eşya-yı mütenevvia	315.040	Eşya-yı mütenevvia	297.000
Yekûn	24.781.472		17.694.556		16.468.143		18.091.500

Kaynak: 1901-1904 Trabzon Vilayet Salnameleri

Tablo 11 dikkate alınarak Trabzon limanından İran'a ihraç edilen ürünlerin yıllar içerisindeki seyri grafik 6'da verilmiştir. 1898 yılında malların %19'unu şal akmişe-i haririye, %14'ünü kuru

yemiş ve üzüm, %2'sini harir, %64'ünü halı, kilim ve %1'ini eşya-yı mütenevvia oluşturmaktadır. 1901 yılında ise malların %14'ünü şal akmişe-i haririye, %11'inin kuru yemiş ve üzüm, %2'sini harir, %72'sini halı, kilim ve %1'ini eşya-yı mütenevvia oluşturmaktadır.

Grafik 6: Trabzon Limanından İhraç Edilen Mal Kategorileri

Kaynak: 1901-1904 Trabzon Vilayet Salnameleri

1.5. Trabzon'da Ticaret Merkezleri: Çarşı, Pazar, Bedesten ve Hanlar

Bir şehirde bedesten ve han gibi ticari yapılar fazla ise bu durum o şehrin ticari açıdan aktif olduğunu göstermektedir. Zaman içerisinde şehirlerde ticari ilişkilerin daha da artması neticesinde bedesten ve han gibi yapıların yanına küçük ve büyük boyutlu çarşı, pazarlar da dâhil olmuştur. Şehirlerde hem seyyar tüccarların hem de yerleşik tüccarın ticari faaliyetlerini kolaylıkla yürütebilmeleri için bu yapılar gereklidir. Ayrıca kervansaray, bedesten, han, pazar, çarşı, liman varlığı ve her türlü ulaşımın kolaylığı ticaretin güçlü temellere oturması için kaçınılmaz altyapı vasıtalarıydı.¹⁹⁴ Bir şehrin ekonomik aynı zamanda sosyal hayatında önemli rol oynayan çarşılar, ticari faaliyetlerin en yoğun olarak yaşandığı yerlerden biridir. Çarşı, alışveriş etmek için uygun, sağ ve solu dükkân, üstü kapalı ya da açık sokak veyahut meydanlara verilen addır.¹⁹⁵ Çarşılar bazı durumlarda yerleşme alanında kendiliğinden oluşurken bazen de herhangi bir vakıf eserine gelir sağlamak için kurulmuştur. Eğer bu vakıf eseri cami ise cemaati o bölgeye çekmek adına vakıf

¹⁹⁴ Necmettin Aygün, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valliliğı İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s. 250.

¹⁹⁵ Gündüz Özdeş, **Türk Çarşıları**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1953, s. 7; 19. Yüzyılın sonlarında Türk çarşıları ile ilgili bkz. Agnes Dick Ramsay, **19. Yüzyılın Sonlarında Türkiye'de Günlük Yaşam**, (Çev: Raziye Çakıcıoğlu Oban-Ercan Uyanık), Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 17.

eserlerinin yanına ya da uzağına çarşı kurulmaktadır.¹⁹⁶ Osmanlı şehirlerinde merkezde cami ve bedesten bulunmaktadır. Çarşılar, bedesten ve caminin etrafında oluşturulmuştur. Dükkânlar ise bu yapılara bitişik ya da ayrı bir düzende yerleştirilmiştir. Cami ve dükkân ikilisi ticaret ile kültürel faaliyetlerin birlikte uyumlu bir şekilde yürütülmesi açısından önemlidir. Caminin yarattığı satın alma gücü ile beraber dükkânlardan elde edilen kâr, Caminin gideri için vakfa dönüştürülerek sürecin bütünlüğü sağlanmıştır.¹⁹⁷

Trabzon'da ekonomik ve ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği önemli yerlerden olan çarşılar kayıtlarda "Sûk" veya "Sûk-ı Sultani" olarak geçmektedir.¹⁹⁸ Sûk-ı Sultani isminin farklı çarşılarından oluşan bir bütünün ismi olduğu bilinmektedir.¹⁹⁹ Trabzon çarşısı, Osmanlı döneminde Çarşı mahallesi olarak da bilinen Aşağı Hisar'ın doğusunda, kuzeyde denizden başlayarak güneye doğru yükselen ve denize meyilli arazide yer almaktadır.²⁰⁰ Âşık Mehmet'e göre Trabzon'un sanatkârlarının çarşıları ve bezzazistanı Mumhane kapısının dışında ve karşısında deniz kenarındadır.²⁰¹ Evliya Çelebiye göre, Trabzon'un en güzel çarşıları Mumhane kapısının dışında kalmaktaydı.²⁰² Bijişkyan ise eserinde Trabzon'un büyük bir çarşısının olduğundan söz etmektedir. Ayrıca bu büyük çarşının, bedestenin, tacirlerin oturduğu hanların, mağazaların, gümrük ve depoların hepsinin şehrin doğu varoşunda bulunduğu ve bu yapıların sahilten başlayarak doğuya ve güneye doğru yayılmış olduğundan bahsetmektedir.²⁰³

Seyyahların verdiği bilgiler doğrultusunda Trabzon'un büyük çarşısının ya da çarşıların Trabzon kalesinin doğu varoşunun denize bakan güney kısmında yer aldığı görülmektedir. 18. yüzyılda Trabzon'un merkez çarşısının günümüzdeki Çarşı Mahallesi olarak bilinen mahallenin içinde dar bir alanda yer aldığı düşünülmektedir. Bu alan eski Semerciler Çarşısı'nın bulunduğu Semerciler Sokak, kuzeyde Bedesten Caddesi ve Mumhane önü ve çevresi ile sınırlı üçgene benzer bir alandır. Çarşı Mahallesi ise bugün doğudan Cumhuriyet Caddesi, batıdan Kuzgundere, güneyden Maraş Caddesi ve kuzeyden de sahildeki devlet karayolu ile sınırlıdır.²⁰⁴

¹⁹⁶ Semavi Eyice, "Bedesten", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İstanbul, 1992, s. 303.

¹⁹⁷ Gönül Tankut, "Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı", *VII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1970, s. 778.

¹⁹⁸ Öksüz, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 108.

¹⁹⁹ Kenan İnan, "Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)", *Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Trabzon Beldiyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 45.

²⁰⁰ Aygün, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", s. 252.

²⁰¹ Mahmut Ak, "Âşık Mehmed'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi", *Bir Tutkudur Trabzon*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1997, s. 188.

²⁰² *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Cilt: 2, İstanbul, 1999, s. 52.

²⁰³ Bijişkyan, a.g.e., s. 138.

²⁰⁴ Aygün, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", s. 252-253; Öksüz, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 108.

Trabzon'un Mumhane kapısının dışında yer alan bedesten ve çevresinde bulunan merkez çarşıdan başka Trabzon'un bazı mahallelerinde daha küçük çarşı ve pazarlar bulunmaktaydı.²⁰⁵ Örneğin, 16. yüzyılın sonlarında Ortahisar'ın doğusunda yer alan Tabakhane Mahallesinde Tabakhane Çarşısı yer almaktaydı.²⁰⁶ Bu çarşının içinde ve çevresinde birtakım vakıflara gelir sağlayan çok fazla dükkân bulunmaktaydı.²⁰⁷ 17. yüzyılın ilk yarısında Ortahisar'da Küçük Pazar yer almaktaydı. Burada 70-80 civarında her esnaf grubuna ait dükkân bulunmaktaydı.²⁰⁸ 18. yüzyılda ise Ortahisar'dan başka Aşağıhisar da önemli ticari merkezlerden biriydi. Aşağıhisar'ın içinde bulunan Pazarkapı (Babı-ı Pazar) Mahallesi'nde de birçok dükkân, han ve esnaf bulunmaktaydı.²⁰⁹

18. yüzyılda doğu varoşlarında ve kale dışında yer alan Kâfir Meydanı²¹⁰ ticari açıdan önem kazanmıştır. Bu durumun oluşmasında Kâfir Meydanı'nın Trabzon-Erzurum kervan yolunun bitiş ve başlangıcında olmasının etkisi büyüktür. Ayrıca meydan, irili ufaklı birçok iskeleye yakın bir konumda olduğu için İran'dan gelen yolcuların ve ticari malların deniz ile birleştiği bir konumdaydı. Yine bu dönemde meydanda, Ermeni ticari mallarının depolanması için ev ve menziller mevcuttu. Bütün bu sebepler Kâfir Meydanı'nın önemini arttırmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda Trabzon şehrinde ticari ve ekonomik faaliyetlerin aktif olduğu bölgeler, Çarşı Mahallesi, Pazarkapı Mahallesi, Tabakhane (Debbağhane) Mahallesi, Ortahisar Mahallesi ve Kâfir Meydanı'dır.²¹¹

18. yüzyılda Trabzon'da bulunan çarşılar, Arasta Çarşısı, Tütüncü Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Sipahi Çarşısı, Debbağhane Çarşısı, Çıkırıkçılar Çarşısı, Abacılar Çarşısı, Halaçlar Çarşısı, Eski Semeciler Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Demirciler Çarşısı, Cilingirler Çarşısı ve Uzun Çarşı'dır.²¹² Bunların dışında Trabzon'da bulunan bazı yerlerin de çarşı-pazar görevi yaptığı da görülmüştür. Demirciler içinde yer alan berber dükkânı, Trabzon Çarşısı'nda gümrük civarında bulunan dükkân ve mahzen, Çömlekçi'de yer alan kiremit kârhanesi ve Mumhane önünde bulunan dükkân bu yerler arasındadır. Bu bilgiler ışığında 15. yüzyıl sonlarından 19. yüzyıl başlarına kadar merkez, Çarşı Mahallesi olmak üzere Pazarkapı'yı içine alan Aşağıhisar bölgesi, Ortahisar, Tabakhane ile beraber güneyde Meydan'dan ve doğuda Çömlekçi limanı ve mahallesini içine alan, kuzeyde sahilden Güzelkaya ve Kemer kaya semtleri Trabzon'daki başlıca çarşı ve pazarları içine almaktaydı.²¹³

²⁰⁵ Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, s. 140.

²⁰⁶ Ak, a.g.m., s. 196.

²⁰⁷ Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, s. 140; Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 404-405.

²⁰⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt: 2, s. 52.

²⁰⁹ Öksüz, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 109.

²¹⁰ Kommenler zamanında da bu meydana Farsça "Meydan" denilmekteydi. Jakob Philip Fallmerayer, *Doğu'dan Fragmanlar*, (Çev: Hüseyin Salihoğlu), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 45.

²¹¹ Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, s. 137-141.

²¹² Öksüz, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon*, s. 109; Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, s. 141.

²¹³ Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, s. 141-142.

19. yüzyılın sonlarına doğru Trabzon'a gelen Weeks'in verdiği bilgilere göre Trabzon'un ana çarşısı, kısmen kapalı ve uzun bir cadde halindeydi. Bu ana çarşıya paralel olarak dar sokaklarda da ticaretin yapıldığı daha küçük çarşılar bulunmaktaydı. Trabzon'un ana çarşısı doğu ve batıdan gelen çeşitli ürünlerin bulunduğu dikkat çekici bir çarşıdır.²¹⁴ 19. yüzyılın ilk yarısında Trabzon'a gelen seyyah Fallmerayer Trabzon çarşıları ile ilgili şu bilgileri vermektedir.

Çarşıdaki caddelerin iki yakasındaki küçük dükkânlar ışıklandırılmış, öteki caddeler karanlıktır. Büyük, yağ doldurulmuş üzüme benzer gaz lambaları, sırayla asılmış, ya da açık, ağzına kadar dolu mağazaların önünde duruyor. Ve her dükkânın ışıldayan fitilinin yanında ve yarı karanlıkta sırtında dökümlü esvaplarıyla, başlarında beyaz muselin türbanlarıyla büyük burunlu Osmanlılar oturuyorlar put gibi sessiz.²¹⁵

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Trabzon'da otuz civarında çarşı ve pazarın olduğu bilinmektedir. Bunlar; Abacılar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Beşikçiler Arastası, Değirmendere Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Kazazlar Çarşısı, Çakmakçılar Çarşısı, Çubukçular Çarşısı, Sandıkçılar Çarşısı, Sarraflar Çarşısı, Mısır Çarşısı, Aktarlar Çarşısı, Bezzazlar Çarşısı, Çarıkcılar Çarşısı, Demirciler Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Debbağlar Çarşısı, Pazarkapı Çarşısı, Saraçlar Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Kuyumcular Arastası, Tabancacılar Çarşısı, Terziler Çarşısı, Tarakçılar Çarşısı, Zağnos Çarşısı, Yemeniciler Arastası, Sipahi Pazarı, Balık Pazarı ve Soğan Pazarı'dır.²¹⁶

Trabzon merkezinde bulunan çarşı ve pazarlardan başka, Trabzon'un kaza ve nahiyelerinde de pazarlar kuruluyordu. Bu pazarlarda genellikle yerel ürünler satılır ve ihtiyaçlar karşılanırdı. Platana²¹⁷, Akçekale, Yoros, İskefiye ve Fol Deresi bu pazarlar arasındadır. Bu pazarlarda satılan ürünlerin gelirleri Hâtuniye Vakfı'na gitmekteydi. 18. yüzyılda Trabzon ve Trabzon nahiyelerinde kurulma tarihi açısından daha eski olan pazarların Karadeniz sahilinde daha çok olduğu görülmektedir. Bu durumun oluşmasında bu dönemde sahildeki nüfusun iç kesimlere göre daha çok olmasının ve buralarda deniz yolu ulaşımının kullanılmasının etkisi olmuştur.²¹⁸ 19. yüzyılın başlarında da Trabzon'un batı ve doğusunda farklı yerlerde pazarların kurulduğu görülmüştür. Bunların arasında Of, Sürmene, Görele ve Tirebolu gibi kazalar yer almaktadır. Of kazasında Çarşamba günleri Solaklı ve eski pazarı kurulmaktaydı. Yine Of'ta Salı günleri Küçük Hol, Kondu ve Kadahor'da pazar kurulmaktaydı. Ayrıca Sürmene'de Perşembe günleri Araklı, Cumartesi günleri Humurgan; Görele'de Salı günleri Çavuşlu, Pazar günleri Eynesil; Tirebolu'da Pazartesi

²¹⁴ Edwin Lord Weeks, **From the Black Sea through Persia and India**, Harper & Bros, New York, 1896, s. 2.

²¹⁵ Fallmerayer, a.g.e., s. 192.

²¹⁶ Murat Küçükuşurlu ve Muzaffer Başkaya, **Sorularla Trabzon Tarihi**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2019, s. 167. Trabzon çarşı ve pazarlarını haritada görmek için bkz. Murat Küçükuşurlu ve Özgür Yılmaz, **Osmanlı Dönemi Şehir Haritası (19. Yüzyıl)**, Erzurum, 2019.

²¹⁷ Evliya Çelebi, Platana pazarının haftada bir kez kurulduğunu ve on bin kişinin buraya geldiğinden bahsetmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 47. Bijişkyan'a göre Platana pazarı, Pazar günleri kurulur ve burada her türlü mal satılırdı. Bijişkyan, a.g.e., s. 82.

²¹⁸ Aygün, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", s. 255-256.

günleri Espiye ve Yaşmaklı Ağaç, Cuma günleri Yağlı Dere ve Karga Dere, Cumartesi günleri Aslancık pazarları kurulmaktaydı.²¹⁹

Çarşıları oluşturan ve ticari açıdan mühim bir yere sahip olan diğer ticari yapı da bedestendir. Bedesten kelimesinin “bezzâzistan” veya “bezistan”dan geldiği öne sürülmüştür. Bezzâz, Arapça’da “bez satan” anlamında kullanılmaktadır. Bez kelimesi ise “elbise, bez veya silah, kılıç” anlamına gelmektedir. Bedestenler, mücevher, değerli taşlar, silahlar, koşum takımları ve değerli kumaşların satıldığı yerlerdi.²²⁰ Anadolu’da bedestenler Selçuklu döneminin sonlarına doğru inşa edilmiştir. Bu yapılar Anadolu Beylikleri döneminde geliştirilmiş ve Osmanlı döneminde ise hem sayı hem de özellik bakımından gelişme göstermiştir.²²¹ Önceleri bedesten, mütevazı ahşap dükkânların arasında alışveriş merkezinin ortasında kâgir kütlesi görünür bir yapıydı. Bu durum bedestenin Türk şehirciliğinde ticaretin merkezi olduğunu ve bütün alışverişin onun etrafında gerçekleştirildiğini göstermektedir.²²²

Bedestenlerin içinde dolap ismi verilen satış tezgâhlarının yanında dış duvarlarına bitişik dükkânlar vardı. Bedestenleri cepheleri demirle kaplanmış sağlam kapılarla çevrili ve çok az penceresi vardır. Binaların içi tuğla kemerlerle belli kısımlara ayrılmış ve bunların üzerleri de yine tuğladan yapılmış kubbelerle örtülmüştür. Işık, içeri demir kapakları olan üst pencerelerden girmektedir. Fiziki açıdan kendine has özelliklere sahip olan bedestenlerin ticari ve ekonomik hayata katkıları da vardı. Öncelikle tüccarların kıymetli ithal malları ve tekstil ürünleri buralarda depolanır ve satılırdı. Bunun yanında bedestenler, yerli tüccarların işlerini buradan idame etmesi adına bir merkez konumundaydı. Tüccarlar alım satım, kervanlarını ve deniz seferlerini idare etmek için bedestenleri kullanırlardı.²²³ Ayrıca bedestenler, her meslek grubuna ait kişilerin değerli mücevher, altın, gümüş ve parasının saklanıp korunduğu yerlerdi. Esnaf loncalarına ait defter ve mahkeme kayıtları gibi resmî belgeler bedestenlerde muhafaza edilirdi.²²⁴ Birçok fonksiyonu içinde barındıran bedesten, ticari hayata olan katkılarından dolayı bir şehirde ilk kurulan tesislerden olmuştur.²²⁵ En eski bedestenler, Bursa’da Orhan Bey ve Yıldırım Bayezid döneminde inşa edilmiştir.²²⁶

²¹⁹ TVS,1322/1094, s. 453.

²²⁰ Eyice, a.g.m., s. 302-303.

²²¹ Kenan İnan, “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni”, **Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Beldiyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 100.

²²² Eyice, a.g.m., s. 3030.

²²³ İnan, “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni”, s. 105.

²²⁴ Tuba Akar, “Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 13, 2009, s. 269-270.

²²⁵ Eyice, a.g.m., s. 303.

²²⁶ İnan, “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni”, s. 106.

Trabzon bedesteni, Çarşı Mahallesi'nde denize yakın bir bölgede bulunmaktadır. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir.²²⁷ Bedesten, dıştan 20.60 x 22.60 m²²⁸ içten ise 19.90 x 17.48 m²²⁹dir. Bu boyutları ile kareyi andıran dikdörtgen planlıdır. Türk bedestenleri arasında tek kubbeliye örnek olan tek bedestendir.²³⁰ 17. yüzyılın başlarında bedesten, harabe ve kullanılamaz durumdaydı. Daha sonra yapının bazı bölümleri yeniden inşa edilmiş ve bedesten ticarete açılmıştır. 1632 yılına gelindiğinde Trabzon'a yapılan Rus saldırısı sonucunda bedesten yanmıştır. Bütün bu olumsuz gelişmelerden sonra yapı tekrar şehir ticaretinde etkin olmaya devam etmiştir.²³¹

Evliya Çelebi'ye göre Trabzon bedesteni kargir bir yapıya sahipti. Ona göre bedestenin tüccarları Arap ve Acem olup, bu tüccarlar oldukça zengin ve ağırbaşlı insanlardı.²³² 18. yüzyıla gelindiğinde Arap ve Acem tüccarların yerini, Trabzon'un yerli gayrimüslim tüccarlar almıştır. Bu dönemde bedestende satılan mallar arasında çeşitli kumaşlar bulunmaktaydı. Bu kumaşlar Anadolu'nun güzel ve önemli dokumalarını, ayrıca kumaş üretim merkezlerini gösterir nitelikteydi. Trabzon'a diğer bölgelerden gelen kumaşlar bu yapı içerisinde satılmaktaydı. Yine Trabzon ve çevresi için önemli ticari metaller arasında yer alan bakırın da alım satımının ve muhtemelen dağıtımının da yapıldığı yer bedestendi.²³³

Trabzon'da yapılan ticari ve ekonomik faaliyetlere katkısı olan yapılar arasında, şehrin birçok köşesinde, bedestenin yer aldığı merkezi çarşıya ve denize yakın yerlerde inşa edilen hanlar da bulunmaktaydı.²³⁴ Yapılan hanlar, ticari oldukları gibi şehre herhangi bir nedenden ötürü gelen misafirleri ağırlama işlevini de yerine getirmekteydi. Trabzon eyalet merkezi olduğu için kentin merkezinde han, menzil ve misafir odası gibi sosyo-ekonomik yapıların inşa edilmesine ağırlık

²²⁷ Trabzon bedesteninin yapıldığı dönem ile ilgili çeşitli tartışmalar yapılmaktadır: Seyyah Lynch, bedestenin İtalyanlar tarafından yapıldığından bahsetmektedir. Seyyah, muhtemelen yapıyı İtalyanların yaptığını düşünürken Osmanlı ile ticari ilişkilerde bulunan Venedik ya da Cenevizlileri kasetmektedir. İtalyanlara ait olsa bile yapı, Türk işçileri tarafından o bölgenin özelliklerine göre yapılmıştır. Çünkü üzerindeki şekiller, Gülbahar Sultan Türbesi'ndekiler ile benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan duvar örgüsü ve tuğlo tonoz işçiliği Trabzon Rum İmparatorluğu dönemi ve sonraki yüzyıllarda uygulanan üslup ile benzerlik göstermektedir. Salina Ballance, "Trabzon'daki Erken Devir Türk Yapıları", (Çev: Solmaz Turunç), **Bir Tutkudur Trabzon**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 1997, s. 253-256; Trabzon bedesteni Gülbahar Hatun efkafından olup bedestenin 6.322 akçelik gelirine ait belge bulunmaktadır. Bundan dolayı yapı 16. yüzyılın başlarına ait olması muhtemeldir. Bkz. Eyice, a.g.m., s. 310; Bostan, Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, s. 397.

²²⁸ Haşim Karpuz, **Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s. 95.

²²⁹ Ballance, a.g.m., s. 254.

²³⁰ Karpuz, **Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar**, s. 95. Bijişkyan, Trabzon bedesteninden şu sözlerle bahsetmektedir: "Bedesten, çarşı içinde dörtköşe ve yüksek bir yapıdır. Dört cenahında birbirine karşıt dört demir kapısı vardır. Orta yerde bulunan su kuyusu, dört tarafa uzanan yolların birleştiği noktadadır. Doğu kapısının üzerinde bulunan bozuk yazıların Cenovalılara ait olduğunu söyledilerse de bunu tahkik etmek mümkün olmadı. Yapı yüksektir ve önce dört sütuna oturtulmuş ikinci bir katı da varmış fakat yangından sonra dükkânlar tek katlı olarak yapılmıştır." Bijişkyan, a.g.e., s. 105-106.

²³¹ İnan, "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", s. 108.

²³² Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt: 2, s. 52.

²³³ Aygün, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", s. 257-258.

²³⁴ Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 115.

verilmiştir.²³⁵ Trabzon'daki hanların birçoğu kişi isimleriyle anılırdı. Bunun sebebi han sahiplerinin büyük tüccar ya da toptancı olması ile ilgiliydi.²³⁶ 16. yüzyılda Trabzon'da birçoğu vakıflara ait üç han bulunmaktadı. 17. yüzyılda ise han sayısında artış olması beklenirken şehirde sadece bir hanın olduğu bilinmektedir.²³⁷

18. yüzyılda Trabzon şehrine Anadolu ve çevresinden seksen bir tüccar veya tüccar grubu gelmiştir. Şehirde çeşitli ticari faaliyetlerde bulunan tüccarlar, Osmanlı topraklarında bulunan farklı şehir, kasaba, nahiye, köy ve iskelelerinden hareket ederek deniz ve kara yoluyla Trabzon'a ulaşmıştır.²³⁸ Trabzon'a gelen bu tüccarların konakladıkları yerler: Yeni Han, Taş Han, Alaca Han, Hacı Yahya Hanı, Simcizade Hanı, Hüseyin Efendizade Hanı, İkizzade Hanı, Müftü Efendi Hanı, Karaçelgelzade Hanı, İki Kapılı Han, Murathanzade Mahzeni, Zincirli Han, Yalı Han, Mir Beyi Hanı, Hacı Mustafa Hanı, Şatırzade İbrahim Ağa Hanı, Dellâl Molla İsmail Menzili, Havva Hatun'un Misafir Odaları, Küçük Dizdar Esseyid Ahmet Ağa'nın Misafir Odaları, Hacı İbrahim Odaları, Sim Bıyıkzade Ali Ağa'nın Han Odası ve Şatırzade Bey Odalarıdır.²³⁹

18. yüzyıl arşiv kayıtlarına göre Trabzon'da on dört han, bir menzil, bir oda, bir mahzen ve bir misafirhane ticari amaç için kullanılmaktaydı. Bu hanların yanında on iki han, misafirhane ve menzil de şehirden gelip geçen yolculara misafirlik etmek amacıyla hizmet etmekteydi. Yine bu dönemde otuz bir farklı han, menzil, oda, misafirhane ve mahzenin Trabzon'a özellikle uzak bölgelerden gelen tüccar ve yolcular için kullanıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla tüccarların konaklama ve ticari faaliyetlerini karşılayabildikleri her türlü imkân Trabzon'da mevcuttu. Diğer taraftan han, menzil, mahzen, misafirhane, depo, kiremithane gibi yapılar sadece ticari ve konaklama işlerinde değil, aynı zamanda seferler sırasında zahirenin depolandığı yerler olarak kullanılan ve askerî açıdan mühim bir görevi yerine getiren yapılar olmuştur.²⁴⁰

19. yüzyılın ikinci yarısında ise Trabzon'da 33 tane han bulunmaktaydı. Ayrıca 441 mağaza, 1.232 dükkân ve 66 oda bulunmaktadır.²⁴¹ 19. yüzyılın sonlarına doğru ise Trabzon'da yine han sayısının 33 olduğu görülmektedir. Dükkân ve mağaza sayısı toplam 1.675, oda sayısı da 68

²³⁵ Aygün, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", s. 259.

²³⁶ Robert Mantran, **XVI.-XVII. Yüzyıl'da İstanbul'da Gündelik Hayat**, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 112.

²³⁷ Aygün, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", s. 259.

²³⁸ Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret**, s. 169-170.

²³⁹ Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 116-122; Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret**, s. 152-160.

²⁴⁰ Aygün, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", s. 271.

²⁴¹ TVS, 1289/1872, s. 102-103.

olmuştur. Ticari faaliyetlerin yaşandığı yapı ve kuruluşlarda artış olmuştur.²⁴² Bijişkyan bu dönemde Trabzon şehrinde yer alan ticari yapı ve alanlar ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

Şehirde, tacirlerin oturduğu hanlar, kemerli kagir mağazalar, bir bedesten, Büyük Çarşı denilen bir çarşı, gümrük ve depolar gibi büyük binalar hepsi de doğu varoшта olup, sahilten başlayarak doğuya ve güneye doğru yayılmış vaziyettedir. Hanlar: Meydan, Kahyaoğlu veya Acem, Hacı Yağyaoğlu, Sulu, Baraşkeva, Taş, Alaca, Giriğin, Paşayanoğlu, Yalı, Gümrük, İkikapılı, Hacı Kadioğlu ve Müftü hanı adlarını taşır. Meydan, Baraşkeva, Taş, Alaca ve Paşayanoğlu hanlarında şehrin büyük tacirleri otururlar.²⁴³

19. yüzyıl ile beraber Osmanlı liman kentlerinin özellikle merkezinde yaşadığı değişim ve dönüşüm Trabzon'da da kendisini göstermiştir. Bu yüzyıldan itibaren önceki dönemlerde bedesten etrafında şekillenen merkez artık yetersiz kalmış ve kapitalist iş ilişkilerinin şekillendirdiği yeni merkezi iş alanı oluşmuştur.²⁴⁴ Dolayısıyla şehirdeki bazı alanların işlevlerinin farklılaştığı söylenebilir. Önceki dönemlerde şehrin ticari merkezi Çarşı Mahallesi iken bunun yerini bu dönemde Meydan-ı Şarki almıştır. Bu durumun en önemli sebepleri arasında Meydan-ı Şarki'nin Çömlekçi limanına yakınlığı ve Trabzon-Erzurum yolunun başlangıcında olması gösterilebilir.²⁴⁵

19. yüzyıl ile beraber oluşan yeni ekonomik ilişkiler, yeni kent merkezleri, alt yapı ve kurumlar gerektiriyordu.²⁴⁶ Trabzon özelinde düşünüldüğünde tüm bu gereksinimler, yeni kamu ve eğitim binalarının yapımına, posta sisteminin yenilenmesine, finans kurumlarının, bankaların, dükkânların açılmasına, ticaret ya da farklı nedenlerden dolayı şehirde kalacaklar için otellerin açılmasına olanak vermiştir. Dolayısıyla şehir, 19. yüzyıl ile beraber gelen yeni ve eski geleneksel yapıyı bir arada yansıtmıştır.²⁴⁷

1.6. 19. Yüzyıl Öncesi Trabzon'da Mesleki Yapı

Geleneksel bir Ortadoğu toplum kavramı, üretici sınıf olarak çiftçi, tüccar ve zanaatkârları kabul etmektedir. Kent nüfusunu ise bu sınıflardan son iki grup oluşturmaktadır.²⁴⁸ Osmanlı kentlerinde iktisadi hayatın önemli bir parçasını oluşturan esnafın genel olarak tanımını yapılacak olursa; “şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir

²⁴² TVS, 1298/1881, s. 138-141.

²⁴³ Bijişkyan, a.g.e., s. 138.

²⁴⁴ İlhan Tekeli, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 881.

²⁴⁵ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 459.

²⁴⁶ İlhan Tekeli, “19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Ed: Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 527.

²⁴⁷ Tekeli, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm”, s. 881.

²⁴⁸ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (Çev: Ruşen Sezer), 14. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 156.

alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdiği mesleki örgütlenmelerdir.”²⁴⁹ Esnaf, yani lonca örgütleri, Osmanlı şehirlerinde ekonomik hayatın önemli bir parçası olup lonca üyeleri nüfusun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.²⁵⁰ Lonca kelimesi ise arşiv kaynaklarında iki anlamda kullanılmaktadır. Kelime öncelikle teşkilatlanmış esnafın çeşitli işlerini gerçekleştirdiği belirli bir alan şeklinde kullanılmış; teşkilatlanmış kethüda, yiğitbaşı gibi esnaf âmirlerinin ihtiyaç duyulan ham maddeyi sağlayıp esnafa dağıttığı, gerektiğinde bu maddeleri sakladığı ve işlenen malın kalitesini kontrol ettiği yer anlamında kullanılmaktadır. Lonca kelimesi ikinci olarak teşkilatlanmış esnaf anlamında kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle lonca, farklı iş ve görevin icra edildiği teşkilatlanmış esnaf birlikleridir.²⁵¹

Osmanlı Devleti’nde esnaf teşkilatları, günümüzde olduğu gibi belirli bir iş kolunun tamamını ya da bir takım mal ya da hizmeti içine alan bir bölümünü içermekten oldukça farklı bir yapıya sahipti. Kısaca esnaf örgütü çok dar ve sınırlı topluluklar halinde her malın ham maddeden başlayıp son olarak tüketime hazır şekle gelinceye kadar geçirdiği tüm sürecin her biri esnaf birimi olarak örgütlenmekle kalmaz, aynı zamanda her derecede farklı mal cinsleri de varsa onlar da ayrı birer örgütlenme birimi oluşturmuştur. Örneğin deri, hayvancılıktan başlayıp, son olarak bir tüketim malı olarak ayakkabı haline gelinceye kadar her teknik ve ticari aşama birbirinden bağımsız birer esnaf örgütlenme biçimidir.²⁵²

İlk dönemlerde şehirlerdeki ekonomik yaşamın düzenlenmesinde esnafa çok önem gösteren devlet, üretim ve fiyat politikalarının amaçlarına ulaşabilmek için esnafın örgütlenmesini sağlamak amacıyla esnaf birlikleri kurmayı hedeflemiş ve esnafın devlete karşı sorumluluklarını uygun duruma getirerek onlara bazı avantajlı haklar tanımıştır. Bu haklar, satın alma, üretim ve satış tekellerinin oluşmasına neden olan haklar ve yükümlülüklerdir; bu çerçevede esnaf birlikleri kurulmuştur. Bu anlayış, 19. yüzyılın ikinci yarısının ilk yıllarına kadar devam eden esnaf sisteminin temelini oluşturmuştur. Devlet, esnafa verdiği tekel hakları çerçevesinde onları örgütlemeye çalışarak, kurulan esnaf birlikleri aracılığıyla üretim ve fiyat politikalarını gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.²⁵³ Bunların yanında esnaf devlet için, idari, adli, beledi ve sosyal görevleri de yeri geldiği zaman üstlenmiştir.²⁵⁴ Önemli görevleri üstlenen esnaf ve zanaatkârlar, yaşadıkları şehrin coğrafi özellikleri ve konumuna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, liman

²⁴⁹ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, 12. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s. 289.

²⁵⁰ İnalçık, a.g.e., s. 157.

²⁵¹ Ahmet Kala, “Lonca”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 27, Ankara, 2003, s. 211-212.

²⁵² Genç, a.g.e., s. 289.

²⁵³ Ahmet Kala, “Esnaf”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 11, İstanbul, 1995, s. 425.

²⁵⁴ Öksüz, Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, s. 145; Esnafın devlete karşı üstlendikleri görevlere dair ayrıntılı bilgi için bkz. Rifat Özdemir, “Tokat Esnaf Teşkilâtı (1771-1840)”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun, 1988, s. 409-413.

şehirlerinde kaptan, gemici, kayıkçı gibi meslek sahibi kişiler bulunurken, ülkenin iç kesimlerinde bu tür mesleklere rastlanmamaktadır.²⁵⁵

18. yüzyılda Trabzon'daki başlıca ticaret ve zanaat grupları; abacı, aşçı, arpacı, attar, babuççu, bakırcı, bostancı, boyacı, camcı, cerrah, çakmakçı, çamaşırcı, çanakçı, çıkırıkçı, çilingir, çizmeci, çuvalcı, çörekçi, çubukçu, debbağ (derici), değirmenci, dellal, duhancı (tütüncü), esirci, eskici, fırıncı, halaç, hamamcı, hammal, hancı, hasırcı, helvacı, iplikçi, kahveci, kalaycı, kantarcı, kasap, kavukçu, kayıkçı, kazancı, keresteci, kuyumcu, kettan (ketenci), kürekçi, kürkçü, lüleci, mataracı, mekari, mıhçı, mumcu, marangoz, paçacı, reis, saatçi, sandalcı, sandıkçı, sarraç, semerci, sıvacı, şerbetçi, tabancacı, tarakçı, taşçı, terzi, tokmakçı, tuzcu ve yorgancı'dır.²⁵⁶

Çizmeci, Babuççu, Sarraç ve Değbağ gibi iş kolları deri sanayi ile ilgilidir ve Trabzon'da debbağlar için "Debbağlar Çarşısı"nın olması bu mesleğin şehirde yaygın olduğunu göstermektedir. Yine Trabzon'da "Kuyumcular Çarşısı"nın olması ise Kuyumcu, Bakırcı, Çanakçı, Tarakçı, Kundakçı ve Sandıkçı gibi çeşitli alet ve eşyalara bağlı iş kollarının yaygın olduğunu göstermektedir.²⁵⁷

18. yüzyılda esnaf ve zanaatkârlar sınıfı içinde farklı dine mensup kişiler yer almaktaydı.²⁵⁸ Örneğin, terzi ve boyacı loncaları çok fazla gayrimüslim barındırmaktaydı.²⁵⁹ Beslenme ile ilgili bakkal, aşçı, tuzcu, helvacı ve şerbetçi gibi mesleklerde ise genellikle Müslümanlar görev almaktaydı. Meslekler arasında Müslüman ve gayrimüslimlerin yoğun olduğu meslekler olmasına rağmen, bütün mesleklerin din faktörü göz önünde bulundurularak bölüşüldüğü düşünülmemelidir.²⁶⁰

1.7. 19. Yüzyılda Trabzon'da Esnaf ve Mesleki Dönüşüm

Osmanlı sisteminin temel kurumlarından biri olarak en verimli dönemini 18. yüzyılın sonlarından itibaren yaşayan esnaf örgütlenmesi, birtakım faktörlerin etkisiyle bir değişim sürecine girmiştir. Dış ticarete yaşanan büyüme neticesinde şehir ekonomisi üzerindeki hâkimiyetini yavaş yavaş kaybeden esnaf, ticari hayattaki otoritelerini özellikle dış ticareti elinde tutan yabancı

²⁵⁵ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2000, s. 124.

²⁵⁶ Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 145-146; Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret**, s. 142-143.

²⁵⁷ Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 147-148.

²⁵⁸ Güler, a.g.m., s. 128.

²⁵⁹ Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 147.

²⁶⁰ Güler, a.g.m., s. 129.

tüccarlara ve onların şehirdeki temsilcileri olan dellal ve simsarlara devretmek zorunda kalmıştır.²⁶¹ 19. yüzyıldan itibaren dış ticaret örgütlenmesine egemen olan yeni bir sınıf ve şehirlerde modern hayat ile beraber yeni meslekler gündeme gelmeye başlamıştır.²⁶²

Trabzon'da 19. yüzyılın ikinci yarısında mesleki-sosyal grup üç kısımdan oluşmaktaydı. İlk kısım hamal, gündelikçi gibi özel bir yetenek istemeyen kaba iş kollarında çalışanlardır. Bu grubu oluşturan meslekleri genellikle Türk, Kürt, Tatar, Türkmen ve Kafkaslardan gelen insanlar icra etmektedir. Mesleki yapının ikinci kısmını taş kesiciler, marangozlar, kayıkçılar, demirciler/nalbantlar, fırıncılar, boyacılar, debbağ/dericiler gibi meslek sahipleri oluşturmaktadır. Üçüncü ve son grup olan meslekler ise terziler, ayakkabıcılar, dokumacılar, şekerlemeciler ve gümüşçüler gibi tezgâh başında iş yapanlardır. İkinci ve üçüncü gruptaki meslekleri genellikle Rum ve Ermeniler icra etmektedir.²⁶³

Trabzon'da ilk grubu oluşturan meslek erbabı genellikle bekârlardan oluşmakta ve içlerinden bazılarının kalacak evi bulunmaktadır. Evli olan işçilerin genellikle iki odadan oluşan küçük bir evi vardı. Diğerleri ise geceleri kalmak için bekçilik görevini yaptıkları fırınların ocakları ya da dükkânların girişlerini kullanırlardı. Ayrıca belli gruplar halinde yıkılmak üzere olan binaları ya da metruk barakaları kendilerine mesken edinirlerdi. Diğer taraftan bu çalışanlar günün tamamını kahvehane ve sokaklarda geçirirlerdi. Bu grupta yer alan bir gündelikçinin yıllık geliri ise günlüğü 5 kuruştan 300 iş günü çalıştığı farz edilirse 1500 kuruş olarak hesaplanmaktaydı.²⁶⁴

Marangoz, fırıncı ve debbağ gibi zanaatkârların oluşturduğu ikinci grup ise istisnaları hariç tutularak genellikle evlidirler. Her türlü harcamaları birinci gruptan üstün olan bu meslek grubunun yaşadığı evler de daha büyüktü. Yine bu grup içinde yer alan kayıkçıların ev ve kayık her ikisi birden 4000 kuruşluk bir sermayeydi ve bunların giderleri 450 kuruş civarındaydı. Önceden beri doğrudan vergiden muaf olan kayıkçılar vergi ödemez. Bunun yerine kayıkçı başı veya kayıkçılar kethüdasına yaptıkları her bir yolculuk için 1 kuruş ödeme yaparlardı. Bir kayıkçı eğer hava iyi ise bir günde yaklaşık yarım düzine sefer düzenlerdi ve her seferde 3 kuruş kazanırdı. Çoğunlukla kendi evlerine sahip olan ikinci grup meslek erbabları, dükkânları eğer kiralık ise yıllık kira bedelleri 600 ile 1000 kuruş arasında değişirdi. Bu grup yıllık 90 kuruş da vergi vermekteydi. Üçüncü ve son grup ise Trabzon esnafının zengin ve refah seviyesi yüksek olan esnaf grubudur. Bu esnafın yıllık toplam gideri 5985 kuruş iken yıllık geliri ise 7500 kuruştur.²⁶⁵

²⁶¹ Genç, a.g.e., s. 299.

²⁶² Aktar, a.g.m., s. 170.

²⁶³ Üner Turgay, **International Politics, Economic Development and Social Change in Trabzon in The Nineteenth Century**, Ph.D. thesis, University of Wisconsin Madison, 1976, s. 196; Dıñoğlu, a.g.t., s. 91.

²⁶⁴ Dıñoğlu, a.g.t., s. 92.

²⁶⁵ Dıñoğlu, a.g.t., s. 92-93.

19. yüzyılda Trabzon'da artan ticari faaliyetler neticesinde tüccarların yanında komisyoncular, sarraflar, bankerler, bankacılık ve diğer finans işletmeleri gündeme gelmiştir. Trabzon'un liman kenti olması sebebiyle nakliye ve deniz işletmeleri Trabzon'da daha çok görünür olmuştur. Yine uluslararası ticaretin sonucundaki faaliyetler yeni organizasyon ve kurumları ortaya çıkarmıştır.²⁶⁶

Aşağıdaki tablo 19. yüzyılda Trabzon'un esnaf ve mesleki yapısını vermektedir. Şekillendirilen bu tablo, 19. yüzyıl Trabzon ekonomisine yön veren meslek gruplarını, ekonominin ana aktörleri olan esnaf, zanaatkâr, ithalat ve ihracatçılar ve aynı zamanda modern hayat ile beraber hayatımıza giren yeni meslekleri göstermektedir. Tablo Şark Ticaret Yıllıkları göz önünde bulundurularak düzenlenmiştir.

Tablo 12: 1881-1914 Yılları Arasında Trabzon'da Meslekler ve İktisadi Faaliyetler

Meslek Grupları	Meslek Dalları
Geleneksel Esnaf ve Zanaatkârlar	Bakkallar, Kunduracılar, Kundura Malzemesi Tedarikçileri, Terziler, Sahafçılar, Bakırcılar, Tenekeçiler, Kuyumcular, Fırıncılar, Kuyumcular, Değirmenciler.
Tarım ve Hayvansal Ürün Satıcıları	Zahireciler, Uncular, Tütüncüler, Ceviz ve Fındık Satıcıları, Kurutulmuş Meyve Satıcıları, Fasulyeciler, Pirinç Satıcıları, Ketten Tohumu Satıcıları, Balmumu Satıcıları, Sabun ve Yağ Satıcıları, Yumurtacılar, Balık Yağı Satıcıları, Tuzlanmış Balık Satıcıları.
İthalat ve İhracatçılar	Tüccarlar, Nakliyeciler, İran Transit Ticareti Nakliyecileri, Deri ve Post Satıcıları, Kürkçüler, Kolonyal Zahireciler, Kolonyal Mal Satıcıları, Saatçiler, Porselen ve Züccaciye Satıcıları, Manifaturacılar, Tuhafiyeciler, Hırdavatçılar, Kumaşçılar, Halep Kumaş Satıcıları, İpek ve Yünlü Dokuma Satıcıları, Baskılı Mendilciler, Tülbent Satıcıları, Yeni Ürün Satıcıları, Çorap Satıcıları, Kâğıt Üretici ve Satıcıları, Sigara Kâğıdı Üreticileri, Fayansçılar, Dökümcüler, Keresteciler, Alkollü İçki Satıcıları, Dikiş Makinesi Bayi ve Satıcıları.
Yeni Meslekler	Komisyoncular, Sarraflar, Bankerler, Gemicilik ve Nakliye Kumpanyaları, Gemi Tedarikçileri, Sigorta Şirketleri ve Temsilcilikler, Ticari Temsilciler, Kadın Giyim Mağazaları ve Terzihaneler, Mobilyacılar, Lambacılar, Fotoğrafçılar, Parfümeri Satıcıları, Müzik Aleti Satıcıları, Oyuncakçılar, Konserveciler, Pasta ve Şekerleme Satıcıları, Posta Pulu Satıcıları, Matbaacılar, Otel ve Otelciler, Hekimler, Eczacı ve Eczaneler, Ecza Tacirleri, Dişçiler, Avukatlar.

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914; Aktar, a.g.m, s. 158; Dıgıroğlu, a.g.t., s. 160; İsmailoğlu, a.g.t., s. 47.

1881-1914 tarihleri arasındaki Şark Ticaret Yıllıkları dikkate alınarak oluşturulan yukarıdaki tabloda, 19. yüzyıl Trabzon'undaki esnaf ve mesleki yapı dört ana başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar geleneksel esnaf ve zanaatkârlar, tarım ve hayvansal ürün satıcıları, ithalat-ihracatçılar ve yeni mesleklerdir. Geleneksel esnafın içerisinde bakkal, kunduracı, bakırcı ve tenekeci gibi zanaatkârlar bulunmaktadır. Trabzon geleneksel esnaf ve zanaatkârların fazlasıyla faaliyet gösterdiği bir şehirdir. Fakat Şark Ticaret Yıllıkları'nda bu mesleklerin büyük bir kısmı yer almamıştır. Örneğin, kasaplar, berberler, bir liman kenti olması sebebiyle kayıkçılar, hamallar

²⁶⁶ Aktar, a.g.m. s. 190-191.

yıllıklarda bulunmamaktadır. Diğer taraftan kasaplık ve berber gibi mesleklerin Samsun şehrinin bulunduğu Şark Ticaret Yıllıkları'nda olduğu görülmüştür.²⁶⁷

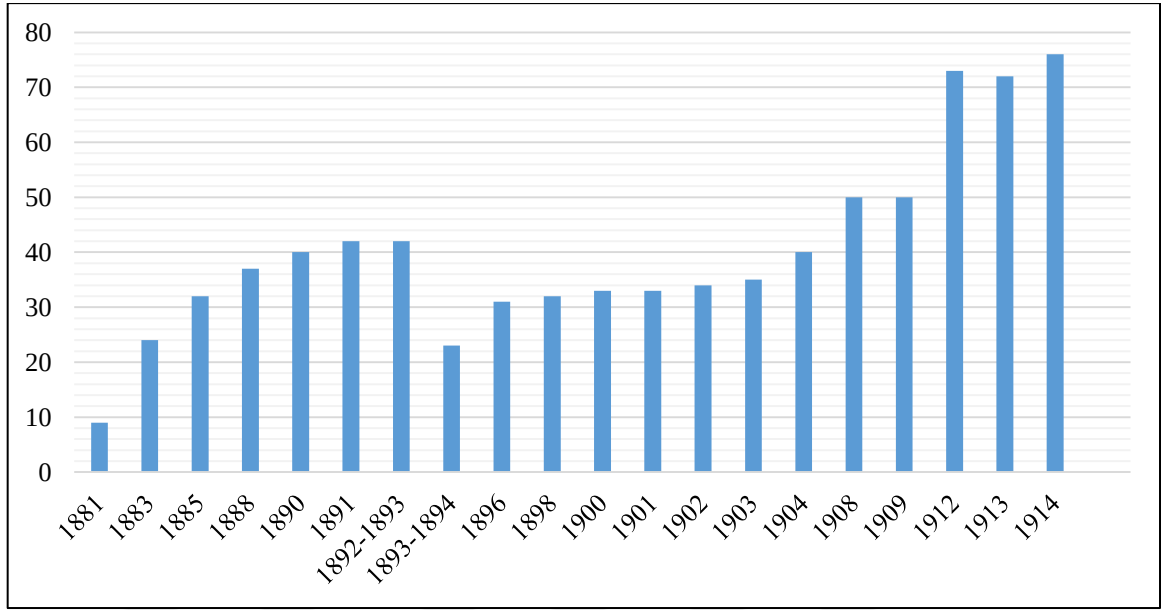
İkinci kısım Trabzon şehirindeki tarım ve hayvansal ürün satıcılarını göstermektedir. Bunların arasında uncular, tütüncüler ve fasulyeciler gibi tüccarlar yer almaktadır. Bu esnaf grubu genellikle üreticiden ürünü alıp şehir içinde ya da başka bölgelere satış yapmaktadır. Üçüncü kısımda ise Trabzon'un büyük tüccar ve nakliyeciler gibi genellikle ülkeler arası ticaret yapan grubu bulunmaktadır. Büyük tüccarlar, 19. yüzyılın başat ülkelerinden olan İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya-Macaristan gibi ülkeler ile ithalat ve ihracat yapmaktadır. Yine bu grubun içinde yer alan manifaturacılar, tuhafiyeciler, hırdavatçılar ve kumaşçılar gibi işletme sahipleri hem şehir içindeki dükkânlarında satış yapmakta hem de bir kısmı ithalat ve ihracat yapmaktaydı.

Tabloda son bölüm Trabzon'da özellikle 19. yüzyıl ile beraber ortaya çıkan yeni mesleklerden oluşmaktadır. Bu meslek grubunun içinde komisyoncular, sarraflar, bankerler, gemicilik ve nakliye kumpanyaları işletenler ve sigorta temsilciliği gibi meslekleri yapanlar bulunmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon şehrinde ülkeler arası ticari faaliyetler neticesinde komisyonculuk, gemicilik ve nakliye işletmeciliği gibi mesleklerde artış görülmüştür. Modern hayatın getirisi olan mobilyacılar, lambacılar, fotoğrafçılar, parfüm satıcıları, müzik aleti satıcıları, oyuncakçılar, konserveciler, pasta ve şekerleme satıcıları gibi meslek sahipleri şehirde dükkânlarını açarak şehrin mesleki yapısında değişime neden olmuşlardır. Şehirde terzilerin yanına kadın giyim mağazaları da açılmıştır. Böylece şehir halkı için iki seçenek doğmuştur. Terziye gidip bizzat kendisine göre kıyafet diktirmek ya da bir mağazaya gidip hazır bir kıyafet almak. Trabzon şehri artık geleneksel ve modern mesleklerin bir arada olduğu bir şehir haline gelmiştir.

Aşağıdaki grafikte ise 1881-1914 yıllarına ait Şark Ticaret Yıllıkları'ndan alınan bilgilere göre meslek dallarının sayıları verilmiştir. Grafiğe göre 1880'lerin başında Trabzon'da 25 civarında olan meslek adedi süreç içerisinde üç kat artmış ve 75 civarında olmuştur. Bunun en önemli nedenleri arasında Trabzon'un bir liman kenti olması sebebiyle genel olarak her dönem aktif bir ticari hayatının olması düşünülebilir. Zamanla geleneksel mesleklerin yanına yeni meslekler de eklenmiştir. Mesleklerde uzmanlaşma artmıştır. Daha önceki dönemlerde bir tüccar ithalat ve ihracatın yanında komisyonculuk da yaparken, daha sonra bu durum değişmiş ve tüccarlar sadece ticaret yapanlar ya da sadece komisyonculuk yapanlar olarak ayrılmıştır. Tabiki bu durum bütün tüccarlar için geçerli değildir.

²⁶⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-93, s. 871.

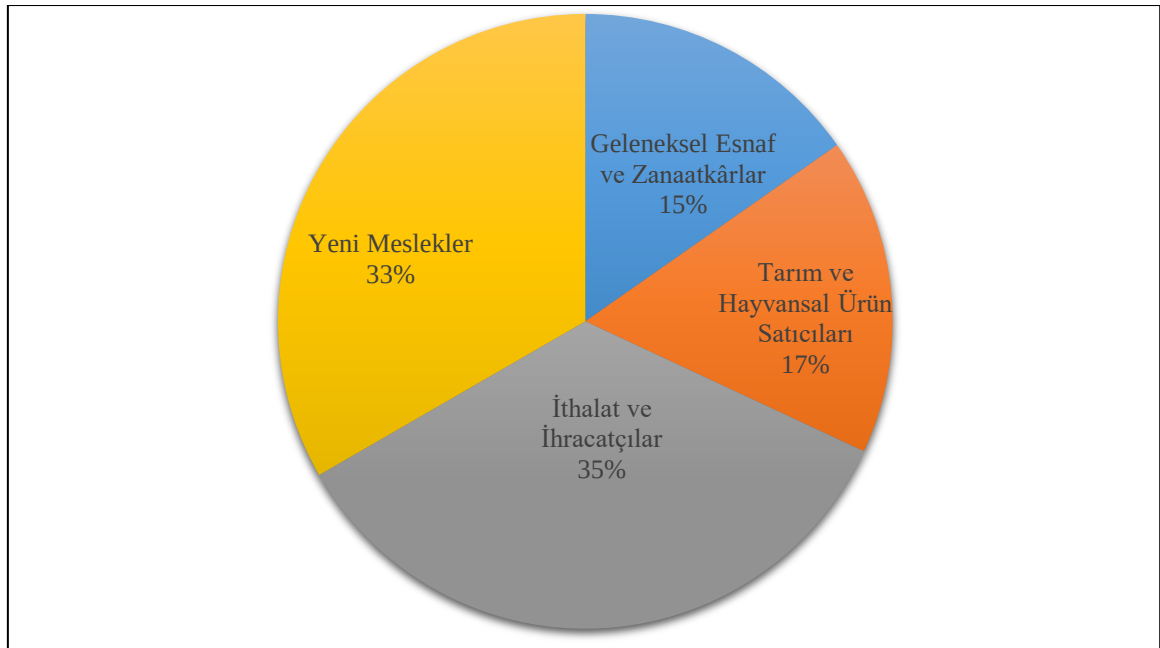
Grafik 7: 1881-1914 Trabzon’da Faaliyet Gösteren Meslek Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

Aşağıdaki grafikte Trabzon’da yapılan mesleklerin alanlarının yüzdelik oranları verilmiştir. Grafiğe göre en az yüzdelik dilim %15’lik bir oran ile geleneksel esnaf ve zanaatkarların olmuştur. En fazla olan yüzdelik dilim ise %35 ile ithalat ve ihracatçılara ve %34 yeni mesleklere ayrılmıştır. Dolayısıyla ticari faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı liman kenti Trabzon için bu durum çok şaşırtıcı değildir.

Grafik 8: Trabzon’da Mesleklerin Alanlarına Göre Yüzdelik Dağılımı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRABZON TİCARETİ: TÜCCAR, ORGANİZASYON VE KURUMLAR

2.1. Ticarete Önemli Gruplar

2.1.1. Tüccarlar

Yeryüzü, kaynak zenginlikleri ve ticaret maddeleri bakımından sonsuz çeşitlilik göstermektedir. Birçok bölgeden elde edilen bu eşya ve ürünlerden ticaret sayesinde bütün toplumlar faydalanmıştır. Toplumlar ve ülkeler arası ticareti sağlayan en önemli aktörlerden biri tüccarlardır. Çiftçinin yetiştirmiş olduğu ürünleri ve fabrikanın ürettiği malları istenilen yere taşımak ve arzu edildiği zamanda dağıtmak tüccarın işidir. Bu doğrultuda tüccar, çiftçi ve fabrikatör gibi malın şeklini değiştirip ya da malı üretip kullanılacak hale getirmese bile bu ürünleri insanlara dağıtarak önemli bir işi yerine getirmekte ve bu döngüyü tamamlamaktadır. Dolayısıyla tüccar, her dönem ve her yerde toplum ekonomisi için mühim bir işlevi yerine getirmektedir.²⁶⁸ Tüccarın toplum için gösterdiği ticari ve ekonomik işlevsellik, Osmanlı topraklarında yaşayan tüccar grupları için de geçerlidir. Osmanlı Devleti içinde küçük ya da büyük işler yapan bütün tüccarlar, özellikle kent ekonomisinin işleyişi bakımından önemli bir görevi yerine getirmekteydi.²⁶⁹ Tüccarların bu görevi yerine getirmek için en fazla faaliyet gösterdikleri kentler ise kuşkusuz Osmanlı liman kentleriydi.

Osmanlı Devleti idaresine ait Karadeniz limanlarında ticarete etkin olan tüccarlar farklı din ve milletlere mensuptu. Karadeniz limanlarındaki nüfus artışı, ticari faaliyetlerin atmasıyla orantılı bir şekilde ilerlemiştir. Dolayısıyla bu durum liman kentlerine Müslüman ve gayrimüslim grupların gelmesine neden olmuştur. Osmanlı ülkesindeki Osmanlı tebaası olmayan tüccarların ticari işleri ve ilişkileri tüccarların vatandaşı olduğu devletler ile Osmanlı Devleti'nin yaptığı ticaret antlaşmalarıyla düzenlenmekteydi. 18. yüzyıldan itibaren ticaret antlaşmaları ile belirlenen şartlar altında ticaret ile uğraşan yabancı tüccarlara “müste'men tüccar” denilmiştir. Bu tüccar grubu Osmanlı ülkesine vatandaşı oldukları devletten onaylı belge ile gelmek zorundaydı.²⁷⁰ Ticaret antlaşması neticesinde konsolosluklara gayrimüslim halktan “dragoman (tercüman)” atama hakkı verilmiştir. Bu vasıta ile berat alan Osmanlı gayrimüslim vatandaşı, müste'men tüccara tanınan hak

²⁶⁸ Hamit Sadi Selen, **Ticaret Tarihi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 5.

²⁶⁹ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 43.

²⁷⁰ Güneş, a.g.e., s. 151.

ve imtiyazlara sahip olmaktaydı. Verilen bu hak ve imtiyazlardan tercümanlar kadar tercümanların oğulları ve hizmetkârlar da faydalanabilecekti. Yaşanan bu gelişmelerin sonucu olarak Avrupa himayesi altına girebilmek, ticari bir meta haline gelmiştir. Artık beratlar konsoloslar tarafından satılabilir hale gelmiştir. Böylece Osmanlı ticari hayatında “Beratlı Tüccar” denilen imtiyazlı bir tüccar grubu ortaya çıkmıştır.²⁷¹

Konsoloslukların zaman içerisinde berat teminini suistimal etmesi sonucunda tercümanlık beratı taşıyanların sayısında artış olmuştur. Ancak bunlar tercümanlık beratındaki şehirlere hiç gitmeyen, lisan bilmeyen ve ticaretle uğraşan kimselerdi. Bu durum ile ilgili 18. yüzyılda bazı teşebbüslerde bulunulmuş, fakat bir netice alınamamıştır. 19. Yüzyıldan itibaren Avrupa’yla ticari ilişki içinde olan ve planlayan kaptan, tüccar ve gemi sahipleri için özel bir statünün belirlenmesi kaçınılmaz olmuştu. Böylece yeni bir tüccar sınıfı olan “Avrupa Tüccarı”nı ortaya çıkarmıştı. Avrupa tüccarı beratı, güvenilir olduğunu kanıtlayan ve Avrupa ile ticaret yapmak isteyen gayrimüslimlere veriliyordu. Tüccarların beratı alabilmek için 1500 kuruş berat harcını ödemesi ve beratın İstanbul Kadılığı Bâb Mahkemesi’ne kayıt edilmesi gerekmektedir. Müste’men tüccar ile aynı haklara sahip olan Avrupa tüccarının ticaret ile ilgili davaları ise 1850’de kurulan Ticaret Mahkemesinde görülmeye başlandı.²⁷²

Avrupa tüccarı statüsüyle ticaret yapma hakkı kazanan gayrimüslimlerden sonra bu defa da Avrupa ile ticaret yapan Müslüman tüccar, ticari ilişkilerinde birtakım sorunlar yaşamaya başlamıştır. Müslüman tüccarlar, Avrupa tüccarı ya da Müste’men tüccar ile onlara belli bir komisyon vermek şartıyla ticaret yapmak zorunda kalmışlardı. Bunun neticesinde Müslüman tüccarlardan gelen tepkiler üzerine Müslüman tüccarlar da Avrupa tüccarlarıyla aynı şartlarda dış ticaret yapma hakkı kazanmıştı. Böylece “Hayriye Tüccarı” denilen yeni bir sınıf daha oluşmuştur. Avrupa tüccarının aksine Hayriye tüccarının ödeyeceği berat harcı daha düşük olup 1200 kuruş olarak belirlenmiştir. Böylece 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı ticari hayatında Müste’men tüccarı, Avrupa tüccarı ve Hayriye tüccarı olmak üzere üç tüccar grubu faaliyet göstermeye başlamıştır.²⁷³

19. yüzyılda Trabzon ticaretine yön veren tüccarlar genel olarak Rum ve Ermeni ailelerden oluşmaktaydı. Farklı grup ve mesleklerle iletişim halinde olan Trabzon tüccar sınıfı, coğrafi ve sosyal hareketliliği de kendi içerisinde gerçekleştirebildiği için her zaman değişim ve dönüşüme de açık olmuştur. Tüccarlar, yeri geldiği zaman Trabzon’un farklı bölgelerinden Trabzon şehrine, farklı bölgelerden Kafkasya ya da Rusya gibi ülkelerden Trabzon’a göç etmiştir. Bunun yanında tüccar grubu içerisinde yönetici sınıfa geçiş ya da esnaf içerisinde ikinci neslin farklı eğitimlerden

²⁷¹ Güneş, a.g.e., s. 152.

²⁷² Mübahat S. Kütükoğlu, “Avrupa Tüccarı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, 1991, s. 159-160.

²⁷³ Mübahat S. Kütükoğlu, “Hayriye Tüccarı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 17, 1998, s. 159; Güneş, a.g.e., s. 153.

geçerek avukat ya da hekim olması gibi sosyal bir hareketlilik yaşanmıştır. Yapı içerisindeki bu hareketlenmeler tüccarların dönemin ve bölgenin şartlarına göre yaşamasını, değişmesini ve dönüşmesini gerekli kılmıştır.

Trabzon tüccar sınıfı kendi aralarında hiyerarşik bir düzen içerisindedir. İlk sınıfı özellikle Avrupa ülkeleri, Hindistan ve İran gibi ülkeler ile ticaret yapan ve uzak mesafe ticaretini başarabilen tüccarlar oluşturmaktaydı. Bu grupta özellikle Trabzon'un ileri gelen ailelerinden Nemlizedeler, Vellissaridis Kradeşler, Contazis Kardeşler, Mauzenidis Kardeşler ve Vafiadis Kadeşler yer almaktadır. İkinci grubu komisyonculuk işinde ön planda olan, tüccar ve müşteri arasında aracı konumda görev yapan tüccarlar oluşturmaktaydı. Bu tüccar grubu arasında Grammaticopoulo Kardeşler, Boghos O. Marimian, M. Zakarian Aslanian-Dabakian, D. J. Constantinof ve P. L. Efremides yer almaktadır. Üçüncü ve son grub ise sattığı mallar ve ticaret yaptığı mekânlar ile ilgili fazla bir bilgiye sahip olmayan köy ve kasabalar arasında ticaret yapan küçük tacirlerdir.

19. yüzyıldan itibaren değişen şartlar ve Avrupalıların taleplerinin artması neticesinde yerli tüccarların da ticari faaliyetlerinde gelişmeler olmuş ve bu gelişmeler tüccarlara yeni ticari oluşumlarda yer alma olanağı sunmuştur. Bu bağlamda Trabzon'da iki tür tüccar grubu doğmuştur. Birincisi sermaye sahibi ve önceliği hammaddeye ulaşmak isteyen tüccar grubu, diğeri ise küçük sermayeli tüccar grubudur. Trabzon şehrindeki bu tüccar grupları duruma göre istedikleri malın satışını yapmışlar bazen de yabancı bir tüccarın ya da firmanın ürününü konsinye usulüyle satmıştır. Her iki satış usulü de bu süreçte Trabzon'da uygulanmıştır.²⁷⁴

Trabzon'da tüccarların sadece iktisadi faaliyetlerde değil aynı zamanda şehrin yeri geldiğinde yönetim kadrolarında, bayındırlık faaliyetlerinde, kentin değişimi ve yenilenmesi adına birçok hizmette de yer aldıkları görülmüştür. Bu duruma örnek verilecek olursa; 1890 yılında özellikle Gümüşhane'yi etkileyen aynı zamanda Trabzon'da da büyük bir hasara neden olan bir sel felaketi olmuştur. Bu felakette Trabzon'un doğu sahilini karaya bağlayan Değirmendere Köprüsü yıkılmıştır. Köprüyü Nemlioğlu Şükrü ve Osman Efendi biraderler, 2.000 lira vererek yaptırmıştır.²⁷⁵ Yine Nemlioğulları Boztepe'ye 1897 yılında bir çeşme yaptırmak istemişler ve bu durumu gerekli mercilere bildirmişlerdir. Bu çeşme yapımı ile Nemlioğulları, aynı zamanda bu güzergâh üzerinde bulunan cephaneye ve iki askeri karakola da su sağlayabilecekti. Neticede Nemlioğullarının isteği kabul edilmiş ve gerekenler yapılmıştır.²⁷⁶

²⁷⁴ Dıñoğlu, a.g.t., s. 95.

²⁷⁵ Tozlu, a.g.m., s. 393.

²⁷⁶ BOA, İ.DH, 1350/16 (09 Cemazeyilevvel 1315/6 Ekim 1897)

Şark Ticaret Yıllıkları'nda tüccarlar, "Negociants" başlığı altında verilmiştir. Negociants kelimesi, yıllıklarda ihracat ve ithalat yapan tüccar grubunu ifade etmek üzere kullanılmıştır.²⁷⁷ Şark Ticaret Yıllıkları'nda tüccarlar ilk olarak 1881 yılığında yer almıştır. Bu yıllığa göre Trabzon şehrinde on dokuz tüccar bulunmaktadır. Bu kişiler Maranian Arabian, Dimitri Costandinoff, G.D. Cokinidis, Hacı Yanni A. Enebecoğlu, Antoine Filizzi, Gabriellantz Kardeşler, Hochstiasser ve Cie²⁷⁸, Garabet Khoubesserian, Nemlioğlu Kardeşler, Mallet Fils²⁷⁹, A. Mahohian, Parghentanian Marmarian, Aroutioun Mazlounian, Ohannes Missirian, Sirinopoulos, Hacı Hüseyin Tcoulfas, Tchouliadis, Terzopoulos ve Triandafilidis'dir. Bu kişilerden A. Enebecoğlu, Garabet Khoubesserian ve A. Mahohian aynı zamanda komisyoncudur. Mallet Fils ise yabancı üreticilerin ve markaların temsilciliğini yapmaktadır.²⁸⁰

1883 yılığında ise toplam otuz tüccar yer almaktadır. Bu dönemde listeye on bir yeni tüccar dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişiler arasında Aidinopoulos, Maranian Arabian, Arghiroopoulos, Arnavutoğlu Kardeşler, Aznavorian Kardeşler²⁸¹, Capayanides, G. Capayanides, G. D. Cokinidis, Congalidis Kardeşler, E. Constantinidis, Dimitri Constantinoff, Djermakian, Ant. Filizzi, Gabriellantz Kardeşler, A. Karapanajotti, Kazancıoğlu, V. Kidichian, Gilbert Kiriakides, Marmarian-Pareghentanian, Haroutioun Mazlounia, Melidis, Missir, Sarafian Kardeşler, Sirinopoulo, Hüseyin Tchoulfas, V. Terzopoulo, Zühdü Hafız Akif Tikdabanzade, Triandafilidis ve Toros Vartanian isimleri yer almaktaydı.²⁸²

1885 yılığında D. Arghiroopoulos listeye girmiştir. Yerli ürünlerin ihracatını, yabancı ürünlerin ithalatını yapan Arghiroopoulos, aynı zamanda bir sarraftı. Yine tüccarlar arasında bulunan Arnavutoğlu Kardeşler, aynı zamanda komisyoncudur. Başka bir komisyoncu aile olan Aznavourian Kardeşler ise başta fındık olmak üzere yerli ürün ihracatı yapmaktaydı. Kardeşlerden Serkis Aznavourian'ın bir şubesi de İstanbul'da bulunmaktaydı. G. Capayannides yine bu yıllıkta karşımıza çıkan diğer bir tüccardır. Capayannides, kahve, şeker ve mum ithalatı yapmaktadır. D. Cokinides, yerli ürünlerin ihracatı ile ilgilenmektedir. Aynı zaman da bir ithalat acentesine sahiptir. M. Derneressian da yerel ürün ihracatı yapmakta ve onun da ithalat acentesi bulunmaktaydı. Diradourian Kardeşler değirmencilik yapmaktaydı. Hochstrasser ve Cie, Osmanlı Bankasının temsilciliğini yapmaktadır. Aynı zamanda ithalat, ihracat ve nakliyecilik işleriyle uğraşmaktaydı. Yine bu listede Vartan Kydichian, Nemlioğlu, A. Mahokian ve Boghos O. Marimian yer

²⁷⁷ Büyük tacir, toptan ticaret yapan kişi. Şemseddin Sami, **Kamus-ı Fransevi**, İstanbul, 1322, s. 1523.

²⁷⁸ Cie kelimesi Fransızca'da Şirket anlamında kullanılmaktadır.

²⁷⁹ Fils kelimesi Fransızca'da Oğullar anlamında kullanılmaktadır.

²⁸⁰ L'Indicateur Ottoman-Annuair Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

²⁸¹ Aznavorian Kardeşler, fındık, fasulye ve balık yağı ihracatı yapmaktadır. Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

²⁸² L'Indicateur Ottoman-Annuair Almanach du Commerce, 1883, s. 608.

almaktadır. A. Mahokian ve Boghos O. Marimian aynı zamanda komisyonculuk yapmaktaydı. Tüccar listesine yeni dâhil olan Sahatdjian Kardeşlerin yerel ürünler için komisyon acenteleri bulunmaktaydı. Ayrıca bu kardeşlerin Erzurum ve Marsilya'da şubeleri bulunmaktaydı. Yine listede A. Triantaphillides ve P. Vafiadi Kardeşler de yer almıştır.²⁸³

1888 yılığında M. Ballassanian, P. Cacoulidi, Ch. Capayanides Fils ve El. Velissarides, M. Capdanian, Ardaki Caraghiozian, A. C. Carapanajotti, G. Carvonidi, G. Congalides Kardeşler, Diradourian Kardeşler, G. Djermakian Kardeşler, S. Ghiurekian ve Hacı Ali Hafız bulunmaktadır.²⁸⁴ Dönemin önemli tüccarlarından olan Hacı Ali Hafız, yerel tarım ürünleri ihracatı yapmaktadır. Bunlar arasında buğday, fındık ve tütün gibi ürünler yer almaktadır.²⁸⁵ Bu yıllıkta aynı zamanda Hacı İzzetzade, Hamdizade Tefik, Hochstrasser ve Cie, Vartan Kidichian, Nemlioğlu Kardeşler, A. Mahokian, Boghos O. Marimian gibi tüccarlar da yer almaktadır. Bu tüccarların yanına S. L. Ja Melides de dâhil olmuştur. Melides, aynı zamanda komisyonculuk da yapmaktadır. Yine aynı listede Metaxa Kardeşler, O. Missir, Jean Pareghentanian, G. J. Phostiropoulos, Bedros Sarafian, A. Sassi de bulunmaktadır. Tüccar A. Sassi aynı zamanda yabancı şirketlerin temsilciliğini yapmaktadır. Listedeki olan Zimblinides Kardeşler ise aynı zamanda manifatura işiyle uğraşmaktadır. Ayrıca yine listede Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis, A. Triantafilides, P. Vafiadi Kardeşler, Vartabedian Kardeşler ve Vassiliades Kardeşler de yer almaktadır.²⁸⁶

1889-1890 tarihli yıllıklarda M. Ballassanian, P. Cacoulidi, G. Capayannides, Capayanides Fils ve El. Velissarides, M. Capdanian, Ardaki Caraghiozian, A. C. Carapanajotti, G. Carvonidi, G. Congalides Kardeşler, Diradourian Kardeşler, G. Djermakian Kardeşler, Hacı Ali Hafız, Hamdizade Tefik, Hochstrasser et Cie, Hacı İzzetzade, Vartan Kidichian, Nemlioglou Kardeşler, A. Mahokian, Boghos O. Marimian, O. Missir, Jean Pareghentanian, G. J. Phostiropoulos, Bedros Sarafian, A. Sassi, Elia Sofianopoulos ve Styl. Syscodis yer almaktadır. Bu dönemde tüccar sınıfına yeni dâhil olan Tchilinguirian Kardeşlerdir. Bunların yanında diğer dönemlerde olduğu gibi A. Triandafilides, P. Vafiadi Kardeşler, Vartabedian Kardeşler, Vassiliades Kardeşler ve Zimblinides Kardeşler de zikredilmiştir.²⁸⁷

1891 yılığında M. Ballassanian, P. Cacoulidi, Capayanides Fils ve El. Velissarides. M. Capdanian, Ardaki Caraghiozian, A. C. Carapanajotti, G. Carvonidi, G. Congalides Kardeşler, G. Djermakian Kardeşler, Hacı Ali Hafız, Hamdizade Tefik, Hochstrasser ve Cie, Hacı İzzetzade, Vartan Kidichian, Nemlioğlu Kardeşler, A. Mahokian, O. Missir, Jean Pareghentanian, G. J.

²⁸³ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

²⁸⁴ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

²⁸⁵ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

²⁸⁶ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

²⁸⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 726.

Phostiropoulos, Bedros Sarafian, A. Sassi, Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis, A. Triandafilides, P. Vafiadi Kardeşler, Vartabedian Kardeşler, Vassiliades Kardeşler ve Zimblinides Kardeşler yer almaktadır.²⁸⁸ Yıllıkta belirtildiğine göre tüccarlardan A. Sassi, balık yağı ve fındık ihracatı, M. Capdanian ise tahıl, fasulye, fındık, keten tohumu ve keten mamullerinin ihracatını yapmaktadır.²⁸⁹ 1892-1893 yıllığında da aynı kişiler bulunmaktadır.²⁹⁰

1893-1894 tarihli yıllıklarda M. Ballassanian, P. Cacoulidi, Capayanides Fils ve El. Velissarides. M. Capdanian, Ardaki Caraghiozian, A. C. Carapanajotti, G. Carvonidi, G. Congalides Kardeşler, G. Djermakian Kardeşler, Hacı Ali Hafız, Hamdizade Tefik, Hochstrasser ve Cie, Hacı İzzetade, Vartan Kidichian, Nemlioglou Kardeşler, Mahokian ve Vartabedian, A. Mahokian, O. Missir, Jean Pareghentanian, G. J. Phostiropoulos, Bedros Sarafian, A. Sassi, Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis, A. Triandafilides, P. Vafiadi Kardeşler, Vartabedian Kardeşler, Vassiliades Kardeşler ve Zimblinides Kardeşler olmak üzere toplam otuz bir tüccar bulunmaktadır.²⁹¹ 1894 ve 1895 yıllıklarında da aynı kişiler yer almıştır.²⁹²

1896 yıllığında M. Ballassanian, P. Cacoulidi, Capayanides Fils ve Art. El. Caraghiozian, A. C. Carapanajotti, G. Congalides Kardeşler, Hacı Ali Hafız, Hamdizade Tefik, Hacı İzzetade, Hochstrasser ve Cie, Vartan Kidichian, Lemlioğlu Kardeşler, A. Mahokian, O. Missir, Nourian Kardeşler, Jean Paraghentanian, G. J. Phostiropoulos, Bedr. Sarafian, A. Sassi, Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis, A. Triandafilides, P. Vafiadi Kardeşler, Vartabedian Kardeşler, A. V. Vassili Ali, V. C. Vassiliadi, Zimblinides Kardeşler ve Vellissarides Kardeşler bulunmaktadır.²⁹³

1898 tarihli yıllıkta D. Arghiropoulos Fils, M. Ballassanian, P. Cacoulidi ve G. Capayanides bulunmaktadır. G. Capayanides, aynı zamanda bankacıydı. 1898 tarihinden itibaren listeye üç yeni ismin katıldığı anlaşılmaktadır. Bu kişiler O. B. Marimian, Metaxa Kardeşler ve G. El. Michailides'dir. G. El. Michailides, şirketini 1886 yılında kurmuştur. Michailides, kolonyal gıda maddelerinin ithalatını ve fındık gibi yerel ürünlerin ihracatını yapmaktaydı. Yine bu dönem tüccarları arasında O. Missir, Nourian Kardeşler, Jean Paraghentanian, G. J. Phostiropoulos, Bedr. Sarafian, A. Sassi, Elia Sofianopoulos ve Styl. Syscodis yer almaktadır. Styl. Syscodis'in bir komisyon acentesi bulunmaktaydı. Syscodis aynı zamanda kolonyal gıda ürünü ithalatı ve yerel ürün ihracatı yapmaktaydı. A. Triandafilides, P. Vafiadi Kardeşler, Vartabedian Kardeşler ve A. V. Vassili Ali yine bu dönemdeki önemli tüccarlardandır. A. V. Vassili Ali, 1840 yılından beri

²⁸⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 867.

²⁸⁹ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

²⁹⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-93, s. 867.

²⁹¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 938

²⁹² Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931; Annuaire Oriental du Commerce, 1894, s. 938

²⁹³ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1079.

tüccarlık mesleğini yapta olup, balık yağı, fındık, fasulye, hububat gibi tüm yerel ürünlerin ihracatını ile ilgilenmekteydi. Bir diğer önemli tüccar aile de Vellissarides Kardeşlerdir. Bu aile İran ticareti için komisyonculuk ve aynı zamanda kumaş, çorap gibi ürünlerin de ithalatını yapmaktaydı.²⁹⁴

1900 yılığında D. Arghiropoulos Fils, M. Ballassanian, P. Cacoulidi, G. Capayanides ve A. X. Carapanayotti listede yer almaktadır. A. X. Carapanayotti, tüm yerel ürünlerin ithalatı ve ihracatı ile uğraşmaktaydı. Bunların yanında sabun üretimi de sağlamaktaydı. 1900 yılığında G. Congalides Kardeşler, D. J. Constantinoff, P. Leonidas Contozis, G. J. Contozis ve P. J. Contozis bulunmaktadır. G. J. Contozis ve P. J. Contozis aynı zamanda kolonyal gıda maddelerinin ithalatı ve tüm yerel ürünlerin ihracatı ile uğraşmıştır. Bunların yanında Küçük Asya ve İran'ın iç kesimleri için komisyon, temsilcilik ve transit geçiş sağlamaktadırlar. Kuzinzade Kardeşler, Pierre Grammaticopulo, Hacı Kadızade Tahsin, Hacı Jean Cacoulides, Hacı Ali Hafızade Hasan ve Nicolas P Haldeopoulos listede yer almaktadır. Nicolas P Haldeopoulos, aynı zamanda ticari temsilcilik de yapmaktadır. Hamdizade Tefik, Hochstrasser ve Cie, Basile Ioannides, Khidichian-Hatchadourian, Nemlioğlu Kardeşler, A. Mahokian, O. B. Marimian, G. El. Michailides, Metaxa Kardeşler, O. Missir ve Nourian Kardeşler yine tüccar listesinde bulunan kişilerdir. Bu tarihlerde listeye Georges C. H. Mouzenides dâhil olmuştur. Mouzenides, ithalat ve ihracatın yanında komisyon ve temsilcilik işi de yapmaktadır. Jean Paraghentanian, G. J. Phostiropoulos, Bedr. Sarafian ve aynı zamanda ticari temsilcilik yapan A. Sassi de diğer önemli tüccarlardandır. Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis, A. Triandafilides, P. Vafiadi Kardeşler, Vartabedian Kardeşler, A. V. Vassili Ali ve Vellissarides Kardeşler de listede yer almaktadır. Vartabedian Kardeşler, tekstil ürünü ve koloni malları ithalatı yapmaktadır.²⁹⁵ 1900 yılığında bu tüccarların yanına Xanthopoulo Kardeşler ve Yorghantelli Kardeşler de dâhil olmuştur. Xanthopoulo Kardeşlerin mücevher, saat, parfüm, lüks ve çeşitli yeni ürün satışı yaptığı anlaşılmaktadır.²⁹⁶

1901 tarihli yıllıkta iki yeni tüccardan bahsedilmektedir. Phokion Carvonides ve Th. Douvaliteli. Bu iki kişinin yanı sıra listede D. Arghiropoulos Fils, M. Ballassanian, G. Capayanides, A. X. Carapanayotti, G. Congalides Kardeşler, D. J. Constantinoff, P. Leonidas Contozis, Kuzinzade Kardeşler, Parask Grammaticopulo, Pierre Grammaticopulo, Hacı Kadızade Tahsin, Hacı Jean Cacoulides, Hacı Ali Hafızade Hasan, Nicolas P. Haldeopoulos, Hamdizade Tefik, Hochstrasser ve Cie, Basile Ioannides, Khidichian-Hatchadourian, Nemlioğlu Kardeşler, A. Mahokian, O. B. Marimian, G. El. Michailides, Metaxa Kardeşler, O. Missir, Nourian Kardeşler, Georges C. H. Mouzenides, Jean Paraghentanian, Bedr. Sarafian, A. Sassi, Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis, A. Triandafilides, P. Vafiadi Kardeşler, A. V. Vassiliadi, Vellissarides Kardeşler,

²⁹⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1110.

²⁹⁵ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 947.

²⁹⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1247.

Xanthopoulos Kardeşler Yorghantelli Kardeşler. Vafiadis Kardeşler, Michailides Kardeşler, A. Phostiropoulos, Phostiropoulos Kardeşler ve Tzalogopoulos Kardeşler de yer almaktadır.²⁹⁷

1902 yılığında A. Arghiropoulo ve M. Congalides, tüccarlar listesine dâhil olmuştur. M. Congalides, kolonyal zahire ürünlerinin ithalat ve ihracatı ile ilgilenmektedir. Yine listede D. Arghiropoulos Fils, Argoustides ve Cie, M. Ballassamian ve G. Capayanides yer almaktadır. Ayrıca bu dönemde yine yeni bir isim olan J. P. H. Cacoulides tüccarlar arasına girmiştir. Diğer taraftan listede A. X. Carapanayotti, Phokion Carvonides, G. Congalidss Kardeşler, D. J. Constantinoff, Kuzinzade Kardeşler, Th. Douvaliteli ve Georgantelli Kardeşler de mevcuttur. Georgantelli Kardeşler, La Ationale d'Athènes sigorta şirketinin Trabzon'da temsilciliğini yapmaktadırlar. Ayrıca bu kardeşlerin Selanik, Parthenon gibi şehirlerde ve diğer Türk ve Bulgaristan limanlarında şubeleri vardır. P. Th. Grammaticopoulo, Pierre Grammaticopulo, Hacı Kadızade Tahsin, Hacı Jean Cacoulides, Hacı Ali Hafizzade Hasan ve ticari temsilcilik yapan Nicolas P. Haldeopoulos diğer tüccarlar arasındadır.

Hamdizade Tefik, Hochstrasser ve Cie ve Ardaches Katchian bu dönemin önemli tüccarlarından. Ardaches Katchian, yerli ürünlerin ihracatı ile uğraşan bir tüccardır. Ayrıca yerli kullanım için Avrupa'dan çeşitli ürünlerin ithalatını yapan Katchian, komisyon ve sevkiyat işleri de yürütmektedir. Khidichian-Hatchadourian, Nemlioğlu Kardeşler ve A. Mahokian de yine tüccar listesinde yer almaktadır. A. Mahokian, ticari temsilcilik de yapmaktadır. Ayrıca listede O. B. Marimian, O. Missir, Nourian Kardeşler, Metaxa Kardeşler, G. El. Michailides ve Michailides Kardeşler de yer almaktadır. Michailides Kardeşler kolonyal zahire ürünlerinin ithalat ve ihracatı ile meşguldür.²⁹⁸ Nourian Kardeşler ise Halep malları ve ham pamuk ithalatı yapmaktadır.²⁹⁹ Yine bu dönemin mühim tüccarlarından olan Georges C. H. Mouzenides, ithalat, ihracat ve komisyon işleri ile uğraşmaktadır. Ayrıca ticari temsilcilik ve sigorta şirketi acenteliği de yapmaktadır.³⁰⁰

Georges C. H. Mouzenides'in yanında ticaret ile uğraşan diğer Mouzenides Kardeşler ise Trabzon'da yaşayan önemli üccarlardandır. Aile, şirketlerini 1882 yılında kurmuştur. Özellikle Hint Çayı'nın ithalatı ile ilgilenen kardeşler, kolonyal zahire ve birçok yerli ürünün ithalatını gerçekleştirmektedirler. Ayrıca ülkenin iç bölgelerine sevkiyat işi de yapan bu aile, Brendi damıtma³⁰¹ işi de yapmıştır. Jean Paraghentanian, Bedr. Sarafian, A. Sassi, Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis ve A. Triandafilides Fils Trabzonlu tüccarlar arasında yer alan diğer isimlerdir. A.

²⁹⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1294.

²⁹⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1427.

²⁹⁹ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 947.

³⁰⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1427.

³⁰¹ Brendi, üzümün ilk olarak şaraba dönüştürülmesi, daha sonra da bu şarabın iki defa geleneksel bakır imbiklerde damıtılmasıyla elde edilmiş olan bir içkidir.

Triandafilides ve oğulları Trabzon ticaretinde önemli işler yapmaktadır. Triandafilides ailesi, satış temsilciliği ve her türlü komisyon işiyle uğraştığı gibi tütün ve tüm yerel ürünlerin ihracatını da yapmaktadırlar. Ayrıca sigorta şirketlerinin genel acenteliğini yapmışlardır. Yine listede P. Vafiadi Kardeşler, A. V. Vassiliadi ve Vafiadis Kardeşler mevcuttur. 1861 yılında kurulan Vafiadis Kardeşlerin şirketi, hırdavat malzemeleri, çivi, çinko, kurşun boru, yağda ve tozda öğütülmüş boya, duvar halısı, çubuk, ayna, çimento, hidrolik kireç gibi ürünlerin ticaretini yapmaktadır.³⁰² A. Phostiropoulos, Phostiropoulos Kardeşler, Tzalogopoulo Kardeşler, Velissarides Kardeşler ve Xanthopoulo Kardeşler 1902 yılığında yer alan diğer tüccarlardır. Bu tüccarlar arasında bulunan Velissarides Kardeşler, son moda yeni ürünler, çarşaf, yünlü, çorap ve kolonyal ürünlerin ticaretini yapmaktadır.³⁰³

1903 yılığında A. Arghiropoulo, M. Congalides, D. Arghirooulos Fils, Argoustides ve Cie, M. Ballassamian, G. Capayanides, J. P. H. Cacoulides, A. X. Carapanayotti, Phokion Carvonides, G. Congalides Kardeşler, D. J. Constantinoff, Cariophilis Kardeşler, I ve C. Basmadjidss yer almaktadır. I ve C. Basmadjidss şirketini 1887 yılında kurmuştur. Özellikle deri ve post ticareti yapan şirket ithalat ve ihracatta önemli bir yere sahiptir. Yine aynı şirket komisyon işi ile de uğraşmaktadır. Bu dönemde diğer bir önemli tüccar ailesi de A. F. Calpaxides Kardeşler'dir. Manifatura işi de yapan bu aile, pamuklu, perdelik ve yünlü kumaşların satışında da ön plana çıkmıştır. A. Congalides ve oğulları ise kolonyal ürün ticareti yapmaktadır. Bu tarihte ismine ilk kez rastlanılan bir diğer kişi Kulzade Ömer Kemal'dir. Kendisi, un, kimyasal ürün, kiremit, demir, metal, şeker gibi ürünlerin ithalatını yapmaktadır. Bunların yanı sıra Kulzade Ömer, kereste, kabuklu ve kırık fındık, yaprak tütün, fasulye, tereyağı, balık yağı ve tuzlanmış balık ihracatı da yapmaktadır.

Kuzinzade Kardeşler, Th. Douvalitéli, Georgantelli Kardeşler, P. Th. Grammaticopoulo, Pierre Grammaticopoulo, Hacı Kadızade Tahsin, Hacı Jean Cacoulides, Hacı Ali Hafızade Hasan, Nicolas P. Haldeopoulos, Hamdizade Tefik, Hochstrasser ve Cie, Khidichian ve Hatchadourian, Lemlioğlu Kardeşler, A. Mahokian, O. B. Marimian, Metaxa Kardeşler, G. El. Michailides, Michailides Kardeşler, O. Missir ve Nourian Kardeşler yine bu dönemde de ticari faaliyetlerde bulunan tüccarlar arasındadır. Georges C. H. Mouzenides, ithalat, ihracat, komisyon, ticari temsilcilik ve sigorta şirketi acenteliği yapmaktadır. G. Mouzenides Kardeşler, Ardaches Katchian, Nemlizade Kardeşler, A. Phostiropoulos, Phostiropoulos Kardeşler, Bedr. Sarafian, Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis, A. Triandafilides Fils, Gabriel Tzalogopoulo Kardeşler yine bu dönemde yer alan tüccarlar arasındadır. Gabriel Tzalogopoulo Kardeşler, önemli tüccar ailelerinden

³⁰² Şark Ticaret Yıllıkları'nda şirketlerin Trabzon şehrinin hangi mahallesinde ya da sokağında oluğuna dair bir bilgi verilmemektedir. Adres olarak sadece şirket ya da kişilerin ismi verilmiştir. Örneğin: Adres: V. Vafiades.-Trebizonde. *Annuaire Oriental du Commerce*, 1902, s. 1427.

³⁰³ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1902, s. 1427.

biridir. İthalat ile uğraşan aile özellikle Kalküta'dan³⁰⁴ çay ithalatı yapmıştır. Yine hem ithalat hem de komisyonculuk ile uğraşan ailenin Erzurum'da da firması vardır. P. Vafiadi Kardeşler, A. V. Vassiliadi, Vafiadis Kardeşler, Velissarides Kardeşler ve Xanthopoulo Kardeşler 1903 yılığında yer alan tüccarlardandır. Bu tüccarlardan Xanthopoulo Kardeşler, kuyumculuk ve mücevherat işi ile de uğraşmaktadır. Kuyumculuğun yanında perde, mobilya, tuhafiye, saat, çatal-bıçak takımı gibi her türlü lüks eşyanın ticareti ile de ilgilenmektedirler.³⁰⁵

1904 yılığında öncelikle A. Arghiropoulo, M. Congalides ve P. Arghiropoulos yer almaktadır. P. Arghiropoulos, ticari şirketini 1870 yılında kurmuştur ve şirket kürk ithalatı ve ihracatı yapmaktadır. Yine yıllıkta D. Arghiropoulos Fils, Argoustides ve Cie. M. Ballassamian, I. ve C. Basmadjides, J. P. H. Cacoulides, Calpaxides Kardeşler, A. X. Carapanayotti, Cariofillis Kardeşler, G. Congalides Kardeşler ve D. J. Constantinoff gibi önemli tüccarlardan bahsedilmektedir. Listede yer alan tüccarlardan G. Capayannides, bankacılık sektöründe de aktif olan kişilerdendir. Ayrıca Avrupalı üreticilerin ve şirketlerin temsilciliğini yapan tüccarın, Erzurum ve Bayburt'ta şubeleri vardır. A. Congalides ve oğulları ise Metelin'den³⁰⁶ kolonyal ürünlerin, yağ ve sabun gibi ürünlerin ithalatını yapmaktadır. Yine Kulzade Ömer Kemal, Kuzinzade Kardeşler, Th. Douvaliteli, Georgantelli Kardeşler ve Pierre Grammaticopulo bu dönemde listede yer alan diğer tüccarlardandır.

Tüccar Pierre Grammaticopulo, kolonyal ürünler ile Fransa ve Avusturya'dan şeker ithalatının yanı sıra fındık ve fasulye ihracatı da yapmaktadır. Ayrıca sigorta ve denizcilik üzerine temsilcilik yapmaktadır. Bu dönemin bir diğer tüccarı da P. Th. Grammaticopoulos'dur. İthalat ve ihracat ile uğraşan P. Th. Grammaticopoulos, aynı zamanda bankacı ve koleksiyoncudur. Hacı Jean Cacoulides, Hacı Ali Hafizzade Hasan, Nicolas P. Haldeopoulos, Hamdizade Tefik, Hochstrasser ve Cie, Ardaches Katchian, Khidichian ve Hatchadourian listede yer alan diğer tüccarlarıdır. 1904 yılığı ile beraber tüccar listesine yeni katılan Kırzade Şevki³⁰⁷, tüm kıyı ürünleri için komisyon kabul ederken, Kırzade Şevki, aynı zamanda yaprak tütün ihracatı da yapmaktaydı. A. Mahokian, O. B. Marimian, Metaxa Kardeşler, G. El. Michailides, Michailides Kardeşler, O. Missir, Nourian Kardeşler, Georges C. H. Mouzenides, J. Mouzenides Kardeşler, Nemlizade Kardeşler, A.

³⁰⁴ Kalküta, işlek bir limana sahip olduğu için birçok tüccarın ve komisyoncunun uğrak yeri olmuştur. Başta Jüt çuvalı olmak üzere şeker, çay ve ham demir Kalküta'dan ihraç edilen malların başında gelir. Saiyid Athar Abbas Rızvi, "Kalküta", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 24, İstanbul, 2001, s. 265-267.

³⁰⁵ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1903, s. 1647-1648.

³⁰⁶ Metelin, Ege denizinin kuzeydoğusunda yer alan adadır. Ada, Yunanistan'ın üçüncü büyük adsıdır. Adın ismi, Grekçe Mitylini, eski Batı kaynaklarında ise Metelin olarak geçer. Osmanlı hâkimiyeti döneminde adanın en önemli yerleşim merkezi Midilli kasabası idi. 15. ve 16. yüzyıllarda adanın ekonomisi büyük oranda tahıl ve üzümüne bağlı iken zamanla ada, zeytinyağına bağlı pazar ekonomisine geçti. Zeytinyağı İstanbul ve Marsilya'ya ihraç ediliyordu. Machiel Kiel, "Midilli", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 30, Ankara, 2020, s. 11-13.

³⁰⁷ Kırzade Şevki de diğer bütün tüccarlar gibi iletişim adresi olarak sadece kendi ismini ve şehrini belirtmekle yetinmiştir. Adres: Kırzade/Trabzon olarak verilmiştir. *Annuaire Oriental du Commerce*, 1904, s. 1686.

Phostiropoulos, Phostiropoulos Kardeşler, Bedr. Sarafian, Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis, A. Triandafilides Fils, Gabriel Tzalogopoulo Kardeşler, P. Vafiadi Kardeşler, A. V. Vassiliadi, Velissarides Kardeşler ve Xanthopoulo Kardeşler yine tüccarlar arasında yer almaktadır. Yıllıkta bahsedildiğine göre, bu dönemin önemli tüccarlarından olan Charalampos V. Vafiades, şirketini 1861’de kurmuştur. Charalampos V. Vafiades, çift ve tek pencere camı, çinko, kurşun boru, çivi, korniş, beyaz demir saç, marangozlar için alet, pirinç, hırdavat, demir, lüks duvar halısı, kavisli levha, çimento, kireç, boya, inşaat malzemesi ve ayna gibi ürünlerin ticaretini yapmaktadır.³⁰⁸

1908 yılıllığında tüccar sınıfına iki yeni isim katılmıştır. Bunlar Panayoti Congalides ve Couzinzade Fehmi Efendi’dir. Bu dönemde de yine D. Arghiropoulos Fils, M. Ballassamian, I. ve C. Basmadjides, Calpaxides Kardeşler, G. Capayannides, Georges Cariofillis, A. Congalides Fils, Pierre Congalides, C. J. Constantinides, D. J. Constantinoff, Georgantelli Kardeşler, P. T. Gramaticopoulo, P. Gramaticopoulo, Hacı Jean Cacoulidss, Hacı Ali Hafizzade Hasan, Hacı Hamdizade Kardeşler, Nicolas P. Haldeopoulos ve Hochstrasser ve Cie listede yer almaktadır. Hochstrasser ve şirketi bu yıllarda Deutsche Levante denizcilik şirketinin temsilciliğini yapmaktadır. Ardaches Katchian, Khidichian-Hatchadourian, Kirzade Şevki, A. Mahokian, O. B. Marimian, M. J. Marimian, Metaxa Kardeşler, G. El. Michailides, Michailides Kardeşler, O. Missir, B. ve A. Missir yine bu yıllıkta ismi geçen tüccarlardandır.

B. ve A. Missir’in şirketi 1840 yılında kurulmuş köklü bir şirket olup, şeker, un, metal, inşaat malzemelerinin ticaretini, Paquet ve Adolf Deppe denizcilik şirketlerinin de temsilciliğini yapmaktadır. Nourian Kardeşler, Georges Ch. Mouzenides, J. Mouzenides Kardeşler, Nemlizade Kardeşler, Pepa Antoniou Byron, Th. Michailides ve P. Papadopoulo Fils diğer önemli tüccarlardır. P. Papadopoulo ve oğulları özellikle hırdavat malzemeleri satışında mühim bir yere sahiptir. Hırdavat, nalburiye, pencere camı, çimento, kireç, alçı, boya malzemeleri, boya, muşamba, cila, yağ ve ev yapımıyla ilgili her türlü malzemenin ticaretini yapmaktadır. Ayrıca tüccar grubunda Phostiropoulos Kardeşler, Bedr. Sarafian, Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis, Georges P. Stefanides, A. Triandaphyllides Fils, Gabriel Tzalogopoulo Kardeşler, P. Vafiadi Kardeşler, V. A. Vassiliadi, Xanthopoulo Kardeşler, J. G. Yphantidis ve V. Charalambos Vafiades de yer almaktadır. V. Charalambos Vafiades’in şirketi yine bu dönemde de hırdavat malzemelerini daha çeşitlendirerek satışına devam etmiştir. Ürünler arasında demir, doğrama malzemeleri, çinko, pirinç, levha, tel, demir tel, çubuk, boru, kurşun, araba eşyaları, zincir, soba, kürek, sac, kasa, teneke, yağ ve toz halinde zemin boyaları, çeşitli vernik, fırça, duvar halısı, pencere camı, duvar kâğıdı, ayna, çimento, hidrolik kireç, fayans, boru gibi ürünler yer almaktadır. Yine bu tüccarlar arasında yer alan Velissarides Kardeşler, şirketlerini 1858 yılında kurmuş olup, yeni ve oryantal çarşaf, triko, yünlüler, moda ve terzilik malzemelerinin ticaretini gerçekleştirmektedir.³⁰⁹

³⁰⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1686-1687.

³⁰⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2055-2056.

D. Arghiropoulos Fils, I. ve C. Basmadjides, Calpaxides Kardeşler, G. Capayannides, A. Congades Fils, Panayoti Congalides, C. J. Constantinides, D. J. Constantinoff, Couzinzade Fehmi Efendi ve Georges Cariofillis 1909 yıllığında yer alan tüccarlardır. Şirketini 1884'te kuran Georges Cariofillis, ithalat, ihracat, komisyon ve temsilcilik yapmaktadır. Ayrıca şirket, büyük içki fabrikası Bomonti Bira'nın³¹⁰ Trabzon şehrinde temsilciliğini yürütmektedir. Bu dönemde listeye J. Enepekoğlu Fils de katılmıştır. J. Enepekoğlu ve oğullarının şirketi 1854 yılında kurulmuştur. Aile, çanta, örgü gibi ürünlerin ticaretini yapmaktadır. Ayrıca bu tüccar aile İran için nakliye acentesi işletmektedir. 1909 yıllığında ayrıca Georgantelli Kardeşler, P. T. Gramaticopoulo, Hacı Jean Cacoulides, Hacı Ali Hafizzade Hasan, Hacı Hamdizade Kardeşler, Nicolas P. Haldeopoulos, Ardaches Katchian, Khidichian-Hatchadourian, A. Mahokian, B. O. Marimian, M. J. Marimian, Metaxa Kardeşler, G. El. Michaïlides, I. Michailides Kardeşler, O. Missir, B. ve A. Missir, Nourian Kardeşler, Georges Ch. Mouzenides, J. Mouzenides Kardeşler, Nemlizade Kardeşler, Pepa Antoniou Byron, Th. Michailides ve Hochstrasser ve Cie de yer almaktadır. İthalat, ihracat, temsilcilik ve tahsilat ile uğraşan Hochstrasser, Deutsche Levante Linie denizcilik şirketinin yanında Norddeutsche Lloyd denizcilik şirketinin temsilciliğini de yapmaya başlamıştır. Yine bu listede de yer alan Kirzade Şevki, ithalat, komisyon ve ihracat alanlarını genişletmiştir. Kabuklu ve kırık fındık, deri, fasulye, tahıl gibi ürünlerin satışını yapan tüccar, yabancı firmaların temsilciliğini de yapmaktadır.

Bu dönemin önemli tüccarlarından olan J. Moumtzı ve oğulları çay, kahve ithalatında önemli bir yerdedir. Aynı aile keçi ve oğlak derisi, koyun ve kuzu ithalatında da başı çekenler arasındadır. P. Papadopoulos Fils, Phostiropoulos Kardeşler, Bedr. Sarafian, Elia Sofianopoulos, Styl. Syscodis, Georges P. Stefanides, C. Theophylactos ve P. Grammaticopulo ise listede bulunan diğer tüccarlardır. Bu dönemde tüccarlar arasına katılan A. Triantaphyllides ve oğulları komisyon ve temsilcilik işlerini yürütmektedir. Destouni Yannoulato ve Westcott Laurence şirketlerinin temsilciliklerini yapan Triantaphyllides ailesi, ayrıca fındık gibi tüm yerel ürünlerin ihracatını da yapmaktadır. 1909 yılının tüccarları arasında son olarak Gabriel Tzalogopoulo Kardeşler, Charalambos V. Vafiades, P. Vafiadi, Vassiliadi Kardeşler, A. Xanthopoulo, J. G. Yphantidis ve Velissarides Kardeşler yer almaktadır.³¹¹

³¹⁰ Osmanlı'da bira yapımı bugünkü anlamıyla Avrupalı girişimciler tarafından Tanzimat Dönemi'nde başlamıştır. İlk olarak toptancılar tarafından ithal edilen bira tüketilirken, kısa zaman içerisinde küçük çaplı bira imalathaneleri devreye girmiştir. Biranın bir sanayi dalı olarak gelişmesi ise, İstanbul'da Bomonti Kardeşlerin bugün Bomonti olarak anılan Şişli İlçesi'ne bağlı semtte açtıkları bira fabrikası ile başlamıştır. Fabrikanın kuruluşunun 1890'ların başına denk geldiği bilinmektedir. Gülsün Tanyeli ve Deniz İkiz, "İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası", *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, Sayı: 7, 2009, s. 110-111. Adolf Bomonti İstanbul'da Arpa Suyu Fabrikası açmak için 1890 yılında devletten müsaade istemiştir. BOA, Y.PRK.MYD, 9/105, (03 Rabiulahir 1308/16 Kasım 1890)

³¹¹ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1909, s. 2077-2078.

1912 yılığında tüccarlar listesinde yer alan Ali Nazmi Hacı Salih Kaptanzade tüccarlar 1868 yılında kurduğu şirketi ile şeker, kahve, pirinç, kalay, mum, zeytin ve zeytinyağı, kurutulmuş meyve, hurma, sabun, petrol, peynir ve her türlü kolonyal ürün ticareti yapmaktadır. Yine bu dönemde altı yeni tüccar daha listeye katılmıştır. Bunlar Gaidzak Arabian, Kevork Arabian ve Cie, D. Arghiropoulos Fils, H. Arslanian ve Cie, Bedros Der Parseghian, şeyhzade Abdullah R şd  ve oğullarıdır. şeyhzade Abdullah R şd  ve oğulları, fındık ihracatında mühim bir yere sahiptir. Bunun yanında aile komisyonculuk da yapmaktadır. Ayrıca 1912 listesinde I. ve C. Basmadjides, Calpaxides Kardeşler, G. Capayannides, Georges Cariofillis, A. Congades Fils, Panayoti Congalides, C. J. Constantinides, D. J. Constantinoff, Couzinzade Fehmi Efendi, Enepekoğlu Fils, Georgantelli Kardeşler, P. T. Gramaticopoulo, Hacı Jean Cacoulides ve Hacı Ali Hafızzade Hasan da yer almaktadır. Hacı Ali Hafızzade Celal ve Hüseyin de bu dönemde tüccarlar arasına katılmıştır. Yerel  r n ihracatı yapan Hacı Ali Hafızzade Celal ve Hüseyin, özellikle fındık ve fasulye ihracatı yapmaktadır. İhracatın yanında bu iki tüccar komisyon işi ile de ilgilenmektedir. Hacı Hamdizade Kardeşler, A. Mahokian, V. Maranian, B. O. Marimian, M. J. Marimian, Metaxa Kardeşler, G. El. Michailides, I. Michailides Kardeşler, Th. Michailides, B.ve A. Missir ve O. Missir bu dönemin diğer t ccarlarındandır. Son olarak yine bu dönemde Stavro Hacı Joannidis, Hacı Salih Kaptanzade Osman Remzi, M. Kidichian Fils ve Müftüzade Hacı Mehmed de tüccarlar arasına katılmıştır.

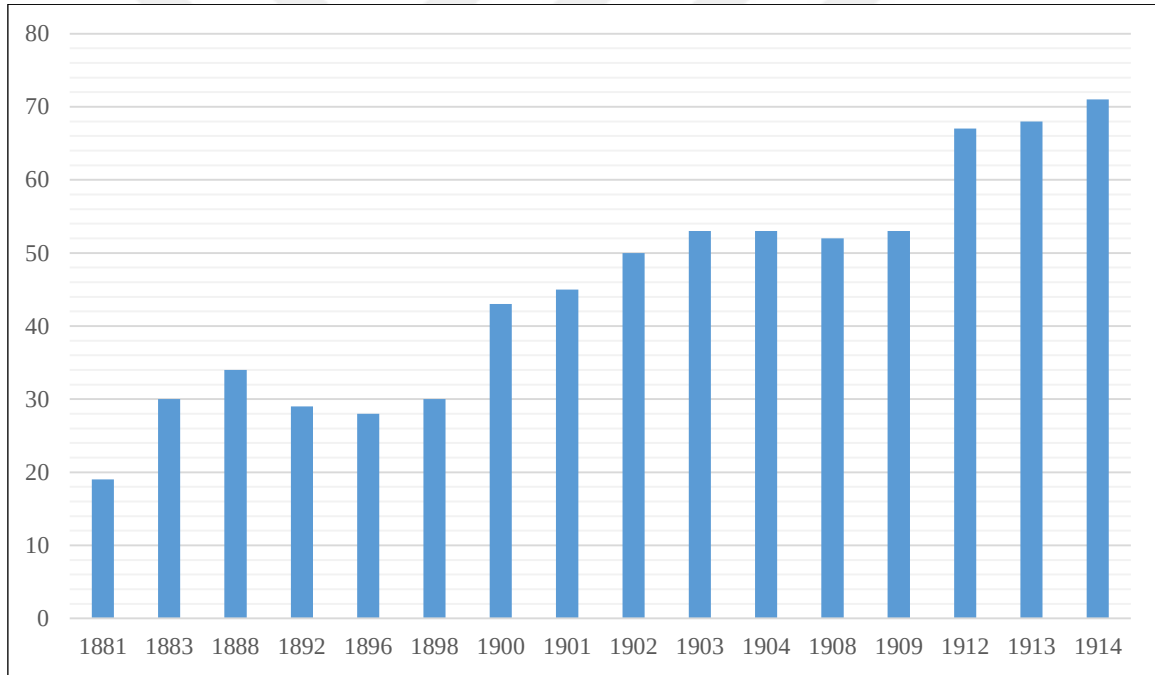
şirketini 1906 yılında kuran Stavro Hacı Joannidis, kimyasal malzemeler ve eczacılık ürünleri, züccaciye ürünleri, sigara kâğıtları ve hırdavat ürünlerinin toptan ve perakende satışını yapmaktadır. Hacı Salih Kaptanzade Osman Remzi ise şirketini 1868 yılında kurmuştur. Kolonyal  r n ithalatı yapan Osman Remzi, aynı zamanda ihracat ve ticari temsilcilik de yapmaktadır. M. Kidichian Fils, kabuklu ve kırık fındık gibi tüm yerel ürünlerin ihracatının yanında komisyonculuk da yapmaktadır. Aynı zamanda bu şirketin Giresun'da temsilciliği ve sigorta şubesi bulunmaktadır. Müftüzade Hacı Mehmed, şirketini 1890 yılında kurmuştur. Hacı Mehmed, şeker, kahve, pirinç, un, kalay, amonyak tuzu, mum, zeytinyağı, sabun, petrol ve her türlü kolonyal malların ticaretini yapmaktadır. Nicolas P. Haldeopoulos, Ardaches Katchian, Khidichian-Hatchadourian J. Moumtzi Fils. Nourian Kardeşler, Georges Ch. Mouzenides, J. Mouzenides Kardeşler, Nemlizade Kardeşler, Pepa Antoniou Byron ve P. Papadopoulos Fils yine listede yer alan diğer tüccarlardır. İthalat ve ihracat ile  ğraştığı önceki yıllıklarda vurgulanan Hochstrasser ve Cie, bu yıllarda temsilciliğini yaptığı denizcilik şirketi Deutsche Levante Linie'nin şubelerini Giresun ve Samsun'da da açmıştır.

Bu dönemde  ne çıkan tüccarlardan biri olan Kırzade şevki, şirketini 1875 yılında kurmuş olup, ihraç ve ithal ettiği ürünlerin çeşidini artırmıştır. İhraç ettiği ürünler arasına yaprak tütünden başka, kırılmış ve kabuklu ceviz ve fındık, fasulye, post, balık yağı, keten tohumu gibi ürünler girmiştir. Genel olarak tahıl, un ve ham deri gibi malların da ithalatını yapmıştır. 1854 yılında şirketini kuran A. Triantaphyllides Fils ise Westcott Line ve Canakis denizcilik şirketlerinin ve La Fonciere sigorta şirketinin temsilciliğini yapmaktadır. Bu yıllıkta yeni bir aile daha karşımıza

çıkıştır. Bu aile Çulhazade Kardeşler'dir. Demir, metal, bakır ve kibrit ticareti yapan aile, ayrıca komisyon ve temsilcilik işi de yapmaktadır. Theophylactos-Leontides, J. Tzalogopoulo, Charalambos V. Vafiades, P. Vafiadi Kardeşler, Vassiliadi Kardeşler, Velissarides Kardeşler, A. Xanthopoulo, J. G. Yphantidis. Phostiropoulos Kardeşler, Bedr. Sarafian, Stylianos Siscodis, Tsouhnicas Kardeşler ve Cie yine bu dönemin tüccarlarındandır. Tsouhnicas Kardeşler şirketlerini 1891 yılında Trabzon'da kurmuş ve daha sonra 1905 yılında Samsun'da da bir şube açmışlardır. Kolonyal ürün ticareti yapan kardeşler, tüm yerli ürünlerin ihracatını da yapmaktadır. Ayrıca aile komisyon işi ile de ilgilenmektedir.³¹²

Aşağıdaki grafikte Trabzon'daki tüccarların adedi Şark Ticaret Yıllıkları dikkate alınarak düzenlenmiştir. Grafiğe göre, 1880'li yıllardan 1900'lü yılların başına kadar Trabzon'da artan ticari faaliyetler sonucunda tüccar sayısının da arttığı görülmektedir.

Grafik 9: Trabzon'daki Tüccar Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

1913 yılığında Ali Nazmi Hacı Salih Kaptanzade, Gaidzak Arabian, Kevork Arabian ve Cie, D. Arghiroopoulos Fils, H. Arslanian ve Cie, I. ve C. Basmadjides, Calpaxides Kardeşler, G. Capayannides ve Georges Cariofillis gibi önceki yıllarda da tüccar listelerinde yer alan kişilerin bu yıllıkta da faaliyette olduğunu görmekteyiz. Diğer taraftan bu dönemde yeni bir tüccar aile listeye katılmıştır. Bu aile, Kara Hasanzade Kardeşlerdir. Komisyon işiyle de uğraşan Kara Hasanzade Kardeşler, yerel ürün ihracatı yapmaktadır. Fındık ve fasulye en çok ihracatını yaptıkları ürünler

³¹² Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1933-1935.

arasındadır. Yine 1913 yılığında Şeyhzade Abdullah Rüştü ve Oğulları, A. Congades Fils, Panayoti Congalides, C. J. Constantinides, D. J. Constantinoff, Kuzinzade Fehmi Efendi, Enepekoğlu Fils, Bedros Der Parseghian, Georgantelli Kardeşler, P. T. Gramaticopoulo, Hacı Jean Cacoulides, Hacı Ali Hafizzade Hasan, Hacı Ali Hafizzade Celal ve Hüseyin, Hacı Hamdizade Kardeşler, Stavro Hacı Joannidis, Hacı Salih Kaptanzade Osman Remzi, Nicolas P. Haldeopoulos, Ardachès Katchian, Khidichian ve Hatchadourian, Kirzade Şevki, A. Mahokian, V. Maranian, B. O. Marimian, M. J. Marimian, Metaxa Kardeşler, G. El. Michailides, I. Michailides Kardeşler, Th. Michailidès, B. ve A. Missir, O. Missir, Müftüzade Hacı Mehmed, J. Moutzi Fils ve Nourian Kardeşler gibi tüccarlar bulunmaktadır.³¹³ Bu tüccarlar arasında yer alan A. Mahokian, yerel ürünlerden fındık ve fasulyenin ihracatını yapmaktadır.³¹⁴

Hochstrasser ve Cie, temsil ettiğı denizcilik şirketinin şubelerini Giresun ve Samsun'dan sonra Ordu'da da açmıştır. Gıda ve aromatik ürünlerin ticaretini yapan tüccar Georges Ch. Mouzenides, komisyon ve ticari temsilciliğın yanında sigorta acentesi sahibidir. Ayrıca tüccarlar arasında J. Mouzenides Kardeşler, Nemlizade Kardeşler, Pepa Antoniou Byron, P. Papadopoulos Fils, A. Triantaphyllides, Phostiropoulos Kardeşler, Bedr. Sarafian, Stylianos Siscodis, Theophylactos-Leontides, Tsouhncas Kardeşler ve Cie, J. Tzalogopoulo ve Çulhazade Kardeşler de vardır. Bu dönemde listeye yeni dâhil olan Th. Phountopoulo Kardeşler ise sadece Trabzon şehrinin değil tüm vilayetin ticari temsilcilik adına büyük ailelerinden biridir. Ailenin dikiş makinesi, akkor lamba, örgü makinesi ve dikiş makineleri için büyük bir aksesuar deposu vardır. Naumann marka dikiş makinasının temsilciliğın yapmaktadır. Temsilcilikler sadece kıyı şehirlerde değil, iç kesimdeki şehirlerde de açılmıştır. Aile, aynı zamanda komisyon ve sigorta işleri ile de ilgilenmektedir. Th. Phountopoulo ailesinden başka tüccar listesinde Charalambos V. Vafiades, P. Vafiadi Kardeşler, Vassiliadi Kardeşler, Velissarides Kardeşler, A. Xanthopoulo ve J. G. Yphantidis bulunmaktadır.³¹⁵

1914 yılığında yer alan tüccarlar arasında Ali Nazmi Hacı Salih Kaptanzade, Gaidzak Arabian, Kevork Arabian ve Cie, D. Arghiroopoulos Fils, H. Arslanian ve Cie, I. ve C. Basmadjides, Calpaxides Kardeşler, G. Capayannides, Georges Cariofillis, Kara Hasanzade Kardeşler, Şeyhzade Abdullah Rüştü ve Oğulları, A. Congades Fils, Panayoti Congalides, C. J. Constantinides, D. J. Constantinoff ve Kuzinzade Fehmi Efendi gibi isimler yer almaktadır. Bu yıllıkta ilk defa yer alan tüccar bir aile Dihkanzade Zionı, Oğlu ve Kardeşleri Ali Lütfü'dür. Aile özellikle kırık fındık üreticisi ve ihracatçısıdır. Aynı zamanda aile, fasulye ve yumurta ihracatı da yapmaktadır. Bu dönemde Enepekoğlu Fils, Bedros Der Parseghian, Georgantelli Kardeşler, P. T. Gramaticopoulo, Hacı Jean Cacoulides, Hacı Ali Hafizzade Hasan, Hacı Hamdizade Kardeşler, Stavro Hacı

³¹³ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1765-1766.

³¹⁴ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

³¹⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1765-1766.

Joannidis, Hacı Salih Kaptanzade Osman Remzi, Nicolas P. Haldeopoulos, Hochstrasser ve Cie, Ardaches Katchian, Khidichian-Hatchadourian, Kirzade Şevki, A. Mahokian, V. Maranian, B. O. Marimian, M. J. Marimian, Metaxa Kardeşler, G. El. Michailides, I. Michailides Kardeşler, Th. Michailides, B. ve A. Missir, O. Missir, Müftüzade Hacı Mehmed, J. Moumtzi Fils, Georges Ch. Mouzenides, J. Mouzenides Kardeşler, Nemlizade Kardeşler, Nourian Kardeşler, Pepa Antoniou Byron, Bedr. Sarafian, Stylianos Siscodis, Çulhazazade Kardeşler, Theophylactos-Leontides, Tsouhnicas Kardeşler ve Cie, J. Tzalogopoulo, A. Triantaphyllides Fils, Charalambos V. Vafiades, P. Vafiadi Kardeşler, Vassiliadi Kardeşler, Velissarides Kardeşler, A. Xanthopoulo, J. G. Yphantidis, P. Pappadopoulos Fils, Phostiropoulos Kardeşler ve Th. Phountopoulo Kardeşler tüccarlar grubunda yer almaya devam etmişlerdir. Daha önce de bahsedilen Hacı Ali Hafızade Celal ve Hüseyin, ihraç ettiği yerel ürünlerden fındık ve fasulyenin yanına elma da eklemiştir. Diğer taraftan bu tüccar aile Trabzon halkına Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca yazışmalar konusunda yardımcı olmuştur. Bu dönemde üç tüccar daha yıllıklarda yer almıştır. P. Pilides Fils, Zemanizade Kardeşler Mehmed ve Ali. Bu kişilerden P. Pilides Fils, 1860 yılında şirketini kurmuştur. Şirket, yerel ürünlerden özellikle fasulye ve fındık ihracatı, sabun ve zeytinyağının da ithalatını yapmaktadır. Zemanizade Kardeşler Mehmed ve Ali ise yerel ürün ihraç eden tüccarlardır. Tüccarlar temel ürün olarak fındık, fasulye, tereyağı, mısır ve arpa ticareti yapmıştır. Ayrıca komisyon ve nakliyat işi ile de ilgilenmişlerdir.³¹⁶

Aşağıdaki tabloda Trabzon'da tüccarların ticarethanelerini kurdukları tarihler verilmiştir. Tabloya göre 1800'lerin ortalarından itibaren Trabzon'da ticarethane açılışlarında bir artışın olduğu görülmektedir. Liman şehri Trabzon'da her türlü ticari faaliyetin artması sebebiyle tüccarlar kendi ticarethanelerini kumuşlar ve burada ticari işlerini yürütmüşlerdir. Bu ticarethaneler, bir kişi tarafından ya da aile üyelerinin bir araya gelmesiyle kurulmuştur.

Tablo 13: Trabzon'da Tüccarların Ticarethanelerini Kurdukları Tarihler

Tüccar İsimleri	Yıllar	Tüccar İsimleri	Yıllar
A. ve B. Missir	1840	Christophe Constantinides	1870
J. Enepekoğlu	1854	P. Arghyropoulos	1870
A. Triantaphyllides Fils	1854	Kirzade Şevki	1875
Velissarides Kardeşler	1858	Mouzenides Kardeşler	1882
A. Mahokian	1860	Georges Cariofillis	1884
P. Pilides Fils	1860	G. El. Michailides	1886
Vafiadis Kardeşler	1861	I. ve C. Basmajidiss	1887
Hacı Salih Kaptanzade	1868	Müftüzade Hacı Mehmed	1890
Metaxa Kardeşler	1869	Tsouhnicas Kardeşler	1891
S. Papadopoulos-Sandalides Kardeşler	1870	Nicolas P. Carayannides	1899

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1888-1914.

³¹⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1679-1680.

Aşağıdaki tablo, Trabzon'daki tüccarların ithalat ve ihracat dışında yaptıkları işleri göstermektedir. Tabloya göre, Trabzon'da tüccarlar ithalat ve ihracattan başka en fazla komisyon işiyle ilgilenmektedir. Bu durumun yaşanmasında Trabzon şehri ile diğer ülke ve bölgeler arasındaki ticari faaliyetlerin artması etkili olmuştur. Trabzon dışından gelen tüccarlar şehirde kendi işlerini yerine getirebilmek için aracılara baş vurmuşlardır. Bu durum komisyonculuk mesleğinde artışa sebebiyet vermiştir. Komisyonculuktan başka ticari temsilcilik ve nakliye işi de tüccarların en çok tercih ettikleri diğer meslekler olmuştur.

Tablo 14: Trabzon’da Tüccarların Meşgul Oldukları Diğer İşler

Tüccar İsimleri	Yapılan İşler
A. Mahohian	Komisyon ve Ticari Temsilcilik
Mallet Fils	Ticari Temsilcilik
D. Arghiropoulos	Sarraf
Arnavutoğlu Kardeşler	Komisyon
Diradourian Kardeşler	Değirmenci
Hochtrasser ve Cie	Bankacı, Nakliye ve Denizcilik Şirketi Temsilciliği
Boghos O. Marimian	Komisyon
Sahatdjian Kardeşler	Komisyon
S. L. Ja Melides	Komisyon
A. Sassi	Ticari Temsilcilik
Zimblinides Kardeşler	Manifatura
G. Capayanides	Bankacı ve Ticari Temsilcilik
Styl. Syscodis	Komisyon
Velissarides Kardeşler	Komisyon ve Tuhafiye
G. J. Contozis ve P. J. Contozis	Komisyon ve Temsilcilik
Nicolas P. Haldeopoulos	Ticari Temsilcilik
Georges C. H. Mouzenides	Komisyon, Temsilcilik ve Sigorta
Xanthopoulo Kardeşler	Kuyumcu, Mücevherat ve Bijuteri
Georgantelli Kardeşler	Sigorta Şirketi Temsilcisi
Ardaches Katchian	Komisyon ve Sevkiyat
Mouzenides Kardeşler	Sevkiyat, Üretim (Bira)
A. Triandafilides	Satış Temsilciliği, Komisyon ve Sigorta
I. ve C. Basmadjids	Komisyon
A. F. Calpaxides Kardeşler	Manifatura
Cculzade Eumer Kemal	Komisyon
Pierre Grammaticopoulo	Sigorta Temsilciliği
P. Th. Grammaticopoulos	Bankacı ve Koleksiyoner.
Kirzade Şevki	Komisyon
B. ve A. Missır	Denizcilik Şirketi Temsilciliği
P. Papadopoulos	Hırdavatçı
V. Charalambas Vafiades	Hırdavatçı
Georges Cariofillis	Komisyon ve Temsilcilik
J. Enepekoğlu	Nakliye
Abdullah Rüşdü ve Oğulları	Komisyon
Hacı Salih Kaptanzade Osman Remzi	Ticari Temsilcilik
M. Kidichian	Komisyon ve Sigorta Temsilciliği
Tchulhzade Kardeşler	Komisyon ve Temsilcilik
Tsouhnicas Kardeşler ve Cie	Komisyon
Kara Hasanzade Kardeşler	Komisyon
Th. Phountopoulos	Ticari Temsilcilik, Komisyon ve Sigorta
Hacı Ali Hafızade Celal ve Hüseyin	İletişim, Yazışma.
Zamanizade Kardeşler Mehmed ve Ali	Komisyon ve Nakliyat

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

2.1.2. Komisyoncular

Komisyoncular, tellal ya da simsar olarak da anılan meslek grubudur. Liman kentlerinde ticari faaliyette bulunacak olan yabancı tüccarlar farklı bir takım kültürel, iktisadi ve hukuki prosedürlerle karşılaşmaktaydılar. Bu nedenle tüccarlar, bu işlemleri yerine getirmek ve çıkan sorunları ortadan kaldırmak için simsarlara ihtiyaç duymuşlardır.³¹⁷ Simsarlar Şark Ticaret Yıllıkları'nda "Commissionaire" başlığı altında zikredilmiştir ve bu meslek grubuna ilk defa 1885 yılına rastlanmıştır. Mesleği yapanlar arasında Aznavourian Kardeşler, D. Cokinidis ve Jean Enepekoğlu Fils yer almaktadır. Jean Enepekoğlu Fils, şirketini 1854 yılında kurmuş olup nakliye işi yapan bir komisyoncudur. Yine 1885 yılında hem komisyonculuk hem de tüccarlık yapan olan M. Derneressian, Boghos O. Marimian, A. Mahokian, Sahadjian Kardeşler ve Arnavutoğlu Kardeşler yer almaktadır.³¹⁸

1888 yılında yine Arnavutoğlu Kardeşler, Aznavourian Kardeşler, M. Ballassanian, Jean Enepekoğlu Fils, A. Mahokian ve Boghos O. Marimian yer almaktadır. Bu dönemde listeye yeni komisyoncular da katılmıştır. Bu kişiler Stylianos Syscodis, Andrea Triandafilides, Hochstrasser ve Cie, S. L. Melides, Aslanian-Dabakian, M. Ballassanian, Garabet Boyagian ve Cie, D. Cokinidis, Der Calust Nersessian, Khidichian-Khoubessarian ve S. L. Melides'dir. Aynı zamanda tüccar olan Melides, şeker, aikollü içki ve kibrit ithal etmektedir.³¹⁹ 1889-1890 yılında ise Arnavutoğlu Kardeşler, Aslanian-Dabakian, Aznavourian Kardeşler, M. Ballassanian, Garabet Boyagian ve Cie, D. Cokinidis, J. Enepekoğlu Fils, Hochstrasser ve Cie, Khidichian-Khoubessarian, A. Mahokian, Boghos O. Marimian, S. L. Melides, Stylianos Syscodis ve Andrea Triandafilides bulunmaktadır.³²⁰

1891 tarihli yıllıkta diğer yıllarda da olduğu gibi Arnavutoğlu Kardeşler, Aslanian-Dabakian, Aznavourian Kardeşler, M. Ballassanian, Garabet Boyadjian et Cie ve D. Cokinidis yer almaktadır. Yine bu dönemin önemli komisyoncu ve tüccarlarından olan Jean Enepekoğlu Fils, Londra'da 1836 yılında kurulan The Marine Insurances Company sigorta şirketinin bu dönemde Trabzon'da temsilciliğini yapmaya başlamıştır. Ayrıca aile, Papayanni denizcilik şirketinin temsilciliğine de bu dönemde başlamıştır. Hochstrasser ve Cie, Khidichian-Khoubessarian, A. Mahokian, S. L. Melides, Stylianos Syscodis ve Andrea Triandafilides komisyonculuk yapmaya devam etmiştir. Hem komisyoncu hem de tüccar olan A. Mahokian, 1860 yılında kurduğu şirketini büyütürken, İran ve

³¹⁷ Güneş, a.g.e., s. 157.

³¹⁸ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

³¹⁹ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 592; Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 947.

³²⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 725.

Osmanlı iç bölgelerine yaptığı nakliyatı genişletmiştir.³²¹ 1892-1893 yıllığında da aynı kişiler yer almaktadır.³²²

1893-1894 yıllığında Hochstrasser ve Cie, Khidichian-Khoubessarian, Arnavutoğlu Kardeşler, Aslanian-Dabakian, Aznavourian Kardeşler, M. Ballassanian, A. Mahokian, S. L. Melides, Styl. Syscodis ve And. Triandafilides gibi kişiler bulunmaktadır. Bu yıllıkta komisyoncu olan A. Chavarche isminden ilk kez bahsedilmektedir. A. Chavarche, komisyonculuğun yanında aynı zamanda transit ticareti yapan bir tüccardır.³²³ Arnavutoğlu Kardeşler ise komisyonculuğun yanında, fındık, fasulye, tütün ve tuzlanmış balık (hamsi) ihracatı yapmaktadır.³²⁴ 1894 yıllığında da aynı kişiler yer almaktadır.³²⁵

1895 tarihli yıllıkta ise Arnavutoğlu Kardeşler, Aslanian-Dabakian, Aznavourian Kardeşler, M. Ballassanian, A. Chavarche, Hochstrasser et Cie, Khidichian-Khoubessarian, A. Mahokian, S. L. Melides ve Styl Syscodis isimleri yer almaktadır. Bu yıllıkta sekiz yeni isim daha komisyoncu grubuna katılmıştır. Bu kişiler M. Zakarian, Phostiropoulo Kardeşler, Çulhazade Kardeşler, Der Melkisetian, K. Der Mighirditchian, V. Der Ohanian, Grammaticopoulo Kardeşler ve Nourian Kardeşlerdir. Listede toplam yirmi komisyoncu bulunmaktadır.³²⁶ 1896 yıllığında da Arnavutoğlu Kardeşler, Aslanian-Dabakian, M. Ballassanian, A. Chavarche, Der Melkisetian, K. Der Mighirditchian, V. Der Ohanian, Grammaticopoulo Kardeşler, Hochstrasser ve Cie, A. Mahokian, S. L. Melides, Nourian Kardeşler, Phostiropoulo Kardeşler, M. Zakarian, Styl Syscodis ve Çulhazade Kardeşler yer almaktadır. Fakat baştan beri komisyoncu listesinde olan Aznavourian Kardeşlerin ismi 1896 yıllığında bulunmamaktadır.³²⁷

Aslanian-Dabakian, M. Ballassanian, K. Der Mighirditchian, Grammaticopoulo Kardeşler, Hochstrasser ve Cie, A. Mahokian, B. O. Marimian, S. L. Melides, Nourian Kardeşler, Çulhazade Kardeşler ve M. Zakarian 1898 tarihli yıllıkta yer alan komisyonculardır. Bu yıllıkta Arnavutoğlu Kardeşler listeden çıkarken P. L. Efremides'in listeye dâhil olduğu görülmektedir. P. L. Efremides, bazı Avusturya-Macaristan kuruluşlarının temsilciliğini yapmaktadır.³²⁸ Ayrıca fındık, tahıl, fasulye, tütün, balmumu ve balık yağının da ihracatını yapmaktadır.³²⁹

³²¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 866.

³²² Annuaire Oriental du Commerce, 1892-1893, s. 866.

³²³ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937.

³²⁴ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

³²⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1894, s. 937.

³²⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

³²⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1078.

³²⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

³²⁹ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

1900 yılığında yer alan komisyoncular, Aslanian-Dabakian, M. Ballassanian, K. Der Mighirditchian, P. L. Efremides, Grammaticopoulo Kardeşler, Boghos O. Marimian, M. Zakarian, Hochstrasser ve Cie, A. Mahokian, Nourian Kardeşler ve Çulhazade Kardeşlerdir. Bundan başka A. Th. Theophylactos, S. Piperopoulos, D. J. Constantinoff, C. G. Mouzenides ve Nicolas P. Haldeopoulos olmak üzere beş komisyoncu daha listeye katılmıştır. Bu isimlerden C. G. Mouzenides ve Nicolas P. Haldeopoulos aynı zamanda tüccardır. Nicolas P. Haldeopoulos, Avrupa menşeli kurumların temsilciliğini de yapmaktadır.³³⁰ 1901 yılığında diğey yılıklardan farklı bir isim yoktur. Listede Aslanian-Dabakian, D. J. Constantinoff, P. L. Efremides, Grammaticopoulo Kardeşler, Nicolas P. Haldeopoulos, Hochstrasser ve Cie, A. Mahokian, Boghos O. Marimian, M. Minassian, C. G. Mouzenides, Nourian Kardeşler, Çulhazade Kardeşler, A. Th. Theophylactos, S. Piperopoulosve M. Zakarian yer almaktadır.³³¹

1902 yılığında Aslanian-Dabakian, D. J. Constantinoff, P. L. Efremides, Grammaticopoulo Kardeşler ve Nicolas P. Haldeopoulos yer almaktadır. Nicolas P. Haldeopoulos, komisyonculuk işini daha da geliştirmiş tüm yerli ve yabancı ürünlerin satışında komisyonculuk yapmaya başlamıştır. Yine bu dönemde Hochstrasser ve Cie, A. Marokian, Boghos O. Marimian, M. Minassian, C. G. Mouzenides, Nourian Kardeşler, Çulhazade Kardeşler, A. Th. Theophylactos, S. Piperopoulos ve M. Zakarian da komisyoncu grubunda kalmaya devam etmiştir. Bu yılıkta aynı zamanda bankacı olan John G. Yphantides de komisyoncular arasında yer almıştır.³³²

1903 tarihli yılıkta komisyoncu olarak toplam dokuz kişi bulunmaktadır. Bunlar Aslanian-Dabakian, Cariofillis Kardeşler, D. J. Constantinoff, P. L. Efremides, Grammaticopoulo Kardeşler, Nicolas P. Haldeopoulos, Hochstrasser ve Cie, A. Manokian, Boghos O. Marimian, M. Minassian, C. G. Mouzenides, Nourian Kardeşler, J. G. Passajejanoff, Çulhazade Kardeşler, A. Th. Theophylactos, S. Piperopoulos, John G. Yphantides, M. Zakarian ile listeye yeni dâhil olan J. G. Passajejanoff ve Cariofillis Kardeşlerdir.³³³

1904 yılığında Aslanian-Dabakian, Cariofillis Kardeşler, D. J. Constantinfo, P. L. Efremides, Grammaticopoulo Kardeşler, Nourian Kardeşler, J. G. Passajejanoff, Çulhazade Kardeşler, A. Th. Theophylactos, S. Piperopoulos, John G. Yphantides, M. Zakarian ve Boghos O. Marimian isimleri tekrar yer almıştır.³³⁴ D. J. Constantinfo, İran ticaretinde etkili bir komisyoncudur.³³⁵ Bu dönemde üç komisyoncu daha listede kendine yer bulmuştur. Bunlardan Const. P. Cacoulidi, komisyon işinin

³³⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1245.

³³¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1293.

³³² Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1425.

³³³ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1646.

³³⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1683-1684.

³³⁵ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 944.

yanında ithalat ve ihracat ile ilgilenen bir tüccardır. Ayrıca Cacoulidi, Fransa menşeli La Nationale sigorta firmasının Trabzon'daki temsilciliğini de yapmaktadır. Listeye yeni dâhil olan diğer komisyoncular ise M. Minassiantz ve Georges Ch. Mouzenides'dir.

İran için nakliye acentesi işleten M. Minassiantz, aynı zamanda üreticilik ve ticari temsilcilik yapan bir tüccardır. Önemli bir çay tüccarı olan Georges Ch. Mouzenides, ithalat, ihracat, komisyon, temsilcilik ve konsinye işlerinde faaliyet göstermektedir. Bunların yanı sıra Mouzenides, deniz ve yangın ile ilgili sigorta acentesi de işletmektedir. 1904 yılığında ayrıca daha önceki yıllıklarda isimleri geçen Nicolas P. Haldeopoulos, Hochstrasser ve Cie ve A. Marokian da yer almaktadır. Birçok Avrupa markasının temsilciliğini yapan Nicolas P. Haldeopoulos bu dönemde Providentia sigorta şirketinin acenteliğini yapmaya başlamıştır ve bu sigorta şirketinin bir şubesi de Samsun'da açılmıştır. Yine ithalat, ihracat, temsilcilik ve kaplama işleriyle uğraşan Hochstrasser ve Cie bu dönemde Deutsche Levante denizcilik şirketinin temsilciliğini yapmaktadır. İhracat, nakliye ve temsilcilik yapan A. Marokian, Trabzon'dan başka Batum'da da kendi firmasını açmıştır.³³⁶

1908 yılığında dokuz komisyoncu daha listeye katılmıştır. Bu simler A. E. Augoustides, Grande Distillerie, Georges Caryofylli, Cariofillis Kardeşler, A. Congalides Fils, C. J. Constantinides, Christophe Constantinides, Triant N. Triantaphyllides ve Georges P. Stephanides'dir. Bunlardan Grande Distillerie ve Georges Caryofylli, şirketlerini 1884 yılında kurmuş olup, ticari temsilcilik yapan tüccarlardır. Yine 1908 yılığında daha önceki yıllıklarda isimleri geçen Aslanian-Dabakian, D. J. Constantinoff, Nicolas H. C. Galinos, Grammaticopoulo Kardeşler, Nicolsa P. Haldeopoulos, Hochstrasser et Cie, Boghos O. Marimian, M. Minassiantz, Georges Ch. Mouzenides, Nourian Kardeşler, J. G. Passajejanoff, Çulhazade Kardeşler, John G. Yphantides, M. Zakarian, A. Mahokian, Cons. P. Cacoulidi ve Adam Th. Theophylactos gibi komisyoncular da vardır. Bu kişilerden Adam Th. Theophylactos, temsilcilik yapan ve işlenmiş deri, post ve her türlü ayakkabıcılık malzemesi üzerine uzman bir tüccardır.³³⁷

1909 yılığında ise Hochstrasser ve Cie, A. Mahokian, Boghos O. Marimian, M. Minassiantz, Georges Ch. Mouzenides, Nourian Kardeşler, Nicolas Pl. Paraskevas, Georges P. Stephanides, Çulhazade Kardeşler, Adam Th. Theophylactos, John G. Yphantides, M. Zakarian, Aslanian-Dabakian, Georg. Caryofylli, Const. P. Cacoulidi, Fils A. Congalides, C. J. Constantinides, Christophe Constantinides, D. J. Constantinoff, Nicolas H. C. Galinos, Grammaticopoulo Kardeşler ve Nicolas P. Haldeopoulos gibi komisyoncular bulunmaktadır. Tüm yerel ürünlerin ihracatında

³³⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1683-1684.

³³⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2053.

önemli bir konumda olan Nicolas P. Haldeopoulos, Trabzon'dan başka Ordu, Giresun ve Samsun gibi Karadeniz'in diğer şehirlerine de bu dönemde temsilcilik açmıştır.³³⁸

1912 tarihli yıllıkta dört yeni isim dikkat çekmektedir. Bunlar H. Aslanian ve Cie, G. Halyvopoulos-D. Dionyssiades ve V. Maranian'dır. Komisyonculardan G. Halyvopoulos-D. Dionyssiades hayat ve deniz sigortası üzerine acente işletmektedirler. Listede yer alan diğer komisyoncular ise Aslanian-Dabakian, Georg. Caryofylli, Const. P. Cacoulidi, Fils A. Congalides, C. J. Constantinides, Christophe Constantinidès, D. J. Constantinoff, Nicolas H. C. Galinos, Grammaticopoulo Kardeşler, Nicolas P. Haldeopoulos, Hochstrasser et Cie, A. Mahokian, Boghos O. Mariman, M. Minassiantz, B ve A. Missir, Georges Ch. Mouzenides, Nourian Kardeşler, Çulhazade Kardeşler, Adam Th. Theophylactos, A. Triantaphyllides Fils, John G. Yphantides ve M. Zakarian'dır. Listede bulunan Christophe Constantinides, şirketini 1870 yılında kurmuş, Trabzon'dan başka Batum'da da ticari temsilcilik açmıştır. Yine bu kişiler arasında olan D. J. Constantinoff, Rusya'ya yapılan ihracatta kayda değer işler yapan bir tüccardır.³³⁹ 1913 yıllığında da aynı kişiler yer almaktadır.

1914 yıllığında karşımıza yeni bir komisyoncu olan Démétrius Antoniadès ismi çıkmaktadır. Yılığa göre komisyon acentesi işleten Démétrius Antoniadès'in Avrupa menşeli fabrikalardan da temsilcilik talep ettiği anlaşılmaktadır. Yine bu yıllıkta H. Aslanian ve Cie, Aslanian-Dabakian, Georg. Caryofylli, Const. P. Cacoulidi, Fils A. Congalides, C. J. Constantinides, Christophe Constantinidès, Nicolas H. C. Galinos, Grammaticopoulo Kardeşler, Nicolas P. Haldeopoulos, G. Halyvopoulos-D. Dionyssiades, Hochstrasser ve Cie yer almaktadır. Hem komisyoncu hem de tüccar olan A. Mahokian, bu dönemde de ticari faaliyetlerine devam etmiş ve İran ile yapılan ticareti daha da genişletmiştir. Bu doğrultuda Batum'a temsilcilik açmıştır. Aynı zamanda Societa Italiana di Servizi Marittimi denizcilik şirketinin de temsilciliğini yapmaktadır. V. Maranian, Boghos O. Marimian, M. Minassiantz, B ve A. Missir, Georges Ch. Mouzenidès, Nourian Kardeşler, Çulhazade Kardeşler, Adam Th. Theophylactos, A. Triantaphyllides Fils, John G. Yphantides ve M. Zakarian yıllıkta olan diğer komisyonculardır.³⁴⁰

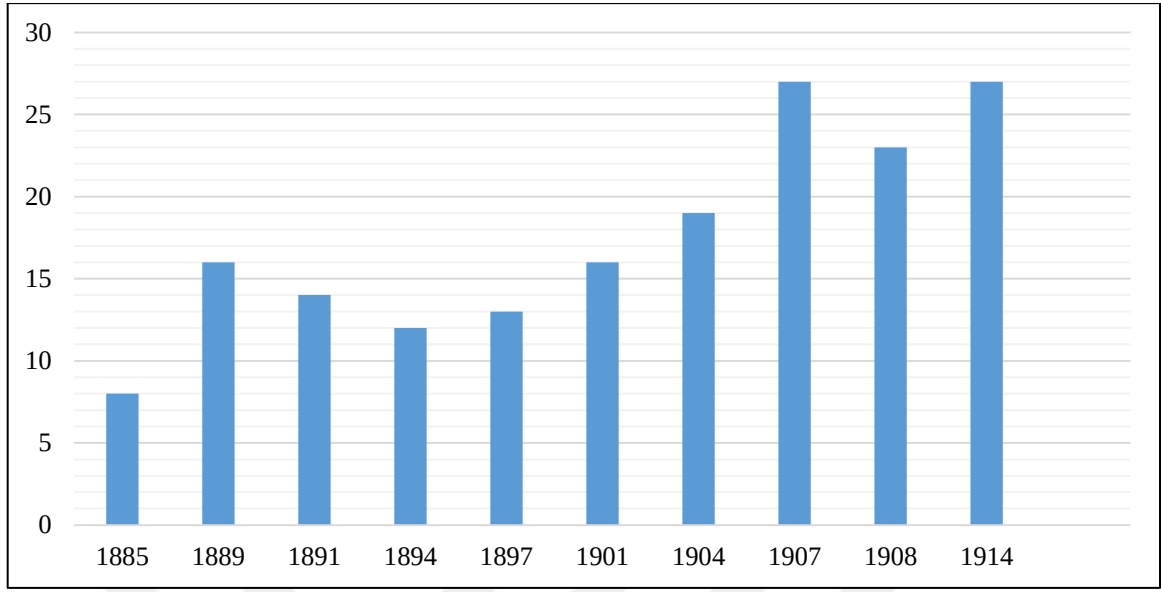
Aşağıdaki grafikte Trabzon'da komisyon işi yapan kişilerin sayıları verilmiştir. Zamanla şehirde ticari faaliyetlerin artması, doğrudan komisyon işini de etkilemiş ve bu mesleği icra eden kişi sayısında da yıllar içinde artış görülmüştür.

³³⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2075.

³³⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1931.

³⁴⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1677.

Grafik 10: Trabzon'da Komisyonculuk Yapan Kişi Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1885-1914.

2.1.3. Nakliyeciler

Nakliyeciler Şark Ticaret Yıllıkları'nda müstakil bir başlık olarak ilk defa 1883 yılında görülmüştür. Bu dönem nakliyeciler arasında Garabet Hovaghimian, Koubesserian, Costantinoff, Boghos O. Marimian, Margossian ve Z. Zakarian yer almaktadır.³⁴¹ 1885 yılığında ise nakliyecilere yer verilmemiştir.

1888 tarihli yıllıkta yeniden nakliyecilerden bahsedilmektedir. Bu dönemde nakliyeciler arasına yeni isimler girmiştir. Caloust Dermeghirditchian Efendi, Jean Enepekoğlu, Hacı Ali Mehmed, Hacı Mehmed Hasan, Hacı Mirza Baba, Hochstrasser ve Cie. Kilidichian-Houbesserian, Arist Mahokian, Mirza Mechedi Mehmed, Mirza Mehmed Sadık ve Seyid Ali Tabah Tabahi bu isimler arasındadır. Yine bu yıllıkta da Boghos O. Marimian, Z. Zakarian ve Hacı Dimitri Constantinoff yerlerini almıştır. 1888 yılığında toplam on beş nakliyecisi bulunmaktadır.³⁴²

1889-1890 yıllıklarında Agop Dermeghirditchian Efendi, Hacı Ali Mehmed, Hacı Dimitri Constantinoff, Hacı Mehmed Hasan, Hacı Mirza Baba, Hochstrasser ve Cie, Kilidichian-Houbesserian, Arist Mahokian, Boghos O. Marimian, Mirza Mechedi Mehmed, Mirza Mehmed Sadık, Seyid Ali Tabah Tabahi ve Z. Zakarian yer almaktadır. Fakat Jean Enepekoğlu'nun bu listede olmadığını görmekteyiz.³⁴³

³⁴¹ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

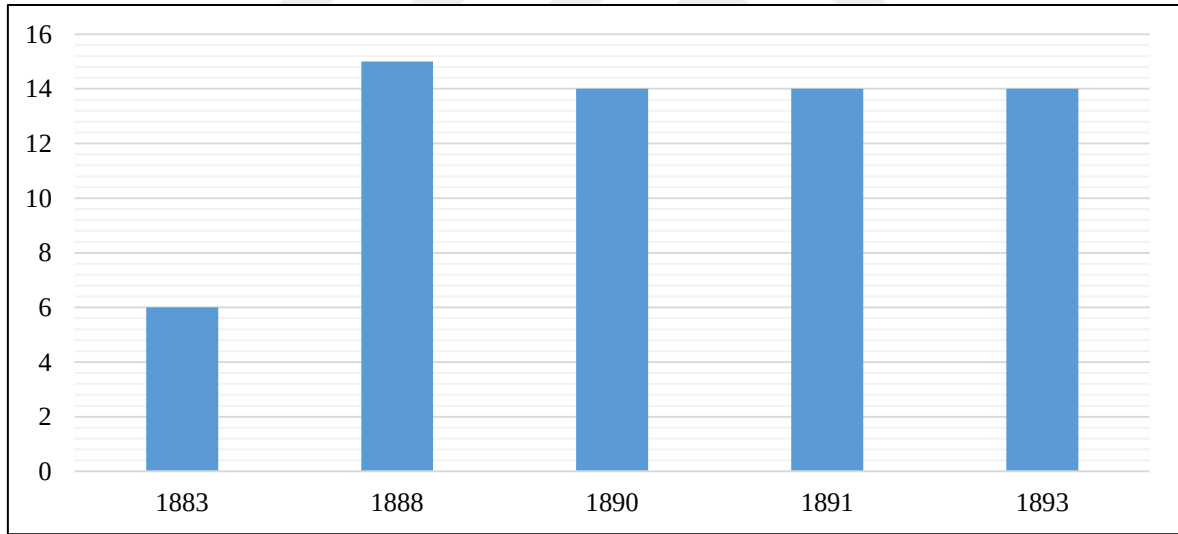
³⁴² Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

³⁴³ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 725.

1891 yılığında Agop Dermeguerditchian, Hacı Ali Mehmed, Hacı Dimitri Constantinoff, Hacı Mehmed Hassan, Hacı Mirza Bab, Hochstrasser ve Cie, Khedichian-Houbesserian, A. Mahokian, Boghos O. Marimian, Mirza Mechedi Mehmed, Mirza Mehmed Sadık, Said Ali Tabah Tabahi ve Z. Zakarian gibi isimler yer almaktadır. Komisyonculuk da yapan Jean Enepekoğlu bu yıllıkta tekrar listeye girdiğini görmekteyiz.³⁴⁴ Komisyonculuk da yapan Hochstrasser ve şirketi, fındık, tütün ve fasulye gibi yerel ürünlerin de ihracatını yapmaktadır.³⁴⁵ 1892-1893 yıllıklarında da aynı liste mevcuttur.³⁴⁶ Bu tarihten sonra bir daha nakliyeciler, Şark Ticaret Yıllıkları'nda yer almamıştır.

Aşağıdaki grafikte Trabzon'da nakliye işi yapan kişi sayısı verilmiştir. 1883 yılığında altı ile başlayan nakliyeciler sayısı, zamanla on ikinin üstüne çıkmıştır. Trabzon'daki nakliyecilerin sayısının tabloda verilenden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Şark Ticaret Yıllıkları'nda nakliyeciler, hem sadece “Nakliyeciler” hem de “İran Transit Ticareti Nakliyecileri” olmak üzere iki başlık altında verilmiştir. Dolayısıyla bir liman şehri olan Trabzon'da nakliyecilik yapan kişi sayısı daha fazladır.

Grafik 11: Trabzon'da Nakliyecilik Yapan Kişi Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1883-1893.

2.1.4. İran Transit Ticareti Nakliyecileri

Şark Ticaret Yıllıkları'nda 1895 yılığından itibaren İran'a nakliyecilik yapan kişilerden bahsedilmiştir. Bu yıllıkta Ali A. Babayoff, J. Enepekoğlu Fils, Hacı Mehmed Cafer, A. Mahokian,

³⁴⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 866-867.

³⁴⁵ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 944-945.

³⁴⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-1893, s. 866-867.

Boghos O. Marimian, M. Minassian ve Seid Ağa Tabatabai gibi isimler yer almaktadır.³⁴⁷ 1896 yılığında da Hacı Mehmed Cafer, A. Mahokian, Boghos O. Marimian, M. Minassian, Seid Ağa Tabah Tabahi, Ali A. Babayoff ve J. Enepekoğlu Fils'in isimleri bulunmaktadır.

1898 yılığında A. Mahokian, Boghos O. Marimian, M. Minassian, Seid Ağa Tabah Tabahi, Ali A. Babayoff, Hacı Mehmed Cafer ve J. Enepekoğlu Fils yer almaktadır. Trabzon'un önemli tüccar ve nakliyecilerinden olan J. Enepekoğlu, bu dönemde sigorta şirketi The Marine Insurances Company ve Liverpool merkezli Papayanni denizcilik şirketlerinin de temsilciliğini yapmaktaydı. Toplam yedi nakliyeciler listede bulunmaktadır.³⁴⁸ 1900 yılığında A. Mahokian, Boghos O. Marimian, M. Minassian, Seid Ağa Tabah Tabahi, Ali A. Babayoff, Hacı Mehmed Cafer ve J. Enepekoğlu Fils bulunmaktadır. Bu dönemde D. J. Constantinoff'un nakliyeciler arasına katıldığı anlaşılmaktadır. Böylece nakliyeciler sayısı sekize yükselmiştir.³⁴⁹ 1901 yılığında da aynı kişiler yer almaktadır.

1902 yılığında ise Seid Ağa Tabah Tabahi, Ali A. Babayoff, Hacı Mehmed Cafer, J. Enepekoğlu Fils, A. Mahokian, Boghos O. Marimian, D. J. Constantinoff ve M. Minassiantz olmak üzere toplam sekiz nakliyeciler bulunmaktadır. Nakliyecilerden M. Minassiantz, imalat yapan bir tüccar ve bazı üretim yerlerinin temsilcisidir.³⁵⁰ 1903 yılığında da aynı kişiler yer almaktadır.³⁵¹ 1904 yılığında toplam yedi nakliyeciler bulunmaktadır. M. Minassiantz gruptan ayrılmıştır.³⁵² 1904'den 1914 yılığına kadar farklı bir isim listeye katılmamış ve İran nakliyecilerinin isimleri değişmemiştir.

2.1.5. Sarraflar

Osmanlı Devleti'nde sarraflarla ilgili bilgilere 15. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Osmanlı topraklarında farklı isimde ve ayarda yerli ve yabancı çok sayıda paranın dolaşımında olması bunlar arasında değerkarlı oluşturmuştur. Bu durum para alıp satmayı ve bunlar arasındaki farktan yararlanmayı meslek haline getiren aracı bir grubun oluşmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu meslek grubu sarraflardır.³⁵³ Osmanlı Devleti'nde sarraflar daha çok "Levanten"³⁵⁴, Rum, Yahudi veya Ermenilerden oluşmaktaydı.

³⁴⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

³⁴⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

³⁴⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

³⁵⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1426.

³⁵¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1646.

³⁵² Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1685.

³⁵³ Nebi Bozkurt, "Sarraflık", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 36, İstanbul, 2009, s. 163

³⁵⁴ Levanten kavramı ile ilgili olarak birtakım tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin, özellikle İstanbul'da ve başka büyük liman kentlerinde yaşayan, bir zamanlar bu topraklara gelerek yerleşen Venedikli ve Cenevizlilerin soyundan olan, birkaç dil konuşan bir topluluk Levanten olarak tanımlanabilir. Raziye Oban Çakıroğlu, "Levanten Kavramı ve

Osmanlı Devleti'nde sarraflar genellikle İstanbul'da ve taşrada ticaretin daha hareketli olduğu bölgelerde faaliyet gösterirlerdi. Önce para ve değerli madenlerin alım satımında yoğunlaşan sarraflar, zamanla iktisadi hayatın önemli bir parçası durumuna geldiler. Sarraflar değişik paraları alıp satmanın yanında para nakli, paranın muhafazası ve gayrimenkul alım satımında aracılık etme işlerini yapmıştır. Yine bu işlerin yanında sarrafların, devlet adamlarının finans işlerini gerçekleştirme, onlara borç verme, çeşitli kişi ve kurumların paralarını işletme ve savaş yıllarında kısa vadeli borçlarla hazineyi finanse etme gibi görevleri de bulunmaktaydı.³⁵⁵

Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa sarraflık mesleğine 1885 yılığında rastlanmıştır. Trabzon'da sarraflık mesleğini icra edenler arasında Dimitri Arghiropoulos, Djanik Caragheusian, Manouk Nourikian ve Spiro Spiridis olmak üzere toplam dört kişi bulunmaktadır.³⁵⁶ Bu kişiler arasında bulunan Dimitri Arghiropoulos, aynı zamanda Trabzon'un önemli ithalatçılarındandır. Arghiropoulos, koloni malları, çuval ve çelik ithal etmektedir.³⁵⁷ 1888 yılığında ise Dimitri Arghiropoulos ve Spiro Spiridis sarraflar arasında yer almamıştır. Yıllıkta yeni isimler G. Capayannides, Vafiadis Kardeşler ve M. Karalambidis bulunmaktadır. M. Karalambidis ayrıca bu dönemde kendi şirketini kurmuştur. Eski sarraflardan olan D. Caragheusian ve Manouk Nourikian 1888 yılığında da yer almışlar ve mesleklerine devam etmişlerdir. Dolayısıyla bu dönemde toplam beş sarraf bu mesleği icra etmektedir.³⁵⁸ 1891 yılına kadar listede aynı isimler yer almaktadır.³⁵⁹ 1894 yılından 1914 yılına kadar ise Şark Ticaret Yıllıkları'nda bir daha sarraflık mesleğine değinilmemiştir.

2.1.6. Bankerler

19. yüzyıl ortalarından sonra Osmanlı Devleti'nde sarraflık, bankerlik müessesesine dönüşmeye başlamıştır.³⁶⁰ Osmanlı Devleti'nde banker ismi, büyük sermaye sahibi olan ancak

Levantenler Üzerine Bir İnceleme", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 22, 2007, s. 344. Başka bir ifadeyle Levanten, tarihsel süreç içerisinde, özellikle Akdeniz ticaretinin parlak gelecek vaad etmeye başladığı dönemlerden itibaren ticaretin etkisine kapılan ve Doğu Akdeniz ülkelerine yerleşen değişik Avrupa ulus ve topluluklarından (Venedik, Ceneviz, İngiliz, Fransız, Hollandalı vs) kimselerin zamanla birbirleriyle ve bazı yerel unsurlarla kaynaşmaları ve karışmaları sonucunda farklı ölçülerde, değişken, sosyo-kültürel yapılarıyla ilginç bir çeşitleme ortaya koyan ama o ölçüde baskın yerel kültüre kapalı ve seçkin kalmaya çalışan bir zümre. Şerife Yorulmaz, "Tarih Sürecinde Bir Zümre: Levantenler", **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2, 1995, s. 136.

³⁵⁵ Bozkurt, a.g.m., s. 163.

³⁵⁶ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

³⁵⁷ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 946.

³⁵⁸ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 592.

³⁵⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 866.

³⁶⁰ Nurdan İpek, **Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 4.

bankası olmayan kişileri tanımlamak için kullanılmıştır.³⁶¹ Özellikle modern bankacılık ile beraber hız kazanan bazı sarraflar bankerliğe geçmiştir. Fakat diğer sarraflar için bu durum mümkün olmamıştır. Küçük sermayeli sarraflar zamanla pazardan çekilirken, büyük sermayeli olanlar ise etki alanını arttırarak piyasada banker olarak işlerine devam etmişlerdir. Ayrıca bu kişilerin çoğunun ticaretle uğraşması büyük sermayelerine ana kaynak oluşturmuştur.³⁶² İlk dönemlerde Osmanlı toplumu içerisinde bankerlik mesleği ile en çok meşgul olan kesim Yahudilerdi.³⁶³ Fakat daha sonra 1820’li yıllardan itibaren bankerlik mesleğinde Ermeni ve Rumlar daha etkin olmaya başlamıştır.³⁶⁴

Osmanlı ülkesinde bankerlik mesleğinden bahsedilince akla gelen ilk grup Galata bankerleridir. İstanbul’un Galata semtindeki hanlarda iş yerleri bulunan bu bankerlerin çoğunluğu, Avrupa ile yakın ilişki kurmaktaydı. Bu kişiler Avrupa’nın banker ve tüccarları ile temas halindeydi.³⁶⁵ Galata bankerleri içinde Loranda, Tubini, Corpi, Baltazzi, Stefanoviç, Shilizzi, Negroponte, Coronio ve Alberti en tanınmış Levanten bankerlerdir. Ayrıca bunların yanında Camondo,³⁶⁶ Fenandez gibi Musevi; Öyenidi, Mavrokordato, Zarifi,³⁶⁷ Zafiropulo ve Lasto gibi Rum; Köçeoğlu, Mısırlıoğlu gibi Ermeni bankerler bulunmaktaydı.³⁶⁸

19. yüzyıldan itibaren başta İstanbul olmak üzere İzmir ve Anadolu’nun güney limanları ile Karadeniz’e uzanan sanayi devriminin ucuz ve çeşitli mamülleri, Galata bankerleri ile onların bu liman kentlerindeki acente ve ortaklarını kısa zamanda zenginleştirmiştir. İstanbul başta olmak üzere diğer liman kentlerindeki ucuz ve çeşitli mallara toplumun her kesiminden talep artmıştır. Dolayısıyla bu durum bankerlerin iş hacmini genişletmiştir. Galata bankerleri ülkenin genelinde kredi işlerine hâkim olarak hem yerli tüccarı hem de tüketiciyi finanse etmeye başlamıştır.³⁶⁹

³⁶¹ Serap Barış ve Uğurcan Özel, “Osmanlı Ekonomi ve Finans Sisteminde Banker Bir Aile: Camondolar”, **Maliye ve Finans Yazıları**, Cilt: 1, Sayı: 109, 2018, s. 108.

³⁶² İpek, a.g.t., s. 4.

³⁶³ Ahmet Tabakoğlu, **İktisat Tarihi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 85.

³⁶⁴ İpek, a.g.t., s. 4.

³⁶⁵ İpek, a.g.t., s. 4.

³⁶⁶ Galata bankerlerinden Camondo ailesinin Osmanlı Devleti ve bürokratlarıyla yakın ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir. Camondoların devlet adamları ve bürokratlarla kurdukları ilişkiler neticesinde geliştirdikleri sermayeleri, Osmanlı topraklarında kurulacak olan birçok işletmenin finansmanını sağlanmasında önemli rol oynamıştır. İlk iktisadi faaliyetleri bankacılık alanında olmuştur. Barış ve Özel, a.g.m., s. 113.

³⁶⁷ Galata bankerleri bazı dönemlerde devlet adamlarının maaşlarını verme hususunda gündeme gelmişlerdir. Örneğin; Bir süre Veliht Mehmed Reşad’ın Galata bankerleri arasında önemli bir yere sahip olan banker Zarifi’den maaşının alınması düşünülmüştür. BOA, Y.A.HUS, 164, 2 (17 Rebi’ül ahire 1297/29 Mart 1880)

³⁶⁸ Zafer Toprak, “Osmanlı Devleti’nde Para ve Bankacılık”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İstanbul, 1985, s. 760.

³⁶⁹ Haydar Kazgan, “Galata Bankerleri”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İstanbul, 1985, s. 762.

Bankerler Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1898 yılında karşımıza çıkmaktadır. Şirketini 1858 yılında kuran ve aynı zamanda tüccar olan G. Capayannides, Trabzon'da bankerlik yapan tek kişi olarak yıllıkta yer almıştır.³⁷⁰ 1900 yılığında listeye Capanyannides'in yanı sıra Phostiropoulos Kardeşler de dâhil olmuştur.³⁷¹ 1901 yılığında da bu iki kişi yer almaktadır. 1902 yılığında ise G. Capayannides ve Phostiropoulos Kardeşlerin yanına John G. Yphantides de eklenmiştir.³⁷² 1903 yılığında da aynı kişiler yer almaktadır.

1904 yılığında da yer alan G. Capayannides'in banker olarak finansal birçok işi yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Bunlar arasında borç tahsilatı, ticari kâğıtların iskonto edilmesi, menkul kıymet ve mal avansları, kupon ödemeleri, yurt içinde ve yurt dışında çek ve telgraf işlemleri, yabancı para işlemleri gibi birçok bankacılık işlemlerini yapmaktadır.³⁷³ Banker Capayannides, aynı zamanda ithalat işi yapmaktadır. Koloni malları, çay, sabun, mum ve metal gibi malların ithalatını yapmaktadır.³⁷⁴ Yine bu yıllarda G. Capayannides'in yanı sıra Phostiropoulos Kardeşler ve John G. Yphantides de banker olarak hizmet vermektedir.³⁷⁵ 1908 yılığında söz konusu bu üç bankerin yanına Parask Grammaticopoulo da katılmış ve listede yer alan bankerlerin sayısı dörde çıkmıştır.³⁷⁶

1909 tarihli yıllıkta Parask Grammaticopoulo yer almamış, onun yerine Theophylactos ve Grammaticopoulo ikilisi gelmiştir. Böylece banker sayısı beş olmuştur.³⁷⁷ 1912 yılına gelindiğinde John G. Yphantides de banker listesinden çıkmış ve sayı yeniden dörde düşmüştür. Bu tarihlerde listede yer alan bankerlerden Theophylactos ve Leontides'in beraber işlettikleri firma, bankacılık işlemlerinin yanında, bir takım ticari faaliyet, şeker ve un gibi ürünlerin de ticaretini yapmaktaydı.³⁷⁸ 1914 tarihine kadar bu dört kişi bankerliğe devam etmiştir.

Aşağıdaki grafikte yıllara göre Trabzon'daki banker sayısı verilmiştir. Yıllar içerisinde banker sayısında artış görülmüştür. Bu durum Trabzon'da artan kredi ve finans işlemlerinin neticesinde gerçekleşmiştir. 1908'den sonra yaşanan düşüş ise Trabzon'da bankaların kurulmasıyla artık bankerlere olan ihtiyacın eskisi kadar olmayışı ile açıklanabilir.

³⁷⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

³⁷¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1245.

³⁷² Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1425.

³⁷³ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1683.

³⁷⁴ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 946.

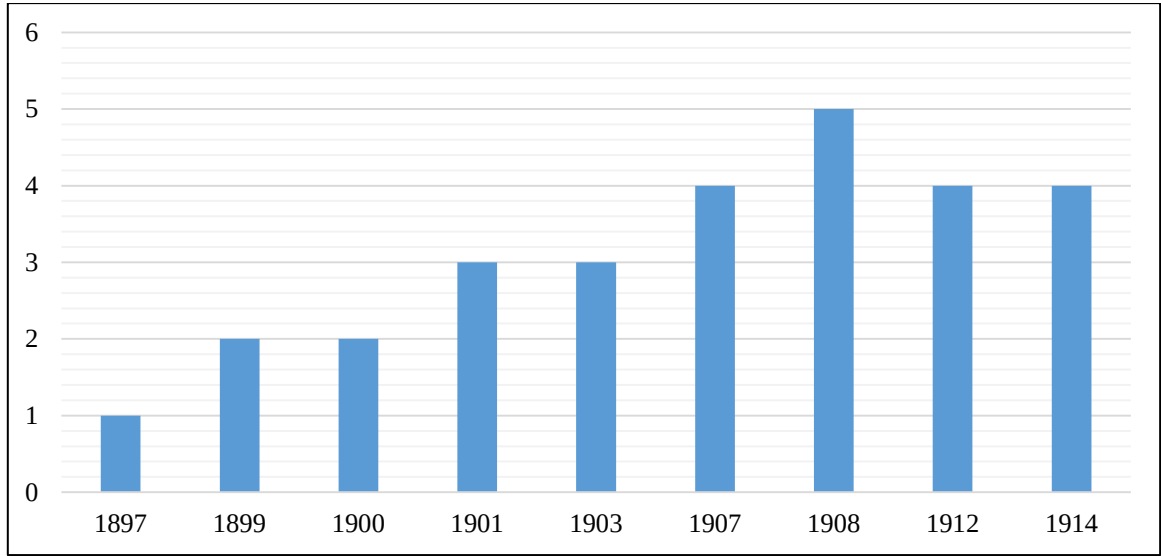
³⁷⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1683.

³⁷⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2053.

³⁷⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2075.

³⁷⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1929.

Grafik 12: Trabzon'daki Bankerlerin Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1897-1914.

2.2. Ticarete Yeni Girişimciler, Organizasyonlar ve Kurumlar

2.2.1. Gemicilik ve Nakliye Kumpanyaları

Yelkenliler, sanayi devrimi sonucunda buharlı gemilere dönüşmüş; söz konusu buharlı gemiler kapitalizmin etkin taşıma ve ulaşım aracı haline gelmiştir. Endüstriyel üretim arttıkça buharlı deniz nakliye şirketleri de hayati önem taşımaya başladı. Şirketler bununla kalmayıp büyük devletlerin gücünün birer sembolü haline geldiler. Gerçekleştirilen sanayi atılımlarıyla buharlı gemi sahibi armatör-tüccarlar Avrupa endüstrisinin hammadde ve pazar ihtiyacını karşılayamamıştır. Bunun sonucu olarak devlet desteğiyle büyük buharlı deniz nakliyat şirketleri kurulmuştur. Önceleri İngiltere ve Avusturya'nın gerçekleştirdiği devlet-özel sektör ortaklığındaki oluşumlara zamanla Fransa da dâhil olmuştur. Böylece ülkeler arası buharlı deniz taşımacılığı rekabeti de başlamıştır.³⁷⁹

Osmanlı Devleti'nde ilk buharlılar 1820'li yılların sonlarında görülmüş, fakat devletin amaca uygun olarak buharlıları kullanımı 1840'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Diğer taraftan bu süreçte yabancı şirket ve tüccar grupları Osmanlı nakliyat trafiğine katılmıştır.³⁸⁰ İngiliz, Fransız, Rus ve Avusturya'nın vapurları ve şirketleri Osmanlı limanlarında görülmeye başlamıştır. 1840'lı yıllardan

³⁷⁹ Süleyman Uygun, **Osmanlı Sularında Rekabet Mesajateri Maritim Vapur Kumpanyası (1851-1914)**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 11.

³⁸⁰ Mustafa Emre Kılıçaslan, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Buharlı Nakliyat Ağında Yabancı Kumpanyalar: Kaynaklar ve Problemler", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 7, 2022, s. 147.

itibaren Osmanlı resmî ve özel kuruluşlarının aracılığıyla, yabancı şirketlerin yanında Osmanlı bandırası ile sefer yapan resmî ve özel şirketlere ait gemiler birlikte sefer yapmıştır.³⁸¹

Şark Ticaret Yıllıkları'nda kumpanyalar, “Compagnies de navigation à vapeur” başlığı altında ilk defa 1881 yılığında verilmiştir.³⁸² Ancak bu tarihten önce Trabzon'a kumpanyaların geldiği bilinmektedir. Örneğin, 1860'ların sonlarında Rusya kumpanya vapurları, her cumartesi günü İstanbul'dan hareket edip İnebolu, Samsun, Ordu ve Giresun iskelelerine uğrayarak salı günü Trabzon'a ulaşmaktaydı. Ertesi gün Trabzon'dan hareket eden vapur, Batum'a gitmekteydi. Pazar günleri de Batum'dan hareket eden kumpanya vapuru, yine aynı güzergâh üzerinden İstanbul'a ulaşmaktaydı.³⁸³ 1869 yılında Trabzon'a gelen seyyah Deyrolle, böyle bir yolculuk ile ilgili şunları söylemiştir: “Bağlarını görmek için Kafkasya'ya bir seyahat yapmak istiyordum. Trabzon'da bindiğim Rus kumpanyasına ait bir vapur beni birkaç saat içinde Batum'a götürdü.”³⁸⁴

1881 yılığında Trabzon'da olan Lloyd Austro-Hongrois kumpanyasının temsilciliğini M. Radeglia, Mahsousse kumpanyasının temsilciliğini ise Mahmud Ağa yapmaktadır. Bu kumpanyanın acentesi Meydan-ı Şarkî'de bulunmaktadır.³⁸⁵ 1881 yılığında Messageries Maritimes³⁸⁶ kumpanyasının temsilciliğini Mayer yapmaktadır.³⁸⁷ Trabzon'da Messageries Maritimes kumpanyasının acentesi Meydan-ı Şarkî'de belediye dairesi karşısındaydı. Bu kumpanya pazartesi İstanbul'dan çıkıp Karadeniz'e hareketle Samsun ve Giresun'a uğradıktan sonra perşembe günü Trabzon'a gelmekteydi. Buradan Batum'a hareket eden kumpanya, pazartesi Batum'dan Trabzon'a gelerek aynı güzergâhtan İstanbul'a gidiyordu.³⁸⁸ 1881 yılığında Trabzon'da olan Paquet kumpanyasının temsilciliğini Missirian ve Russe kumpanyasının temsilciliğini ise Serafimow yapmaktadır. Bu dönemde Trabzon'da beş tane kumpanya bulunmaktadır.³⁸⁹

1883 tarihli yıllıkta Lloyd Austro-Hongrois kumpanyasının temsilciliği değişmiş ve temsilcilik A. Sassi'ye geçmiştir. Ayrıca bu kişi Avusturya postanesinde görev yapmaktadır. A. Sasi'nin temsilcilikte yanında kâtip F. Cuma da bulunmaktadır.³⁹⁰ Bu kumpanyanın acentesi Meydan-ı Şarkî'dedir. İstanbul'dan cumartesi çıkan kumpanya Samsun ve Giresun'a uğradıktan

³⁸¹ İlhan Ekinci, “Osmanlı'da Yabancı Vapur Kumpanyaları ve İmajları Hakkında”, **Kebikeç**, Sayı: 21, 2006, s. 77.

³⁸² L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

³⁸³ TVS, 1286/1869, s. 81.

³⁸⁴ Deyrolle, a.e.e., s. 45.

³⁸⁵ TVS, 1318/1900, s. 170.

³⁸⁶ Mesajeri buharlıları Trabzon hattındaki ilk seferine 1 Temmuz 1857 yılında başlamış ve yıl boyunca yirmi iki sefer gerçekleştirmiştir. Uygun, a.g.e., s. 238.

³⁸⁷ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

³⁸⁸ TVS, 1318/1900, s. 172.

³⁸⁹ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

³⁹⁰ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

sonra salı günü Trabzon'a gelmekteydi. Buradan Batum'a hareket eden kumpanya, cumartesi Batum'dan tekrar Trabzon'a ve buradan İstanbul'a hareket ederdi.³⁹¹ Mahsousse kumpanyasının temsilciliğini yine Mahmud Ağa yapmaktadır ve yanında kâtip Hasbi Efendi bulunmaktadır.³⁹² Mahsousse kumpanyası, perşembe günü İstanbul'dan Trabzon'a hareket eder, Ereğli, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun gibi birçok yere uğradıktan sonra çarşamba günü Trabzon'a gelirdi. Trabzon'dan sonra da Sürmene, Of ve Rize'ye hareket ederdi. Buradan tekrar Perşembe günü Trabzon'a gelir ve aynı hat üzerinden İstanbul'a dönerdi.³⁹³ Messageries Maritimes kumpanyasının temsilciliğini Fransız postanesinden Mayer yapmaktadır ve yanında kâtip Boyadjidis bulunmaktadır. Paquet kumpanyasının temsilciliğini M. Missir yapmaktadır ve kâtip E. Domino'dur. Russe kumpanyasının temsilciliğini yine Serafimow yapmaktadır.³⁹⁴ 1885 yılığında da aynı kumpanyalar yer almaktadır.

1888 yılığında yukarıdaki beş kumpanyanın yanına iki kumpanya daha dâhil olmuştur. Bu kumpanyalardan ilki Panhellenique kumpanyasıdır ve temsilciliğini S. L. Melides yapmaktadır. Diğer kumpanya ise Papayanni et Cie ve temsilciliğini Jean Enepekoğlu Fils yapmaktadır. 1888 yılığında toplam yedi kumpanya yer almaktadır.³⁹⁵ 1889-1890 yılığında Papayanni et Cie kumpanyasının yerine P. M. Courtgi et Cie (Égée) kumpanyası gelmiştir. Kumpanyanın temsilciliğini ise A. Triandafyllides yapmaktadır.³⁹⁶ A. Triandafyllides aynı zamanda Trabzon şehrinde ithalat işleri ile ilgilenmekte ve koloni mallarının, pirinç, çay ve metal gibi malların ithalatını yapmaktadır.³⁹⁷

1891 tarihli yıllıkta P. M. Courtgi et Cie (Égée), Lloyd, Mahsousse, Messageries Maritimes, Panhellenique, Paquet ve Russe kumpanyaları yer almaktadır. Ayrıca bu yıllıkta Jean Enepekoğlu Fils'in temsilciliğini yaptığı Papayanni et Cie kumpanyası tekrar listeye girmiştir. Bu yıllıkta yeni bir kumpanya daha görülmüştür. Bu kumpanya Det Forenede Dampskibs Sepkab Copenhagen'dir. Kumpanyanın temsilciliğini ise M. Khidichian yapmaktadır. Böylece 1891 yılığında toplam dokuz kumpanya vardır.³⁹⁸ 1892-1893 yılığında da aynı kumpanyalar yer almaktadır. 1893-1894 yılığında ise Det Forenede Dampskibs Sepkab Copenhagen kumpanyası yoktur. Bu yıllıkta toplam sekiz kumpanya vardır. Bu kumpanyalar P. M. Courtgi et Cie (Égée), Lloyd, Mahsousse, Messageries Maritimes, Panhellenique, Paquet, Russe ve Papayanni et Cie'dir. Ayrıca yıllıkta

³⁹¹ TVS, 1318/1900, s. 171.

³⁹² L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

³⁹³ TVS, 1318/1900, s. 170.

³⁹⁴ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

³⁹⁵ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 592.

³⁹⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 725.

³⁹⁷ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 947.

³⁹⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 866.

Lloyd Austro-Hongrois isimli kumpanyanın ismi değişmiş ve Lloyd Autrichien olmuştur.³⁹⁹ Diğer taraftan bu yıllarda Trabzon’da yaşanan kolera salgınından ötürü kumpanya şirketlerinin vapurları Trabzon’a uğramaktan bir süre kaçınmıştır. Bu süreçte Trabzon’a on beş günde bir Lloyd kumpanyasına ait vapur uğramaktadır.⁴⁰⁰

1895 yılığında P. M. Courtgi et Cie (Egée), Lloyd Autrichien, Mahsoussé, Messageries Maritimes, Panhellenique, Paquet, Russe ve Papayanni et Cie kumpanyaları yer almaktadır. Bu yıllıkta iki yeni kumpanya gündeme gelmiştir. Bu kumpanyalar Danoise ve Florio et Rubattino kumpanyalarıdır. Danoise kumpanyasının temsilcisi M. Khidichian, Florio et Rubattino kumpanyasının temsilcisi ise A. Mahokian’dır.⁴⁰¹ Kumpanya temsilciliği yapan Mahokian, aynı zamanda Trabzon’uu önemli ithalatçılarından olup koloni mallarının, metal, çuval ve mum gibi malların ithalatını yapmaktaydı.⁴⁰² Bu dönemde yıllıkta toplam on kumpanyanın ismi bulunmaktadır.⁴⁰³ 1896 yılığında yine P. M. Courtgi et Cie (Égée), Lloyd Autrichien, Messageries Maritimes, Panhellenique, Mahsousse, Paquet, Russe, Danoise ve Florio et Rubattino kumpanyaları yer almaktadır. Papayanni et Cie, kumpanyası ise bu yıllıkta yoktur. Mahsousse kumpanyasının da temsilcisi değişmiş ve Hacı Ali Efendi olmuştur.⁴⁰⁴ 1898 yılığında da aynı liste mevcuttur.

1900 tarihli yıllıkta Danoise, P. M. Courtgi et Cie (Égée), Lloyd Autrichien, Messageries Maritimes, Panhellenique, Mahsousse, Paquet, Russe ve Florio et Rubattino kumpanyaları yer almaktadır.⁴⁰⁵ Bu kumpanyaların arasında bulunan Paquet kumpanyasının acentesi Meydan-ı şarkî’dedir. On beş günde bir Marsilya’dan hareket eden vapur, salı günü İstanbul’a ulaşmaktadır. Çarşamba günü de İstanbul’dan Trabzon’a gitmek için yola çıkmaktadır.⁴⁰⁶ Bu dönemde Deustche Levante Linie kumpanyasının listeye yeni katıldığı anlaşılmaktadır. Kumpanyanın temsilciliğini Hochtrasser ve Cie yapmaktadır. Ayrıca Messageries Maritimes ve Panhellenique kumpanyalarının temsilcileri değişmiş ve Messageries Maritimes’in temsilcisi artık P. Boyagidhi, Panhellenique’nin temsilcisi ise Rodokanaki olmuştur. Bu yıllıkta toplam on kumpanya vardır.⁴⁰⁷

³⁹⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937.

⁴⁰⁰ BOA, BEO, 318, 23776 (18 Cemaziyelevvel 1311/27 Kasım 1893)

⁴⁰¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930. Lloyd, Mahsousse, Messageries Maritimes ve Paquet kumpanyalarına dönemin İngiliz konsolos raporlarında da yer verilmiştir. Bkz. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1894, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1239.

⁴⁰² Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 946.

⁴⁰³ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

⁴⁰⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1078.

⁴⁰⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1245-1246.

⁴⁰⁶ TVS, 1318/1900, s. 172.

⁴⁰⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1245-1246.

1901 yılıllığında yeni bir kumpanya olan Russe sur la mer Noir et le Danube listeye katılmıştır ve temsilciliğini Phostiropoulos Kardeşler yapmaktadır. Danoise, P. M. Courtgi et Cie (Égée), Lloyd Autrichien, Messageries Maritimes, Panhellenique, Mahsousse, Paquet, Russe ve Florio et Rubattino kumpanyaları da yıllıkta yer almaktadır. Toplam kumpanya sayısı on bir olmuştur. Bu tarihte P. M. Courtgi et Cie (Égée) kumpanyasının temsilcisi değışmiş ve bu kumpanyanın da temsilcisi Phostiropoulos Kardeşler olmuştur.⁴⁰⁸ 1902 yılıllığında ise listeye yeni katılan kumpanya Navigazione Gle Italiana ve temsilcisi A. Mahokian'dır.⁴⁰⁹ Bu İtalya kumpanyasının acentesi Meydan-ı Şarkî'de bulunmaktadır.⁴¹⁰ Florio et Rubattino kumpanyası 1902 yılıllığında yer almamıştır.⁴¹¹

1903 yılıllığında P. M. Courtgi et Cie (Égée), Lloyd Autrichien, Messageries Maritimes, Panhellenique, Paquet, Russe, Danoise, Mahsousse, Deustche Levante Linie, Navigazione Gle Italiana ve Russe sur la mer Noire et le Danube olmak üzere toplam on bir kumpanya vardır.⁴¹² Deustche Levante Linie, kumpanyasının acentesi, Semerciler başında yer almaktadır. Temsilciliğine ise yine Hochtrasser devam etmektedir. Kumpanya acentesinin kâtitipliğini ise Mösyö Petro yapmaktadır.⁴¹³ 1904 yılıllığında listeye yeni bir kumpanya dâhil olmuştur. Bu kumpanya Hacı Davud Farkouh kumpanyası ve temsilciliğini G. Capayannides yapmaktadır. 1904 yılıllığında on iki kumpanya vardır.⁴¹⁴

Aşağıdaki grafikte 1906 yılında Trabzon'da bulunan ve İstanbul-Trabzon hattı üzerinde faaliyet gösteren kumpanyaların ülkelere göre oranı verilmiştir. Bu bilgilere göre İstanbul-Trabzon hattında on dört ülkenin kumpanyası bulunmaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Trabzon'daki kumpanya sayısı üç ve bu kumpanyalara ait gemi sayısı ise yedidir. Yunanistan'ın iki tane kumpanyası ve altı tane gemisi bulunmaktadır. En az yüzdilik orana sahip olan Almanya'nın ise Trabzon'da bir kumpanyası ve iki tane gemisi bulunmaktadır.⁴¹⁵

⁴⁰⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1293.

⁴⁰⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1425.

⁴¹⁰ TVS, 1321/1903, s. 350.

⁴¹¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1425.

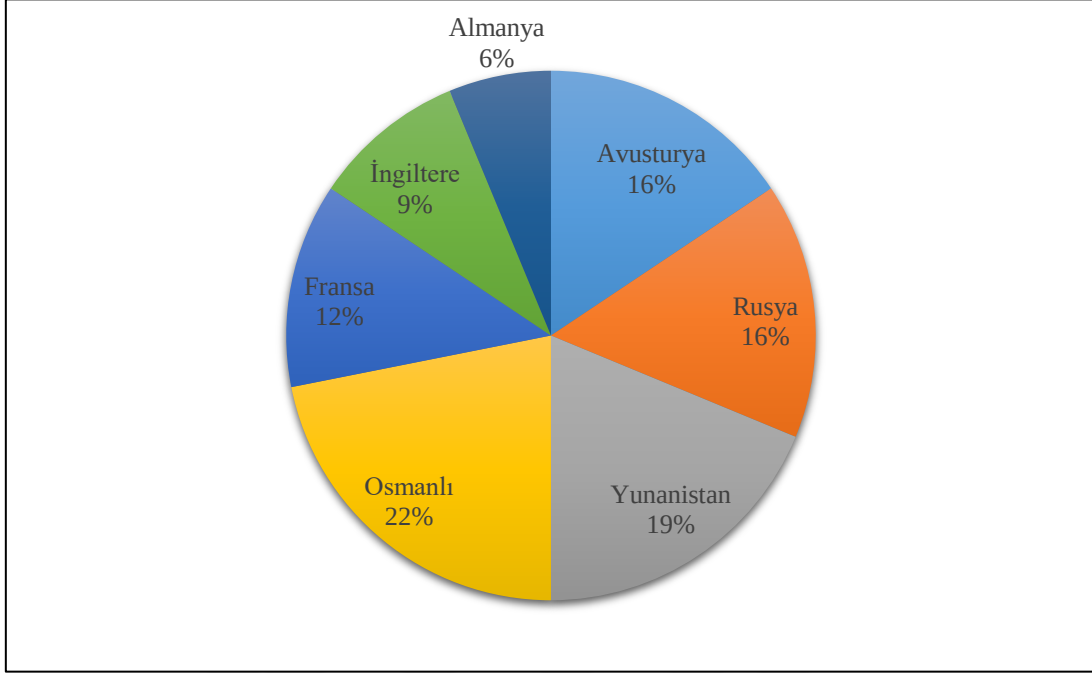
⁴¹² Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1646.

⁴¹³ TVS, 1321/1903, s. 350.

⁴¹⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1684; Dönemin İngiliz konsolos raporlarında Hacı Davud Farkouh kumpanyası yer almıştır. Bkz. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet and on the Persian Transit Trade Through Trebizond for the Year 1904 by Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1457.

⁴¹⁵ The Levant Herald and Eastern Express, 17 Kasım 1906, s. 599.

Grafik 13: 1906 Yılında Trabzon’da Bulunan Kumpanyaların Gemi Sayılarının Ülkelere Göre Oranları

Kaynak: The Levant Herald and Eastern Express, 1906.

1908 yılığında Mahsousse kumpanyasının temsilciliğinin tekrar değıştiğini görmekteyiz. Kumpanyanın temsilcisi Kırzade Şevki Efendi olmuştur. Lloyd Autrichien kumpanyasının temsilci de değışmiş ve Cuma Ferdinando olmuştur. Yine bu yıllıkta Panhellenique ve Russe kumpanyalarının temsilcilikleri değışmiştir. Panhellenique kumpanyasının temsilcisi B. Joannides, Russe kumpanyasında temsilcisi de Ach. Prassinos olmuştur. Diğer taraftan yıllıkta ayrıca Deutsche Levante Linie, P. M. Courtgi et Cie (Egée), Messageries Maritimes, Navigazione Gle Italiana, Paquet ve Russe sur la mer Noire et le Danube kumpanyaları yer almaktadır. Ancak Hacı Davud Farkouh ve Danoise kumpanyaları 1908 yılığında yoktur.⁴¹⁶

1909 yılığında Mahsoussé kumpanyasının temsilciliği tekrar değışmiş ve İmamzade Mustafa Efendi olmuştur. Yeni bir kumpanya listeye girmiştir. Bu kumpanya Destouni-Yannoulato ve temsilcisi A. Triandafilidis Fils'dir.⁴¹⁷ Yeni kumpanya Trabzon'a her hafta gelenler arasındadır.⁴¹⁸ Yine bu dönemde Khédwie isimli bir kumpanya daha listeye katıldığı ve temsilcisinin B. ve A. Missir olduğu anlaşılmaktadır. Lloyd Autrichien kumpanyasının da temsilcisi tekrar değışmiş ve temsilci D. Brazzafolli olmuştur.⁴¹⁹ Lloyd kumpanyası bu dönemden itibaren artık limanlara daha

⁴¹⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2053.

⁴¹⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2076.

⁴¹⁸ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 by Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1506.

⁴¹⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2076.

iyi ve donanımlı gemilerini göndermeye başlamıştır. Yine bu dönemde Rus buharlı denizcilik şirketi elli yıllık yıldönümünü kutlamıştır. Bunun için şirket, gemilerinden birini Rus ürünlerinin gezen bir sergisi gibi donatıp, Yakın Doğu'nun çeşitli limanlarına göndermiştir. Üç aylık yolculuk Trabzon limanında son bulmuştur. Geminin kaptanı hastalandığı için gemi acele bir şekilde Odesa'ya gitmek zorunda kalmıştır.⁴²⁰ Diğer taraftan Russe kumpanyasının temsilcisi yine değişmiş ve E. Prassinos olmuştur. 1909 yılığında son olarak Norddeutscher Lloyd isimli yeni bir kumpanya daha listeye dâhil olmuş ve temsilciliğini Hochstrasser yapmaktadırDeutsche Levante Linie, P. M. Courtgi et Cie (Egée), Messageries Maritimes, Navigazione Gle Italiana, Panhellenique, Paquet ve Russe sur la mer Noire et le Danube yıllıktaki diğer kumpanyalardır.⁴²¹ 1912 yılığında da aynı kumpanyalar mevcuttur.⁴²²

1913 yılığında Deutsche Levante Linie, Destouni Yannoulato, Khédivié, Lloyd Autrichien, Messageries Maritimes, Norddeutscher Lloyd, Paquet, Russe sur la mer Noire et le Danube ve Panhellenique kumpanyaları yer almaktadır. Panhellenique kumpanyasının temsilcisi bu yılda değişmiş ve A. C. Theophylactos olmuştur. Ayrıca listeye yeni bir kumpanya olan Società Nazion di Servici Marittimi eklenmiştir. Temsilcisi ise A. Mahokian'dır. Mahsousse ve Navigazione Gle Italiana kumpanyaları listede yoktur.⁴²³ 1914 yılığında da aynı kumpanyalar bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda denizcilik şirketlerinin Trabzon'da bulunan acente sayıları verilmiştir. Tabloya göre 1881 yılında Trabzon'da beş tane olan acente sayısı 1914 yılında on bire ulaşmıştır. Karadeniz'deki ülkeler arası ticari, ekonomik ve siyasi rekabet, Trabzon'da da hissedilmiş ve bu durum kumpanya acentelerinin sayılarında artışa sebep olmuştur. Lloyd, Mahsousse, Messageries, Maritimes, Paquet ve Russe denizcilik şirketleri Trabzon'daki varlıklarını uzun süre sürdürmüştür. Zamanla bu şirketlerin yanına farklı isimler de katılmıştır.

⁴²⁰ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1909 by Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1547.

⁴²¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2076.

⁴²² Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1931.

⁴²³ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1763.

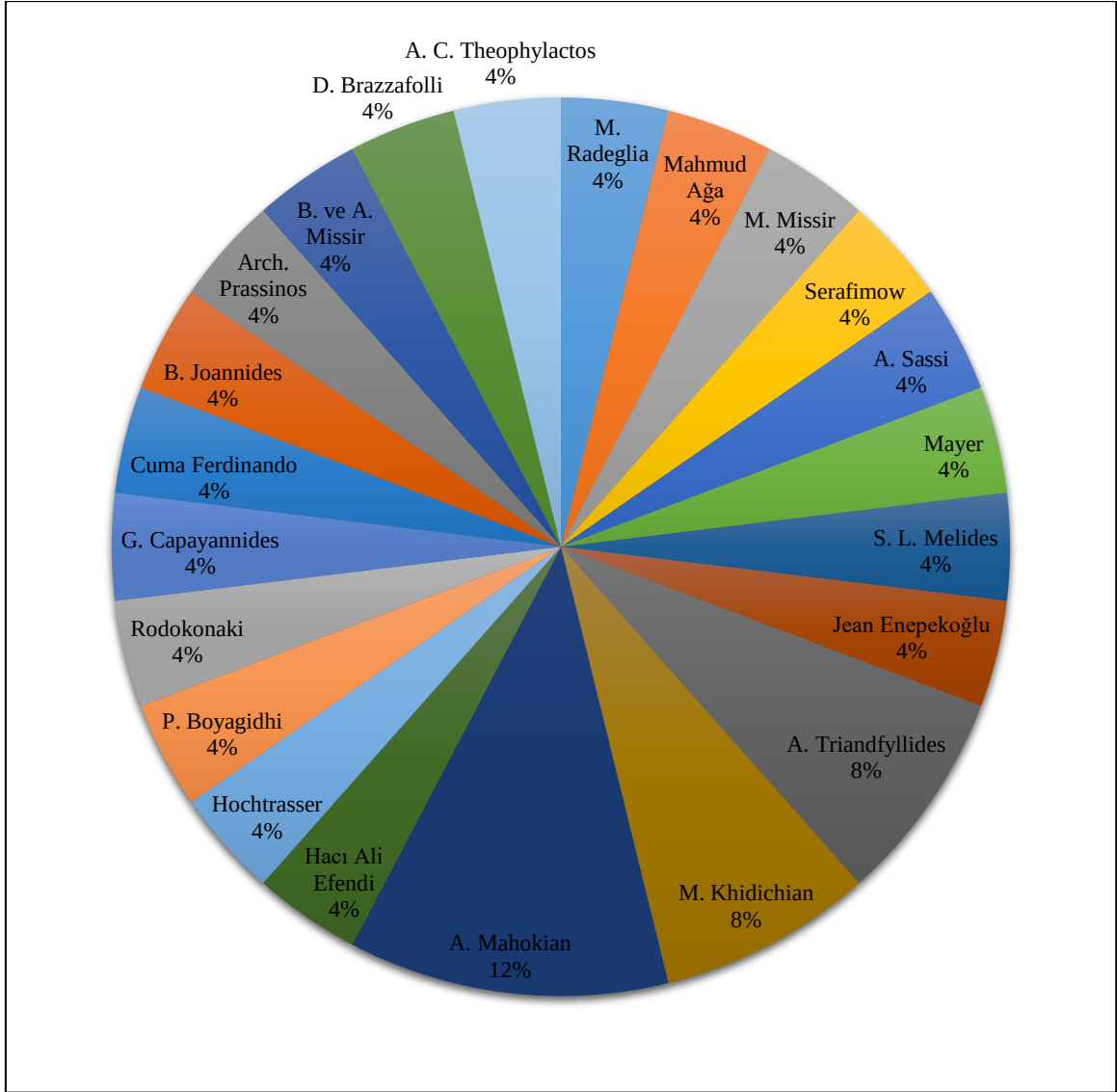
Tablo 15: 1881-1914 Trabzon’da Acentesi Bulunan Denizcilik Şirketleri

Kumpanyalar	1881	1883	1885	1888	1891	1895	1896	1900	1904	1908	1914
Lloyd	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Mahsousse	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
Messageries Maritimes	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Paquet	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Russe	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Panhellenique				x	x	x	x	x	x	x	x
Papayanni et Cie				x	x	x					
Egée					x	x	x	x	x	x	
Det Forenede Dampskibs Sepkab Copenhagen					x						
Danoise						x	x	x	x		
Florio et Rubattino						x	x	x			
Deutsche Levante Linie								x	x	x	x
Russe sur la mer Noir et le Danube									x	x	x
Navigazione Gle Italiana									x	x	
Hacı Davud Farkouh									x		
Destouni – Yannoulato											x
Khédwie											x
Norddeutscher Lloyd											x
Società Nazion di Servizi Marittimi											x

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

Aşağıdaki grafikte Trabzon’da denizcilik şirketi acentesi olan tüccarların yüzdelik oranları verilmiştir. Grafiğe göre Trabzon’da en fazla denizcilik şirketi acentesine sahip olan kişi A. Mahokian’dır. Mahokian, toplam üç tane şirketin Trabzon’da acenteliğini yapmaktadır. Mahokian’ın acenteliğini yaptığı şirketler Florio et Rubattino, Società Nazion di Servizi Marittimi ve Navigazione Gle Italiana’dır. A. Mahokian’ı Trabzon’da acente sayısı bakımından ikiye acente işletmeciliği yapan M. Khidichian ve A. Triandfyllides takip etmektedir. Diğer isimler ise birer denizcilik şirketi acentesine sahiptir.

Grafik 14: Trabzon’da Denizcilik Şirketi Acentesi İşleten Tüccarların Yüzdelik Oranları

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

2.2.2. Gemi Tedarikçileri

Trabzon’da nakliye faaliyetlerinin ve denizcilik şirketlerinin artması neticesinde tüccarların gemi ya da nakliye konusunda ihtiyaçları da artmıştır. Dolayısıyla bu ihtiyaçları karşılamak adına tüccarlar, Trabzon’da bazı kişilerden destek almıştır. Tüccarların eksikliklerini gideren bu kişiler Şark Ticaret Yıllıkları’nda ayrı bir başlık olarak yer almıştır. Ancak hem mesleği yapan kişiler hem de yıllıkta yer aldıkları süre açısından bu meslek grubu ile ilgili yıllıklarda fazla bir bilgi verilmemiştir.

Gemi tedarikçilerine Şark Ticaret Yıllıkları’nda ilk defa 1885 yılığında değinilmiştir. Trabzon’da Jean Rigo ve Louis Savary isimli kişiler gemi tedarik işini yapmaktadır.⁴²⁴ 1885

⁴²⁴ L’Indicateur Ottoman-Annuair Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

yılından 1893 yılına kadar aynı kişiler listede yer almıştır.⁴²⁵ Fakat 1894 yılından sonra bu mesleğe yıllıklarda yer verilmemiştir.⁴²⁶

2.2.3. Sigorta Şirketleri ve Temsilcileri

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı ekonomisi, dış ticarete daha açık hale gelmiştir. Bu durum Osmanlı ekonomik yapısının daha dinamik ve piyasa sinyallerine duyarlı bir hale gelmesine yol açmıştır. Yapılan antlaşmaların Osmanlı dış ticaretini arttırması ve buharlı gemilerin ülkede yaygınlaşması 19. yüzyılda Osmanlı limanlarının ticaret hacmini önemli derecede genişletmiştir. Özellikle ticaret ile uğraşan kişiler, Avrupa ticarethanelerinin mallarını sigortalatmalarını örnek alarak, deniz taşımacılığının getirdiği riskleri karşılamak için nakliye sigortası talebine başlamıştır. Dolayısıyla bu talebin en yoğun olarak görüldüğü yerler de liman kentleri olmuştur.⁴²⁷

Gelişen ticaret ve artan ekonomik refah sonucunda hayat tarzı ve tüketim alışkanlıklarında da bir değişim görülmüştür. Osmanlı Devleti içerisindeki saray, bürokrasi ve şehirlerdeki geliri yüksek kişilerin tüketim alışkanlıklarındaki batılılaşma yangın, hayat ve eşya sigortalarını gündeme getirmiştir. Bu durum Osmanlı topraklarında nakliye dışında da yabancı sigorta şirketlerinin faaliyet göstermesine neden olmuştur. Öncelikle İstanbul, İzmir ve Trabzon gibi önemli liman şehirlerinden başlayarak deniz taşımacılığında sigorta talepleri artmıştır. 1890'lerden itibaren ise sigortacılık faaliyetleri diğer alanlarda da çeşitlenmiş ve ülkenin iç kesimlerine de yayılmıştır.⁴²⁸

Trabzon'da bulunan sigorta şirketleri ve temsilciklerine Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1881 yılığında rastlanmıştır.⁴²⁹ İngiliz konsolos raporlarına göre bu tarihten önce Trabzon'da faaliyet gösteren dört sigorta şirketi bulunmaktaydı. Bu şirketler Helvetia, Loyd Suisse, Lyon-naise ve Grironde'dir. Helvetia, Loyd Suisse ve Lyon-naise denizcilik, Grironde ise genel sigorta işlemleri alanında uzmanlaşmış şirketlerdir.⁴³⁰ 1881 Şark Ticaret Yıllığı'na göre Trabzonda toplam üç tane sigorta şirketi bulunmaktadır. Bu şirketlerden La Fonciere şirketinin temsilciliğini Triandafilidis, Helvetia sigorta şirketinin temsilciliğini Hochstrasser ve Cie yapmaktadır. Lyonnaise şirketinin temsilciliğini ise Cokinidis yapmaktadır.⁴³¹ 1883 yılığında La Fonciere, Helvetia et Loyd Suisse sigorta şirketleri yer alırken, Lyon-naise sigorta şirketi bu yıllıkta yoktur.

⁴²⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-1893, s. 867.

⁴²⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1894, s. 937.

⁴²⁷ Murat Baskıcı, "Osmanlı Anadolusunda Sigorta Piyasası: 1860-1918", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 57, Sayı: 4, 2002, s. 2-4.

⁴²⁸ Baskıcı, a.g.m., s. 4-5.

⁴²⁹ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

⁴³⁰ Report by Vice-Consul Biliotti on the Trade of Trebizond for the year 1873, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 494.

⁴³¹ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

İki sigorta şirketi bu yıllıkta ilk defa yer almıştır. Bu şirketler La Manheiner, Versicherungs Gesellschaft ve La Transatlantique de Hambourg'dur. Yeni şirketlerin temsilciliklerini ise Mallet yapmaktadır.⁴³²

1885 yılığında yer alan La Fonciere şirketinin temsilciliğini A. Triandafilidis yapmaktadır. Aynı yıllıkta Helvetia ve La Manheiner, Versicherungs Gesellschaft sigorta şirketleri de yer almaktadır. La Manheiner, Versicherungs Gesellschaft şirketinin temsilciliği, Mallet'ten Boghos O. Marimian'a geçmiştir. La Transatlantique de Hambourg sigorta şirketi bu yıllıkta yer almamıştır. Onun yerine La New-York şirketi listede yerini almıştır.⁴³³ Bu yeni şirketin temsilciliğini de Koubesserian ve Kidichian üstlenmiştir.⁴³⁴

1888'de Şark Ticaret Yıllığı'nda Assicurazioni Generalidi Trieste listeye yeni giren bir sigorta şirketi olup, temsilciliğini Attilio Sassi almıştır. Helvetia şirketinin temsilciliğini yine Hoschtrasser ve Cie yapmaktadır. La Manheiner, Versicherungs Gesellschaft şirketinin temsilciliğini ise yine Boghos O. Marimian yapmaktadır. Bu tarihte listeye yeni giren diğer bir sigorta şirketi ise The Marine Insurance Company'dir. Şirketin temsilciliğini de Jean Enepekoğlu Fils almıştır. La New-York, şirketinin temsilciliğini de yine Koubesserian ve Kidichian yapmaktadır. Ayrıca La Fonciere şirketi yine listede yer almıştır.⁴³⁵

1889-1890 yılıklarında Assicurazioni Generalidi Trieste, Helvetia, La Manheiner, Versicherungs Gesellschaft ve La New-York şirketleri bulunmaktadır. Ancak The Marine Insurance Company sigorta şirketinin adı bu yıllıkta geçmemiştir. Onun yerine Allgemeine Versicherungs Dresde listeye yeni dâhil olmuştur ve temsilciliğini A. Mahokian almıştır.⁴³⁶ Mahokian aynı zamanda yerel ürünlerden fındık ve fasulye ihraç eden önemli tüccarlardandır.⁴³⁷ 1891 yılığında Allgemeine Versicherungs Dresde, Assicurazioni Generalidi Trieste ve Helvetia et Lloyd Suisse şirketi yer almaktadır. Marine de Londres şirketi de yılığa ilk defa katılmıştır. Bu yeni sigorta şirketinin temsilciliğini Jean Enepekoğlu Fils yapmaktadır. Yine bu yıllıkta La Manheiner, Versicherungs Gesellschaft ve La New-York sigorta şirketleri de bulunmaktadır.⁴³⁸ 1892-1893 yılıklarında da aynı kişiler yer almaktadır.

⁴³² L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁴³³ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

⁴³⁴ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 944.

⁴³⁵ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 592.

⁴³⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 724-725.

⁴³⁷ Report By Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

⁴³⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 865.

1893-1894 yıllıklarında Assicurazioni Generalidi Trieste şirketinin temsilciliğini Attilio Sassi yapmaktadır. La Fonciere, şirketinin temsilciliğini A. Triandafilidis yapmaktadır. Helvetia et Lloyd Suisse şirketinin temsilciliğini Hoschtrasser ve Cie üstlenmiştir. Marine de Londres, şirketinin temsilciliğini Jean Enepekoğlu Fils ve La Manheiner, Versicherungs Gesellschaft şirketinin temsilciliğini Boghos O. Marimian yapmaktadır. Bu yılda Allgemeine Versicherungs Dresde ve La New-York sigorta şirketleri yer almamıştır. Yıllık toplam beş temsilcilik bulunmaktadır.⁴³⁹ 1894 yılığında da aynı şirketler bulunmaktadır.⁴⁴⁰

1895 tarihli yılda Cie générale d'assurances marit de Dresde sigorta şirketi listeye dâhil olmuştur ve temsilciliğini A. Mahokian yapmıştır. Yılda ayrıca Assicurazioni Generalidi Trieste, La Fonciere, Helvetia et Lloyd Suisse, Marine de Londres ve La Manheiner Versicherungs Gesellschaft şirketleri bulunmaktadır. Yılda toplam altı temsilcilik vardır.⁴⁴¹ Fakat İngiliz konsolos raporuna göre 1894 yılında Trabzon'da sigorta acentesi olan on beş tane şirket bulunmaktadır. Bu şirketler British Loyds, The Gresham, The Patriotic, Marine Incurence Company, The New York, Ottoman Insurance Company, Nort British Mercantile and Northern Company, La Fondere, Helvetia, Manheimer, La Maritime Belge, La Badoise, Lloyd Suisse, La Companie Francfortoise ve Compagnie Generale de Dresde'dir.⁴⁴²

1896 yılığında da 1895 yılığındaki şirketler yer almaktadır. 1898 yılığında Assicurazioni Generalidi Trieste, Cie générale d'assurances marit de Dresde, La Fonciere, Helvetia et Lloyd Suisse, Marine de Londres ve La Manheiner, Versicherungs Gesellschaft sigorta şirketleri bulunmaktadır. Bu dönemde ayrıca Trabzon'da Mannheimer Versicherungs Ges. sigorta şirketinin genel acentesi de açılmıştır. Acentenin başında da B. O. Marimian vardır.⁴⁴³

Aşağıdaki tabloda Trabzon'da bulunan sigorta şirketlerinin hizmet verdiği alanlara dair bilgi verilmiştir. Tabloya göre Trabzon'da sigorta şirketlerinin çoğunluğu deniz nakliyatı alanındadır. Bu durum her türlü ticari ve ekonomik faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı liman şehri Trabzon için tesadüf değildir. Tüccarlar öncelikle deniz nakliyatında yaşayabilecekleri riskleri karşılamak için nakliye sigortası talebinde bulunmuştur. Zaman içerisinde de diğer sigorta alanlarından hizmet almaya başlamışlardır.

⁴³⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937.

⁴⁴⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1894, s. 937.

⁴⁴¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

⁴⁴² Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1894, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1235.

⁴⁴³ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1108-1109.

Tablo 16: 1894-1897 Yılları Arasında Trabzon’da Bulunan Sigorta Şirketlerinin Hizmet Verdikleri Alanlar

Sigorta Şirketleri	Hizmet Verilen Alanlar
Hevetia	Deniz Nakliyat ve Yangın
La Manheiner, Versicherungs-Gesellschaft	Yangın
La Foncière	Deniz Nakliyat, Hayat, Kaza ve Yangın
Assicurazioni Generalidi Trieste	Deniz Nakliyat, Yangın ve Hayat
Allgemeine Versicherungs Dresde	Deniz Nakliyat
Cie générale d’assurances marit de Dresde	Deniz Nakliyat
La Providentia	Deniz Nakliyat
Marine de Londres	Deniz Nakliyat

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1895-1898; Baskıcı, a.g.m., s. 1-28.

1900 yılığında Assicurazioni Generalidi Trieste şirketinin temsilciliğini Attilio Sassi, Cie générale d’assurances marit de Dresde şirketinin temsilciliğini A. Mahokian, La Foncière, şirketinin temsilciliğini ise A. Triandafilidis yapmaktadır. Yine bu yılda Helvetia et Lloyd Suisse, Marine de Londres, Mannheimer Versicherungs Ges., La Manheiner ve Versicherungs Gesellschaft şirketleri yer almaktadır. Bu yılda listeye yeni katılan sigorta şirketi La Providentia’dır ve temsilciliğini de N. P. Haldeopoulo yapmıştır. Bu yılda toplam sekiz şirket bulunmaktadır.⁴⁴⁴ Bu dönemde Trabzon’da artan sigorta işletmeleri neticesinde devlet, vilayetteki yerel yöneticileri faaliyette bulunan ruhsatsız yabancı sigorta şirketlerinin yasaklanması ve bu konuda gerekenlerin yapılması hususunda uyarmıştır.⁴⁴⁵

1901 tarihli yılda iki sigorta şirketi daha listeye katılmıştır. Bunlardan ilki Ethniki d’Athènes sigorta şirketi ve temsilciliğini S. Yorghanteli yapmaktadır. Diğerisi ise L’Alliance de Berlin sigorta şirketi ve temsilciliğini P. Grammaticopulo yapmaktadır. Ayrıca bu yılda Assicurazioni Generalidi Trieste, Cie générale d’assurances marit de Dresde, Helvetia, La Providentia, Marine de Londres, La Manheiner, Versicherungs Gesellschaft, La Foncière ve Mannheimer Versicherungs Ges. şirketleri de yer almaktadır.⁴⁴⁶

1902 yılığında ise listeye dört yeni şirket dâhil olmuştur. Bu şirketlerden Balkan şirketinin temsilciliğini Sahatdjian Kardeşler, Manchester şirketinin temsilciliğini G. Ch. Mouzenides ve Patriotic şirketinin temsilciliğini de D. J. Constantinoff yapmaktadır. Bir diğer yeni şirket La Nationale d’Athènes olmuştur. Şirketin temsilciliğini ise S. Yorghanteli üstlenmiştir. Bu dönemde Ethniki d’Athènes sigorta şirketi listede yer almamıştır. La Foncière şirketinin genel acenteliği de bu dönemde Trabzon’da açılmıştır. Acentenin ismi Foncière et Union de Paris ve temsilcisi A.

⁴⁴⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1245.

⁴⁴⁵ BOA, DH MKT 2375/25, (20 Rebiyülevvel 1318/ 18 Temmuz 1900)

⁴⁴⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1293.

Triandafilidis Fils'dir. Diğer taraftan yıllıkta Assicurazioni Generalidi Trieste, Cie générale d'assurances marit de Dresde, Helvetia, La Providentia, Marine de Londres, Mannheimer Versicherungs Ges. ve L'Alliance de Berlin sigorta şirketleri de mevcuttur.⁴⁴⁷ 1904 yılığında da aynı şirketler bulunmaktadır.

1908 tarihli yıllıkta yeni bir sigorta şirketinden bahsedilmektedir. Bu şirket Société générale d'assurances Ottomane ve temsilcisi A. Mahokian'dır.⁴⁴⁸ Şirket, Şark Ticaret Yıllığı'nda bu tarihte yer almasına rağmen Trabzon'da daha önce kurulmuş ve başına A. Mahokian getirilmiştir.⁴⁴⁹ Osmanlı Sigorta Şirketi (Société générale d'assurances), Trabzon'dan başka Ankara, Kastamonu, Hüdavendigâr, Manastır, Selanik ve İşkodra gibi vilayetlerde de şubelerini açmıştır.⁴⁵⁰ 1908 yılığında yer alan bir diğer sigorta şirketi de Amivea'dır. Amivea şirketinin temsilcisi ise Bas. Joannides olmuştur. Yine bu dönemde Assurances Générales de Trieste, Balkan, Cie générale d'assurances marit de Dresde, Foncière et Union de Paris, Helvetia, L'Alliance de Berlin, La Providentia, Manchester, Mannheimer Versicherungs Ges, Marine de Londres ve La Nationale d'Athènes sigorta şirketleri de listede bulunmaktadır. Bu tarihte La Nationale d'Athènes şirketinin temsilcisi değişmiş ve temsilcilik Phostiropoulo Kardeşlere verilmiştir.

1908 yılığında daha önce listelerde ismi geçen altı sigorta şirketi yer almıştır. Bu şirketler Guardian, La Nationale-Vie, L'Orient, Mutuelle de France et des Colonies, Union of London ve La Polar'dır. Guardian şirketinin temsilciliğini D. J. Constantinoff yapmaktadır. La Nationale-Vie şirketinin temsilciliğini Const. Sidiropoulos, L'Orient şirketinin temsilciliğini Fostiropoulo Kardeşler, La Polar şirketinin temsilciliğini G. A. Capayannides, Mutuelle de France et des Colonies şirketinin temsilciliğini Nic. H. C. Gallinos ve Union of London şirketinin temsilciliğini ise G. Ch. Mouzenides yapmaktadır.⁴⁵¹ 1909 yılığında da aynı şirketler yer almaktadır.

1912 tarihli yıllıkta Assurances Générales de Trieste, Balkan, Dresde, Foncière et Union de Paris, Helvetia, L'Alliance de Berlin, La Providentia, Manchester, Mannheimer Versicherungs Ges, Marine de Londres, La Nationale d'Athènes, Guardian, La Nationale-Vie, L'Orient, Mutuelle de France et des Colonies, Union of London, La Polar, Société générale d'assurances Ottomane ve Amivea şirketleri bulunmaktadır. Assurances Générales de Trieste şirketinin temsilciliği Attilio Sassi'den Nicolas P. Haldeopoulo'ya geçmiştir. Bu tarihte dört şirket daha Trabzon sigorta piyasasına katılmıştır. Bunlardan ilki La Continental şirkettir ve temsilciliğini M. Khidichian Fils almıştır. Bir diğeri La Prévoyante şirketi ve temsilciliğini G. Halyvopoulo ve D. Dionysiadis

⁴⁴⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1425.

⁴⁴⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2052.

⁴⁴⁹ BOA, DH MKT 601/8, (21 Recep 1320/18 Temmuz 1902)

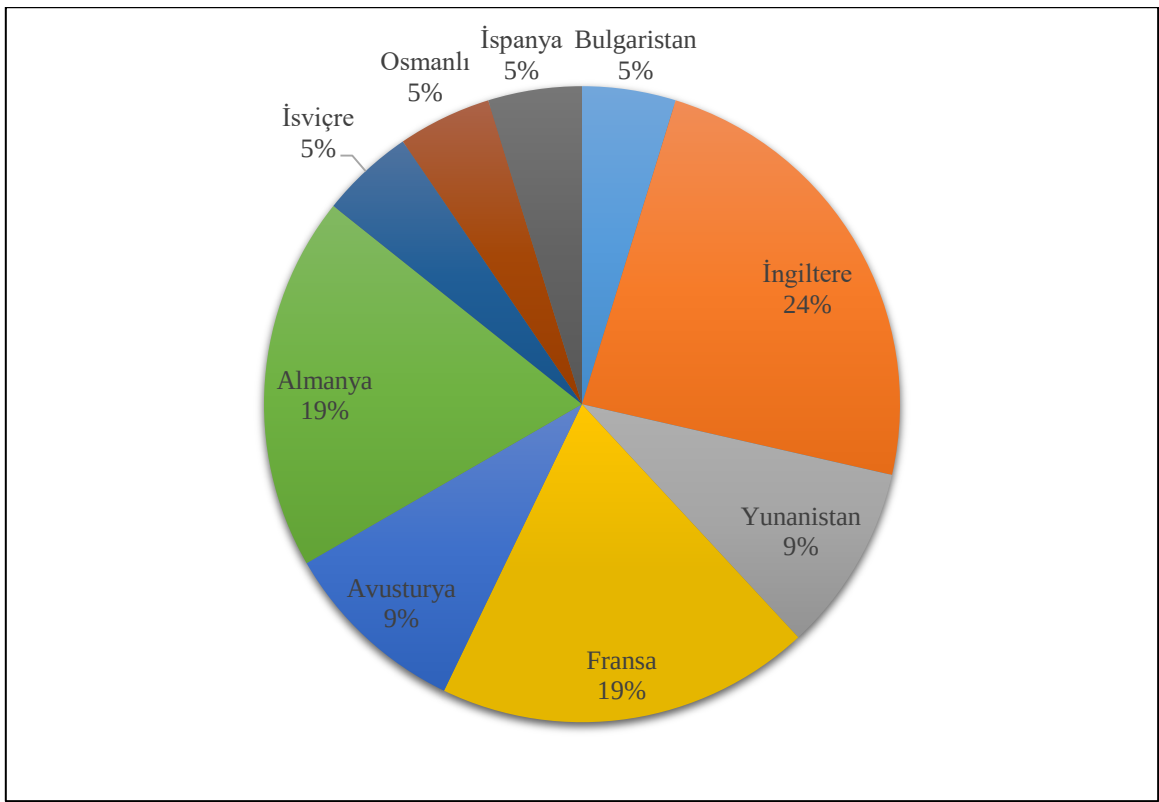
⁴⁵⁰ BOA, DH MKT 619/31, (28 Şaban 1320/30 Kasım 1902)

⁴⁵¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2052.

yapmaktadır. Son iki şirket ise The National Protector ve Victoria de Berlin'dir. The National Protector şirketinin temsilciliğini M. Khidichian Fils ve Victoria de Berlin şirketinin temsilciliğini ise Bedros S. Der Parseghian almıştır. Bu tarihte Trabzon'da toplam yirmi üç temsilcilik vardır.⁴⁵²

Aşağıdaki grafikte 1911 yılında Trabzon'daki sigorta şirketlerinin menşei olduğu ülkeler verilmiştir. Grafığe göre Trabzon'da en fazla sigorta şirketine sahip olan ülke İngiltere'dir. İngiltere toplam beş tane sigorta şirketine sahiptir. İngiltere'yi dört tane sigorta şirketi ile Fransa ve Almanya takip etmektedir.

Grafik 15: 1911 Yılında Trabzon'da Yer Alan Sigorta Şirketlerinin Menşei Oldukları Ülkelere Göre Oranı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllığı 1912.

1913 yılığında Trabzon için yeni bir şirket olan Anatolie d'Athènes karşımıza çıkmıştır. Şirketin temsilciliğini de Phostiropoulos Kardeşler yapmaktadır. Amivéa şirketi bu yılda yoktur. Ancak diğer şirketlerden Assurances Générales de Trieste, Balkan, Dresde, Foncière et Union de Paris, Helvetia, L'Alliance de Berlin, La Providentia, Manchester, Mannheimer Versicherungs Ges, Marine de Londres, La Nationale d'Athènes, Guardian, La Nationale-Vie, L'Orient, Mutuelle de

⁴⁵² Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1929.

France et des Colonies, Union of London, La Polar, La Continental, La Prévoyante, The National Protector, Victoria de Berlin ve Société générale d'assurances Ottomane listede mevcuttur.⁴⁵³

1914 yılında yer alan bilgilere göre Anatolie d'Athènes şirketinin temsilciliğini Phostiropoulos Kardeşler, Assurances Générales de Trieste şirketinin temsilciliğini Nicolas P. Haldeopoulo, Balkan şirketinin temsilciliğini Sahatdjian Kardeşler, Dresde şirketinin temsilciliğini A. Mahokian, Foncière et Union de Paris şirketinin temsilciliğini A. Triandaphilidès, Guardian şirketinin temsilciliğini D. J. Constantinoff, Helvetia şirketinin temsilciliğini Hochstrasser ve Cie yapmaktadır. La Continental şirketinin temsilciliğini M. Khidichian, La Nationale d'Athènes şirketinin temsilciliğini Phostiropoulo Kardeşler, La Nationale-Vie şirketinin temsilciliğini Const. G. Sidiropoulos yapmaktadır. L'Alliance de Berlin şirketinin temsilciliğini P. Grammaticopulo ve L'Orient şirketinin temsilciliğini Fostiropoulo Kardeşler yapmaktadır. Bu yılda New-York isimli şirket ilk kez yer almış olup temsilciliğini Armenak N. Tokmakian yapmaktadır. Diğer taraftan La Polar şirketinin temsilciliğini G. A. Capayannidès, La Prévoyante şirketinin temsilciliğini G. Halyvopoulo ve D. Dionyssiadis, La Providentia şirketinin temsilciliğini N. P. Haldeopoulo, Manchester şirketinin temsilciliğini G. Ch. Mouzenides, Mannheimer Versicherungs Ges. şirketinin temsilciliğini B. O. Marimian, Marine de Londres şirketinin temsilciliğini Jean Enepekoğlu Fils, Mutuelle de France et des Colonies şirketinin temsilciliğini Nic. H. C. Gallinos ve Société générale d'assurances Ottomane şirketinin temsilciliğini de A. Mahokian yapmaktadır. Ayrıca The National Protector şirketinin temsilciliğini M. Khidichian Fils, Union of London şirketinin temsilciliğini G. Ch. Mouzénidès, Victoria de Berlin şirketinin temsilciliğini ise Bedros S. Der Parseghian üstlenmiştir.⁴⁵⁴

Aşağıdaki tabloda Trabzon'da bulunan sigorta şirketlerinin sayıları verilmiştir. Tabloya göre 1880'li yılların başından itibaren Trabzon'da sigorta acentelerinin sayısı giderek artmıştır. 1900'lerin başında Trabzon'da toplam yirmi dört sigorta acentesi hizmet vermektedir.

⁴⁵³ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1761.

⁴⁵⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1676.

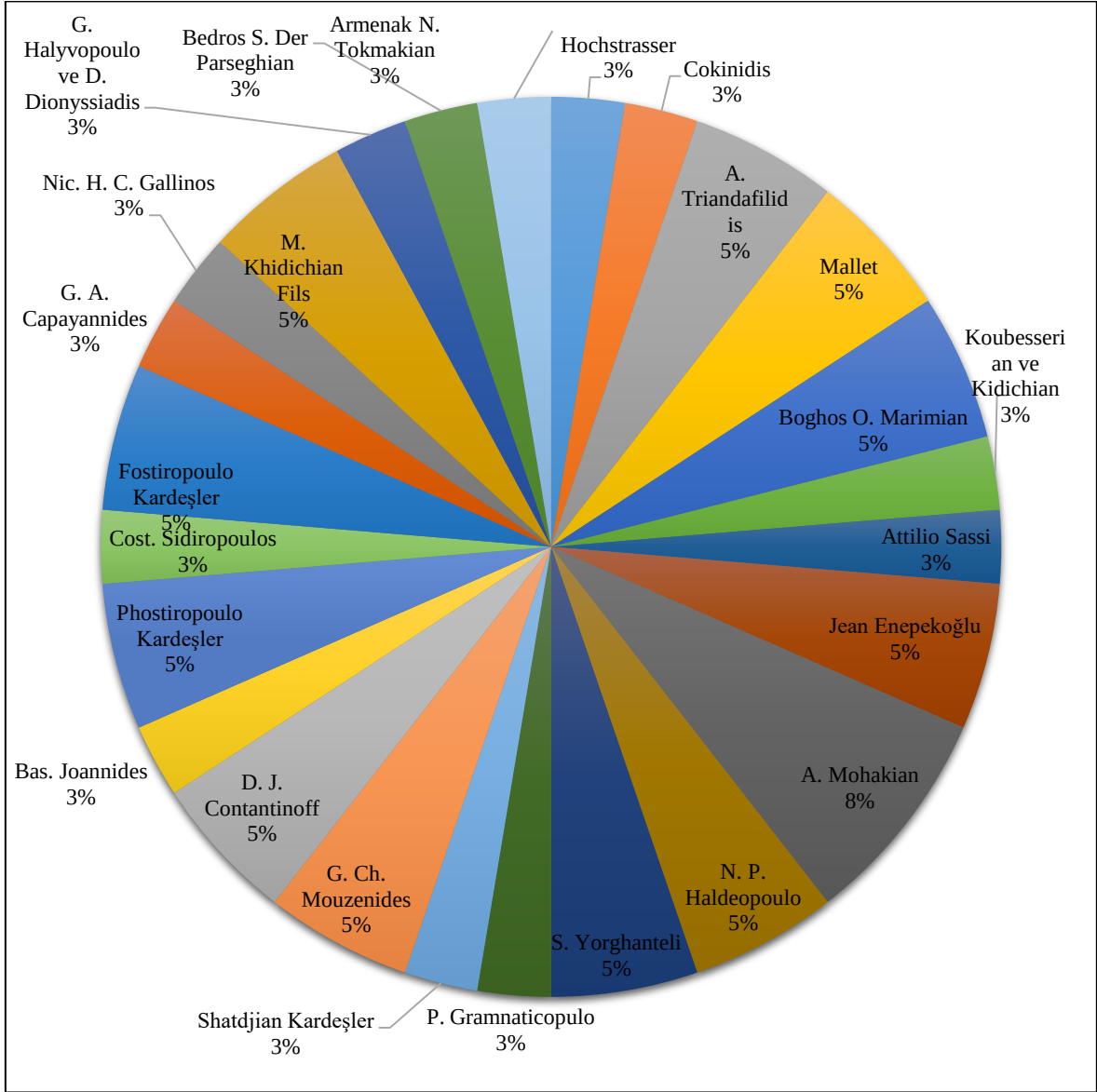
Tablo 17: 1881-1914 Yılları Arasında Trabzon’da Yer Alan Sigorta Şirketleri

Sigorta Şirketleri	1881	1883	1885	1888	1891	1895	1900	1903	1908	1914
La Fonciere	x	x	x	x	x	x	x	x		
Helvetia et Lloyd Suisse		x	x	x	x					
Helvetia	x					x	x	x	x	x
Lyonnaise	x									
La Manheiner, Versicherungs-Gesellschaft		x	x	x	x	x	x	x	x	x
La Transatlantique de Hambourg		x								
La New York			x	x	x					x
Assicurazioni Generalidi Trieste				x	x	x	x	x	x	x
The Marine Insurance Company				x						
Allgemeine Versicherungs Dresde					x	x	x		x	
Marine de Londres					x	x	x	x		x
Cie générale d’assurances marit de Dresde							x	x	x	x
La Providentia							x	x	x	x
L’Alliance de Berlin								x	x	x
Balkan								x	x	x
Manchester								x	x	x
Patriotic								x		
La Nationale d’Athènes								x	x	x
Société générale d’assurances Ottomane									x	x
Amivea									x	
Guardian									x	x
La Nationale									x	x
L’Orient									x	x
Mutuelle de France et des Colonies									x	x
Union of London									x	x
La Polar									x	x
La Continental										x
La Prévoyante										x
The National Protector										x
Victoria de Berlin										x
Anatolie d’Athènes										x
Fonciere et Union de Paris									x	x

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

Aşağıdaki grafikte Trabzon’da sigorta acentesi işleten kişilerin sigorta piyasasındaki yüzdelik oranları verilmiştir. Trabzon’da en fazla sigorta acentesine sahip olan kişi A. Mahokian’dır. Mahokian, üç tane sigorta acentesine sahiptir. A. Mahokian’ı ikişer sigorta acentesi işleten Mallet, A. Sassi, A. Triandafilidis, Jean Enepekoğlu ve M. Khidichian Fils gibi isimler takip etmektedir.

Grafik 16: Trabzon'da Sigorta Acentesi İşleten Kişilerin Sigorta Piyasasındaki Yüzdelik Oranları

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

2.2.4. Ticari Temsilcilikler

Birçok tüccar ya da esnaf Trabzon şehrinde ticari temsilcilikle daha erken dönemlerde tanışmasına rağmen, ticari temsilciliklerin Şark Ticaret Yıllıkları'nda kendine yer bulması 1912'de olmuştur. Bu kişilerden Const. P. Cacoulidi, şirketini 1903 yılında kurmuştur. Const. P. Cacoulidi, çok fazla Avrupa menşeli firmaların temsilciliğini almıştır. Nicolas H. C. Galinos, hayat sigortası olan Germania ve yangın sigortası olan La Liberale sigorta şirketlerinin acentelerini işletmektedir. Nicolas H. C. Galinos aynı zamanda komisyonculuk ve sevkiyat işi de yapmaktadır. Tüm yerel ürünlerin komisyonla sevkiyatı ve ihracatını yapan Nicolas P. Haldeopoulos ise Trabzon, Samsun,

Giresun ve Ordu gibi sahil şehirlerinin yanında iç kasabalarda da sigorta temsilciliği yapmaktadır. Yine bu dönemin önemli kişilerinden Michailides ve Simeonides, komisyon ve ticari temsilcilik yapanlar arasındadır. Çulhazade Kardeşler de ticari temsilcilik ve komisyon işi yapmaktadır. Bir diğer ticari temsilcilik yapan kişi de Jean A. Trıftanides'dir. Trıftanides komisyon ve sevkiyat işinin yanında, ayrıca hayat, yangın ve denizcilik alanlarında sigorta acenteleri de işletmektedir. Yıllığa göre bu dönemde Trabzon'da ticari temsilcilik yapan yedi kişiden bahsedilmektedir.⁴⁵⁵

1913 tarihli yıllıkta ticari temsilcilik yapanlar arasına iki kişi daha katılmıştır. Bu kişiler Th. Phountopoulo Kardeşler ve E. Velissaridis'dir. E. Velissaridis ve Cie şirketi ayrıca komisyon işi ile de uğraşmaktadır. Bu iki kişinin yanında yine ticari temsilcilik yapan Const. P. Cacoulıdı, Nicolas H. C. Galinos, Nicolas P, Haldeopoulos, Michaïlides-Siméonides, Çulhazade Kardeşler ve Jean A. Trıftanides isimleri de yer almaktadır.⁴⁵⁶

1914 yıllığında ise A. Mahokian ve Jean A. Trıftanides isimleri listeye dâhil olmuştur. Kolonyal gıda maddeleri, kumaş, perde, hırdavat ve nalburiye mallarının ticaretinde uzmanlaşan Jean A. Trıftanides, ayrıca birçok Avrupalı firma ve fabrika ürünlerinin temsilciliğini yapmaktadır. Bunların yanında komisyon işleri de yapan Jean A. Trıftanides, aynı zamanda Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rusça yazışmalar konusunda şehir halkına yardımcı olmaktadır. Bu dönemde Trabzon'da toplam on bir ticari temsilcilik yapan kişiden bahsedilmektedir.⁴⁵⁷

2.2.5. Konsolosluklar

Osmanlı Devleti erken dönemlerden itibaren önemli liman kentlerinde konsoloslar bulundurmıştır. İskenderiye ve Halep gibi liman kentlerinde klasik dönemde konsolosluklar bulunurken 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren bu kurumlar, ülke geneline yayılıp yükselişe geçmiştir. Konsoloslukların ülke genelinde yaygınlaşmasında Osmanlı ile Avrupalı devletler arasında yapılan antlaşmalar ile dönemin siyasi ve ekonomik gelişmeleri etkili olmuştur. Böylece başta İngiltere, Fransa ve Rusya olmak üzere birçok ülke Osmanlı topraklarında konsolosluklarını açmıştır. Bu konsoloslukların açıldıkları bölgelerde belli başlı görev ve sorumlulukları vardı.⁴⁵⁸ Liman kentlerinde açılan konsoloslukların hizmetleri arasında ticari istihbarat, tüccar ve iş adamlarına tavsiyelerde bulunmak, tüccarlarla Osmanlı makamları arasındaki sorunlara aracılık etmek, özel alacak ve borçların tasfiyesine yardım etmek, noterlik, tercüme ve kayıt hizmetleri vardı. Konsoloslukların gemicilikle ilgili hizmetleri arasında ise liman, gümrük, zaptiye

⁴⁵⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1935.

⁴⁵⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1767.

⁴⁵⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1681.

⁴⁵⁸ Özgür Yılmaz, "Erzurum Yerel Tarih Kaynağı Olarak Fransız Konsolosluk Arşivleri", **Mukaddime**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2012, s. 273-274.

yetkilileriyle ilişkilerde sağlanan yardımlar, karantina hizmetleri ve liman harçlarının toplanması yer almaktadır.⁴⁵⁹

Bu liman kentlerinden Trabzon, Anadolu, Kafkasya, Güney Rusya ile İran'a açılan bir kapı durumunda olduğu için çoğu devlet açısından büyük öneme sahiptir. Büyük devletler önceleri Trabzon ve Trabzon limanı ile ticareti denizcilik şirketleri vasıtasıyla organize etmeye çalışırken bunu daha sonra daha sistematik ve devlet destekli yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Avrupalı ve diğer devletler başka liman kentlerinde olduğu gibi Trabzon'a da konsolos tayin etmeye başlamıştır.⁴⁶⁰ Trabzon'a 1803 yılında ilk defa Fransız konsolos vekili tayin edilmiştir.⁴⁶¹ İngiltere, konsolos vekilini 1831 yılında⁴⁶² ve İran 1856 yılında Trabzon'a konsolos tayin etmiştir.⁴⁶³ 1860'lı yılların sonunda Trabzon'da Rusya'nın konsolosu Mösyö Manşir, Belçika konsolosu Mösyö Ropol, İngiltere konsolosu Mösyö Palgraf, Fransa konsolosu Mösyö Derşe, Avusturya-Macaristan konsolosu Mösyö Martiret ve İtalya konsolosu Mösyö Dogresti'dir.⁴⁶⁴ 1870'li yılların sonlarında ise İngiltere konsolosu Mösyö Bilyoti, Fransa konsolosu Mösyö Kuri ve İtalya konsolosu Mösyö Riva'dır.⁴⁶⁵ Bu tarihlerde Rusya konsolosluğuna da Mösyö Timofyef atanmıştır.⁴⁶⁶

Şark Ticaret Yıllıkları'nda konsolosluklarla ilgili ilk bilgi 1881 yılığında karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihte Trabzon'da İngiltere, Avusturya-Macaristan, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Yunanistan, İtalya, Hollanda, İran ve Rusya'nın konsoloslukları vardır. Bu dönemde İngiltere'nin konsolosu A. Biliotti'dir. İngiliz Kraliçesi 5 Mayıs 1873' de Alfred Biliotti'yi Trabzon Konsolosu olarak atamıştır. Trabzon'a 4 Ağustos 1873'de gelen Biliotti, 5 Ağustos günü görevine başlamıştır. 20 Haziran 1885 gününe kadar konsolosluk görevini yürüten Alfred Biliotti, bu tarihten sonra Girit'e konsolos olarak atanmıştır.⁴⁶⁷ Yine bu yılda Avusturya-Macaristan konsolosu Chiari, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin konsolos yardımcısı J. B. Marengo, Fransa'nın konsolosu A. Query, Yunanistan'ın konsolos yardımcısı Betzo, İtalyanın konsolosu Gaetano Solanelli ve müdürü Guglielmi yer almaktadır. Hollanda'nın konsolosu

⁴⁵⁹ Uygur Kocabaşoğlu, **Macestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 198.

⁴⁶⁰ Report by Consul Palgrave on the Trade and Commerce of Trebizond, Bleak Sea for the Year 1870, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. XIII.

⁴⁶¹ Faruk Bilici, "XIX. Yüzyılın Başında Trabzon'daki Fransız Konsolosluğu: Paris'in Asya Kapısı", **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:3, 2007, s. 41-42.

⁴⁶² Report by Consul Palgrave on the Trade and Commerce of Trebizond, Bleak Sea for the Year 1870, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1-13.

⁴⁶³ BOA, İ. H. 134/6937 (5 Muharrem 1273/5 Eylül 1856)

⁴⁶⁴ TVS, 1286/1869, s. 31.

⁴⁶⁵ TVS, 1295/1878, s. 81.

⁴⁶⁶ BOA, İ.HR, 277/16983 (21 Şevval 1295/18 Ekim 1878)

⁴⁶⁷ Report by Consul Palgrave on the Trade and Commerce of Trebizond, Bleak Sea for the Year 1870, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. XV.

Spatharos, Rusya'nın konsolosu Ladygensky ve müdürü Naletow'dur.⁴⁶⁸ İran'ın konsolosu Mirza Hüseyin Han, tercümanı ise Ohannes Efendi'dir.⁴⁶⁹ Şark Ticaret Yıllığı'na göre bu dönemde Trabzon'da toplam on ülkenin konsoloslugu bulunmaktadır.⁴⁷⁰

1883 yılığında Almanya, Belçika ve Danimarka ülkelerinin konsoloslukları da listeye dâhil olmuştur. Almanya'nın başkonsolosu Chiari, Belçika'nın konsolosu Mallot ve Danimarka'nın konsolosu ise A. Sassi'dir. Ayrıca İngiltere, Avusturya-Macaristan, İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Yunanistan, İran ve Rusya'nın konsoloslukları da bu dönemde Trabzon'da mevcuttur.⁴⁷¹ 1885 yılığında İtalyanın konsolosu değişmiş ve Bruni Grimaldi olmuştur. Yine bu yıllarda Rusya'nın da konsolosu değişmiş ve Maximow olmuştur. Almanya konsolosluğu listede yer almamıştır.⁴⁷²

1888 tarihli yıllıkta Almanya ve Avusturya-Macaristan konsoloslugu mevcuttur. İngiltere konsolosu H. Z. Longworth sekreteri ise F. Z. Vivian olmuştur. Konsolosluğun tercümanı da J. Hekimian'dır.⁴⁷³ J. Hekimian, Trabzon'un önde gelen ithalatçılarından. Hekimian, allkolü içki, şarap, bira, şişe ve zahire ithal etmektedir.⁴⁷⁴ Yunanistan'ın konsolosu Georges Philemon ve İtalya'nın konsolosu L. Gioja olmuştur. İran'ın yeni konsolosu ise Ali Rezi Han olmuştur.⁴⁷⁵ 1889-1890 yılığında toplam on iki konsolosluk bulunmaktadır.⁴⁷⁶

1891 yılığında bir süredir listede olmayan Hollanda tekrar listeye dâhil olmuştur. Bu dönemle beraber Hollanda'nın konsolos yardımcısı J. B. Marengo olmuştur.⁴⁷⁷ J. B. Marengo aynı zamanda eczacıdır.⁴⁷⁸ İngiltere, Avusturya-Macaristan, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Yunanistan, İran, Rusya, Belçika, Danimarka, Almanya ve İtalya'nın da bu dönemde konsoloslukları Trabzon'da mevcuttur.⁴⁷⁹ 1890 yılında İtalya konsolosuna Trabzon'da görevi

⁴⁶⁸ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

⁴⁶⁹ TVS, 1298/1881, s. 128.

⁴⁷⁰ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

⁴⁷¹ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 606-607.

⁴⁷² L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 484-485.

⁴⁷³ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 591-592.

⁴⁷⁴ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 946.

⁴⁷⁵ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 591-592.

⁴⁷⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 724.

⁴⁷⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 865.

⁴⁷⁸ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 946.

⁴⁷⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 865.

süresince yürüttüğü ılımlı ve dostane tavırlarından dolayı Mecidî Nişanı verilmiştir.⁴⁸⁰ 1892-1893 yıllığında da aynı ülkeler yer almaktadır.⁴⁸¹

1893-1894 yıllığında Amerika Birleşik Devletleri yoktur. Bu yılda birçok ülkenin konsolosunun değiştiği görülmüştür. Bunlardan Avusturya-Macaristan'ın konsolosu G. Zagorskiconsg, Fransa'nın konsolosu Lanel, Yunanistan'ın konsolosu Eugene Eugeniadis, tercümanı ise Yannicapian, İtalya'nın konsolosu O. Franceschi ve Rusya'nın konsolosu da A. Sorokine olmuştur. İran'ın konsolosu ise yine Hacı Rezi Han'dır.⁴⁸² İran konsolosluğunun kâtibi de Ahmed Bey'dir.⁴⁸³ İngiltere, İspanya, Belçika, Danimarka, Almanya ve Hollanda'nın konsoloslukları da yılda mevcuttur. Toplam on iki ülkenin Trabzon'da konsolosluğu vardır.⁴⁸⁴ 1894 yıllığında da aynı ülkeler bulunmaktadır.⁴⁸⁵

1895 tarihli yılda Fransa'nın konsolosu Al. Cilliere, Fransa'nın tercümanları da O. Missir ve M. Missir'dir.⁴⁸⁶ O. Missir, aynı zamanda Trabzon'da ithalat ve ihracat ile uğraşmaktaydı. Özellikle deri, fasulye, fındık, mısır ve tütün ihraç ederken, koloni malları, kırmızı boya, deri ve çuval gibi malları da ithal etmekteydi.⁴⁸⁷ Yine bu yılda Rusya'nın konsolosu N. Stchelkounow, sekreteri M. Mouradian ve tercümanı B. Meghavorian'dır. Ayrıca İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya, İspanya, İtalya, Hollanda, Yunanistan ve İran konsoloslukları da yılda mevcuttur. Ancak listede Amerika Birleşik Devletleri, Belçika ve Danimarka konsoloslukları yoktur.⁴⁸⁸

1896 yıllığında İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya, İspanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Yunanistan, İran, Rusya, Belçika, Danimarka ve Amerika Birleşik Devletleri'nin konsoloslukları yer almaktadır. İngiltere'nin konsolosu H. Z. Longworth olmuştur.⁴⁸⁹ Longworth, Trabzon'da görev yaparken hazırladığı raporda Trabzon'un ticaretindeki hareketlenmelerden bahsetmiştir. Ona göre, Trabzon ticaretinde iyileşme dönemi yaşanmaktaydı. Küçük limanlarda yapılan ticarete bile orantılı bir artış olmuştu.⁴⁹⁰ Yine 1896 yıllığında Avusturya-Macaristan'ın konsolosu G. Zagorski, Belçika ve Danimarka'nın konsolosu A. Sassi, sekreteri ise Ferdinand Cuma olmuştur.

⁴⁸⁰ BOA, İ. HR, 319/20536 (4 Safer 1308/19 Eylül 1890)

⁴⁸¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-1893, s. 865.

⁴⁸² Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937.

⁴⁸³ TVS, 1309/1892, s. 293.

⁴⁸⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937.

⁴⁸⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1894, s. 937.

⁴⁸⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

⁴⁸⁷ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945, 947.

⁴⁸⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

⁴⁸⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1078

⁴⁹⁰ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond and Sivas Vilayets for the Year 1897 by Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1283.

Yunanistan'ın konsolosu ise C. Svoronos olmuştur. Hollanda konsolosluğu ile Avusturya-Macaristan'ın başkonsolosluğu ilgilenmekteydi.⁴⁹¹

1898 tarihli yıllıkta Almanya, Hollanda, Rusya, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Yunanistan, Belçika, Danimarka ve Amerika Birleşik Devletleri yer almaktadır. Fransa'nın konsolosu A. Chayet ve İtalya'nın konsolosu G. A. Jona olmuştur. İran'ın konsolosu bu tarihte değişmiş ve konsolosluk görevi Moutania-El-Nazareh'e geçmiştir.⁴⁹² İngiltere'nin konsolosu yine Mösyö Longfurt ve Rusya'nın konsolosu Mösyö Esçelkonof'dur.⁴⁹³ 1900 yıllığında da İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya, Hollanda, Yunanistan, Rusya, Belçika, Danimarka, Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, Fransa, İtalya ve İran ülkelerinin konsoloslukları yer almaktadır.⁴⁹⁴ 1901 yıllığında Danimarka, Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, İtalya, İngiltere, Almanya, Hollanda, Rusya, Belçika ve İran ülkelerinin konsoloslukları bulunmaktadır. Avusturya-Macaristan'ın başkonsolosluğuna E. Holzinger getirilmiştir.⁴⁹⁵ Fransa'nın konsolosu Mösyö Kolomb, İtalya'nın konsolosu Mösyö Maçinta ve Yunanistan'ın konsolosu Mösyö Vitalis olmuştur.⁴⁹⁶

1902 yıllığında Almanya ve Hollanda konsolosluğu, Avusturya-Macaristan'ın başkonsolosluğu tarafından yönetilmektedir. İtalya'nın konsolosu C. Magenta olmuştur.⁴⁹⁷ İran'ın konsolosu bu yılda değişmiş ve konsolosluk görevi yeniden Hacı Mirza Rezi Han'a geçmiştir.⁴⁹⁸ Rusya'nın konsolosu N. Stchelkounoff olmuştur. Ayrıca bu yıllıkta İngiltere, İspanya, Fransa, Yunanistan, Belçika, Danimarka ve Amerika Birleşik Devletleri'nin konsoloslukları da Trabzon'da mevcuttur.⁴⁹⁹ 1903 yıllığında İspanya'nın konsolosu P. Savary olmuştur. Yıllıkta yine İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya, Hollanda, Yunanistan, Rusya, Belçika, Danimarka, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İtalya ve İran konsoloslukları da yer almaktadır.⁵⁰⁰

1904 yıllığında Amerika Birleşik Devletleri konsolosu Sulleran, konsolos yardımcısı Ojalvo ve sekreteri Martin olmuştur. Rusya'nın konsolosu yine N. Stchelkounoff sekreteri ise Jean Nourikhan olmuştur. Ayrıca yıllıkta İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya, Hollanda, Yunanistan, Belçika, Danimarka, Fransa, İspanya, İtalya ve İran konsoloslukları da bulunmaktadır. Trabzon'da toplam üç

⁴⁹¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1078

⁴⁹² Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1108.

⁴⁹³ TVS, 1316/1898, s. 281-282.

⁴⁹⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1245.

⁴⁹⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1292-1293.

⁴⁹⁶ TVS, 1319/1901, s. 103-104.

⁴⁹⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1424.

⁴⁹⁸ TVS, 1319/1901, s. 103.

⁴⁹⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1424.

⁵⁰⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1645.

ülkenin konsoloslugu vardır.⁵⁰¹ 1908 yılığında İngiltere'nin konsolosu değıştiğı ve göreve Francis Jones'in geçtiğı görölmüşür.⁵⁰² Francis Jones, Trabzon'da Ekim 1907'den Şubat 1909'a kadar görev yapmışır.⁵⁰³ Ayrıca bu yıllıkta Avusturya-Macaristan konsolosu da değışmiş ve başkonsolos P. Moritch olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri konsolosu Jewett, konsolos yardımcısı ise Montesanto'dur. Fransa'nın da konsolosu değışmiş konsolosluk Fornier'a geçmiştir. Yunanistan'ın yeni konsolosu Nomicos, İtalya'nın konsolosu Beauregard, İran'ın konsolosu Zülfikar Bey ve konsolos yardımcısı ise Emile Efendi olmuştur. Son olarak Rusya'nın da konsolosu değışmiş, konsolos G. Brandt ve sekreter V. Vassiliou olmuştur.⁵⁰⁴ 1909 yılığında da aynı ölkeler yer almaktadır.⁵⁰⁵

1912 tarihli yıllıkta Almanya'nın konsolosu değışmiş ve konsolos Berkfeld olmuştur. Yunanistan'ın konsolosu da değışmiş ve göreve Seleniades geçmiştir. Yıllıkta İngiltere, Avusturya-Macaristan, Hollanda, Belçika, Danimarka, Fransa, İspanya, İtalya, İran, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin konsoloslukları bulunmaktadır.⁵⁰⁶ 1911 yılında görevi biten Longworth'dan sonra 1912 yılında İngiltere konsolosluguna Satow geçmiştir. Satow, görev yaptığı sürede Trabzon ile ilgili konsolos Longworth gibi raporlar hazırlamıştır. Satow'a göre 1912 yılı genel olarak iyi bir yıldır. Fakat yıl sonuna doğru patlak veren Osmanlı ve Balkan Devletleri arasındaki savaş ticareti etkilemiştir. 1911 yılına göre ithalat değeriinde %6'lık bir artış oldu. Ancak ihracat değeriinde %14'lük bir düşüş olmuştur. Bu düşüşün nedeni ise fasulye, fındık, yumurta ve tütün ihracatındaki azalmadır.⁵⁰⁷ 1914 yıllıklarında da aynı ölkelerin konsoloslukları bulunmaktadır. Bu yıllıkta Trabzon'da toplam on üç konsolosluk vardır.⁵⁰⁸

Aşağıdaki tabloda Trabzon'da yer alan konsolosluklar verilmiştir. Tabloya göre 1880'li yıllardan itibaren Trabzon'da birçok ölk konsolosluk açmıştır. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren devletler arası siyasi ve ekonomik gelişmeler şehirlere de yansımış ve Trabzon gibi liman kentlerinde konsoloslukların hızla artmasına sebebiyet vermiştir.

⁵⁰¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1682.

⁵⁰² Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2052.

⁵⁰³ 1831-1914 yılları arasında Trabzon'da İngiltere konsoloslugunda görev yapan konsoloslar için bkz. Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, Cilt: I, s. XXI.

⁵⁰⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2052.

⁵⁰⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2074.

⁵⁰⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1929.

⁵⁰⁷ Report on the Trade and Commerce of the Vilayet of the Trebizond for the Year 1912 by Consul Satow, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1597.

⁵⁰⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1675.

Tablo 18: 1881-1914 Yılları Arasında Trabzon’da Faaliyet Gösteren Konsolosluklar

Ülkeler	1875	1878	1881	1892	1894	1898	1904	1908	1914
İngiltere	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Avusturya-Macaristan	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Fransa	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Rusya	x		x	x	x	x	x	x	x
İspanya	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Amerika Birleşik Devletleri			x	x		x	x	x	x
İtalya	x	x		x	x	x	x	x	x
Hollanda	x	x	x	x	x	x	x	x	x
İran	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Almanya	x			x	x	x	x	x	x
Belçika	x			x	x	x	x	x	x
Danimarka			x	x	x	x	x	x	x
Yunanistan	x	x	x	x	x	x	x	x	x

Kaynak: Trabzon Vilayet Salnameleri 1875, 1878; Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

2.2.6. Bankalar

Osmanlı Devleti’nde bankacılık Galata bankerlerinin faaliyetleriyle başlamıştır. Bankaların kurulmasına kadar olan dönemde devletin tüm finans ve kredi işleri söz konusu bankerlerin faaliyet alanı içinde yer almıştır. 1844 yılına gelindiğinde yapılan para ıslahatını yürütebilmek için mali bir müesseseye ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için Galata bankerleri ile görüşülerek 1847 yılında “İstanbul Bankası” kurulmuştur. Ancak bu bankadan gereken kâr alınamamış ve banka 1852 yılında kendini feshetmiştir. Devamlılığı sağlanamayan bu banka girişiminden sonra devlet, farklı bir sürece girmiştir.

Kırım Savaşı’nın sebep olduğu masraflar için ihraç edilen kâğıt para günden güne kıymetten düşüyordu. Hükümet bu defa yabancı sermayenin yardımı ile bir banka kurmayı amaçlamış ve iki devletin sermayedarlarından teklif almıştır. İngiliz ve Fransız sermayedarlardan teklif alan hükümet, tercihini İngilizlerden yana kullanmıştır. 1856 yılında 500.000 İngiliz sermayeli “Osmanlı Bankası” kurulmuştur.⁵⁰⁹ Bundan sonra ise İngiliz ve Fransız ortaklığında 1863 tarihinde “Bank-ı Osmani Şahane” kurulmuştur.⁵¹⁰ Bu bankalardan sonra 1888 yılında “Selanik Bankası” kurulmuştur. Merkezi İstanbul’da olan banka, Rumeli, İzmir ve Samsun’da şubeler açmıştır. Selanik bankasından sonra dünyanın belli yerlerinde şubesi olan “Credit Lyonnais”, “Deutsche Bank”, “Dresdener Bank” ve “Deutsche Orient Bank” gibi bankalar Osmanlı ülkesinde şubelerini açmıştır.⁵¹¹

⁵⁰⁹ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 159.

⁵¹⁰ Toprak, a.g.m., s. 763.

⁵¹¹ Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, s. 160.

Bu faaliyetlerin yanı sıra önemli bir gelişme de Midhat Paşa tarafından 1863 yılında “Memleket Sandıkları” adı verilen ve çiftçiye ödünç para veren müesseseler kurulmasıydı.⁵¹² Bulgaristan ve Anadolu’da bir süre çiftçiye zirai kredi sağlayan bu kuruluşlar daha sonra Ticaret ve Nafia Nezareti’nin kontrolüne alınmıştır. Fakat bu kredilerin zamanında tahsil edilememesi gibi birtakım sorunlar doğurduğu için Memleket Sandıkları kaldırılarak 15 Ağustos 1888 yılında “Ziraat Bankası” kurulmuştur.⁵¹³

19. yüzyılda bankalar adına bu gelişmeler yaşanırken Trabzon’da yer alan bankalara Şark Ticaret Yıllıkları’nda 1883 yılında değinilmiştir. Bu yılda sadece Osmanlı Bankası yer almaktadır. Bankanın temsilcisi ise Hochstrasser’dir.⁵¹⁴ 1883’ten 1892’ye kadar olan yıllıklarda sadece Osmanlı Bankası yer almaktadır.⁵¹⁵ Fakat 1890 yılında Trabzon’da sadece Osmanlı Bankası bulunmuyordu. Trabzon’da aynı yıl Ziraat Bankası da kurulmuştur.⁵¹⁶ 1892 yılında Ziraat Bankası’nın meclis üyeleri, reis Hacıpolatzade Şakir Efendi, memur Şehberderzade Şükrü Efendi, Hacı İzzetzade Hüseyin Efendi, Kâtip Cennetkuşuzade Sabri Efendi, Didebanzade Hacı Vahit Efendi, Totos Ağa, Afrimidi Bonco Efendi ve Karagözyan Keğork Ağa’dan oluşmaktaydı.⁵¹⁷ 1893 yılından itibaren Osmanlı Bankası özellikle Karadeniz bölgesinde şubelerini genişletme yoluna gitmiştir.⁵¹⁸

1894 Şark Ticaret Yıllığı’nda tekrar Trabzon’daki bankalara değinilmiş ve Osmanlı Bankası’nın yöneticisi S. Sadoch olduğu görülmüştür.⁵¹⁹ 1895’te bankanın yöneticisi değişmiş ve bu göreve Gh. Chaoul getirilmiştir.⁵²⁰ İngiliz konsolos raporlarında verilen bilgilere göre bu sürede Osmanlı Bankası olumlu gelişmeler göstermiştir. Raporlarda bankanın faaliyet rakamları tatmin edici görülüp nakit hesabının 1.444.070 sterlin olduğu belirtilmiştir.⁵²¹ 1898 yıllığında ise Osmanlı

⁵¹² Yusuf Sami Atasagun, **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888-1939**, Kenan Basımevi, İstanbul, 1939, s. 2. Memleket Sandıkları’nın kurulduğu vilayetler arasında Trabzon da bulunmaktadır. Akçaabat nahiyesinin Memleket Sandığı vekilleri Hasan Efendi, Abdurrahman Efendi, Sarraf Banika Ağa ve Bagdasar Ağa idi. Bkz. TVS, 1289/1872, s. 40; Yomra nahiyesinin Memlek Sandığı vekilleri ise Alemdaroğlu Ali Ağa, Uzunahmetoğlu Hüseyin Ağa, Civelekoğlu Simyon Ağa ve Abrahamoğlu Karabet Ağa’dır. Bkz. TVS, 1294/1877, s. 50.

⁵¹³ Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, s. 160; Atasagun, a.g.e., s. 21.

⁵¹⁴ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁵¹⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 725.

⁵¹⁶ Report on the Trade and Commerce of Trebizond and Samsoon For The Year 1890, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1170.

⁵¹⁷ TVS, 1309/1892, s. 114.

⁵¹⁸ BOA, Y.PRK.ML, 14, 77, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893)

⁵¹⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1894, s. 937.

⁵²⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

⁵²¹ Report on the Trade and Commerce of Trebizond Vilayet for the Year 1895, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1256.

Bankası'nın yöneticisi Leonard Vitalis'dir.⁵²² 1898 yılında Ziraat Bankası'nın müdürlüğünü de Mehmet Şükrü Efendi yapmaktadır.⁵²³

1900 yılığında yine Osmanlı Bankası'nın yönetici Leonard Vitalis ve bankanın baş muhasebecisi ise C. Stilianopoulos'dur.⁵²⁴ 1901 yılığında bankanın yöneticisi değışerek M. Hanemoğlu olmuştur.⁵²⁵ M. Hanemoğlu'na bu yıl içerisinde ayrıca Rus hükümeti tarafından üçüncü rütbe Saint Stanislos nişanı verilmiştir.⁵²⁶ 1902 tarihli yılığta yönetici olarak M. Hanemoğlu, denetleyici olarak da Paul Christodulidi gözükmektedir.⁵²⁷ 1903 yılığında ise bu görevi J. Grunberg'in yürüttüğü anlaşılmaktadır.⁵²⁸ 1903 yılında Osmanlı Bankası'nın nakit hesabı 2.624.350 sterlindir.⁵²⁹

1904 yılığında Osmanlı Bankası'nın yanı sıra yeni bir finans kurumu olarak "Credit-Lyonnaıs" dikkat çekmektedir. Bu yılığta göre Credit-Lyonnaıs'ın bankacılık işlemlerini G. Capayannides gerçekleştirmektedir.⁵³⁰ 1907 yılında Osmanlı Bankası'nın yöneticiliğini G. Anastasiadis yapmaktadır. Yine bu tarihte de Osmanlı Bankası'nın yanında Credit-Lyonnaıs de Trabzon'da finans alanında hizmet vermektedir.⁵³¹ 1909 yılığına bakıldığında Osmanlı Bankası'nın yöneticisi H. Simmons, yardımcısı J. Stamatiadis, kasiyeri C. Dorci ve başmuhasebecisi ise A. Cavoukdjian olmuştur.⁵³²

1912 yılığında yeni bir banka olan "Banque d'Athenes" yer almaktadır. Bu bankanın yöneticisi M. Triantaphyllides, yardımcısı ise C. Frangopulo'dur.⁵³³ Ancak banka, Trabzon'da varlığını fazla sürdürememiştir.⁵³⁴ Banque d'Athenes'in Osmanlı topraklarına girişı ise ilk defa

⁵²² Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁵²³ TVS, 1316/1898, s. 252.

⁵²⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1245.

⁵²⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1293.

⁵²⁶ BOA, BEO, 1756,131686 (22 Şaban 1319/4 Aralık 1901)

⁵²⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1425.

⁵²⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1646; TVS, 1321/1903, s. 348.

⁵²⁹ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1903 by Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1434.

⁵³⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1683; Credit-Lyonnaıs, Osmanlı topraklarında ilk defa 1875 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Banka, İstanbul'dan sonra diğer şubelerini İzmir, Yafa ve Kudüs'te açmıştır. Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 212.

⁵³¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2053.

⁵³² Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2075.

⁵³³ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1930.

⁵³⁴ Report on the Trade and Commerce of the Vilayet of the Trebizond for the Year 1913 by Consul Satow, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1619.

1904 yılında İstanbul'da kurulmasıyla gerçekleşmiştir.⁵³⁵ İstanbul dışında bankanın Mersin'de, Adana'da ve Trabzon'un diğer bölgelerinde Samsun'da, Giresun'da ve Bafra'da şubeleri bulunmaktaydı. Ayrıca Banque d'Athenes'in Yunanistan, Girit, Mısır, İngiltere ve Almanya'da da şubeleri açılmıştı.⁵³⁶

1913 yılığında Osmanlı Bankası'nın yöneticisi değişmiş ve yeni yönetici D. Liantand yardımcısı da M. Descormiers olmuştur. Kasiyer yine C. Dorci, baş muhasebeci ise değişmiş H. Stolzenberg olmuştur. Banque d'athenes'in yöneticisi yine M. Triantaphyllides'dir. Yetkili temsilcisi D. Tchouchnicas, baş muhasebeci ise B. Comdiannaty'dir.⁵³⁷ 1914 yılığında Osmanlı Bankası'nın yöneticisi D. Liautaud ve yardımcısı E. Bahach olmuştur. Kasiyer yine C. Dorci ve baş muhasebeci ise değişmiş ve bu göreve J. Nomico getirilmiştir.⁵³⁸

2.2.7. Trabzon Ticaret Meclisi

Osmanlı Devleti ve yabancı devletler arasında özellikle 19. yüzyıl ile beraber gelişen ticaretin sonucunda Osmanlı topraklarında ticaret yapan Avrupalı tüccar sayısında artış olmuştur. Bu artış ile beraber ticari konularda birtakım anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.⁵³⁹ Bu anlaşmazlıkların yabancı tüccarlar arasında olanları elçilik ve konsolosluk, Osmanlı tüccarı ve yabancı tüccar arasındaki anlaşmazlıkları ise dava konusu 4000 akçeden az ise Şer'i Mahkemelerde kadılar tarafından çözüldü. Eğer söz konusu bu rakam 4000 akçeden fazla ise anlaşmazlık Divan-ı Hümayun'da çözüldü.⁵⁴⁰

1801 yılı ile beraber yabancı ve yerli tüccar arasındaki ticari davalara gümrük emininin başkanlığında oluşan komisyonlar bakmaya başladı. Söz konusu komisyon Tanzimat Fermanı'nın ardından ticaret meclisi olarak Ticaret Nezareti'ne bağlanmıştır.⁵⁴¹ Nezaret içerisinde kurulan

⁵³⁵ Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, s. 212.

⁵³⁶ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1912, s. 1930.

⁵³⁷ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1913, s. 1761-1762.

⁵³⁸ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1914, s. 1676.

⁵³⁹ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 220.

⁵⁴⁰ Ekrem Buğra Ekinci, "Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 13, Ankara, 2002, s. 1406; Özlem Karsandık Yazıcı, "Ticaret Mahkemesi Kayıtlarına Göre Tanzimat Dönemi'nde Adana'da Ticari Hayat", **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2015, s. 76. 1850 yılından itibaren açılan ticaret meclislerinin çalışma sistemi ile ilgili 1850'lerin sonlarında Midilli'de İngiltere'nin fahri konsolosluğunu yapan Charles Thomas Newton şöyle bahsetmektedir: "Son zamanlarda pek çok yerde ticari bir mahkeme olan ticaret meclisleri açıldı. Osmanlı tebaası ve Türkiye'de ikamet eden Avrupalı güçlerin tebaası arasındaki tüm anlaşmazlık konuları meclise havale edilir ve bu gibi her davada ister hukuki ister cezai olsun yabancı mahkemede kendisi adına avukat olarak hareket eden Konsolosu tarafından temsil edilir." Charles Thomas Newton, **Travels & Discoveries in the Levant**, Day & Son, Vol: 1, London, 1865, s. 74.

⁵⁴¹ Ekinci, a.g.m., s. 1406.

ticaret meclisi, önceleri davalara gelenek hukukuna göre bakmıştır. Daha sonra 28 Temmuz 1850 yılında bir kanun yayınlandı ve bu kanunla merkezlerde Ticaret Meclisleri açılmaya başlandı.⁵⁴²

1860 yılına gelindiğinde Fransız Ticaret Kanunu'nun dördüncü maddesi göz önünde bulundurulmuş ve açılan Ticaret Meclisleri, Ticaret Mahkemeleri adını almıştır. Ticaret Mahkemelerinin teşkilat yapıları da ayrıntılı bir şekilde yeniden düzenlenmiştir.⁵⁴³ Yapılan bu düzenlemeye göre Ticaret Mahkemeleri bir başkan, iki sürekli ve dört geçici üyeden oluşacaktı.⁵⁴⁴ Böylece 1860 yılından sonra eyalet merkezlerinde Ticaret Mahkemeleri açılmaya başlandı. 1868 yılında Osmanlı topraklarında 64 tane Ticaret Meclisi mevcuttu.⁵⁴⁵ Trabzon Ticaret Meclisi'nin ise 1850'de yayınlanan kanun sonrasında 1854'lü yıllarda kurulduğu bilinmektedir.⁵⁴⁶ Bu tarihten sonra Trabzon'un Canik sancağı⁵⁴⁷ ve Giresun kazasında⁵⁴⁸ Ticaret Meclisi kurulmuştur.

1869 yılında Trabzon Ticaret Mahkemesi'nin başında Hacı Ömer Efendi vardı.⁵⁴⁹ Hacı Ömer Efendi 1867 yılında rübe-i salise ünvanı almıştır.⁵⁵⁰ 1869 yılında Ticaret Mahkemesi'nin azaları Hacı Ahmet Efendi ve Kerkyan İstefan Ağa, mahkemenin kâtibi ise Mustafa Rikabî Efendi idi.⁵⁵¹ 1874 yılı ile beraber Ticaret Mahkemesi'nin üye sayısında artış olmuştur. Bir başkan, iki daimi aza ve dört yeni üyeden oluşan bir mahkeme oluşturulmuştur.⁵⁵² 1877 yılında Ticaret Mahkemesi, mahkeme reisi İsmail Efendi, iki daimi aza Şükrü Efendi ve Yorika Efendi, iki kâtip Mustafa Rikabî Efendi, zabıt kâtibi Ahmet Saib Efendi, mukayyid Şakir Efendi'den oluşmaktaydı.⁵⁵³ 1881 yılında Trabzon Ticaret Mahkemesinin reisi değişmiş ve Hafız Hulusi Efendi mahkemeye reis olmuştur. Yine bu yıl dâimi azalar değişmezken mahkemenin diğer üyelerinde ve görevlilerinde değişiklik olmuştur.⁵⁵⁴ 1903 yılında ise Ticaret Mahkemesi reisi Mehmed Seyfi Efendi, dâimi azalar da Mehmet Efendi ve Karabet Efendi'dir.⁵⁵⁵

⁵⁴² Sedat Bingöl, "Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Ceride-yi Mahâkim'deki Üst Mahkeme Kararları", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, 2005, s. 24.

⁵⁴³ Ekinci, a.g.m, s. 1406; Bülent Tahiroğlu, Tanzimattan Sonra Kanunlaştırma Hareketleri, **Tanzimattan Cumhuriyet'e İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 3, s. 597; Yazıcı, a.g.m., s. 76.

⁵⁴⁴ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kenetlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 268.

⁵⁴⁵ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s. 87; Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kenetlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, s. 268.

⁵⁴⁶ BOA, A.MKT.NZD, 202, 3 (26 Rabiulevvel 1273/24 Kasım 1856)

⁵⁴⁷ BOA, İ. MVL, 449, 20038 (2 Zilhicce 1277/11 Haziran 1277)

⁵⁴⁸ BOA, A.MKT.MHM, 309,88 (22 Rabiulevvel 1281/25 Ağustos 1864)

⁵⁴⁹ TVS, 1286/1869, s. 63.

⁵⁵⁰ BOA, A. MKT.MHM, 390,70 (07 Cemaziyelevvel 1284/6 Eylül 1867)

⁵⁵¹ TVS, 1286/1869, s. 63.

⁵⁵² TVS, 1291/1874, s. 65.

⁵⁵³ TVS, 1294/1877, s. 49.

⁵⁵⁴ TVS, 1298/1881, s. 119.

⁵⁵⁵ TVS, 1321/1903, s. 316.

2.2.8. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası

Ticaret odalarının Avrupa’da kuruluşu 1650 yılında Marsilya Ticaret Odası’nın kurulmasıyla başlamıştır. Orta Çağ döneminde kurulan panayır ve lonca sisteminin çözülmesiyle oluşan tüccar birlikleri ticaret ve sanayi odalarının başlangıcı olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti’nde ticaret ve sanayi odalarının kuruluşu ise 1880’lerde gerçekleşmiştir. Fakat bu tarihten önce 1870’lerde Osmanlı topraklarında yabancılar tarafından odalar kurulduğu bilinmektedir.⁵⁵⁶ Batılı ülkeler 1870’lerden itibaren başta İstanbul olmak üzere İzmir, Selanik, Beyrut ve Şam gibi ticari potansiyeli yüksek şehirlerde ticaret odaları kurmaya başlamıştır. Osmanlı ve Batılı ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynayan bu odalar, aynı zamanda Osmanlı ve Batı ekonomisinin bütünleşmesine de katkı sağlamıştır.⁵⁵⁷

19. yüzyıl ile beraber batılılaşma sürecine giren Osmanlı Devleti’nde yeni siyasi, ekonomik ve toplumsal bazı oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu sürecin bir getirisi olarak bürokrasi, merkez ve taşra örgütleri ile yeni bir yapılanma içerisine girmiştir. Aynı zamanda bu süreçte iktisadi örgütlenmede de reform yaşanmış, lonca ve gedik sistemi etkinliğini kaybetmiştir. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde sanayi ve ticarete yeni bir örgütlenme modeli olarak ticaret ve sanayi odaları kurulmuştur.

Osmanlı topraklarında kurulan ilk yerli ticaret odası 19 Ocak 1880 tarihinde kurulan Dersaadet Ticaret Odası’dır. Ancak oda, hemen faaliyet gösterememiş ve 14 Ocak 1882 yılında düzenlenen ilk toplantı ile faaliyete geçmiştir.⁵⁵⁸ Dersaadet Ticaret Odası’nın kuruluşundan iki yıl sonra ülke genelinde de ticaret odaları yaygınlaşmaya başlamıştır. İlk önce Selanik, İzmir, Beyrut, Halep ve Bağdat’da ticaret odaları açılmıştır. Ardından bunları Edirne, Konya, Erzurum, Bursa ve Yanya ticaret odaları takip etmiştir. Trabzon Ticaret Odası’nın kuruluşu ise bu ikinci dönemde gerçekleşmiş ve odanın resmiyet kazanması 1884 yılı sonlarını bulmuştur.⁵⁵⁹

1885 yılına gelindiğinde Trabzon Ticaret Odası’nın kuruluşunda başkanlık yapan Arnavuzzade Ahmet Efendi’ye üçüncü derecede nişan verilmiştir.⁵⁶⁰ İlk kez 1892 yılına ait Trabzon Ticaret Odası’nın yönetim kurulu ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılmıştır.⁵⁶¹ Bu tarihte odanın yönetim kurulunda reis Hacı Sadıkzade Hacı Vehbi Efendi, azalar Nemlizade Osman

⁵⁵⁶ Murat Koraltürk, “Osmanlı Devleti’nde Ticaret ve Sanayi Odalarının Kuruluş ve Gelişimi”, **Osmanlı**, Cilt: 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 449.

⁵⁵⁷ Ufuk Gülsoy ve Bayram Nazır, **Türkiye’de Ticaretin Öncü Kuruluşu Dersaadet Ticaret Odası 1892-1923**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 29.

⁵⁵⁸ Koraltürk, a.g.m., s. 449.

⁵⁵⁹ Hikmet Öksüz vd., **Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950**, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Trabzon, 2009, s. 47.

⁵⁶⁰ BOA, Y.PRK.A, 4,23 (14 Safer 1303/22 Kasım 1885)

⁵⁶¹ Hikmet Öksüz vd., **Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950**, s. 49.

Efendi, Hacı İzzetade Hüseyin Efendi, Hacı Kadıade Tahsin Efendi, Mısıryan Bogos Efendi, Eframidi Panco Efendi, Şatırzade Refet Efendi, Hacı Hamdi Hafızzade Tefvik Efendi, Çizmecizade Rasim Efendi, Didebanzade Hacı Abdülvahit Efendi ve Hacı Ali Hafızzade Hasan Efendi yer almaktadır.⁵⁶²

Aşağıdaki tabloda da 1898 yılında Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın yönetim kurulu ile ilgili bilgi verilmiştir. Tabloya göre bu tarihte Trabzon Ticaret Odası'nın reisi değişmemiş, fakat azalar arasına farklı isimler katılmış ve sayı artmıştır.⁵⁶³

Tablo 19: 1898 Yılı Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası

Reis	Hacı Sadıkzade Hacı Vehbi Efendi
Başkâtip	Arif Hikmet Efendi
Azalar	Hacı Osman Efendi Hacı Tefvik Efendi Hüseyin Efendi Hacı Kadri Efendi Hasan Efendi Tahsin Efendi Fehmi Efendi Rasim Efendi Petraki Efendi Bogos Efendi Kayzak Efendi

Kaynak: 1898 Trabzon Vilayet Salnamesi.

⁵⁶² TVS, 1309/1892, s. 117.

⁵⁶³ TVS, 1316/1898, s. 253.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TRABZON'DA ESNAF VE MESLEKİ YAPI

3.1. Geleneksel Esnaf ve Meslekler

3.1.1. Bakkallar

Kamus-ı Türki'de “bakkal” kelimesi, zahire ve me'kulata müallik şeyler satan esnaf olarak tanımlanmıştır.⁵⁶⁴ Lehçe-i Osmani'de ise “yağ ve pirinç, mutfak hevayıcı satan, sebzedden başka levazımı, kuru bukulü satan esnaf olarak” tanımlanır.⁵⁶⁵ Osmanlı döneminde “bakkal” kelimesinin geçtiği ilk resmî belgeler ise II. Bayezid döneminde 1502 tarihli Bursa ve İstanbul İhtisâb Kanunnameleridir. Kanunname-i İhtisab-ı Bursa'da “bakkallar malın iyisini fenasını ayırarak sata. Terazileri çok doğru ola, eksik tartıp satan bakkalın hakkından geline” hükmü yer almaktadır.⁵⁶⁶

Osmanlı Devleti'nde ticaretle uğraşan her esnaf grubunun satacağı mallar belirlenmişti. Hiçbir bakkal satma iznine sahip olmadığı malı satamaz, dükkânında dahi bulunduramazdı. Bu bağlamda bakkallarda satılan malların başında halkın temel gıda maddeleri olan tahıllar ve tahıllardan yapılmış yiyecekler bulunurdu. Bunlar çuvallara doldurulmuş halde dükkân içerisinde dizilmiş halde yer alırdı. Yine bakkallarda satılan temel gıda maddelerinden bakliyatlar da çuvallar içerisinde olurdu. Bunların yanında tuz, baharat, çiftlik ve mandıra ürünleri de bakkallarda satılan ürünler arasındadır.⁵⁶⁷

19. yüzyılda Trabzon'da bakkallık mesleğini icra edenlere Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1891 yılığında rastlamaktayız. Buna göre Trabzon'da 1890 yılında bakkallık mesleğini yapan sadece iki kişi vardır. Bu kişiler Ch. Capayanides ve El. Velssarides'dir.⁵⁶⁸ 1892-1893 yıllıklarında da aynı kişiler yer almaktadır.⁵⁶⁹ 1893 tarihinden sonra yıllıklarda bu meslek grubuna bir daha yer verilmemiştir. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon şehrinde bakkal sayısı bu kadar az değildi. Çünkü 1877 yılında Trabzon'da 1232 dükkân bulunmaktaydı. Bunlar içinde bakkalların

⁵⁶⁴ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, Ankara, 2015, s. 100.

⁵⁶⁵ Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı İstanbul'unda Esnaf ve Ticaret**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 1.

⁵⁶⁶ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, Cilt: 2, İstanbul, 1990, s. 198; Bilge, a.g.e., s. 1.

⁵⁶⁷ Bilge, a.g.e., s. 24-28.

⁵⁶⁸ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1891, s. 866.

⁵⁶⁹ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1892-1893, s. 866.

azımsanmayacak kadar fazla olduğu düşünülebilir.⁵⁷⁰ 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise Meydan-i Şarkî’de Trablusgarp Savaşı için yardım yapan 111 tane bakkal esnafı bulunmaktaydı.⁵⁷¹

3.1.2. Kunduracılar

Şark Ticaret yıllıklarında kunduracılar ilk defa 1883 yılığında karşımıza çıkmıştır. 1883 yılığında Agop Anouchian, Kiriaco, Metaxa, A. Nazlian, Ohannian Kardeşler ve Savary bu mesleği icra etmektedir. Bu dönemde Trabzon’da toplam altı kunduracı bulunmaktadır.⁵⁷² 1885 yılığında ise Agop Anouchian, Ohannian Kardeşler, Kiriaco ve Metaxa listede yer almıştır. Fakat bu tarihte A. Nazlian ve Savary kunduracılar listesinde yoktur. Onların yerine listeye Costandi, Fokion, Stepan Halian ve Melkian Kalaydjian dâhil olmuştur.⁵⁷³

1888 yılığında Agop Anouchian, Stepan Halian, Melcon Kalaydjian, Kiriaco, Metaxa, Ohanian Kardeşler yer almaktadır. Bu kişilerin yanına Kircor Marimoff ve Raşid Nohutoğlu da dâhil olmuştur.⁵⁷⁴ 1889-1890 tarihli yıllıklarda Agop Anouchian, Stepan Halian, Melcon Kalaydjian, Kiriaco, Kircor Marimoff, Metaxa, Raşid Nohutoğlu ve Ohanian Kardeşler bulunmaktadır. Bu yıllarda Trabzon’da toplam sekiz kunduracı yer almaktadır.⁵⁷⁵ 1890’dan 1893 tarihli yıllıklara kadar aynı kişiler Trabzon’da kunduracılık yapmışlardır.⁵⁷⁶ Bu tarihten sonra kunduracılar esnafı yıllıklarda yer almamıştır.

3.1.3. Kundura Malzemesi Tedarikçileri

Bu meslek grubu kunduracılar ile beraber çalışan ve onlara kundura yapımında her türlü malzemeyi temin eden kişilerden oluşmaktadır. Çünkü kundura üretimi ile ilgili sanayi dalları çok geniş bir yayılım göstermektedir. Deri, ağaç, kimya, metal ve tekstil sanayi ilk akla gelenlerdir. Kundura yapımında deri sanayiden deri, kösele ve türevleri, ağaç sanayi de kalıp, ökçe ve diğer ürünler, kimya sanayiden boya, cila ve yapıştırıcı, metal sanayiden çivi, toka, zimba ve metal unsurlar, son olarak tekstil sanayi den yüz, astar, ip ve sicim gibi ürünler ihmal edilemez bir yere sahiptir. Kundura kullanılacak duruma geldiği zaman ise bu kadar değişik kaynağın bir arada kullanıldığı hemen fark edilmez. Fakat üretim aşamasında bütün bu malzemelerin bir uyum içinde

⁵⁷⁰ TVS, 1294/1877, s. 100-101.

⁵⁷¹ Melek Öksüz, “Trablusgarp ve Bingazi Havalisi Mevaki-i Harbiyesi İane Defteri’ne Göre Trablusgarp Savaşı İçin Trabzon’dan Toplanan Yardımlar”, **Trablusgarp Savaşı ve Donanma Cemiyeti’ne Trabzon Vilayeti’nden Yardımlar**, Serander Yayınları, Trabzon, 2016, s. 107-109.

⁵⁷² L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁵⁷³ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

⁵⁷⁴ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 592.

⁵⁷⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 725.

⁵⁷⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 866.

kullanılması ve kunduracıya doğru bir şekilde malzemelerin tedarik edilmesi gerekmektedir.⁵⁷⁷ Dolayısıyla bu meslek grubu kundura yapımında mühim bir yere sahiptir.

Trabzon şehrinde kunduracılara malzeme tedarik eden meslek grubunu Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1885 yılığında görmekteyiz. Bu dönemde mesleği yapanlar Der Hampartzoumian Kardeşler ve P. Missir'dir.⁵⁷⁸ 1888 tarihli yıllıkta Der Hampartzoumian Kardeşler yer almaktadır. P. Missir kundura malzemesi tedarikçileri arasında yer almamıştır. Onun yerine listeye G. Domino girmiştir. G. Domino aynı zamanda bu dönemde varlığını gösteren Ayakkabıcılar Derneği'nin bünyesinde yer almaktadır.⁵⁷⁹ 1889-1890, 1891 ve 1892-1893 yıllıklarında da yine aynı isimler bulunmaktadır. 1893 yılığından sonra bu meslek grubu yıllıklarda bir daha yer almamıştır.

3.1.4. Terziler

Şark Ticaret Yıllıkları'nda "Tailleurs" başlığı altında verilen terziler, 1883 tarihli yıllıkta karşımıza çıkmıştır. 1883 yılığında bu mesleği icra edenler Oh. Astonrian, B. Demircibachian Boghos Findikian, Hanumoğlu Kardeşler, Bed. Patchadjian ve T. Persides'dir.⁵⁸⁰ 1885 yılığındaki listeye göre H. Chr. Adjemoğlu, Oh. Astourian, B. Demircibachian, Bog. Findikian, Yor. Ghoulianidis, Hanumoğlu Kardeşler, Bed. Patchadjian, T. Persides, Yanco Sumelidis, Tanas ve Yorgi Vlastopoulo olmak üzere Trabzon'da on bir kişi terzilik yapmaktadır.⁵⁸¹ 1888 yılığında ise Oh. Astourian, B. Demircibachian, Bog. Findikian, Yor. Ghoulianidis, Hanumoğlu Kardeşler, T. Persides, Yanco Sumelidis ve Yorgi Vlastopoulo. H. Chr. Adjemoğlu ve Tanas isimleri yer almamaktadır.⁵⁸² 1888 yılığından 1892-1893 yıllıklarına kadar Trabzon'da aynı kişiler terzilik yapmıştır.

Şark Ticaret Yıllıkları'nda 1893-1894 yılığından 1902 yılığına kadar terzilere yer verilmemiştir. 1903 yılığında tekrar terzilik mesleğine rastlanmıştır. Bu yıllıkta üç isim yer almıştır. Patchadjian, Jean Persides ve Jean Sousmelides.⁵⁸³ 1904 yılığında Patchadjian, Jean Persides ve Jean Sousmelides'in yanına Ath. Triftanides de dâhil olmuştur.⁵⁸⁴ 1908 yılığından 1914 yılığına kadar aynı kişiler mesleği icra etmektedir.

⁵⁷⁷ Taylan Akkayan, "Geleneksel Ayakkabı Yapımında Organizasyon", *Ayakkabı Kitabı*, Ed: Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 293.

⁵⁷⁸ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁵⁷⁹ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁵⁸⁰ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 608.

⁵⁸¹ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 487.

⁵⁸² Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 594.

⁵⁸³ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1648.

⁵⁸⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1687.

3.1.5. Sahaflar

Sahaflar Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1883 yılığında karşımıza çıkmaktadır. Kitap alım ve satımının yapıldığı sahaflar, 1880'li yıllarda matbaacılar ile aynı başlık altında anılmıştır. Bu dönemde hem sahaf hem de matbaacı olanlar Ktenides, Xiflinos ve Zachar Efendi'dir.⁵⁸⁵ 1885 yılığında Zachar Efendi ismi yer almamıştır, ancak Ktenides ve Xiflinos isimleri yıllıkta mevcuttur. Bu dönemde bu iki ismin yanına Coussi de dâhil olmuştur.⁵⁸⁶ 1887 yılından 1899 yılına kadar yıllıklarda sahaflık mesleği yer almamıştır. Onun yerine yıllıklarda matbaacılar mevcuttur. 1900 yılığı ile beraber sahaflık yani kitapçılar mesleğinin matbaacılar ile beraber verilmediğini ve tek bir başlık altında toplandığını görmekteyiz. 1900 yılığında mesleği yapan sadece Euclides Georgiades'dir.⁵⁸⁷ 1901 yılığında Euclides Georgiades'in yanına bir kişi daha katılmıştır. Bu kişi de Georges Capnas'dır.⁵⁸⁸ 1902 yılığında ise sahaflık yapan kişi sayısı üçe çıkmıştır. Bu kişiler Euclides Georgiades, Georges Capnas ve Hamdi Efendi'dir.⁵⁸⁹

1903 ve 1904 tarihli Şark Ticaret Yıllıkları'nda da sahaflar başlığı altında yine Hamdi Efendi'nin ismi yer almaktadır. Onun yanında aynı zamanda Euclides Georgiades ve Georges Capnas da bulunmaktadır.⁵⁹⁰ 1908 yılığında sahafların arasına bir kişi daha katılmıştır. Bu isimler Eyüpzade Osman Nuri Efendi'dir. Bu yeni ismin yanında Georges Capnas, Empedocles Gheorghiades ve Hamdi Efendi de yer almış ve Trabzon'da sahaflar toplam dört kişi olmuştur.⁵⁹¹ Sahaflar arasına yeni katılan Eyüpzade Osman Nuri, 1901 yılında "İkbal Matbaası"nı kurmuştur. Bu matbaa çok uzun süre Trabzon şehrinin kültür yaşamına büyük katkı sağlamıştır. Birinci Dünya

⁵⁸⁵ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁵⁸⁶ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁵⁸⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

⁵⁸⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1294.

⁵⁸⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1426. Trabzon'da sahaflar arasında yer alan Hamdi Efendi, aynı zamanda Trabzon eğitim ve kültür alanına önemli katkıları olan önemli bir yayımcıydı. Trabzonlu İmamzade Rasim Efendi'nin oğlu olan Hamdi Efendi, 1862 yılında Trabzon'un Kasımağa Mahallesi'nde doğmuştur. Dönemin ilköğretim kuruluşu olan Zeytinlik Sübyan Mektebi'nde Hacı Şakirzade Hacı Hasan Efendi'den öğrenim görmeye başlayan Mehmet Hamdi, daha sonra Müftü Cami Medresesi'ne girmiş ve ilköğretim kuruluşu olan Zeytinlik Sübyan Mektebi'nde Hacı Şakirzade Hacı Hasan Efendi'den öğrenim görmeye başlayan Mehmet Hamdi, daha sonra Müftü Cami Medresesi'ne girmiş ve Müderris Semercizade Hacı Mehmet Efendi'den mantığa kadar birçok ders almıştır. 1883 yılında medrese eğitimine devam eden Mehmet Hamdi, bu dönemde İsmail Hakkı Matbaası da medresede eğitim aldığı bir kitapçıyı yayınlamıştır. Kitabın yazarı ise Tarakçızade Hoca Zühtü Efendi'dir. İlk yayıncılık işini yapan Hamdi Efendi, 1885 yılında Trabzon Uzun Sokak'ta kendi adına bir dükkân açtı. Dükkânda tütün, kırtasiye ve hırdavat malzemesi satarak işe başlamıştı. Açtığı dükkân ile yayıncılık hayatına başlayan Hamdi Efendi, 1892 yılında da ikinci yayını olan "Nadir Güzellikler" anlamına gelen "Nevadır-ı Nefise" isimli kitabı yayınlamıştı. 1894 yılında Uzun Sokak'ın doğusunda daha büyükçe bir dükkâna geçen Hamdi Bey, dükkânına önce "Asar- Cedide Kütüphanesi" adını vermiş daha sonra bunu "Kütüphane-i Hamdi"ye çevirmiştir. Hamdi Efendi, dükkânına medrese kitaplarının yanında halk kitapları da getirtiyordu. Bu dönemde ayrıca İkdâm gazetesi İstanbul'da yayımlanmaya başlamıştı. Hamdi Efendi İkdâm gazetesini ilk sayılarından itibaren Trabzon'a getirip gazeteyi 15 kuruştan satıyordu. 1900'lü yıllarla beraber yayıncılık işini daha da geliştiren Hamdi Efendi, birçok kitap ve bir harita yayınlamıştır. Bkz. Önder Küçükerman, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Yayıncı Kitabı Hamdi Efendi ve Trabzon**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 20-48.

⁵⁹⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1685.

⁵⁹¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2054.

Savaşı döneminde kapanmak zorunda kalan matbaa, daha sonra tekrar yayın hayatına devam etmiştir.⁵⁹² 1908-1914 yılları arasındaki Şark Ticaret Yıllıkları'nda Osman Nuri Efendi, Georges Capnas, Empedocles Gheorgiades ve Hamdi Efendi Trabzon'da sahafılık yapan kişiler arasında gözükmektedir.⁵⁹³

3.1.6. Bakırcılar

Osmanlı Devleti'nden önceki dönemlerde de Trabzon'un madencilik konusunda önemli bir yere sahip olması dolayısıyla bu alanda üretim yapan iş kollarının olduğu bilinmektedir. Osmanlı döneminde ise Trabzon ve çevresinde madencilik mesleği önemli bir yer tutmuştur. Bakır yataklarından elde edilen bakırın büyük bir kısmı gemilerle İstanbul'a gönderilmiştir. Trabzon limanı, bakır ihracatının yapıldığı önemli bir liman haline gelmiştir.⁵⁹⁴ Çıkarılan bir kısım bakır ise Trabzon atölyelerinde işlenerek çeşitli eşya ve mutfak eşyası yapımında kullanılmaktadır. Yapılan bu imalat Trabzon'un en önemli sanayi kolundan biriydi.

Gümüşhane, Giresun ve Samsun'daki maden yataklarından gelen bakır, Trabzon'a getirilirdi. Buradaki dökümhanelerde işlenen işlenen bakırdan çeşitli araç ve gereç yapılırdı.⁵⁹⁵ Trabzon'da yapılan, bakır ve pirinç kaplar diğer Osmanlı topraklarına da gönderilmekteydi.⁵⁹⁶ Aynı zamanda Trabzon'da yetişen bakırcı ustaları İstanbul ve Andolu'nun diğer şehirlerinde de çalışmaktaydılar. 1862 yılında İstanbul'daki bakırcı ustaları ile ilgili bilgi veren Pastakis, İstanbul'da buluna ustaların çoğunun Trabzon'lu olduğundan bahsetmektedir.⁵⁹⁷ Trabzon şehrinde yapılan bakırcılığa salnamelerde de değinilmiştir. Salmelere göre, Trabzon'da bakırcılık bir iş dalı olarak yapılmakta; ancak, üretilen mallar şehirde tüketilmekteydi.⁵⁹⁸ 1869 yılında Trabzon'a gelen Deyrolle de bakırcılardan bahsetmiş ve çarşının en dikkate değer zanaatkarlarının sarraçlar, kunduracılar, çizmeciler ve bakırcılar olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹⁹ 1872, 1873 ve 1877 tarihli salnamelere göre de Trabzon'da üç tane kalhane bulunmaktaydı.⁶⁰⁰

⁵⁹² Küçükerman, a.g.e., s. 49.

⁵⁹³ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1679.

⁵⁹⁴ Oktay Benli ve Gündag Kayaoğlu, **Trabzon'da Türk Bakırcılık Sanatının Tarihsel Gelişimi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s. 26-27.

⁵⁹⁵ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 327-328.

⁵⁹⁶ Report by Stevens, on the Trade of the Trebizond during the Half-Year Ending 30th June, 1860, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 283.

⁵⁹⁷ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 327.

⁵⁹⁸ TVS, 1286/1896, s. 90.

⁵⁹⁹ Deyrolle, a.g.e., s. 15.

⁶⁰⁰ TVS, 1289/1872, s. 104-105; TVS, 1290/1873, s. 90-91; TVS, 1294/1877, s. 102-103.

Önceleri sadece İstanbul'a ihraç edilen bakır, zamanla Trabzon'dan diğer ülkelere de ihraç edilmiştir. 1868 yılında 133.000 franklık bakırın 100.000 franklık kısmı Fransa'ya gönderilmiştir. Diğer taraftan 1860'lı yıllar ile beraber Trabzon'a Avrupa ülkelerinden bakır ithal edilmeye başlanmıştır.⁶⁰¹ 1869 yılında Trabzon'a ithal edilen bakır, demir ve çelik, 34.250 sterlin değerinde iken 1872 yılında 36.400 sterlin değerinde olmuştur.⁶⁰²

Şark Ticaret Yıllıkları'nda bakırcılık mesleğini icra edenler ilk defa 1889-1890 yıllığında karşımıza çıkmaktadır. Bu kişiler Garabet Boyadjian, Charal A. Leondidi ve Kadri Çulhazade'dir.⁶⁰³ 1891'den 1894 yıllıklarına kadar bu mesleği yapanlar aynı kişilerdir.⁶⁰⁴ 1895 yılından itibaren Kadri Çulhazade'nin yerine R. Çulhazade geçmiştir. Bu kişinin yanısıra yine aynı yılda Garabet Boyadjian ve Charal A. Leondidi de yer almaktadır.⁶⁰⁵

1898 yılında bakırcılık mesleğini icra edenler Charalambo A. Leondidi ve Çulhazade Kardeşlerdir. Garabet Boyadjian ise bakırcılar arasından ayrılmıştır.⁶⁰⁶ 1900 yılında A. Leondidi'nin yanına kardeşini de alarak bakırcılık mesleğini yaptığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Leondidi Kardeşlerin yanında Çulhazade Kardeşler de yer almaktadır.⁶⁰⁷ 1902 yılında Çulhazade Kardeşler bakırcılar arasında yer almamış onların yerine D. Irinopoulos geçmiştir. D. Irinopoulos'ın yanında ayrıca yine Leondidi Kardeşler bulunmaktadır.⁶⁰⁸ 1903 yılında da aynı kişiler yer almaktadır.

1904 yılında bakırcılık mesleğini D. Irinopoulos, G. Capayannides ve Leondidi Kardeşler yapmaktadır.⁶⁰⁹ 1908 yılında ise G. Capayannides ve D. Irinopoulos listede yer almamaktadır, onların yerine listeye tekrar Çulhazade Kardeşlerin dahil olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca listede Leondidi Kardeşler de vardır. Böylece 1908 yılına göre iki aile bakırcılık mesleğini icra etmektedir.⁶¹⁰ 1908-1914 arası yıllıklarda kadar bakırcılık mesleğini yapanlar sadece Leondidi Kardeşler ve Çulhazade Kardeşlerdir. Yıllıklarda sadece bu kişilerden bahsedilmekle beraber

⁶⁰¹ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 301-302.

⁶⁰² Supplementary Report by Vice-Consul Biliotti for the Year 1873, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 512.

⁶⁰³ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 725.

⁶⁰⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1894, s. 937.

⁶⁰⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

⁶⁰⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁶⁰⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

⁶⁰⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1425.

⁶⁰⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1684.

⁶¹⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2053.

mesleği yapanların daha fazla olduğu düşünülmektedir. Nitekim 1912 yılında Trablusgarp Savaşı için yardım yapan on beş bakırcı esnafından bahsedilmektedir.⁶¹¹

3.1.7. Tenekeçiler

Bu meslek grubu ilk defa 1888 yıllığında görülmüştür. Mesleği yapanlar iki kişidir. Bu kişiler Afenduli ve A. Psalty'dir.⁶¹² 1893 tarihli yıllığına kadar listede aynı kişiler bulunmaktadır.⁶¹³ Bu tarihten sonra yıllıklarda tenekeçilere rastlanılmamaktadır.

3.1.8. Kuyumcular

Bir şehirde Kuyumcular Çarşısı'nın bulunması orada çok sayıda kuyumcunun olduğunu bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.⁶¹⁴ Dolayısıyla kuyumculuğun Trabzon'da yapılan önemli el sanatlarından birisi olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹⁵ Şehirde yapılan altın ve gümüş takılar Osmanlı ülkesinde rağbet gören ürünlerdi. Sade şekilde işlenen kuyumculuk ürünleri, zamanla ülke dışına da ihraç edilmiştir. Ürünlerin ihracı az olsa da kuyumculuk zanaatı Trabzon'da önemli bir yer tutmaktaydı.⁶¹⁶

Şark Ticaret Yıllıkları'nda kuyumculuk mesleğine ilk defa 1883 yılında rastlanmıştır. Mesleği yapanlar M. Akparian, S. Akparian, Simon Iriselian, Stepan Irisilian, O. Katchoyan, N. Koulaksez, S. Minassian ve S. Paperdjian olmak üzere toplam sekiz kişiden oluşmaktadır.⁶¹⁷ 1885 yıllığında ise eski kuyumculardan sadece Stepan Irisilian ve Simon Irisilian listede kalmış ve listeye yeni isimler eklenmiştir. Bu kişiler S. Akparian, Thoros Calfayan, Stepan Chalvarian, K. Derhagopian, S. Paperdjian ve Stavro H. Vardimos'dur.⁶¹⁸ 1887 yıllığında kuyumcular arasından sadece S. Akparian ayrılmış ve diğerleri listede kalmıştır. Thoros Calfayan, Stepan Chalvarian, K. Derhagopian, Simon Irisilian, Stepan Irisilian, S. Paperdjian ve Stavro H. Vardimos olmak üzere toplam kuyumcu sayısı yedidir.⁶¹⁹ 1889-1890 yıllığında K. Derhagopian, Simon Irisilian, Stepan Irisilian, S. Paperdjian, Stavro H. Vardimos Thoros Calfayan ve Stepan Chalvarian yer

⁶¹¹ Öksüz, "Trablusgarp ve Bingazi Havalisi Mevaki-i Harbiyesi İane Defteri'ne Göre Trablusgarp Savaşı İçin Trabzon'dan Toplanan Yardımlar", s. 112.

⁶¹² Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁶¹³ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-1893, s. 867.

⁶¹⁴ Bostan, XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, s. 431.

⁶¹⁵ TVS, 1286/1869, s. 90.

⁶¹⁶ Yılmaz, Tanzimat Döneminde Trabzon, s. 348-349.

⁶¹⁷ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 608.

⁶¹⁸ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁶¹⁹ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593

almaktadır.⁶²⁰ 1891 ve 1892-1893 yıllıklarında da yine aynı kişiler bulunmaktadır.⁶²¹ Bundan sonraki yıllıklarda kuyumcularla ilgili bir bilgi yer almamaktadır.

3.1.9. Fırıncılar

Şark Ticaret Yıllıkları'nda fırıncılar ilk defa 1885 yılığında zikredilmiştir. Bu dönemde Trabzon'da fırıncılık yapan kişiler Ohan Guedikian, K. Keçiçoğlu, Agop Usta, Ohan Usta, Mandal Usta ve Mikael Tzaghigian'dır.⁶²² 1888 yılığında Ohan Guedikian ve Ohan Usta listede yer almamaktadır. Listedeki yer alan mevcut fırıncılar, K. Keçiçoğlu, Agop Usta, Mandal Usta ve Mikael Tzaghigian'dır.⁶²³ 1889'dan 1893 yıllıklarına kadar fırıncı listesinde aynı kişiler yer almaktadır.⁶²⁴ Bu tarihten sonraki yıllıklarda fırıncılar yer almamaktadır.

Yıllıklarda yer alan fırıncı esnafının belirtilenden daha fazla olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü 1879 ve 1881 tarihli salnamelere göre şehirde seksen altı fırın bulunmaktadır.⁶²⁵ Yine yapılan başka bir çalışmada Trabzon şehrinden Trablusgarp Savaşı için yapılan yardımlara fırıncı esnafından kırk iki kişinin katıldığı tespit edilmiştir.⁶²⁶ Bu da göstermektedir ki Trabzon'da fırıncı esnafı yıllıklarda belirtilenden daha fazladır.

3.1.10. Değirmenciler

Değirmenler enerji türü fark etmeksizin tahıl ürünlerinin ezilmesi işinin yapıldığı tüm alet ve makinelerdir. Modern anlamda ise değirmenler, "her türlü taneli zirai ürünlerin öğütülmesi işleminde kullanılan işletmelerdir".⁶²⁷ Değirmenler her dönemde insanlığın karnını doyurarak hayatta kalmasını sağlamanın yanında insanların hayatını kolaylaştıracak birçok iş kolunda da kullanılmıştır.⁶²⁸

Osmanlı Devleti yetiştirdiği zahireyi halkın kullanımına sunmak ve un haline getirmek için değirmenleri kullanmış ve geliştirme yoluna gitmiştir. Tarıma dayalı bir toplum yapısına sahip olan

⁶²⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 726.

⁶²¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-1893, s. 867.

⁶²² L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

⁶²³ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 592.

⁶²⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-1893, s. 865.

⁶²⁵ TVS, 1296/1879, s. 126-127; TVS, 1298/1881, s. 142-143.

⁶²⁶ Öksüz, "Trablusgarp ve Bingazi Havalisi Mevaki-i Harbiyesi İane Defteri'ne Göre Trablusgarp Savaşı İçin Trabzon'dan Toplanan Yardımlar", s. 113.

⁶²⁷ Ahmet Yiğit, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler", **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 18, 2007, s. 98.

⁶²⁸ Yasemin Hamzaoglu, **Karadeniz'in Değirmenleri (19. Yüzyılda Trabzon Vilayeti)**, Libra Yayınları, İstanbul, 2020, s. 18.

Osmanlı Devleti, ürünleri öğütmek ve un haline getirmek için ülke genelinde oldukça fazla değirmen yapmıştır. Böylece ülke genelinde yapılan değirmenlerin vergilerinde az bir artış ile hazineye önemli miktarda para girişi sağlanmıştır.⁶²⁹ Kuracağı değirmeni bölgenin coğrafi koşullarını göz önünde bulundurarak inşa eden Osmanlı Devleti, Trabzon Vilayeti'nde bölgenin coğrafi şartları gereği genellikle su değirmenleri kurmuştur.⁶³⁰ 1872, 1875, 1879 ve 1881 yıllarında Trabzon şehrinde yirmi bir tane değirmen bulunmaktadır.⁶³¹

Değirmenciler Şark Ticaret Yıllıkları'nda 1885 yılığı ile beraber görülmüştür ve sayıca azdır. Bu tarihte yıllıkta değirmen işletmeciliğı yapan tek bir aileden söz edilmektedir. Bu aile Diradourian Kardeşlerdir. Aile aynı zamanda ticaret de yapmaktadır.⁶³² Diradourian Kardeşler, tahıl, fındık, fasulye ve ceviz kabuğı ihracatı yapmaktadırlar.⁶³³ Trabzon'dan 1888 yılığında değirmen işletmeciliğı yapanlar ikiye çıkmıştır. Diradourian Kardeşler ve Hacı Ali Hafız.⁶³⁴ Değirmenciler arasına katılan Hacı Ali Hafız Efendi, aynı zamanda Diradourian Kardeşler gibi ihracat işi ile de ilgilenmektedir. Hacı Ali Hafız Efendi, buğday, tütün ve fındık ticareti yapmaktadır.⁶³⁵ 1889-1890 yılığında da aynı kişiler yer almaktadır. 1891 yılığında Diradourian Kardeşler, "Diradourian Kardeşler et Cie" ismiyle kendi işletmelerini kurmuşlardır. Bu yıllıkta ayrıca Hacı Ali Hafız'ın da değirmenciler arasında zikredildiğini görmekteyiz.⁶³⁶ 1892-1893 yılıllıklarında da aynı isimler yer almaktadır.

1893-1894 yılığında Diradourian Kardeşlerin kurduğı işletmenin ismi değişmiş ve "Diradourian Kardeşler et Cie, et moulin" olmuştur. Bu yıllıkta yine Hacı Ali Hafız da mevcuttur.⁶³⁷ Ancak 1895 yılığında Diradourian Kardeşler ve Hamamizade Hacı İsmail'den bahsedilmektedir.⁶³⁸ 1904 yılığına kadar yıllıklarda aynı isimler yer almaktadır.⁶³⁹ 1908 yılığında Hamamizade Hacı İsmail'in yerine Hamamizade Rıza'nın ismine rastlanılmaktadır.⁶⁴⁰ Bu tarihten sonra değirmenciler listesindeki isimler değişmemiştir.

⁶²⁹ Yiğit, a.g.m., s. 104.

⁶³⁰ Hamzaoglu, a.g.e., s. 190.

⁶³¹ TVS, 1289/1872, s. 104-105; TVS, 1292/1875, s. 107-108; TVS, 1296/1879, s. 124-125; TVS, 1298/1881, s. 140-141.

⁶³² L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁶³³ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

⁶³⁴ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁶³⁵ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

⁶³⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 867.

⁶³⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 938.

⁶³⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

⁶³⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1686.

⁶⁴⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2055.

3.2. Tarım ve Hayvansal Ürün Satıcıları

3.2.1. Zahireciler

1884 tarihli İngiliz konsolosluk raporuna göre Trabzon'da hububat ihraç eden isimler arasında M. Captanian, Diradourian Kardeşler, S. Ghiurekian, Nemlioğlu Kardeşler ve S. Melides yer almaktadır.⁶⁴¹ Şark Ticaret Yıllıkları'nda ise zahirecilere ilk defa 1912 yılığında rastlanılmıştır. Burada sadece Kirzade Şevki'nin ismi yer almaktadır.⁶⁴² 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı isimler bulunmaktadır. Trabzon zahireyi hem ihraç eden hem de ithal eden bir liman kenti olmuştur. 1908 yılında Trabzon'dan Fransa'ya 25, Rusya'ya 20, Romanya'ya 280, Bulgaristan'a 728 ve Osmanlı'ya 19.437 sterlin değerinde zahire ihraç edilmiştir.⁶⁴³

3.2.2. Uncular

Uncular ilk defa Şark Ticaret Yıllıkları'nda 1908 yılında ilk defa yer almıştır. Bu dönemde Trabzon'daki uncular Paraskeva Grammaticopoulo, Lazareff-Sidiropoulos ve Vassil Terzopoulos'dur. Lazareff ve Sidiropoulos ticarethanelerini beraber işletmektedir.⁶⁴⁴ 1909 tarihli yıllıkta bunların arasına aynı zamanda komisyonculuk da yapan Nicolas P. Haldeopoulo'nun da katıldığı görülmektedir.⁶⁴⁵ Ayrıca bu yıllarda Trabzon, Fransa, İtalya ve Romanya gibi ülkelerden un ithal etmekteydi.⁶⁴⁶

1912 yılığına göre Trabzon'un un tüccarlarının arasına yeni isimlerin katıldığı anlaşılmaktadır. Bu kişiler Elmassian-Diradourian, Pierre Grammaticopoulo, Gr. Karagueuzides, Müftüzade Hacı Mehmed, Constantin G. Sidiropoulo, Theophylactos ve Leontidis'dir. Ortak çalışan Elmassian ve Diradourian isimli tüccarlar, un ticaretinin yanında komisyonculuk da yapmaktadır. Bu kişilerden tüccar Constantin G. Sidiropoulo, aynı zamanda sigorta acentesi işletmektedir. Yıllıkta aynı zamanda Nicolas P. Haldeopoulo, Kirzade Şevki ve Vassil Terzopoulos da yer almaktadır. Böylece bu tarihlerde yıllıklara göre Trabzon'da toplam on bir tane un tüccarı olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴⁷ 1913 ve 1914 tarihli yıllıklarda da aynı kişiler yer almıştır.

⁶⁴¹ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District of Trebizond for the Year 1884, Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

⁶⁴² Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1930.

⁶⁴³ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1526.

⁶⁴⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2054.

⁶⁴⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2076

⁶⁴⁶ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1513.

⁶⁴⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1932.

3.2.3. Tütünçüler

Tütün, Trabzon'da yetişen ürünlerin içerisinde ekonomiye katkı sağlayan önemli tarım ürünlerindendir.⁶⁴⁸ Tütün üretimi Trabzon'un sahil kesiminde diğer ürünlere göre daha çok tercih edilmiştir. Osmanlı dönemine ait eserlerde de Trabzon'da yetiştirilen ürünler arasında yer alan tütünden bahsedilmektedir.⁶⁴⁹

Trabzon'da en önemli ihraç ürünlerinden biri olan tütünün zaman içerisinde üretimi yaygınlaşmıştır. Kalitesinin düşük olması nedeniyle tütün, Rusya ve Gürcistan'da her zaman pazar bulabilmiştir.⁶⁵⁰ 1859 yılındaki İngiliz konsolosluk raporuna göre, özellikle Akçaabat ve çevresinde tütün ekimi yapılan tarlaların sayısı artmış ve burada üretilen tütünün tamamını Rusya almıştır.⁶⁵¹ 1867 yılında Trabzon'dan tütün ihraç edildiği anlaşılmaktadır. Akçaabat civarından getirilen tütün yaklaşık 13.000 balya ve 7.000 sterlin değerindedir. Tütünün bir kısmı İngiltere'ye, çoğunluğu ise Rusya'ya ihraç edilmiştir.⁶⁵² 1870 yılında tütün ihracatı 25.428 ve 1871 yılında 29.812 sterlin değerinde olmuştur. 1873 yılında ise bu değer daha da artmış ve 49.244 olmuştur.⁶⁵³

Tütünün üretimi ve ticareti ile ilgili olarak 1883 yılında önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu tarihte Osmanlı Devleti'nin tütün işletme yetkisi Duyun-ı Umumiye ile yapılan anlaşma gereği Reji İdaresi'ne bırakılmıştır.⁶⁵⁴ Bu tarihten sonra teşkilatını Osmanlı topraklarında kuran Reji, tütün üretim ve ticaretini kontrolü altına almıştır.⁶⁵⁵ Artık tütün üretimi ruhsata bağlanmış ve üretim yapabilmek için Reji idaresine başvurmak gerekmektedir. Başvuru sonucunda olumlu yanıt alındığında ise tütün ekimi yapılacak tarlanın tespitinin belli bir ücret karşılığında Reji memurları

⁶⁴⁸ Abdülvahap Hayri, a.g.e., s. 74.

⁶⁴⁹ Şakir Şevket'e göre Trabzon'da mısır, buğday, kavun ve karpuz yetiştirilmekteydi. Akçaabatta yetişen tütün, artık Trabzon'da yetiştirilen mısır, arpa ve buğdayın yerine yetiştirildiği için, şehrin havası bozulmuştu. Şakir Şevket, a.g.e., s. 60-61; Hamilton'un eserinde Trabzon'da mısır, tütün, keten, kavun ve fasulye yetiştirildiğinden bahsetmiştir. Hamilton, a.g.e., s. 246; Trabzon'da yetiştirilen ürünler Times gazetesine de yansımıştır. Gazeteye göre Rize, Trabzon ve Samsun'a kadar olan topraklarda, sebze, meyve, yulaf, fasulye, tütün, buğday, kenevir, pirinç ve mısır yetiştirilmekteydi. **Times**, 05 Eylül 1881.

⁶⁵⁰ Report by Stevens on the Trade of Trebizond During the Year 1858, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 246.

⁶⁵¹ Report by Stevens on the Trade of Trebizond for the Year 1859, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 266.

⁶⁵² Report by Consul Palgrave on the Provinces of Trebizond, Sivas, Kastemouni and part of Angora for the Year 1867, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 300.

⁶⁵³ Supplementary Report by Vice-Consul Biliotti for the Year 1873, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 510.

⁶⁵⁴ Filiz Dıñoğlu, **Memalik-i Osmaniye Duhanları Müsterekü'l-Menfaa Reji Şirketi Trabzon Reji İdaresi 1883-1914**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, s. 32; 1892 yılında Reji idaresinde ise müdür Habib Efendi, muhasebe baş kâtibi Nikolaki Vamyolaris Efendi ve Muavini Alfred Efendi'dir. TVS, 1309/1892, s. 353.

⁶⁵⁵ Mehmet Akpınar, "Reji İdaresinin Trabzon Tütün Üreticisine Getirdiği Kısıtlamalar", **Karadeniz Tarihi Sempozyumu**, Haz: Kenan İnan, Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Veysel Usta, Cilt: 2, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2007, s. 785.

tarafından yapılması kararlaştırılmıştır.⁶⁵⁶ Bunun gibi birçok karar alan Reji, Trabzon tütün üretici ve tüccarını zor durumda bırakmıştır. Örneğin Trabzon'dan bazı ülkelere gönderilecek olan tütünün ülkeden çıkışını ve ihraç edildiği ülkeye girişini gösteren belge önceden beri kullanılmaktaydı. Fakat Reji bu belgeleri artık kabul etmeme kararı almıştır. Bu durumdan şikayetçi olan Trabzon tütün tüccarı, çıkabilecek sorunları dile getirerek alınan karardan vaz geçilmesini talep etmiştir.⁶⁵⁷

Trabzon tütün tüccarlarının Şark Ticaret Yıllıkları'nda bir meslek olarak yer alması ise 1891 tarihli yıllıkta olmuştur. Bu yıllıkta sadece Trabzon'da tütün ihracatı yapan Garabet Hekimian ismi mevcuttur.⁶⁵⁸ 1896 tarihine kadar yıllıklarda aynı kişi yer almaktadır.⁶⁵⁹ 1898 yılına bakıldığında tütün tüccarlarında artış olmuş ve yeni isimler listeye girmiştir. Bu kişiler Karagheusian Kardeşler, Hacı İsmail Kerzade ve Nourian Kardeşlerdir.⁶⁶⁰

1900 tarihli yıllıkta Nemlioğlu Kardeşler tütün tüccarları arasına katılmıştır. Ayrıca A. Melides de yıllıkta Nemlioğlu Kardeşlerin yanında yer alan yeni isimlerdendir. Eski dönem tütüncülerden Garabet Hekimian, Karagheusian Kardeşler, Hacı İsmail Kerzade ve Nourian Kardeşler de yıllıkta yine mevcuttur.⁶⁶¹ 1902 yılına ise Garabet Hekimian, Karagheusian Kardeşler, Hacı İsmail Kerzade, Nemlioğlu Kardeşler ve Nourian Kardeşler bulunmaktadır. Bu yıllıkta tütüncü A. Melides yer almamıştır.⁶⁶² Diğer taraftan bu yıllıkta ayrıca Trabzon tütün Reji'sine değinilmiş ve yönetim kadrosu verilmiştir. Yıllıkta yönetici S. E. D. Demetracopoulos Efendi, yardımcı Tadee Gutowski ve baş muhasebeci N. Ath. Courtelly olarak belirtilmiştir.⁶⁶³

1904 yılına yeni bir tüccar olan G. B. Haralambidis tütüncüler arasına katılmıştır. Onun yanı sıra listede eski dönem tütüncüler de yer almaktadır.⁶⁶⁴ 1908 yılına ise iki yeni isim tütüncüler arasına dâhil olmuştur. Bu kişiler Kirzade Şevki ve A. Triantaphylides Fils'dir. Aynı zamanda un ticareti de yapan Kirzade Şevki, dönemin önemli tüccarlarından. Bu kişilerin yanında Karagheusian Kardeşler, Nemlioğlu Kardeşler ve Nourian Kardeşler de Trabzon'da tütüncülük yapmaktadır.⁶⁶⁵ Trabzon şehrinde bir taraftan tütün tüccarlarının sayıları artarken diğer taraftan da Trabzon'da tütün ihracatı devam etmektedir. 1908 yılında Trabzon'dan İngiltere'ye 240,

⁶⁵⁶ Mehmet Akpınar, "Reji Uygulamasına Trabzon Örneği", **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, 2. Baskı, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2000, s. 543.

⁶⁵⁷ BOA, ŞD, 1819/10 (3 Kanunusani 1302/15 Ocak 1887)

⁶⁵⁸ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1891, s. 867.

⁶⁵⁹ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1896, s. 1079.

⁶⁶⁰ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1898, s. 1110.

⁶⁶¹ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1900, s. 1247.

⁶⁶² *Annuaire Oriental du Commerce*, 1902, s. 1428.

⁶⁶³ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1902, s. 1424.

⁶⁶⁴ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1904, s. 1687.

⁶⁶⁵ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1908, s. 2056.

Mısır'a 110.342, Almanya'ya 516, Hollanda'ya 13.376, Tunus'a 26, Avusturya-Macaristan'a 428 ve Osmanlı'ya 88,348 sterlin değerinde tütün ihraç edilmiştir.⁶⁶⁶

1909 tarihli yıllığa bakıldığında listede Karagheusian Kardeşler, Kirzade Şevki, Nemlizade Kardeşler ve Nourian Kardeşler yer almaktadır.⁶⁶⁷ 1912 yıllığına kadar tütün tüccarlığına devam eden Garabed Hekimian, aynı zamanda komisyon işi ile de uğraşmaktadır. Onun yanında Karagheusian Kardeşler, Şevki Kirzade, Nemlizade Kardeşler ve Nourian Kardeşler de yine Trabzon'da tütün ticaretine devam eden tüccarlardır.⁶⁶⁸ 1912 yılında da Trabzon tütün üreticisi ve tüccarının Reji ile olan sorunlarının devam ettiği anlaşılmaktadır. Tütün üreticisi Reji'nin tütünü önceki sene fiyatlarına göre almak istemesi üreticide tepkiye neden olmuştur.⁶⁶⁹

1913 yıllığına baktığımızda Trabzon'da tütün tüccarları, Garabed Hekimian, Karagheusian Kardeşler, Kirzade Şevki, Nemlizade Kardeşler, Nourian Kardeşler ve A. Triantaphyllides Fils olmak üzere altı kişidir.⁶⁷⁰ 1914 yıllığında da aynı tüccar grubu yer almaktadır.

Aşağıdaki tabloda Trabzon'daki tütün tüccarlarının sayıları verilmiştir. Artan tütün ihracatı neticesinde bu durum Trabzon'da bulunan tütün tüccarlarının sayısına da yansımış ve artış olmuştur.

⁶⁶⁶ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1526.

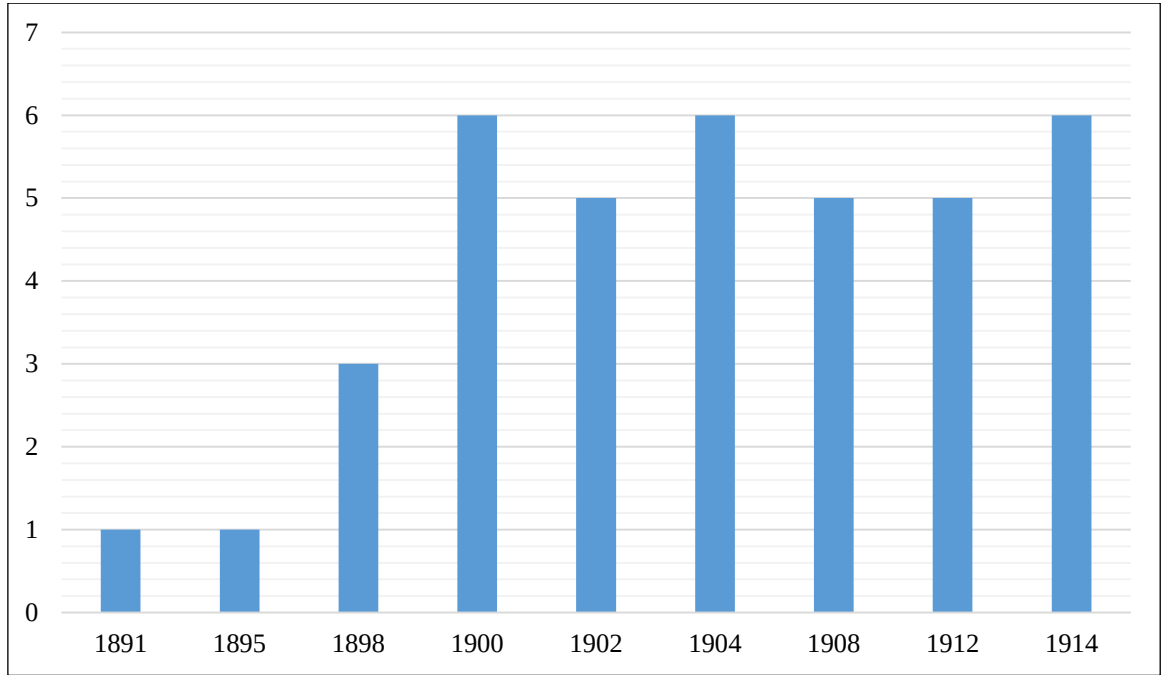
⁶⁶⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2079.

⁶⁶⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1936.

⁶⁶⁹ BOA, DH.İD (26 Kanunusani 1327/8 Şubat 1912)

⁶⁷⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1767.

Grafik 17: Trabzon'daki Tütün Tüccarlarının Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1891-1914.

3.2.4. Ceviz ve Fındık Satıcıları

Trabzon'da yetişen en önemli tarım ürünü fındıktır. Her bölgede yetişmeyen fındık ağacı daha çok nemli, ılıman ve büyük su yatakları kenarlarında yetişmektedir. Anadolu'da en çok yetiştiği bölge Trabzon Eyaleti'dir.⁶⁷¹ Fındık, buradan ihraç edilen ürünlerin de başında gelmektedir. 1869 yılında toplam fındık ve ceviz ihracatı 19.646 sterlin değerindedir. 1873 yılına gelindiğinde ise 21.383 sterlin olmuştur.⁶⁷² Trabzon'un fındık ihraç ettiği ülkeler arasında İngiltere, Mısır, Almanya, Yunanistan ve Tunus gibi ülkeler yer almaktadır.⁶⁷³ Bazı dönemlerde Avrupa ülkeleri fındığın düşük kalitesinden dolayı Trabzon'dan fındık almak istememiştir. Bunun üzerine yetkililer fındığın daha kaliteli olması adına üreticiyi ve tüccarı uyarmıştır.⁶⁷⁴

Ceviz ve fındık satıcıları Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1912 yılığında yer almıştır. Bu tarihte ceviz ve fındık ticareti yapan iki kişiden söz edilmektedir. Bu kişiler H. A. Halyvopoulo ve Kirzade Şevki'dir. Ceviz ve fındık ihracatı yapan H. A. Halyvopoulo, aynı zamanda balık yağı,

⁶⁷¹ Abdülvahap Hayri, a.g.e., s. 76.

⁶⁷² Supplementary Report by Vice-Consul Biliotti for the Year 1873, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 510.

⁶⁷³ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1524.

⁶⁷⁴ BOA, SD.MLK, 1864/14 (20 Rebiulevvel 1327/11 Mart 1909)

tuzlanmış balık, fasulye ve tereyağı ihracatı da yapmaktadır.⁶⁷⁵ 1913 tarihli yıllıkta da aynı kişiler yer almaktadır. 1914 yıllığında ise Gotch-Alizade Mehmed Paşa, H. A. Halyvopoulo, Kirzade Şevki ve A. Mahokian isimleri yer almaktadır. Ticarethanelerini 1903 yılında kuran Gotch-Alizade Mehmed Paşa beraber çalışan iki ihracatçıdır. Fındık ve ceviz gibi yerel ürünlerin ihracatını yapan iki ortak, aynı zamanda elma, tereyağı ve fasulye gibi ürünlerin de ihracatını yapmaktaydı.⁶⁷⁶

3.2.5. Kurutulmuş Meyve Satıcıları

Bu meslek Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1912 yıllığında görülmektedir. Bu tarihte Trabzon'da kurutulmuş meyve ticaretini yapan kişi sadece H. A. Halyvopoulo olarak verilmiştir.⁶⁷⁷ 1914 tarihine kadar yıllıklarda sadece bu kişi yer almıştır.

3.2.6. Fasulyeciler

Fasulye, Trabzon için hem yerel tüketim açısından önemli olduğu kadar ticareti yapılan bir ürün olmasıyla da değerlidir.⁶⁷⁸ Trabzon, arazinin darlığı nedeniyle hububat tarımı yapımına uygun değildir. Dolayısıyla bölgede sebze yetiştiriciliği daha yaygındır. Özellikle patates, domates, soğan, patlıcan ve fasulye yetiştirilen sebzelerin en önemlileridir.⁶⁷⁹ Fasulye daha çok Trabzon, Ordu, Akçaabat ve Vakfikebir kazalarında yetiştirilmekte ve Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya ihracatı yapılmaktaydı. 1910 yılında 4.325.200 kilo fasulye üretilmiştir. Bu fasulyenin 2.748.200 kilogramı Fransa'ya, 401.200 kilogramı Amerika'ya ve 340.000 kilogramı ise İspanya'ya ihraç edilmiştir. Geriye kalan fasulye de İtalya, Hollanda ve Yunanistan gibi ülkelere ihraç edilmiştir.⁶⁸⁰

Fasulyeciler ilk defa 1912 tarihli Şark Ticaret Yıllığı'nda yer almıştır. Yıllığa göre bu meslek ile meşgul olan iki kişi H. A. Halyvopoulo ve Kirzade Şevki'dir. Fasulye ihracatçısı olan H. A. Halyvopoulo aynı zamanda bitkisel tutkal ve sarı balmumu da ihraç etmektedir.⁶⁸¹ 1913 yıllığında da aynı kişiler yer almaktadır. 1914 yıllığında ise bu isimlerin yanına A. Mahokian dâhil olmuştur.⁶⁸²

⁶⁷⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1935.

⁶⁷⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1680.

⁶⁷⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1932.

⁶⁷⁸ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 373.

⁶⁷⁹ Said Bilal Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara, 1964, s. 35.

⁶⁸⁰ Abdülvahap Hayri, a.g.e., s. 74.

⁶⁸¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1932.

⁶⁸² Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1678.

3.2.7. Pirinç Satıcıları

Şark Ticaret Yıllıkları'nda pirinç satıcıları ile ilgili bilgiye ilk defa 1912 yılığında rastlanmıştır. Bu yılığa göre Trabzon'da bu işi yapan tek bir kişi Müftüzade Hacı Mehmed'dir.⁶⁸³ Ayrıca yıllıklara göre 1914 yılına kadar bu iş ile sadece Müftüzade Hacı Mehmed'in ilgilendiği anlaşılmaktadır. 1910 yılında Trabzon'a İngiltere'den 9.850, Avusturya-Macaristan'dan 15.000, Mısır'dan 1.760 ve Osmanlı'dan 2.090 sterlin değerinde pirinç ithal edilmiştir.⁶⁸⁴

3.2.8. Keten Tohumu Satıcıları

Keten tohumu satıcıları Şark Ticaret Yıllıkları'nda müstakil bir başlık olarak 1912 tarihli yıllıkta tespit edilmiştir. Yılığa göre bu iş ile meşgul olan tek bir kişi Kirzade Şevki'dir.⁶⁸⁵ 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişi yer almaktadır.

3.2.9. Sarı Balmumu Satıcıları

Şark Ticaret Yıllıkları'nda bu mesleği yapanlar 1912 tarihli yıllıkta ilk defa yer almıştır. Mesleği yapan iki kişi vardır. Bunlar H. A. Halyvopoulo ve A. Triantaphyllides Fils'dir. Triantaphyllidis ailesi ve H. A. Halyvopoulo Trabzon'da balmumu ihracatı yapmaktadır.⁶⁸⁶ 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişiler bulunmaktadır. A. Triantaphyllides ve ailesi, balmumunun yanı sıra tütün ticareti de yapmaktaydı.⁶⁸⁷

3.2.10. Sabun Üreticileri

Şark Ticaret Yıllıkları'nda 1885 yılığı itibarıyla sabun üreticilerine değinilmiştir. Bu yıllıkta sabun işiyle uğraşan tek kişi olarak Aris Micailidis gözükmetedir.⁶⁸⁸ 1898 tarihli yılığına kadar kayıtlarda sadece Aris Micailidis yer almaktadır.⁶⁸⁹ Ancak 1900 yılığında Aris Micailidis ismine yer verilmemiştir, onun yerine listeye A. X. Carapanayotis dâhil olmuştur.⁶⁹⁰ 1901 ve 1902

⁶⁸³ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1935.

⁶⁸⁴ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1560.

⁶⁸⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1932.

⁶⁸⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1930.

⁶⁸⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1762.

⁶⁸⁸ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 487.

⁶⁸⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1110.

⁶⁹⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1247.

yıllıklarında da aynı isim yer almaktadır. 1903 yılığında A. X. Carapanayotis ile birlikte listede A. Avghoustidis ismi de mevcuttur.⁶⁹¹ 1904 yılığında yine bu iki isim bulunmaktadır.

1908 tarihli yılığa göre sabun üretimi yapan tek kişi Mastroyanni'dir.⁶⁹² 1909 yılığında sabun üreticilerine değinilmemiştir. 1912 yılığında ise sadece H. A. Halyvopoulo ismi bulunmaktadır.⁶⁹³ 1913 ve 1914 yıllıklarında da yine aynı kişinin ismi yer almaktadır.

3.2.11. Sabun ve Yağ Satıcıları

Şark Ticaret Yıllıkları'nda sabun üreticilerinden başka 1908 yılığından itibaren yeni bir başlık altında sabun ve yağ satıcılarına da yer verilmiştir. "Huile et savons" başlığı altında verilen bu mesleği icra edenler A. Congalides Fils, D. Georgantelli Kardeşler ve P. Georges Stephanides'dir.⁶⁹⁴

1912 yılığına gelince P. Georges Stephanides sabun ve yağ satıcıları arasında gözükmemektedir ve onun yerine listeye Trabzon'da önemli bir üretici ve tüccar olan H. A. Halyvopoulo girmiştir. Sabun ve kurutulmuş meyve ithalatı yapan H. A. Halyvopoulo, aynı zamanda sömürge gıda maddelerinin ithalatında da etkin bir tüccardır. H. A. Halyvopoulo'nun yanında A. Congalides Fils ve D. Georgantelli Kardeşler de yıllıkta yer almaktadır.⁶⁹⁵ 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişiler mevcuttur.

3.2.12. Yumurta Satıcıları

Trabzon Vilayeti'nde yumurta üretimi oldukça yoğun bir şekilde yapılmaktaydı. Trabzon, ihraç ettiği yumurtayı çevredeki köylerden toplamaktaydı. Ayrıca şehre, Gümüşhane, Bayburt ve Erzurum'dan da yumurta getirilmekteydi. Fransa ve İspanya gibi ülkelere Trabzon'dan yumurta ihraç edilmekteydi.⁶⁹⁶ 1883 yılında Trabzon'dan 4.200 sterlin değerinde tereyağı ihraç edilmiştir.⁶⁹⁷

⁶⁹¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1648.

⁶⁹² Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2056.

⁶⁹³ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1935.

⁶⁹⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2054; İngiliz konsolosluk raporlarına göre 1908 yılında Trabzon'a Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinden 13.012 sterlin değerinde sabun ithalatı yapılmıştır. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1517.

⁶⁹⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1932.

⁶⁹⁶ Abdülvahap Hayri, a.g.e., s. 68.

⁶⁹⁷ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District of Trebizond for the Year 1888, Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 859.

1884’de tereyağı 7.452⁶⁹⁸ ve 1885’te toplam tereyağı, peynir ve yumurta 26.430 sterlin değerinde ihraç edilmiştir.⁶⁹⁹

Şark Ticaret Yıllıkları’nda yumurta satıcılarına ilk defa 1908 yılığında rastlanmıştır. Trabzon’da bu dönemde yumurta ticareti yapanlar C. J. Constantinides, P. L. Efremides ve Temel Efendi’dir.⁷⁰⁰ 1909 yılığında da aynı kişiler yer almaktadır. 1912 tarihli yıllıkta ise yumurta satıcıları olarak C. J. Constantinides, P. L. Efremides ve Temel Efendi’nin yanına Kievork Diradourian da katılmıştır.⁷⁰¹ 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişilerin yumurta satışı yaptığını anlaşılmaktadır.

3.2.13. Balık Yağı Satıcıları

Trabzon’da balıkçılık hem beslenme hem de ticari açıdan yapılan önemli faaliyetlerden biridir. Balıkçılık Trabzon’da eski dönemlerden itibaren yapıldığı için, Trabzonlu balıkçılar önceki dönemlerden gelen tecrübelerle balık avı ile ilgili oldukça fazla bilgiye sahip olmuşlardır. Trabzon’da avlanan ve ticareti yapılan balıklar arasında hamsi, kalkan, tekir, mercan, mezgit, turna ve zargana başta gelmektedir.⁷⁰² Bu balık türlerinin içindeki en önemli balık ise hamsiydi. Yılın bazı dönemlerinde avlanan hamsi, fiyatının düşük olmasından dolayı gelir seviyesi az olan halkın temel besin kaynaklarından biridir. Hamsi, insanlar tarafından hem taze hem de tuzlanmış halde tüketilmekteydi.⁷⁰³ Bunların yanında avlanan hamsi, halk tarafından gübre olarak da kullanılmaktaydı.⁷⁰⁴

Trabzon’da balıkçılıkta en önemli faaliyetlerden biri de yunus balığı avcılığıydı. Teknelerine binen balıkçılar, 25 mile kadar uzanan alanlarda denize attıkları ağlarla yunusları yakalayarak daha

⁶⁹⁸ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District of Trebizond for the Year 1884, Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 956.

⁶⁹⁹ Report the by Consul Longworth on the Trade and Commerce of the Trebizond and Samsoun for the Year 1885, Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1083.

⁷⁰⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2056.

⁷⁰¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1935.

⁷⁰² Ayhan Yüksel, “Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Karadeniz’de Balık Avcılığı ve Balıkçılık”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Sayı: 241, 2007, s. 60-61; Karadeniz sularında bulunan balıklar 1890’lı yıllarda Times gazetesine de yansımıştır. Gazete, Trabzon yakınlarında çıkan sardalya ve bu balık türünün endüstriye dönüşebileceği ile ilgili bilgi vermektedir. **Times**, 30 Ekim 1893; Karadeniz’de avlanan balık türleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Said Bilal Çakıroğlu, **Karadeniz’de Balıkçılığımız**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1969, s. 5-6.

⁷⁰³ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 334-335; TVS, 1309/1892, s. 96-97.

⁷⁰⁴ Abdülvahap Hayri eserinde, hamsiden sağlanan gübrenin Trabzon’da özellikle tütün üreten halk tarafından tercih edildiğinden bahsetmektedir. Abdülvahap Hayri, a.g.e., s. 70: Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1909 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1547.

sonra bunlardan yağ elde etmekteydi.⁷⁰⁵ Bu faaliyet neticesinde yılda 250.000 okka üretilmekteydi. Bu yağın bir kısmı alt sınıflar için aydınlatmada kullanılır, geri kalanı ise ihraç edilmekteydi.⁷⁰⁶

Trabzon'da balık yağı satan satıcıların listesine ise ilk defa 1912 tarihli Şark Ticaret Yıllığı'nda rastlanılmıştır. Yıllığa göre bu işle meşgul olan kişi sadece H. A. Halyvopoulos'dur. H. A. Halyvopoulos fındık, tereyağı gibi birçok ürünün yanında balık yağı da ihraç etmekteydi.⁷⁰⁷ 1913 ve 1914 yıllıklarında da bu kişinin ismi yer almaktadır.

3.2.14. Tuzlanmış Balık Satıcıları

Şark Ticaret Yıllıkları'nda tuzlanmış balık satıcıları ilk defa 1912 yılığında tespit edilmiştir. Bu yılığına göre bu iş ile H. A. Halyvopoulos meşgul idi. Balık yağı, fasulye gibi ürünlerin de ticaretini yapan H. A. Halyvopoulos, tuzlanmış balık ihracatı da yapmaktaydı.⁷⁰⁸ 1913 ve 1914 yıllıklarında da sadece onun ismi mevcuttur.

3.3. İthalat ve İhracatçılar

3.3.1. Deri ve Post Satıcıları

Deri, ayakkabı, at koşum takımı, sofra ve matara gibi birçok alanda kullanıldığı için hem halkın için hem de ordunun ihtiyacını karşılayan önemli bir ham maddedir. Deri, bilhassa sığır, öküz, inek, koyun, kuzu ve keçi gibi hayvanlardan elde edilmekteydi. Derinin kullanılabilir hale gelebilmesi için belli aşamalardan geçmesi gerekiyordu. Deri terbiyesi işine debâgat (sepicilik), işi yapan esnafa da debbağ denilmekteydi.⁷⁰⁹ Osmanlı topraklarında sepicilik en çok gelişme gösteren sanayi kollarından biri olmuştur. Sepicilik, İstanbul başta olmak üzere Edirne, Bursa, Kayseri, Tokat, Urfa ve Diyarbakır şehirlerinde gelişme göstermiştir.⁷¹⁰

⁷⁰⁵ Süleyman Uygur, "İki Bin Yıllık Geleneğin Sonu: 19. Yüzyıl Karadeniz'de Yunus Avcılığı ve Balık Yağı Endüstrisi", **Kadim**, Sayı:8, 2024, s. 123.

⁷⁰⁶ Report by Stevens, on the Trade of Trebizond during the Half-Year Ending 30th June, 1860, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 281; Trabzon'da balıkçılıktan elde edilen verim yıldan yıla artış göstermekteydi. Balık yağının ihracat değeri 1882 yılında 14.925, 1883'te ise 17,866 sterlin olmuştur. Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District of Trebizond for the Year 1883, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 798.

⁷⁰⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1932.

⁷⁰⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1935; 1910 yılında Trabzon'dan ABD, Bulgaristan, Mısır ve diğer ülkelere tuzlanmış balık ihraç edilmiştir. Bu tarihte toplam ihraç edilen tuzlanmış balık 3.630 sterlin değerindedir. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1909 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1566.

⁷⁰⁹ Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, s. 246-247.

⁷¹⁰ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 348-349.

Deri sanayi, Trabzon için de önemli sanayi kollarından biriydi. 15. ve 16. yüzyıllarda Trabzon şehrinde dericilik sanayi ile ilgili sektörde debbağlar, ayakkabı imal eden paşmakçılar, çizmeciler, pabuççular ve sarraçlar çalışıyordu. Şehirdeki deri sanayi Tabakhane Mahallesi'nden geçen küçük bir çayın etrafında toplanmıştır.⁷¹¹ Tabakhane Çarşısı ve debbağhaneler, Ortahisar'ın doğusunda bulunan kapının dışında olduğu için kapıya Bâb-ı Debbağhane adı verilmiştir.⁷¹² 16. yüzyılın ortalarından itibaren dericilik sanayi Trabzon'da artarak devam etmiştir. 18. yüzyılda Debbağhane Çarşısı, Trabzon'un önemli çarşıları arasındaydı.⁷¹³

19. yüzyılda da dericilik faaliyetleri devam etmiştir. 1860 yılında Trabzon şehrinde üç tane debbağhane bulunmaktaydı. Buralarda koyun ve keçi derileri tabaklandıktan sonra deri boyanmaktaydı. Boyanan deri, Fransız marokenine benzer bir hal almaktadır. Daha sonra bu deri, terliklerde ve eyer yapımında kullanılmıyordu.⁷¹⁴ Bu dönemde Trabzon'dan yapılan deri ihracatı da devam etmiştir. 1869 yılında Trabzon'dan 17.394, 1871'de 36.132 ve 1873'de ise 39.732 sterlin değerinde deri ihracatı yapılmıştır.⁷¹⁵ Diğer taraftan Trabzon, artık deri ithal eden bir şehir de olmuştur. Diğer ülkelerden kente deri ve ayakkabı ithal edilmiştir. Trabzon'a 1877 yılında 8.000, 1879'da 18.920 ve 1882'de 27.430 sterlin değerinde deri ve ayakkabı ithal edilmiştir.⁷¹⁶ Bu durum deri ve post satışı ile ilgilenen esnaf grubunu şehirde aktif hale getirmiştir.

Deri ve post satıcılarına Şark Ticaret Yıllıkları'nda 1885 yılında değinilmiştir. Bu dönemde yıllıklara göre Trabzon'da mesleği yapanlar Der Hampartzoumian Kardeşlerdir.⁷¹⁷ 1885 yılığınan 1894 yılığına kadar listelerde aynı aile yer almaktadır.⁷¹⁸ 1895 yılığında Hampartzoumian Kardeşlerin yanına üç kişi daha katılmıştır. Bunlar A. Mahokian, A. Papazian ve Sahatzdjian Kardeşlerdir. Bu yıllarda toplam dört kişinin deri ve post satışı yaptığı anlaşılmaktadır.⁷¹⁹ Sahatzdjian Kardeşlerden H. Boghos Sahatzdjian, Trabzon'dan şimşir tahtası ihraç etmekteydi.⁷²⁰

⁷¹¹ Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 430-431.

⁷¹² Usta, *Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*, s. 40.

⁷¹³ Yılmaz, *Tanzimat Döneminde Trabzon*, s. 332; Aygün, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", s. 254.

⁷¹⁴ Report by Stevens, on the Trade of Trebizond during the Half-Year Ending 30th June, 1860, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 283.

⁷¹⁵ Supplementary Report by Vice-Consul Biliotti for thr Year 1873, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 510.

⁷¹⁶ Report by Consul Biliotti on the Trade, Commerce and Navigation of the Port and District of Trebizond for the Years 1877-78, 1879, 1882, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 575, 617, 774.

⁷¹⁷ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

⁷¹⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937.

⁷¹⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

⁷²⁰ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the Dicstrict for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 945.

1898 yılığında Hampartzoumian Kardeşler, A. Mahokian, A. Papazian, Sahatzdjian Kardeşlerin yanına C. Pipperopoulo da dâhil olmuştur.⁷²¹

1900 yılığında C. Pipperopoulo listeden çıkmıştır. Hampartzoumian Kardeşler, A. Mahokian, A. Papazian ve Sahatzdjian Kardeşler Trabzon'daki deri ve post satıcıları arasındadır. Bu dört kişinin yanına A. Th. Theophylactos ve S. Piperopoulos da dâhil olmuştur. Bu kişilerin arasında her türlü deri ithalatı yapan Th. Theophylactos ve S. Piperopoulos, aynı zamanda komisyon ve temsilcilik işleriyle de meşguldür.⁷²² 1901 yılığında yer alan kişiler Hampartzoumian Kardeşler, A. Mahokian, A. Papazian, Sahatzdjian Kardeşler, A. Th. Theophylactos ve S. Piperopoulos'dur.⁷²³ 1902 yılığında bu isimlerin yanına Hacı C. Piperopoulos,⁷²⁴ 1903 yılığında da listeye J. ve C. Basmadjides dâhil olmuştur.⁷²⁵ 1904 tarihli yıllıkta ise listede Hampartzoumian Kardeşler, A. Mahokian, A. Papazian, Hacı C. Piperopoulos, Sahatzdjian Kardeşler, A. Th. Theophylactos ve S. Piperopoulos bulunmaktadır.⁷²⁶

1908 yılığında Hampartzoumian Kardeşler ve Hacı C. Piperopoulos deri ve post satan esnaf listesinden çıkmıştır. Listedeki J ve C. Basmadjides, A. Mahokian, A. Papazian, Sahatzdjian Kardeşler ve Adam Th. Theophylactos yer almaktadır. Böylece mesleği icra edenler altıya düşmüştür.⁷²⁷ 1912 yılığında listede J ve C. Basmadjides, A. Mahokian, A. Papazian, Sahatzdjian Kardeşler ve Adam Th. Theophylactos yer almaktadır. Bunlardan Adam Th. Theophylactos her türlü ayakkabı tamir ürünlerini dükkânında bulundurmaktaydı. Ayrıca 1912 tarihinden itibaren Georges H. Lazarou'un listeye dâhil olduğu görülmektedir. Deri ve post tüccarı olan Georges H. Lazarou, aynı zamanda her türlü ayakkabı ürünü de satmaktaydı. Bunların yanı sıra Lazarou, ithalat, ihracat ve komisyon işleriyle de uğraşmaktaydı.⁷²⁸

1913 tarihli yıllıkta J ve C. Basmadjides, A. Mahokian, A. Papazian, Sahatzdjian Kardeşler, Adam Th. Theophylactos ve Georges H. Lazarou olmak üzere toplam altı kişi vardır.⁷²⁹ 1914 yılığında ise Theod. G. Tchepides'in listeye dâhil olduğu görülmektedir. Ham deri tüccarı olan

⁷²¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁷²² Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

⁷²³ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1293.

⁷²⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1425.

⁷²⁵ 1887 yılında şirketlerini kuran J. ve C. Basmadjides, ihracat ve ithalat uğraşmaktadır. Ayrıca firma, Karadeniz kıyılarından gelen her türlü ürün için komisyonculuk da yapmaktadır. Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1646.

⁷²⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1684.

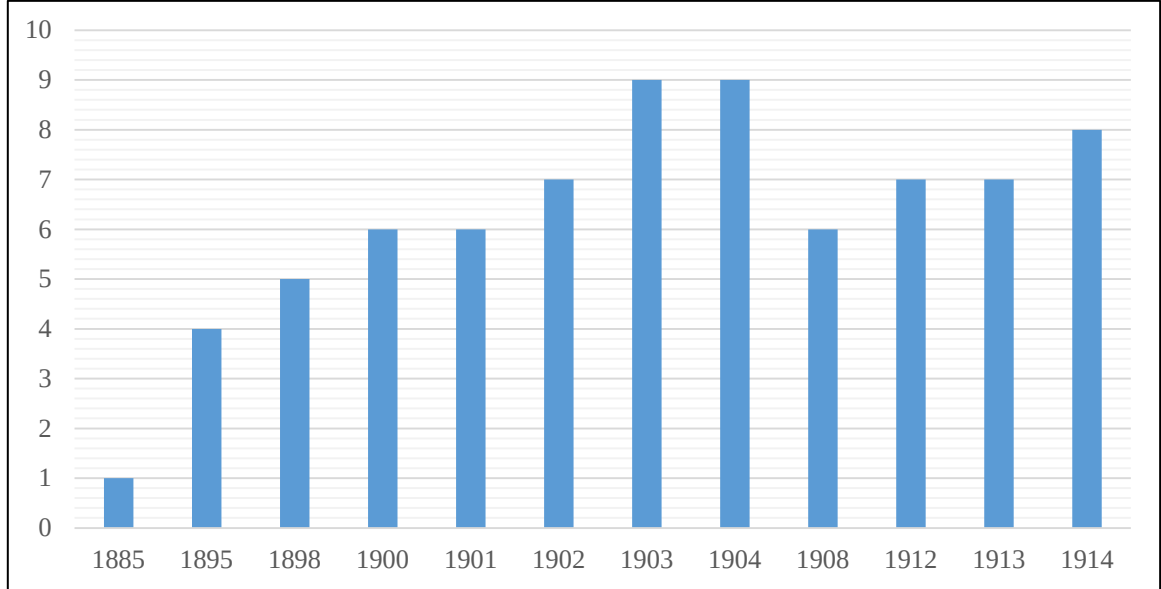
⁷²⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2053; 1908 yılında yapılan deri ihracatının ise %38'i Amerika'ya, %21'i Avusturya-Macaristan'a, %20'si Fransa'ya ve %17'si de Osmanlı'ya yapılmaktadır. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1525.

⁷²⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1931.

⁷²⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1763.

Theod. G. Tchepides, aynı zamanda farklı türden ürünlerin ve bitkisel tutkalın ithalat ve ihracatıyla da uğraşmaktaydı.⁷³⁰

Grafik 18: Trabzon’da Deri ve Post Satan Esnaf Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1885-1914.

3.3.2. Kürkçüler

Bu meslek grubuna ilk defa 1883 yılığında rastlanılmıştır. Adjemoglon, O. Adabachian, Ohannes Babonian ve H. Kambekian mesleği yapan kişilerdi.⁷³¹ 1885 tarihli yılığā göre bu mesleği yedi kişi icra etmektedir ve Ohannes Babonian ile H. Kambekian listede yer almamıştır. Listede sadece eskiden kürk ticareti yapan O. Adabachian vardır. O. Adabachian’ın yanına altı kişi daha dâhil olmuştur. Bu kişiler Panica Adjemoglou, Boghos Davidian, Ohannes Davidian, Hampartzoum, Aroutine Kambekian ve Pantcho’dur.⁷³² 1888 yılığında ise mesleği beş kişi icra etmektedir. O. Adabachian, Pancio Arghyropoulos, Boghos Davidian, Ohannes Davidian ve Aroutine Kambekian. Hampartzoum ve Pantcho kürkçüler listeden çıkmıştır.⁷³³ 1892 yılığına kadar aynı kişiler kürkçülük mesleğini icra etmektedir.⁷³⁴ 1893-1894 yılığından 1904 yılığına kadar ise bu meslek bir daha Şark Ticaret Yıllıkları’nda yer almamıştır. Fakat 1908 yılı itibarıyla kürkçülük mesleği tekrar yıllıklarda yer almıştır. 1908 yılığına göre mesleği yapanlar P.

⁷³⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1677.

⁷³¹ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 608.

⁷³² L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 487.

⁷³³ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁷³⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-1893, s. 867.

Arghyropoulos ve Har. Persides'dir.⁷³⁵ Bu tarihten 1914 tarihine kadar yıllıklarda aynı kişiler yer almıştır.

3.3.3. Kolonyal Zahireciler

Şark Ticaret Yıllıkları'nda "Denree Coloniale" başlığı altında verilen meslek erbabının Türkçedeki karşılığı açık değildir. Şemseddin Sami Kamus-ı Fransevi'de Denree Coloniale başlığını "herhangi bir müstemlekedeki yetişen kahve, biber, çay, şeker ve benzeri mahsulat ile buralardan getirilen zahireler" olarak tanımlanmıştır.⁷³⁶ Bu meslek grubu Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1888 yılığında görülmüştür. Bu tarihte mesleği yapanlar Arghyropoulo Fils, Ch. Capayanides Fils-El. Velinarides, G. Capayanidis, G. Congalides, Critico Said Efendi, Fostiropulo, G. Kiriakidis, Nicolaidi-Mihalopoulos, S. Siscodis, El Sofianopoulos ve Murat Vafiadis olmak üzere toplam on üç kişidir.⁷³⁷ 1889-1890 yılığında da aynı kişiler yer almaktadır.⁷³⁸

1891 yılığında Arghyropoulo Fils, G. Capayanidis, G. Congalides, Critico Said Efendi, Nicolaidi-Mihalopoulos, Fostiropulo, G. Kiriakidis, S. Siscodis, El Sofianopoulos ve Murat Vafiadis yer almaktadır. Ch. Capayanides Fils-El. Velinarides listede yer almazken, Said Hacı Alizade listeye dâhil olmuştur.⁷³⁹ 1892-1893 yılığında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak 1894 yılığından 1903 yılığına kadar bir daha bu meslek grubuna Şark Ticaret Yıllıkları'nda rastlanmamıştır.

1904 tarihli yıllık ile bu meslek grubu tekrar yıllıklarda yer almaya başlamıştır. 1904 yılığında sadece iki isimden bahsedilmektedir. Bu kişiler J. Moumtzi Fils ve Athanasse D. Pozanis'dir. Bunlardan J. Moumtzi Fils, firmasını 1881 yılında kurmuştur. Çay, kahve ve diğer kolonyal ürünlerin ithalatını yapan firma, aynı zamanda keçi, koyun, kuzu ve oğlak derilerinin ihracatını da yapmaktaydı. Bunların yanında toptan komisyonlu satış işinde de aktifti. Athanasse D. Pozanis ise Kalküta'dan çay, kahve, teneke, ütü, demir eşya, mum ve çanta ithal etmekteydi. Ayrıca Metelin ve Girit'ten sabun, zeytinyağı ve diğer kolonyal ürünler ithal etmekteydi. Erzurum ve iç bölgelere sevkiyat işi de yapan Athanasse D. Pozanis, aynı zamanda kendi yerinde toptan

⁷³⁵ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1908, s. 2056.

⁷³⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 745.

⁷³⁷ *Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce*, 1888, s. 592.

⁷³⁸ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1889-1890, s. 725.

⁷³⁹ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1891, s. 866.

satış da yapmaktaydı.⁷⁴⁰ 1908 ve 1909 yıllıklarında bu mesleği yapan sadece J. Moumtzi Fils'dir.⁷⁴¹ Diğer taraftan bu dönemde Trabzon'a kolonyal bir ürün ithalinin devam ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁴²

1912 tarihli yıllıkta J. Moumtzi Fils'in yanına H. A. Halyvopoulo da dâhil olmuştur. H. A. Halyvopoulo, zeytin, zeytinyağı, sabun ve kuru meyve ithalatı yapan tüccarlardandı.⁷⁴³ 1914'e kadar yıllıklarda aynı kişiler yer almıştır.

3.3.4. Kolonyal Mal Satıcıları

Bu meslek grubunda olan kişiler, Avrupa menşeli malların yanında Batılı ülkeler üzerinden gelen sömürge ülkelerinden sağlanan malların ticaretini yapmaktadırlar. Dolayısıyla bu mesleği icra edenler de "kolonyal mal satıcıları" olarak ifade edilmiştir.⁷⁴⁴

Şark Ticaret Yıllıkları'nda bu meslek ilk defa 1895 tarihinde zikredilmiştir. Bu mesleği icra edenler D. Arghirovoulo Fils, Ch. Capayanides Fils, G. Capayannides, A. Congalides Grammaticopoulo Kardeşler, Gregoriades Fils, Phostiropoulo Kardeşler, Vafiades Kardeşler ve H. Murad Vafiades olmak üzere toplam dokuz kişidir.⁷⁴⁵ 1896 ve 1898 yıllıklarında da aynı kişiler yer almaktadır.⁷⁴⁶

1900 tarihli yıllıkta bu kişilerin yanına Tzalogopoulo Kardeşler de katılmıştır. Bu tarihte mesleği yapan kişiler şunlardır: A. Argyropoulo, M. Conkalides, D. Arghirovoulo Fils, Ch. Capayanides Fils, G. Capayannides, Pierre Grammaticopoulo, Gregoriades Fils, Phostiropoulo Kardeşler, Tzalogopoulo Kardeşler, Vafiades Kardeşler, H. Murad Vafiades ve A. Congalides.⁷⁴⁷ Congalides ailesi, kolonyal mal ithalatında Trabzon'da önde gelen ailelerdendir. Congalides Kardeşler, koloni mallarının yanında metal, zeytinyağı, meyve gibi ürünlerin de ithalatını yapmaktaydılar.⁷⁴⁸

⁷⁴⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1684.

⁷⁴¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2076.

⁷⁴² Trabzon'a 1908 yılında İngiltere'den 5.484 ve Hindistan'dan 14.483 sterlin değerinde çay ithalatı yapılmıştır. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1518; 1910 yılına gelindiğinde kolonyal ürünler arasında yer alan baharat Trabzon'a ithal edilmiştir. Trabzon'a baharat ithal eden ülkeler arasında İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkeler yer almaktadır. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1910 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1561.

⁷⁴³ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1931.

⁷⁴⁴ İsmailoğlu, a.g.t., s. 79-80.

⁷⁴⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

⁷⁴⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁷⁴⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

⁷⁴⁸ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 946.

1902 yılığında meslek grubu yapan kişi sayısı artmış ve on beş olmuştur. Kolonyal ürün ithal eden tüccarlar arasında G. Acritides Fils, A. Argyropoulo, M. Conkalides, D. Arghiropoulo Fils, Ch. Capayanides Fils, G. Capayannides, A. Congalides, Pierre Grammaticopulo, Gregoriades Fils, Phostiropoulo Kardeşler, Tzalogopoulo Kardeşler, Vafiades Kardeşler, H. Murad Vafiades, J. Michailides Kardeşler ve P. Th. Grammaticopoulo bulunmaktaydı.⁷⁴⁹

1904 yılığında bu kişilerin yanına Vélissarides Kardeşler de ilave edilmiştir.⁷⁵⁰ 1908 yılığında ise M. Conkalides, D. Arghiropoulo Fils, G. Capayannides, A. Congalides Fils, Pierre Grammaticopulo, Gregoriades Fils. Phostiropoulo Kardeşler, Tzalogopoulo Kardeşler, Vafiades Kardeşler, H. Murad Vafiades, J. Michailides Kardeşler, P. Th. Grammaticopoulo ve Velissarides Kardeşler yer almaktadır.⁷⁵¹ 1909 tarihli yıllıkta da Milt Amanatides, D. Arghiropoulo Fils, G. Capayannides, A. Congalides Fils, M. Congalides, P. Th. Grammaticopoulo, Gregoriades Fils, J. Michailides Kardeşler, Th. Mihailides, B. Papa Antoniou, Phostiropoulo Kardeşler, Theophylacto-Grammaticopoulo, Tzalogopoulo Kardeşler, Vafiades Kardeşler, H. M. Vafiades Fils ve Velissarides Kardeşler bulunmaktadır.⁷⁵²

1912 yılığında yine Milt Amanatides, D. Arghiropoulo Fils, G. Capayannides, A. Congalides Fils, M. Congalides, P. Th. Grammaticopoulo, J. Michailides Kardeşler, Phostiropoulo Kardeşler, J. Tzalogopoulo, H. M. Vafiades Fils, Velissarides Kardeşler ve Theophylacto yer almaktadır. Bu dönemde kolonyal ürün satıcıları arasına iki yeni kişi daha katılmıştır. Leontides ve Tzulhazade Kardeşler.⁷⁵³ 1913 yılığında toplam kişi sayısı on dördtür.⁷⁵⁴ 1914 yılığında ise bu on dört kişinin yanına A. Mohakian eklenmiştir.⁷⁵⁵

3.3.5. Saatçiler

Bu meslek grubu Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1881 yılında görölmüştür. Bu tarihte meslek "Saatçiler ve Bijuteriçiler" başlığı adı altında verilmiştir. 1881 yılığına göre Trabzon'da bu mesleğı icra eden G. A. Rigo'dur.⁷⁵⁶ 1883 tarihli yıllıktan itibaren meslek sadece "Saatçiler" başlığı adı altında verilmeye başlanmıştır. Bu yıllıkta mesleğı yapanlar ise Bayan Petrak, Agha Garabet, Y.

⁷⁴⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1426.

⁷⁵⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1685.

⁷⁵¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2054.

⁷⁵² Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2076-2077.

⁷⁵³ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1930-1931.

⁷⁵⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1762.

⁷⁵⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1676-1677.

⁷⁵⁶ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

Ghiumuchanali, Yalihan Hassan, Meg. Mikaelian ve Boghos Zaghdjian'dır. Yıllıkta G. A. Rigo saatçiler arasında gözükmemektedir.⁷⁵⁷

1885 yılığında Bayan Petrak, Mighir Gazarian, Hasan Efendi, Ohannes Mikaelian, Mardighian ve Boghos Zaghdjian Trabzon'da yer alan saatçilerdir.⁷⁵⁸ 1888 yılığında ise Bayan Petrak saatçiler listesinde yer almamıştır. Onun yerine listeye Mighirditch Mikaelian dâhil olmuştur. Bu ismin yanı sıra Mighir Gazarian, Hasan Efendi, Mardighian, Ohannes Mikaelian ve Boghos Zaghdjian da saatçiler arasında bulunmaktadır.⁷⁵⁹ 1891 tarihli yıllık ile Mihran Tahtadjian isimli yeni bir kişi saatçiler grubuna girmiştir. Ayrıca bu kişi bijuteri işi de yapmaktadı. Böylece Trabzon'da saatçilik yapan kişi sayısı yediye çıkmıştır.⁷⁶⁰

1894 yılığında Mighir Gazarian, Hasan Efendi, Mardighian, M. Tahtadjian ve Zaghdjian yer almaktadır. Ohannes Mikaelian ve Mighirditch Mikaelian saatçiler listesinde yer almamıştır.⁷⁶¹ Ohannes Mikaelian kısa süreli ayrılıktan sonra 1896 yılığı ile beraber tekrar saatçiler arasına girmiştir. Onun yanında Mighir Gazarian, Hasan Efendi, Mardighian, M. Tahtadjian ve Zaghdjian mesleğı icra edenler arasındadır.⁷⁶² 1898 yılığında Mighir Gazarian, Hasan Efendi, Mardighian, Ohannes Mikaelian ve Zaghdjian bulunmaktadır. Bu yıllıkta M. Tahtadjian saatçiler arasında gözükmemektedir.⁷⁶³

1900 tarihli yıllıkta Hasan Efendi, Mighir Gazarian, Mardighian, Ohannes Mikaelian ve Zaghdjian yer almaktadır.⁷⁶⁴ 1901 yılığında ise M. Tahtadjian tekrar saatçiler arasında yerini almıştır. Böylece Trabzon'daki saatçi sayısı tekrar altıya çıkmıştır.⁷⁶⁵ 1902-1904 yılları arasında aynı isimler saatçiler listesinde yer almaktadır. 1908 yılığına gelindiğinde ise iki farklı isim karşımıza çıkmaktadır. Bunlar Hacı Mahmud Efendi ve Oussepe Tatossian'dır. Daha önceki saatçilerden ise listede sadece Mihran Tahtadjian bulunmaktadır. Trabzon'da bu dönemde üç saatçinin bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶⁶ 1914 yılına kadar saatçiler listesinde aynı isimler yer almaktadır.

⁷⁵⁷ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁷⁵⁸ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁷⁵⁹ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁷⁶⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 867.

⁷⁶¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937.

⁷⁶² Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1079.

⁷⁶³ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁷⁶⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

⁷⁶⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1294.

⁷⁶⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2054.

3.3.6. Porselen ve Züccaciye Satıcıları

Bu meslek grubu ilk defa 1883 Şark Ticaret Yıllığı'nda karşımıza çıkmıştır. İlk senelerde yıllıklarda "Tabak ve Züccaciye" başlığı altında toplanan bu meslek grubu iki kişiden oluşmaktaydı. Bu kişiler Lefter. S. Papa Elia ve P. Çayıroğlu'dur.⁷⁶⁷ 1885 yılından itibaren bu meslek grubu yıllıklarda "Porselen ve Züccaciye" başlığı ile yer almıştır. Bu tarihlerde mesleği yapanlar Anesti Kitridis, Jor. Pappadopoulos ve P. Çayıroğlu'dur.⁷⁶⁸ 1888 yılından bu üç kişinin yanına Jahni Moise de katılmıştır.⁷⁶⁹ 1893 yılına kadar aynı kişiler porselen ve züccaciye satıcısı olarak yıllıklarda yer almıştır.

1893-1894 yılından ise Anesti Kitridis, Jor. Pappadopoulos ve P. Çayıroğlu yer almaktadır. Jahni Moise bu yılda yoktur.⁷⁷⁰ 1895 yılından yine Anesti Kitridis, Jor. Pappadopoulos ve P. Çayıroğlu bulunmaktadır. Farklı olarak bu kişilerin yanına yeni bir isim olan Christo Cofides de katılmıştır.⁷⁷¹ 1902 yılından bu mesleği yapanlar arasında Anesti Kitridis, Jor. Pappadopoulos ve Christo Cofides yer almaktadır. P. Çayıroğlu meslek grubundan ayrılmıştır ve yerine Tschairides Kardeşler gelmiştir. Tschairides Kardeşler cam eşya, porselen, toprak eşya, ayna, resim çerçeveleri, kırtasiye malzemeleri ve farklı türden eşyaların satıcılığını yapmaktadır.⁷⁷²

1908 tarihli yılda Anesti Kitridis, Jor. Pappadopoulos, Tschairides Kardeşler ve listede yeni bir isim olan Herc Tantos yer almaktadır.⁷⁷³ 1909 yılından Anesti Kitridis, Jor. Pappadopoulos, Tschairides Kardeşler ve Herc Tantos bulunmaktadır. Ayrıca bu kişilerin yanına Spanidis de katılmıştır. Böylece Trabzon'da porselen ve züccaciye satıcılarının sayısı beşe yükselmiştir.⁷⁷⁴ Trabzon'da porselen ve züccaciye satıcıları artarken, şehre çeşitli züccaciye mallarının ithalatı da devam etmiştir. Bu malların %18'i ülke içinden, %11'i Almanya'dan, %42'si Belçika'dan ve %19'u da Rusya'dan ithal edilmekteydi.⁷⁷⁵

⁷⁶⁷ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁷⁶⁸ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 487.

⁷⁶⁹ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁷⁷⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 938.

⁷⁷¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

⁷⁷² Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1428; Trabzon'a 1900 yılında 4.760, 1902 yılında ise 5.860 sterlin değerinde züccaciye ürünü ithal edilmiştir. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1901 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1403; Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1903 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1403.

⁷⁷³ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2056.

⁷⁷⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2079.

⁷⁷⁵ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1513.

1912 yılığında da züccaciye ve porselen satıcıları yer almaya devam etmiştir. Fakat Herc Tantos listede yer almamış ve mesleğı icra edenlerin sayısı bu yıllıkta dörde düşmüştür. Yıllıkta diğör isimlerden Anesti Kitridis, Jor. Pappadopoulou, Tschairides Kardeşler ve Spanidis yerini korumuştur.⁷⁷⁶ 1914 yılına kadar aynı kişiler bu mesleğı icra etmeye devam etmiştir.

3.3.7. Manifaturacılar

Manifaturacı mesleğine Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1883 yılında rastlanmıştır. Bu yıllıkta mesleğı yapanlar Boghos Arabian, Carafoulidis Kardeşler, Calpaxidis Kardeşler, Cariofilis Kardeşler, Metaxa Kardeşler, A. Poursanidis, Zimblinides, Caloust Kidichian, C. Pappadopoulou, Chr. Serassi ve Stilianos olmak üzere toplam on bir kişidir.⁷⁷⁷ 1885 yılığında ise yeni isimler karşımıza çıkmaktadır. Bu kişiler Vaid Akif, Hamamcıoğlu, Hüseyin Çulhazade, Tikdabanzade, Condozi-Costantinoff, Arabian Marabian ve Zimplinides Kardeşlerdir. Yine bunların arasında 1884 yılında şirketini kuran Caloust Kidichian ve Cie, Calpaxidis Kardeşler, Cariofilis Kardeşler, Zimplinides Kardeşler ve Kazancıoğlu Kardeşler yer almaktadır.⁷⁷⁸ Kazancıoğlu Kardeşler, Trabzon'da manifatura işi yapmakta olup pamuklular ve Rus pamuklu mamülleri ithal etmekteydiler.⁷⁷⁹

1888 tarihli yıllıkta Vaid Akif, G. Arabian, Arabian-Maramian, Calpaxides Kardeşler, Cariofilis Kardeşler, Hamamcıoğlu, Kazancıoğlu Kardeşler, Caloust Kidichian, Constantinoff-Condozi, Zimblinides Kardeşler, Tikdabanzade, Çulhazade Kardeşlerden Çulhazade Kadri, Karafoulides Kardeşler, Megavorian Kardeşler, Serinopoulou, P. Yannicapanni, Metaxa Kardeşler, Ch. M. Serassi ve Elephteriades bulunmaktadır. Metaxa Kardeşler, dükkânlarını 1869'da kurmuş ve şapka, dükkânlarında satış yaptıkları ürünler arasındadır. Ch. M. Serassi ve Elephteriades ise manifatura işinde beraber çalışan ortaklardır ve bu kişiler firmalarını 1856 yılında kurmuştur.⁷⁸⁰ 1891 yılığında da aynı kişiler yer almaktadır. Fakat bu yıllıkta Kazancıoğlu Kardeşler, Caloust Kidichian ve Çulhazade Kadri manifaturacı listesinden ayrılmıştır.⁷⁸¹ Bu yıllıkta yer alan Zimblinides Kardeşler, pamuklu mal ithalatı yapmaktaydı.⁷⁸²

⁷⁷⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1935.

⁷⁷⁷ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁷⁷⁸ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁷⁷⁹ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 946.

⁷⁸⁰ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁷⁸¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 867.

⁷⁸² Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 947.

1894 yılığında ise değışiklik yoktur ve eski manifatracılardan Vaid Akif, G. Arabian, Arabian-Maramian, Calpaxides Kardeşler, Cariofili Kardeşler, Hamamcıoğlu, Constantinoff-Condozi, Karafoulides Kardeşler, Tikdabanzade, Ch. M. Serassi-Elefteriades, P. Yannicapanni ve Megavorian Kardeşler listede yer almıştır.⁷⁸³ 1895 yılığında eski yıllarda manifatracılık yapan birkaç isim zikredilmemiştir. Bu isimler arasında Vaid Akif, Constantinoff-Condozi, Tikdabanzade, Karafoulides Kardeşler ve P. Yannicapanni yer almaktadır. Fakat yıllıkta eski ve yeni manifatracıları da bir arada görmekteyiz. Bu isimler B. Arabian, Gaidzak Arabian, G. Avramides, Calpaxides Kardeşler, Kazaz Hacı İbrahim, Civelekzade Mahmud, M. Elefteniades, Hamamcıoğlu, H. M. Khidichian, M. Manoucharian, Vartabedian Kardeşler, G. Sirinopoulos Fils ve Arabian-Maramian'dır.⁷⁸⁴ Arabian-Maramian'ın sahip olduğı işletme, manifatura ve ithalat işi yapmaktaydı. Pamuklu, Halep malları, paketleme ipi ve metal gibi birçok manifatura ürünü ithal eden bir işletmedir.⁷⁸⁵

1896 tarihli yıllıkta B. Arabian, Gaidzak Arabian, Arabian-Maramian, G. Avramides, Calpaxides Kardeşler, Kazaz Hacı İbrahim, Civelekzade Mahmud, M. Elefteniades, Hamamcıoğlu, H. M. Khidichian, Vartabedian Kardeşler ve G. Sirinopoulos Fils yer almaktadır. M. Manoucharian ismi bu yıllıkta yoktur.⁷⁸⁶ 1898 yılığında B. Arabian, Gaidzak Arabian, Arabian-Maramian, G. Avramides, Calpaxides Kardeşler, M. Elefteniades, Hamamcıoğlu, H. M. Khidichian, Vartabedian Kardeşler, Kazaz Hacı İbrahim ve G. Sirinopoulos Fils yer almaktadır. Civelekzade Mahmud ismi yıllıkta yer almamıştır.⁷⁸⁷

1900 yılığında iki yeni isim karşımıza çıkmaktadır. Bu isimler Didebanzade Hacı Akif ve Hacı Kadızade Recai'dir. Yıllıkta yine Gaidzak Arabian, Arabian-Maranian, G. Avramides, Calpaxides Kardeşler, Kazaz Hacı İbrahim, M. Elefteriades, S. Tzimplinidi, G. Sirinopoulos Fils ve Vartabedian Kardeşler de yer almaktadır.⁷⁸⁸ 1901 yılığında değışiklik olmamış ve aynı manifatracılar listede yer almıştır.⁷⁸⁹ 1902 yılığında iki yeni aile daha manifatracılar esnafi arasına katılmıştır. Bunlardan ilki Mollazade Kardeşler diğeri ise Zadikian Kardeşlerdir. Çeşitli kumaş satışında kayda değeri bir yere sahip olan Zadikian Kardeşler, aynı zamanda modern dönemin getirisi olan birçok yeni ürünün de ticaretini yapmaktadır.⁷⁹⁰ Bu dönemde de Trabzon'a

⁷⁸³ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937.

⁷⁸⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

⁷⁸⁵ Report by Consul Biliotti on the Trade and Commerce of the District for the Year 1884, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 946; 1894 yılında Trabzon'a 10.600 sterlin değerinde manifatura ithal edilmiştir. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1894, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1249.

⁷⁸⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1079.

⁷⁸⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁷⁸⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

⁷⁸⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1294.

⁷⁹⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1426.

manifatura mallarının ithalatı devam etmiştir. 1900 yılında Trabzon'a 8.030 ve 1901 yılında 9.170 sterlin değerinde manifatura ürün ithal edilmiştir.⁷⁹¹

1903 tarihli yıllıkta Gaidzak Arabian, T. ve K. Arabian Kardeşler, C. Avramides, Calpaxides Kardeşler, Kazaz Hacı İbrahim, Didebanzade Hacı Akif, M. Elefteriades, Hacı Kadizade Recai ve S. Tzimplinidi, Haroution Maramian, Metaxa Kardeşler, Mollazade Kardeşler ve Zadikian Kardeşler bulunmaktadır. Bunların yanında yıllıkta iki yeni isim tespit edilmiştir. Bunlar P. Th. Grammaticopoulo ve Xanthopoulo Kardeşlerdir.⁷⁹² 1904 yıllığında Gaidzak Arabian, T. ve K. Arabian Kardeşler, C. Avramides, Calpaxides Kardeşler, Kazaz Hacı İbrahim, Didebanzade Hacı Akif, M. Elefteriades, P. Th. Grammaticopoulo, Haroution Maramian, Metaxa Kardeşler, Mollazade Kardeşler, Xanthopoulo Kardeşler ve Zadikian Kardeşler olmak üzere on üç kişi yer almaktadır. Hacı Kadızade Recai bu listede yoktur.⁷⁹³

1908 yıllığında Gaidzak Arabian, firmasını bu dönemde kuran K. Arabian ve Cie, C. Avramides, Calpaxides Kardeşler, M. Elefteriades, P. Th. Grammaticopoulo, Haroution Maramian, Metaxa Kardeşler, Mollazade Kardeşler, Xanthopoulo Kardeşler ve Zadikian Kardeşler yer almaktadır. Bu yıllığa göre iki yeni manufakturacı daha esnaf listesine katılmıştır. Bu isimler İpranossian Kardeşler ve Xenides Kardeşlerdir.⁷⁹⁴ Bu yıl içerisinde Trabzon'a ithal edilen manifaturanın ise %47'si ülke içinden olmuştur. Yine 1908 yılında manifatura ithalatının %22'si Avusturya-Macaristan'dan, %13'ü Almanya'dan ve %8'i Fransa'dan yapılmıştır.⁷⁹⁵

1909 tarihli yıllıkta üç yeni isim olan, Bekir Efendizade Rüşdü, Kazazzade Fils ve Jacovo Lavrendiadis manufakturacılar arasına katılmıştır. Bu kişilerden Bekir Efendizade Rüşdü ve Kazazzade Fils ortak çalışan tüccarlardır. Ayrıca bu yıllıkta Xanthopoulo Kardeşlerden Achille Xanthopoulo'yu tek başına manufakturacılar esnafı arasında görmekteyiz.⁷⁹⁶ 1912 yıllığında Gaidzak Arabian, K. Arabian ve Cie, C. Avramides, Bekir Efendizade Rüşdü-Kazazzade Fils, Calpaxides Kardeşler, P.Th. Grammaticopoulo, İpranossian Kardeşler, Haroution Maramian, Metaxa Kardeşler, Mollazade Kardeşler ve Achille Xanthopoulo bulunmaktadır. Bu yıllıkta A. Yannikapani Fils de bu esnaf grubuna dâhil olmuştur.⁷⁹⁷

⁷⁹¹ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1901 By Consul Longworth, Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1403.

⁷⁹² Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1647.

⁷⁹³ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1685.

⁷⁹⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2054.

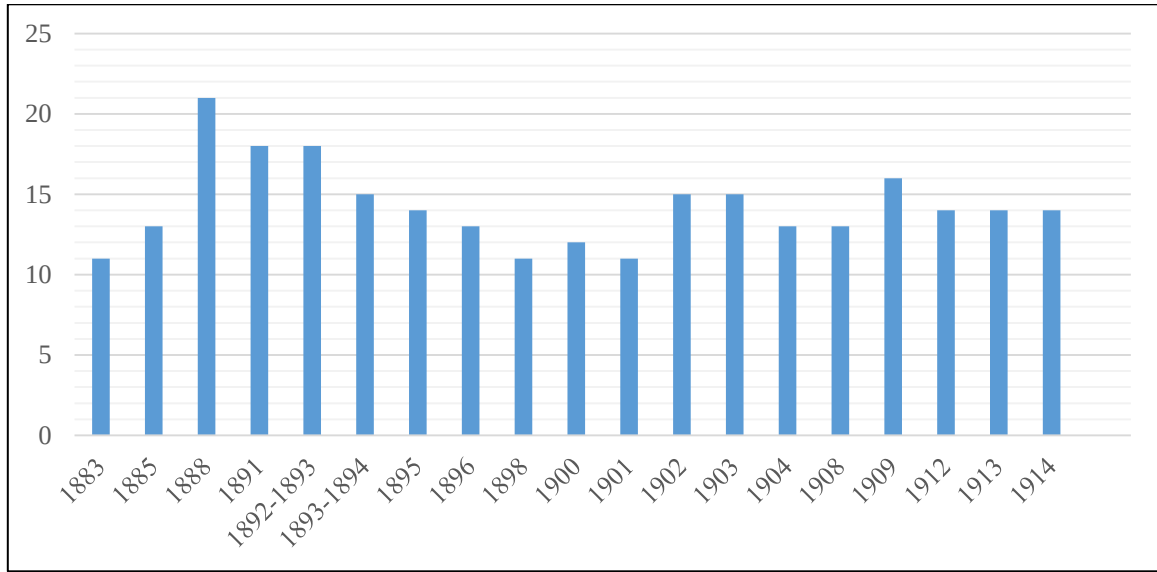
⁷⁹⁵ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1514.

⁷⁹⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2077.

⁷⁹⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1933.

Bu dönemde dikkat çeken bir konu da Trabzon şehrinde artan ticari faaliyetler neticesinde açılan mağaza ve dükkân sayısındaki artıştır. Dolayısıyla Trabzon bazı esnaf ve meslek sahipleri işletmelerinin talep görmesi için yerel basından faydalanma yoluna gitmişlerdir. İşletmelerin tanıtımı ve reklamı Trabzon'daki yerel basında yer almıştır. Trabzon'da bulunan “İstikamet Mağazası” basında reklamı yapılan tuhafiye mağazalarından biridir. Mağaza Şark Ticaret Yıllıkları'nda bulunmayan, Süleyman Sudi'ye aittir. Debbaghane Caddesi'nde bulunan mağaza ile ilgili “Trabzon'da Meşveret” gazetesinde ilan verilmiştir. İlanda “Trabzon'da en ucuz eşya satan” ifadeleri kullanılmıştır.⁷⁹⁸

Grafik 19: Trabzon'daki Manifaturacı Esnafının Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1883-1914.

3.3.8. Tuhafiyeciler

Şark Ticaret Yıllıkları'nda “Merceries et Nouveautes” başlığı altında verilen meslek grubu tuhafiyecilerdir. Bu meslek grubuna ilk defa 1895 yılına rastlanılmıştır. Bu yıllığa göre Trabzon'da yer alan tuhafiyeciler, Patchadjian Kardeşler, J. P. Persides, Velissarides Kardeşler ve Xanthopoulo Kardeşlerdir. Mücevherat, parfümeri ve lüks eşyaların satışını yapan Xanthopoulo Kardeşler, aynı zamanda yeni ve farklı birçok ürünün de ticaretini yapmaktaydı.⁷⁹⁹ 1896 ve 1898 yıllıklarında da aynı isimler yer almaktadır.

⁷⁹⁸ Melek Öksüz, “Trabzon'da Meşveret Gazetesi'ndeki Reklamlar Üzerinden Trabzon'un Sosyal- Ekonomik ve Kültürel Analizi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 24, 2018, s. 222.

⁷⁹⁹ *Annuaire Oriental du Commerce*, 1895, s. 931.

1900 tarihli yıllıkta Patchadjian Kardeşler, J. P. Persides ve Velissarides Kardeşler yer almaktadır. Yılığa göre bu kişilerin yanına Serassi Fils dâhil olmuştur.⁸⁰⁰ 1901 yıllığında Patchadjian Kardeşler, J. P. Persides, Velissarides Kardeşler, Xanthopoulo Kardeşler ve Serassi Fils olmak üzere toplam beş kişi mevcuttur.⁸⁰¹ 1902 yıllığında ise toplam yedi kişi bulunmaktadır. Bunlardan P. Th. Grammaticopoulo ve Nicolas P. Karayiannides isimleri tuhafiyeciler arasına yeni katılan kişilerdir. Bunlardan başka Trabzon'un köklü tuhafiyecilerinden olan ve diğer yıllıklarda da karşımıza çıkan Patchadjian Kardeşler, J. P. Persides, Serassi Fils, Velissarides Kardeşler ve Xanthopoulo Kardeşler 1902 yıllığında da yer almıştır.⁸⁰² 1903 yıllığında bu yedi kişinin yanına Pilides Kardeşler de katılmıştır.⁸⁰³ 1904 yıllığında da aynı kişiler yer almaktadır.

1908 tarihli yıllıkta Nicolas P. Karayiannides, Pilides Kardeşler, Serassi Fils ve Velissarides Kardeşler mevcuttur. Bu dönemde esnaflar arasına yeni bir tuhafiyeci olan Xenides Kardeşler de katılmıştır. Ayrıca bu yıllıkta Xanthopoulo Kardeşlerden Achille Xanthopoulo, kardeşlerinden ayrı olarak tuhafiyeciler listesinde gösterilmiştir.⁸⁰⁴ 1909 yıllığında da aynı kişiler yer almaktadır. 1912 yıllığında Nicolas P. Karayiannides, Pilides Kardeşler, Velissarides Kardeşler, Achille Xanthopoulo ve Xenides Kardeşlerin isimleri mevcuttur.⁸⁰⁵ 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişiler bulunmaktadır.

3.3.9. Hırdavatçılar

Bu mesleği yapanlar 1903'e kadar Şark Ticaret Yıllıkları'nda "mercerie" başlığı altında verilmiş ve bu meslek grubunun tamamı 1903'e kadar "tuhafiyeciler" olarak değerlendirilmiştir. Fakat bu yıldan sonra "hırdavatçılar" Şark Ticaret Yıllıkları'nda "quincaillerie" başlığı altında yer almıştır. Bu doğrultuda hırdavatçılar mesleği tuhafiyecilerden ayrı ve müstakil bir başlık altında ilk defa 1904 tarihli Şark Ticaret Yıllığı'nda karşımıza çıkmıştır.

Bu dönemde mesleği yapan tek bir aile vardır. O da El. Eleftheriades Fils'dir. El. Eleftheriades Fils, mağazasını 1878 yılında kurmuştur. Mağazada yeni ürün, süsleme, çorap, hırdavat, parfümeri, tuhafiye, pamuk ipliği, ayakkabı, çorap, altın, gümüş iplik ve altın şeritler satılmaktaydı. 1908 yıllığında M. J. Marimian ve Ch. Vafiadis yer almaktadır. 1914 yılına kadar aynı kişiler bu mesleği yapmaktadır.

⁸⁰⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

⁸⁰¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1294.

⁸⁰² Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1426.

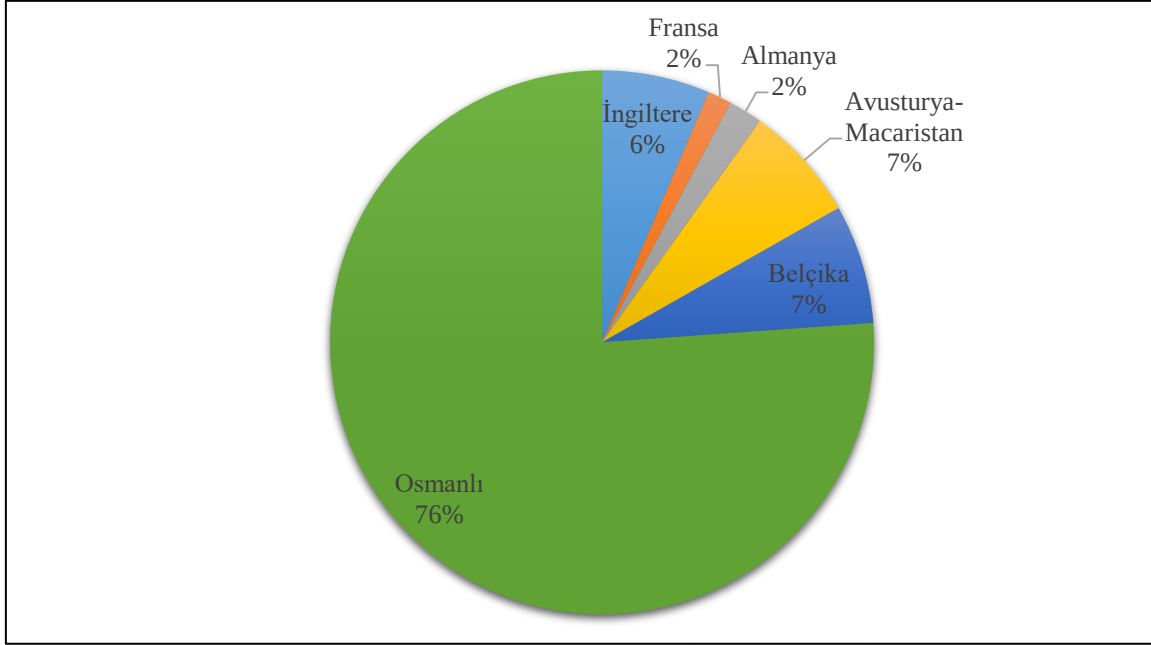
⁸⁰³ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1647.

⁸⁰⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2055.

⁸⁰⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1933.

Aşağıdaki grafikte Trabzon’a ithal edilen hırdavatın ülkelere göre oranı verilmiştir. Grafiğe göre Trabzon’a en fazla ülke içinden hırdavat ithal edildiği anlaşılmaktadır.

Grafik 20: 1908 Yılında Trabzon’a İthal Edilen Hırdavatın Ülkelere Göre Oranları

Kaynak: Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914.

3.3.10. Kumaşçılar

Bu meslek grubu Şark Ticaret Yıllıkları’nda 1881 tarihinde ilk kez yer almıştır. Bu dönemde Trabzon’da kumaşçılık mesleğini yapanlar Pierre Boyadjidis, Dimitri Casfikis ve Fetvadjian Kardeşlerdir.⁸⁰⁶ 1883 yılığında bunların arasına Stilianos Persidis katılmıştır.⁸⁰⁷ 1885 yılığında da aynı kişiler yer almaktadır. 1887 yılında Hacı Emin Efendi kumaşçılar arasına dâhil olmuştur. Pierre Boyadjidis bu dönemde işlerini daha da büyütmüş ve firmasını kurmuştur. 1888 tarihli yıllıkta Pierre Boyadjidis ve Cie ile Velissarides Kardeşler de kumaşçılar listesinde yer almışlardır.⁸⁰⁸

1889-1890 tarihli yıllıklarda K. Arabian, O. Avakian, Pierre Boyadjidis ve Cie, Dimitri Casfikis, Fetvadjian Kardeşler, Hacı Emin Efendi, Stilianos Persidis ve Velissarides Kardeşler mevcuttur.⁸⁰⁹ 1891 yılığında da aynı kişiler yer almaktadır. 1890 yılı ile beraber işlerini daha da genişleten Velissarides Kardeşler çorap, dantel, tuhafiye, toptan ve perakende satışlarda kayda

⁸⁰⁶ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

⁸⁰⁷ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁸⁰⁸ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 592.

⁸⁰⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 725.

değer işler yapmaya başlamıştır.⁸¹⁰ 1892-1893 yıllığında da aynı kişiler yer almaktadır. 1893-1894 yıllığında K. Arabian, O. Avakian, Pierre Boyadjidis ve Cie. Dimitri Casfikis, Fetvadjian Kardeşler, Hacı Emin Efendi, Stilianos Persidis bulunmaktadır.⁸¹¹ 1895 yıllığında K. Arabian ve Kardeşleri, O. Avakian, M. Marimian, Dimitri Casfikis, Fetvadjian Kardeşler ve Velissarides Kardeşler olmak üzere altı kumaşçı mevcuttur. 1894 yılında Trabzon kumaşçı esnafı arasına yeni bir isim olan M. Marimian da girmiştir.⁸¹² 1896 yıllığında da aynı kişiler yer almaktadır. 1898 yıllığında ise F. ve K. Arabian Kardeşler, M. Marimian, Dimitri Casfikis, Fetvadjian Kardeşler ve Velissarides Kardeşler bulunmaktadır. Patchadjian Kardeşler, 1897 yılında kumaşçılar arasına giren esnaflardandır.⁸¹³

1900 yıllığına gelince iki yeni isim daha kumaşçılar arasına katılmıştır. Bu isimler Nourian Kardeşler ve Jean Soumelides'dir. Yıllıkta yine önceki dönemlerde de isimleri zikredilen F. ve K. Arabian Kardeşler, M. Marimian, Dimitri Casfikis, Fetvadjian Kardeşler ve Velissarides Kardeşler de yer almaktadır.⁸¹⁴ 1901 yıllığında F. ve K. Arabian Kardeşler, M. Marimian, Fetfadjian Kardeşler, Patchadjian Kardeşler, Nourian Kardeşler, Jean Soumelides, Velissarides Kardeşler ve yeni bir isim olan Jean Marmanis bulunmaktadır. Dimitri Casfikis'in ismi kumaşçılar arasında yer almamaktadır.⁸¹⁵

1902 tarihli yıllıkta F. ve K. Arabian Kardeşler, M. Marimian, Fetfadjian Kardeşler, Patchadjian Kardeşler, Jean Marmanis, Nourian Kardeşler ve Velissarides Kardeşler mevcuttur. Bunların yanında Mollazade Kardeşler yeni bir isim olarak kumaşçılar arasında yerini almıştır. Yine bu dönemde de listede yer alan Jean Soumelides, aynı zamanda Tüccar-Terziler Derneği'nin üyelerinden birisiydi.⁸¹⁶ 1903 yıllığında mevcut kumaşçılar listesine Xanthopoulos Kardeşlerin katıldığı anlaşılmaktadır.⁸¹⁷

1904 yıllığında ise Fetfadjian Kardeşler, Patchadjian Kardeşler, Jean Marmanis ve Nourian Kardeşler kumaşçılar litesinde yer almamıştır. Fakat Mollazade Kardeşler, Jean Soumelides, Xanthopoulos Kardeşler, F. ve K. Arabian Kardeşler, M. Marimian ve Velissarides Kardeşler ise halâ kumaşçılar arasındaydı. Velissarides Kardeşler bu dönemde de işlerini daha da büyötmüş yeni ve farklı ürünlerin satışını yapmaya devam etmiştir. Bu ürünler arasında çorap, yünlüler, yeni moda ürünler, terzi malzemeleri, Çin satenleri, gömlek ve fes bulunmaktadır. Jean S. Pappadopoulos da

⁸¹⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 866.

⁸¹¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937.

⁸¹² Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

⁸¹³ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁸¹⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

⁸¹⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1293.

⁸¹⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1425.

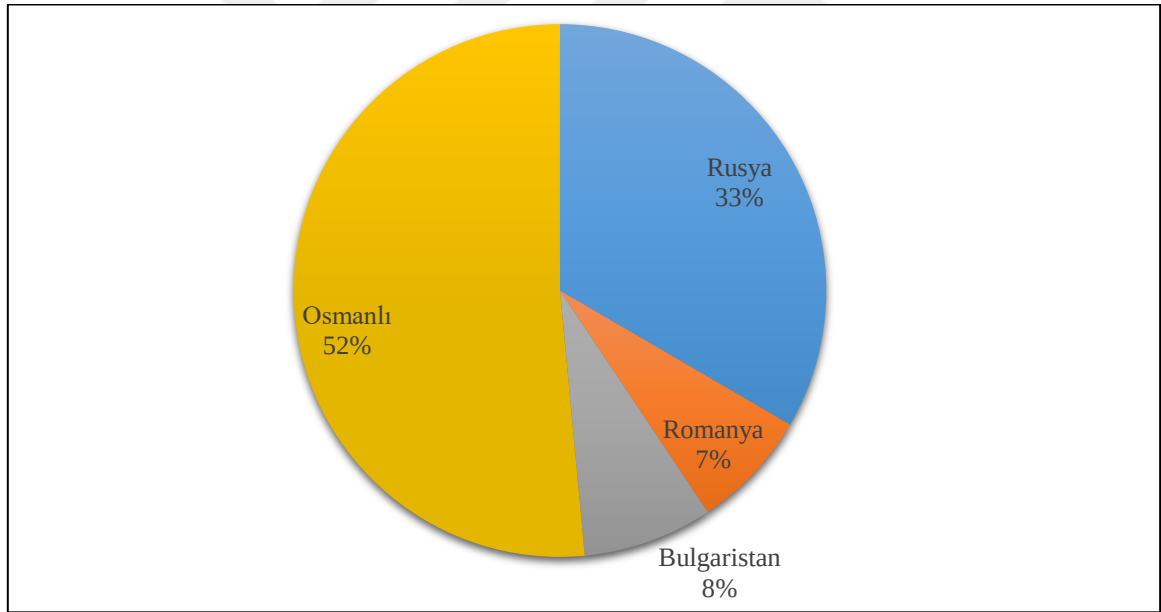
⁸¹⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1646.

bu dönemde kumaşçılar arasına katılmıştır.⁸¹⁸ 1908 yılığında Arabian Kardeşlerden K. Arabian'ın kardeşinden ayrılarak bu iş bireysel olarak yapmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. D. Sinaros ise bu yıllık ile listeye yeni katılan bir esnaftır. Ayrıca bu yılda M. Marimian, Mollazade Kardeşler, Patchadjian Kardeşler, Jean Soumelides ve Velissarides Kardeşler de mevcuttur.⁸¹⁹

1909 yılığında da aynı kişiler yer almıştır. 1912 tarihli yılda K. Arabian ve Cie, M. J. Marimian, Mollazade Kardeşler, Patchadjian Kardeşler, D. Sinaros, Jean Soumelides ve Velissarides Kardeşler bulunmaktadır. 1868 yılında şirketlerini kuran Velissarides Kardeşler, ticari temsilcilik de yapan bir ailedir. Bu dönemde Trabzon'un ileri gelen ithalatçılarından olan Kirzade Şevki de kumaşçılar arasında yerini almıştır.⁸²⁰ 1913 ve 1914 yılıklarında da aynı kişiler mevcuttur.

Aşağıdaki grafikte ihraç edilen keten kumaşın ülkelere göre oranları verilmiştir. Grafiğe göre en fazla keten kumaş ülke içine ihraç edilmektedir. İkinci sırada ise Rusya gelmektedir.

Grafik 21: 1908 yılında Trabzon'dan İhraç Edilen Keten Kumaşın Ükelere Göre Yüzdelik Oranları

Kaynak: Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914.

Aşağıdaki grafikte Trabzon'daki kumaşçı esnafı verilmiştir. Artan kumaçı esnafının 1900'lerin başında azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak artık kumaşçı esnafının sadece Trabzon şehir merkezinde değil diğer kasabalarda da olmaya başlaması görülebilir. Dolayısıyla şehir merkezinde kumaşçı sayısında bir azalma olması muhtemeldir. Diğer taraftan şehirdeki

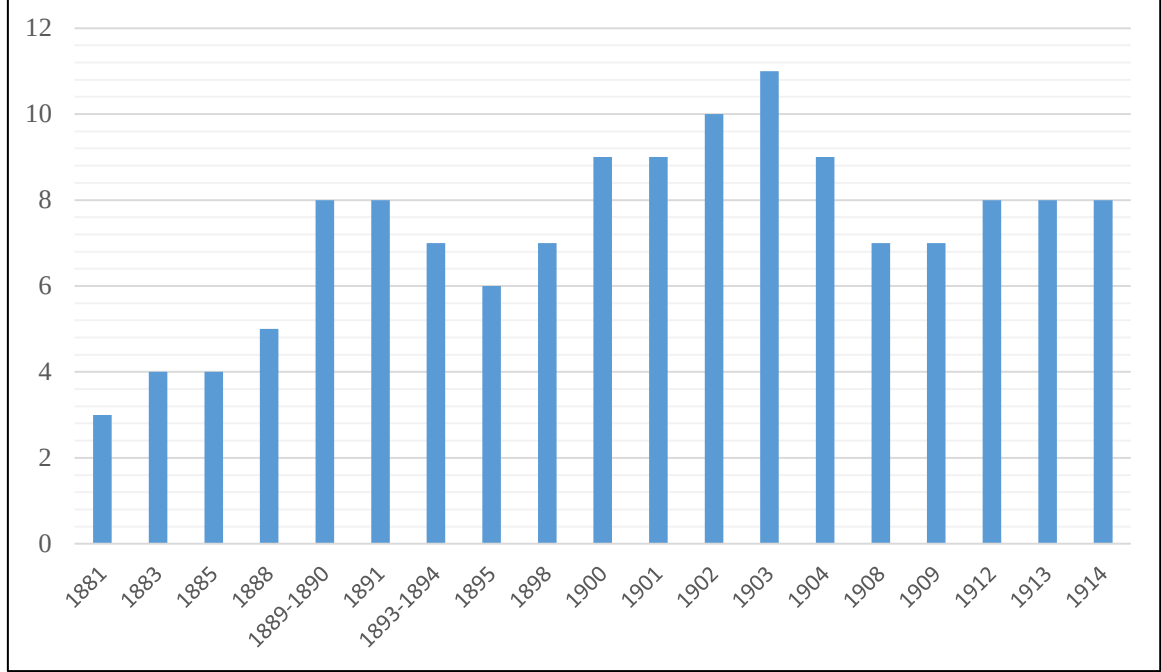
⁸¹⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1684.

⁸¹⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2053.

⁸²⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 1931.

tuhafiyeci, manifaturacı gibi meslek erbablarının da kumaş satması bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir.

Grafik 22: Trabzon’da Kumaşçı Esnafının Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

3.3.11. Halep Kumaş Satıcıları

Şark Ticaret Yıllıkları’nda Halep kumaşının ticaretini yapanlar için 1883 tarihinden itibaren ayrı bir başlık açılmıştır. Bu dönemde Halep kumaş satışı yapanlar Simon Captanian, Diradounian, Agop Karadelian, Kazancıoğlu Kardeşler, Nourian Kardeşler, H. P. Terzopoulo, Vasif Terzopoulo ve Varbelian olmak üzere toplam sekiz kişidir.⁸²¹ 1885 yılığında yeni isimler görülmektedir. Bunlar Arabian F. Boulgour, Der Melkonian, Agop Captanian, Karafoulidis, Magarian, Nourian Kardeşler, Tahmazian ve Vasil Terzopoulo’dur.⁸²² 1888 yılığında ise F. Boulgour, Der Melkonian, Simon Captanian, Karafoulidis, Magarian, Nourian Kardeşler ve Tahmazian olmak üzere toplam yedi kişi yer almaktadır.⁸²³ 1894 yılına kadar Halep kumaşı satan esnaf listesinde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

⁸²¹ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 608.

⁸²² L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 487.

⁸²³ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 594.

1895 tarihli yıllıkta Der Melkonian, Simon Captanian, Karafoulidis, Magarian, Nourian Kardeşler ve Tahmazian isimlerinin yanına Mollazade Kardeşler de katılmıştır.⁸²⁴ 1896 yıllığında ise aynı kişiler yer almakla birlikte Magarian ismi yoktur.⁸²⁵ 1898 yıllığında Arabian ve Maranian isimleri tekrar listeye dâhil olmuştur. Bu isimlerin yanı sıra yıllıkta Der Melkonian, Simon Captanian, Karafoulidis, Nourian Kardeşler, Tahmazian ve Mollazade Kardeşler de yer almıştır.⁸²⁶ 1900 ve 1901 yıllıklarında da aynı kişiler mevcuttur.

1902 tarihli yıllıkta daha evvelki listede yer alan Mollazade Kardeşler ve Tahmazian'ın yanı sıra Kazas Hacı İbrahim, Vahramian ve Noussokian gibi yeni isimlerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.⁸²⁷ 1903 yıllığında da aynı isimler yer almaktadır. 1904 tarihli yıllıkta Kazas Hacı İbrahim, Noussokian, Mollazade Kardeşler ve Tahmazian mevcut iken, Vahramian bu yıllıkta yoktur.⁸²⁸ 1908 yıllığında da Kazas Hacı İbrahim, Noussokian, Mollazade Kardeşler ve Tahmazian yer almaktadır.⁸²⁹ 1909 yıllığında ise sadece Hacı Mollazade Kardeşler ve O. Tahmazian bulunmaktadır.⁸³⁰ 1912, 1913 ve 1914 tarihli yıllıklarda aynı kişilerin yer aldığı görülmektedir.

3.3.12. İpek ve Yünlü Dokuma Satıcıları

Bu meslek grubuna ilk defa 1895 yıllığında rastlanılmıştır. Mesleği yapan kişiler Hacı Panazotidi Kardeşler, Tursun Efendizade Hayri-Mustafa, P. Yannicapani ve Zühdüzade Kardeşlerdir.⁸³¹ 1896 ve 1898 yıllıklarında da aynı isimler yer almıştır. 1900 yıllığında ipek ve yünlü dokuma satışı yapan esnafın arasına S. Cacoulides dâhil olmuştur. Bu kişi aynı zamanda “Petit Lyon” markasının da yöneticisidir. Yılıktaki önceki yıllıklarda da isimleri geçen Hacı Panazotidi Kardeşler, Tursun Efendizade Hayri-Mustafa ve Zühdüzade Kardeşler de yer almaktaydı. Fakat P. Yannicapani ismi bu yıllıkta yoktur.⁸³² 1901 yıllığında da aynı kişiler mevcuttur. 1902 yıllığında S. Cacoulides, Hacı Panazotidi Kardeşler, Tursun Efendizade Hayri-Mustafa ve Zühdüzade Kardeşler olmak üzere beş kişi yer almaktadır.⁸³³

1903 yıllığında S. Cacoulides, Hacı Panazotidi Kardeşler, Tursun Efendizade Hayri ve Mustafa mevcuttur. Bu kişilerin yanına Velissarides Kardeşler ve Xanthopoulo Kardeşler de

⁸²⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

⁸²⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1079.

⁸²⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1110.

⁸²⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1428.

⁸²⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1688.

⁸²⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2056.

⁸³⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2079.

⁸³¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

⁸³² Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1247.

⁸³³ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1428.

katılmıştır.⁸³⁴ 1904 tarihli yıllıkta herhangi bir değişiklik mevcut değildir. 1908 yılığında S. Cacoulides, Tursun Efendizade Hayri-Mustafa, Velissarides Kardeşler ve Xanthopoulos Kardeşler yer almaktadır. Bu yıllıkta Hacı Panazotidi Kardeşler yoktur onların yerine El. Eleftheriades Fils listeye dâhil olmuştur.⁸³⁵

1909 tarihli yıllık ile Hacı Panazotidi Kardeşler tekrar yıllıklarda görülmüştür. Onların yanında listede yine S. Cacoulides, Tursun Efendizade Hayri-Mustafa, Xanthopoulos Kardeşler ve El. Eleftheriades bulunmaktadır. P. Yannicapani Fils bu tarihte tekrar dokumacılar arasına girmiştir.⁸³⁶ 1912, 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişiler yer almaktadır.

3.3.13. Baskılı Mendilciler

Şark Ticaret Yıllıkları'nda bu meslek grubu ilk defa 1902 tarihli yıllıkta görülmüştür. Bu tarihlerde baskılı mendil işini yapan iki kişi vardır. Onlar da E. Vafiadis ve E. Stefanidis'dir. Beraber çalışan bu iki tüccar imalathanelerini 1861 yılında kurmuştur. Firma, birçok ülkeye ihracat yapmaktaydı.⁸³⁷ 1903 yılığında da aynı isimler bulunmaktadır. 1904 yılığında ise bu iki kişinin yanına Alexiou Kardeşler de katılmıştır.⁸³⁸

1908 yılığında E. Vafiadis, E. Stefanidis ve Alexiou Kardeşler yer almaktadır. 1909 ve 1912 tarihli yıllıklarda da aynı kişiler mevcuttur. Alexiou Kardeşler, bu süreçte işlerini daha da büyütmüş sadece baskılı mendil değil, aynı zamanda her türlü kumaş, şal ve tülbent de üretmeye başlamıştır.⁸³⁹ 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişiler bu işi icra etmektedir.

3.3.14. Tülbent Satıcıları

Şark Ticaret Yıllıkları'nda tülbent satıcılarına 1904 tarihli yıllıktan itibaren yer verilmiştir. Bu yıllığa göre Trabzon'da tek bir tane tülbent satıcısı vardır. Bu kişi de Const. P. Contozis'dir. Komisyonculuk da yapan Const. P. Contozis, aynı zamanda çuval bezi, branda, kanvas kumaş, jüt bezi, yatak örtüsü ve battaniye gibi metaların ithalatını yapmaktaydı. Bunların yanında tüccar

⁸³⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1648.

⁸³⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2056; Bu tarihlerde Trabzon'a yünllü malların yanında ayrıca ipliğin de ithal edildiği anlaşılmaktadır. 1908 yılında Hindistan'dan 1.258 sterlin, Almanya'da 280 ve İtalya'dan 6.474 değerinde iplik ithal edilmiştir. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1519.

⁸³⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2079.

⁸³⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1427.

⁸³⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1686.

⁸³⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1933.

Contozis, fasulye, yumurta ve tüm kıyı ürünlerinin de ihracatı ile uğraşmaktaydı.⁸⁴⁰ 1914 yılına kadar Trabzon'da tülbent satıcısı olarak yıllıklarda sadece Const. P. Contozis ismi yer almıştır.

3.3.15. Yeni Ürün Satıcıları

Bu meslek grubu modern hayatın getirdiği her türlü ürünü satan esnaftan oluşmaktadır. Bu ürünlerin içinde parfümeri, moda ile ilgili aksesuar ve ev dekorasyon malzemeleri yer almaktadır. Bu meslekten ilk defa 1904 tarihli yıllıkta bahsedilmektedir. Bu yıllığa göre mesleği yapan tek kişi Nicolas P. Carayannides'dir. Nicolas P. Carayannides, Trabzon'daki mağazasını 1899'da açmıştır.⁸⁴¹ 1908 yılıllığında Nicolas P. Carayannides'in yanına beş kişi daha katılmıştır. Bu kişiler El. Eleftheriades Fils, Lazarides Kardeşler, OEconomides Kardeşler, Theodore OEconomides, Seferzade Kardeşlerdir.⁸⁴²

1909 tarihli yıllıkta Nicolas P. Carayannides, El. Eleftheriades Fils, Lazarides Kardeşler, OEconomides Kardeşler, Theodore OEconomides ve Seferzade Kardeşler yer almaktadır. Bu dönemde Georges Ch. Papadopoulos, son moda ürün satıcılarının yanında listeye dâhil olmuştur. Georges Ch. Papadopoulos, son moda ürünlerden; çorap, parfümeri, Paris eşyaları ve kadın giyimi üzerine birçok ürünün satışını yapmaktaydı.⁸⁴³ 1912, 1913 ve 1914 yılıllıklarında da aynı kişiler mevcuttur.

3.3.16. Çorap Satıcıları

Çorap satıcıları ilk defa 1885 yılıllığında görülmüştür. Bu dönemde mesleği yapanlar Hanedanian, Artine Hidirian ve Velissaridis'dir.⁸⁴⁴ 1888 tarihli yıllıkta çorap satıcılarının arasına yeni isimler katılmıştır. Bu kişiler arasında G. Arabian, Elef Elefteriadi ve Metaxa Kardeşler yer almaktadır.⁸⁴⁵ 1889-1890 yılıllığında G. Arabian, Elef Elefteriadi, Gasp. Hanedanian, Metaxa Kardeşler ve Velissaridis Kardeşler ile birlikte toplam beş kişi bu mesleği yapmaktadır.⁸⁴⁶ 1891 ve 1892-1893 yılıllıklarında aynı kişiler mevcuttur. 1893-1894 yılıllığında bu beş kişinin yanına Carnik Curdian ve Haydar Efendi de dâhil olmuştur.⁸⁴⁷

⁸⁴⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1688.

⁸⁴¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1687.

⁸⁴² Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2056.

⁸⁴³ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2078.

⁸⁴⁴ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

⁸⁴⁵ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 592.

⁸⁴⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 725.

⁸⁴⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937.

1894 yılığında G. Arabian, Elef Elefteriadi, Gasp. Hanedanian, Metaxa Kardeşler, Velissaridis Kardeşler, Carnik Curdian ve Haydar Efendi bulunmaktadır. 1895 tarihli yıllıkta ise listede B. Arabian ve Fils, G. Arabian, Metaxa Kardeşler ve Velissaridis Kardeşler yer almaktadır.⁸⁴⁸ 1896 yılığında da aynı isimler bulunmaktadır. 1898 yılığında G. Arabian, Metaxa Kardeşler ve Velissaridis Kardeşler mevcuttur.⁸⁴⁹ 1914 yılına kadar bu kişiler Trabzon'da çorap satışı yapmaya devam etmiştir.

3.3.17. Kâğıt Üretici ve Satıcıları

Bu meslek grubuna ilk defa 1900 tarihli Şark Ticaret Yıllıkları'nda rastlanılmıştır. Yıllıkta kâğıt üreticileri S. Papadopoulo ve C. Sandalides Kardeşlerdir. İş ortaklıkları olan S. Papadopoulo ve C. Sandalides Kardeşler büyük bir kâğıt imalathanesi işletmekteydiler. Bunun yanında ortaklar defter, mektup kâğıtları, zarf, ambalaj kâğıdı, karton, oyun kâğıdı ve kibrit gibi malların da satışını yapmaktaydı.⁸⁵⁰ 1901, 1902 ve 1903 yıllıklarında da aynı isimler yer almıştır.

1904 yılığında S. Papadopoulo ve C. Sandalides Kardeşler'in yanına Emp. Georghiades ve Th. Stylianopoulo'nun da dâhil olduğu görülmüştür.⁸⁵¹ 1908 yılığında S. Papadopoulo, C. Sandalides Kardeşler, Emp. Georghiades, Th. Stylianopoulo ve bu listeye yeni katılan G. El. Michailides yer almıştır.⁸⁵² 1909 yılığında da aynı kişiler yer almaktadır.

1912 yılığında ise S. Papadopoulo, C. Sandalides Kardeşler, Emp. Georghiades, Th. Stylianopoulo ve G. El. Michailides bulunmaktadır. 1912 yılığında bu isimlere ilave olarak aynı zamanda tüccar olan Bedros S. Der Parseghian da listeye dâhil olmuştur. Böylece Trabzon'da kâğıt üretimi ve satışı yapan kişi sayısı altıya çıkmıştır.⁸⁵³ 1914 yılına kadar aynı kişilerin isimleri yıllıklarda yer almıştır.

⁸⁴⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

⁸⁴⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

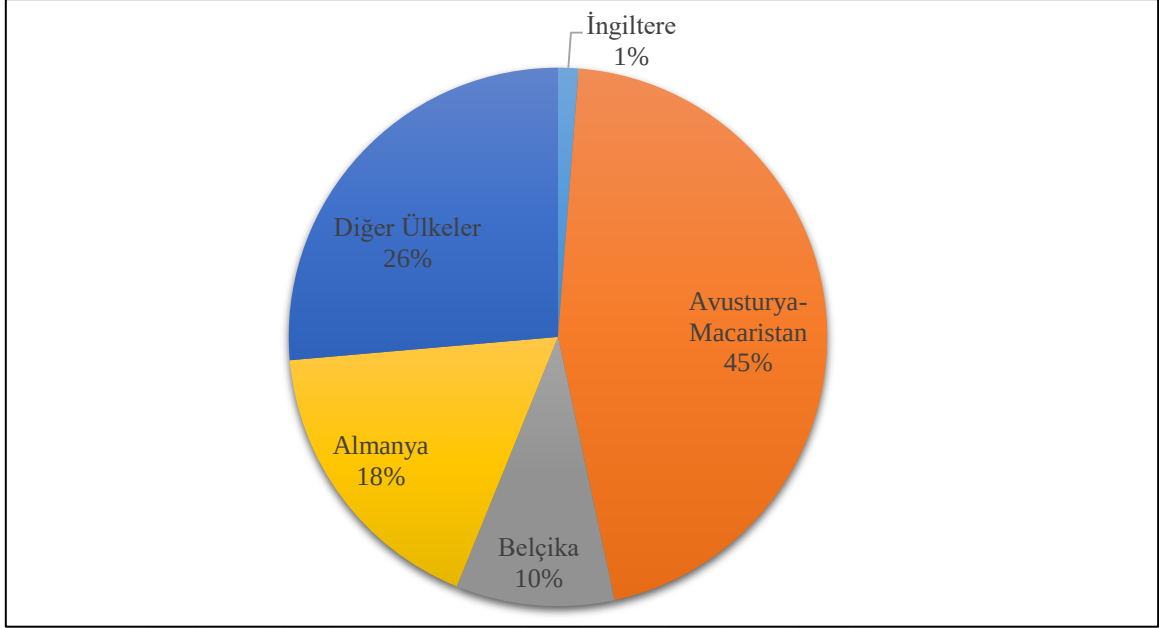
⁸⁵⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1247.

⁸⁵¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1687.

⁸⁵² Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2056.

⁸⁵³ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2078.

Grafik 23: 1910 Yılında Trabzon'a İthal Edilen Kâğıdın Ülkelere Göre Yüzdelik Oranları

Kaynak: Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914.

3.3.18. Sigara Kâğıdı Üreticileri

Şark Ticaret Yıllıkları'nda bu meslek grubuna ilk defa 1904 yılığında rastlanılmıştır. Bu dönemde Trabzon'da sigara kâğıdı üretenler G. El. Michailides, S. Papadopoulo ve C. Sandalides Kardeşlerdir. Kolonyal ürün ve komisyonculuk da yapan G. El. Michailides'in sigara kâğıdı üretim fabrikası vardır. 1870 yılında büyük bir sigara fabrikası kuran ve aynı zamanda ortak olan S. Papadopoulo ve C. Sandalides Kardeşler ise sigara kâğıdının yanında ambalaj, yazı kâğıdı, oyun kartları, kibrit gibi ürünleri de üretmekteydiler.⁸⁵⁴ 1914 yılına kadar Trabzon'da aynı kişilerin sigara kâğıdı ürettikleri anlaşılmaktadır.

3.3.19. Fayansçılar

Bu meslek grubu ilk defa 1908 yılığında görülmüştür. Yıllığa göre Trabzon'da bu mesleği yapan kişi Alexandre E. Augoustides'dir.⁸⁵⁵ 1909 tarihli yıllıkta ise Alexandre E. Augoustides ismi yer almamıştır. Onun yerine yıllıkta Harriton Kardeşler bulunmaktadır.⁸⁵⁶ 1914 yılına kadar da fayansçılar listesinde değişiklik olmamıştır.

İnşaat ve yapı malzemeleri alanında bu tarihlerden itibaren çeşitli girişimlerde bulunan Trabzon, bu tarihlerde inşaat ürünleri ithalatı yapmaktaydı. Trabzon, Fransa, Rusya ve Yunanistan

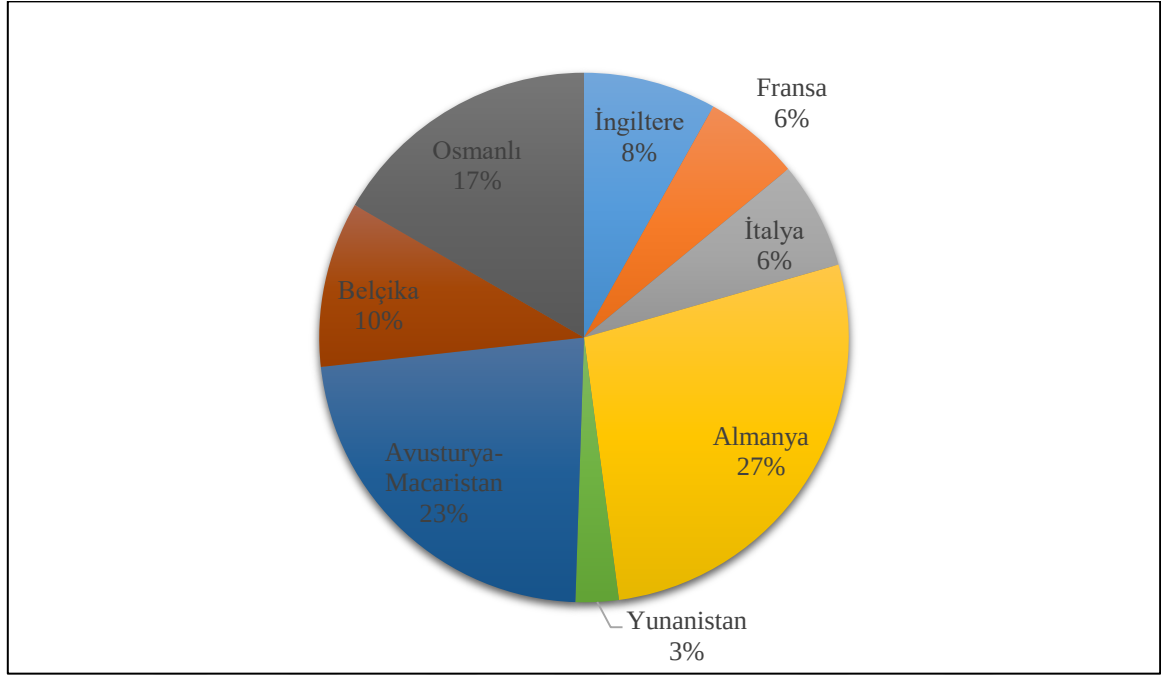
⁸⁵⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1687.

⁸⁵⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2053.

⁸⁵⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2075.

gibi ülkelerden kireç ve çimento ithal etmiştir.⁸⁵⁷ Yine bu süreçte Trabzon boya malzemesi ithal eden şehirler arasında yer almıştır. Fransa, Rusya ve Belçika gibi ülkelerden boya ithal edilmiştir.⁸⁵⁸

Grafik 24: 1908 Yılında Trabzon'a İthal Edilen Boyanın Ülkelere Göre Yüzdelik Oranları

Kaynak: Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914.

3.3.20. Dökümcüler

Bu meslek grubuna ilk defa Şark Ticaret Yıllıkları'nda 1885 tarihli yıllıkta rastlanılmıştır. Bu tarihte mesleği yapan kişiler Aghasser Boyadjian ve Mardiros Teukmedjan'dır.⁸⁵⁹ 1888, 1889-1890, 1892-1893 yıllıklarında da aynı kişiler yer almıştır. Ancak 1908 yılına kadar dökümcüler mesleği bir daha Şark Ticaret Yıllıkları'nda yer almamıştır. 1908 tarihli yıllık ile tekrar bu mesleğe yıllıklarda değinilmiştir. Bu yıllığa göre mesleği icra eden Archam Boyadjian'dır.⁸⁶⁰

⁸⁵⁷ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1515.

⁸⁵⁸ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1513.

⁸⁵⁹ L'Indicateur Ottoman-Annuair Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁸⁶⁰ Annuair Oriental du Commerce, 1908, s. 2054.

3.3.21. Keresteciler

Bu meslek grubu ilk defa 1888 tarihinden itibaren yıllıklarda görülmüştür. 1888 yılına göre kerestecilik mesleği yapanlar Diradourian Kardeşler, Georges A. Rigo ve A. Tchilinghirian olmak üzere toplam üç kişidir.⁸⁶¹ 1889-1890 yılına göre ise kerestecilerin arasına yeni kişilerin katılmasıyla sayılarının yediye çıktığı anlaşılmaktadır. Bu kişiler G. Ballarian, B. Casparian, Diradourian Kardeşler, Nerses Kiahyayan, Georges A. Rigo, A. Toumayan ve aynı zamanda tüccar bir aile olan Tehilinguirian Kardeşlerdir.⁸⁶² Ancak 1891 tarihli yılda Tehilinguirian Kardeşler yoktur. Diğer keresteciler listede yer almıştır.⁸⁶³ 1892-1893, 1893-1894, 1895 ve 1896 yıllıklarında da aynı kişilerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

1898 yılına göre ise mesleği yapan kişi sayısı toplam beştir. Tehilinguirian Kardeşler ve A. Toumayan meslek grubunda yer almamıştır. G. Ballarian, B. Casparian, Diradourian Kardeşler, Nerses Kiahyayan ve Georges A. Rigo yılda bulunan diğer kişilerdir.⁸⁶⁴ 1901 tarihli yılda G. Ballarian, B. Casparian, Nerses Kiahyayan ve Diradourian Kardeşlerin yanına Argyropoulos Fils katılmıştır. Georges A. Rigo ise bu yılda bulunmamaktadır.⁸⁶⁵ 1904 tarihli yılına kadar mesleği yapanlar aynı kişilerdir.

1908 yılında B. Casparian, N. Kiahyayan, Argyropoulos Fils ve G. Ballarian yer almaktadır. Diradourian Kardeşler bu dönemde bu meslek grubu içerisinde değildir.⁸⁶⁶ 1908-1914 yılları arasında aynı kişiler kerestecilik mesleğini yapmıştır.

3.3.22. Alkollü İçki Satıcıları

Alkollü içki satıcıları denildiğinde ilk akla gelen içecek şaraptır. Çünkü Trabzon'da geleneksel üretim faaliyetlerinden biri de şarap yapımıydı. Trabzon'da bağcılığın geçmişinin çok eski dönemlere kadar dayandığı bilinmektedir. Trabzon'da şarap yapımının en fazla olduğu dönemin 13-15. yüzyıllar arasında olduğu bilinmektedir.⁸⁶⁷ Farklı dönemlerde bölgeye gelen seyyah ve gözlemcilerin Trabzon'da yapılan şarap üretimine dikkat çektikleri anlaşılmaktadır.⁸⁶⁸

⁸⁶¹ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁸⁶² Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 726.

⁸⁶³ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 867.

⁸⁶⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁸⁶⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1294.

⁸⁶⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2054.

⁸⁶⁷ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 338.

⁸⁶⁸ Evliya Çelebi'ye göre, Boztepe tamamen bağlarla kaplıydı. Seyyaha göre, şehirde bulunan bağ ve bahçelerin sayısı 31 binden az değildi. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt: 2, s. 52; 18. yüzyılda Trabzon ve çevresinin ticari potansiyelinden bahseden Peyssonel, ihraç edilen ürünler arasında "nardenk" denilen yerli şarabın da önemli olduğundan bahsetmektedir. Örneğin, Tirebolu'da üretilen şarabın iyi, kırmızı renkte ve sert olduğundan

İlerleyen dönemlerde ihraç edilen şarap, ithal edilen ürünler arasında da yer almaya başlamıştır. 1837 yılında 157.800 frank değerinde alkollü içecek hraç edilmiştir. Yine aynı yıl 162.300 frank değerinde alkollü içecek ithal edilmiştir. Trabzon'da bölgesel tüketimi sınırlı olan şarabın en önemli pazarı ise Gürcistandı. Şarap genelde Trabzon'daki Avrupalılar tarafından kullanılmaktaydı.⁸⁶⁹ Bazı dönemlerde çıkan asma hastalıkları şarap üretimini etkilemiş ve üretim düşmüştür. 1867 yılı konsolos raporunda bu konuya değinilmiş ve hastalığın şarap üretimine zarar verdiğinden bahsedilmiştir. Diğer taraftan raporda bitkilerin çoğunlukla bu hastalığın üstesinden geldiği bilgisi de verilmiştir.⁸⁷⁰ 1874 yılında Trabzon'a 9.825 sterlin değerinde alkollü içecek ithal edilmiştir.⁸⁷¹ 1878 yılında ise 3.466 sterlin değerinde alkollü içecek ithal edilmiştir.⁸⁷²

Trabzon'da alkollü içki satıcıları ilk defa 1896 tarihli Şark Ticaret Yıllığı'nda yer almıştır. Yıllıkta bu mesleği yapanlar A. G. Acritides, Andonaki Kalevradji, Missak Kurdjian, J. Hekimian ve Lazopoulo Kardeşler olarak görülmektedir.⁸⁷³ 1898 yıllığında yine A. G. Acritides, Andonaki Kalevradji, J. Hekimian ve Lazopoulo Kardeşler yer almaktadır. Yıllıkta Missak Kurdjian yer almazken onun yerine listeye G. E. Persides katılmıştır. Damıtma tesisi sahibi olan G. E. Persides, sakız likörü, alkollü içki, şarap ve likör gibi içkilerin hem damıtmasını hem de satışını yapmaktadı.⁸⁷⁴

1900 yıllığında önceki yıllıklarda da yer alan alkol satıcılarından Andonaki Kalevradji, J. Hekimian, Lazopoulo Kardeşler ve G. E. Persides bulunmaktadır. Bu kişilerin yanına P. Lamprianides, S. Papadopoulo ve Triandaphyllo Vafiadis ve G. Acridites Fils de katılmıştır. Önceki yıllarda aileden sadece A. G. Acritides bu mesleği yaparken 1899 yılı ile beraber alkol ticareti artık aile işi haline gelmiştir. Şarap ve likör satışı yapan Acridites ailesi, aynı zamanda yerel ürün ihracatı ve kolonyal ürün ithalatı yapmaktadır.⁸⁷⁵

bahsetmektedir. M. De Peyssonel, **Traité sur le commerce de la Mer Noire**, Tome II, Chez Cuchet, Paris, 1787, s. 84-85; Kinneir, Trabzon limanıyla ilgili bilgi verirken, buradaki başlıca ürünlerin arpa, keten ve şarap olduğuna değinmiştir. John Macdonald Kinneir, **A Journey through Asia Minor, Armenia, and Koordistan in the years 1813-1814**, Elibron Classics, London, 1818, s. 335; Fallmerayer ise Trabzon'da şarap yapının çok eskilere dayandığından ve geleneksel yöntemlerle şarap yapıldığından bahsetmektedir. Ayrıca Fallmerayer, bu geleneksel yöntemlerin yetersiz olduğunu ve yöre halkının bu konu ile ilgili uyarılara dikkat etmediğini belirtmektedir. Fallmerayer, a.g.e., s. 196-197.

⁸⁶⁹ Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, s. 340-341.

⁸⁷⁰ Report by Consul Palgrave on the Provinces of Trebizond, Sivas, Kastemouni, and Part of Angora for the Year 1867, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 301.

⁸⁷¹ Report by Vice-Consul Biliotti on the Trade and Commerce of Trebizond for the Year 1874, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 529.

⁸⁷² Report by Vice-Consul Biliotti on the Trade, Commerce and Navigation of the Port and District of Trebizond for the Years 1877-78, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 575.

⁸⁷³ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1078.

⁸⁷⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁸⁷⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246; Trabzon'a 9.220 sterlin değerinde alkollü içki ithal edilmiştir. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1901 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1404.

1901 tarihli yıllıkta G. Acridites Fils, Andonaki Kalevras, J. Hekimian, Lazopoulo Kardeşler, P. Lamprianides, S. Papadopoulo, G. E. Persides ve Triandaphyllo Vafiadis mevcuttur.⁸⁷⁶ 1902 yıllığında da aynı isimler yer almaktadır. Bu yıllıkta farklı olarak Andonaki Kalevras'ın yanına M. Kalevras da katılmıştır.⁸⁷⁷ 1903 yıllığında G. Acritides Fils, J. Hekimian, Lazopoulo Kardeşler, P. Lamprianides, S. Papadopoulo, A.ve M. Kalevras, G. E. Persides ve Triandaphyllo Vafiadis bulunmaktadır. Bu kişilerin yanına Xanthopoulo Kardeşler ve Cariofilli Kardeşler de katılmıştır. Yeni katılan isimlerden Xanthopoulo Kardeşler, şarap ve likör satışı yapmaktaydı. İthalat ve ihracat ile uğraşan Cariofilli Kardeşlerin ise büyük bir içki imalathanesi vardı.⁸⁷⁸

1904 yıllığında da aynı kişiler yer almıştır. Alkollü içki satışının yanında temsilcilik ve komisyon işi de yapan Cariofilli Kardeşler bu dönemde Trabzon ve Rize'nin yanında Erzurum'da da firmalarını açmıştır.⁸⁷⁹ 1908 yıllığında G. Acritides Fils, G. Hakimian, Lazopoulo Kardeşler, A.ve M. Kalevras, P. Lamprianides, S. Papadopoulo, G. E. Persides ve Triandaphyllo Vafiadis bulunmaktadır. Cariofilli Kardeşlerden ise listede Georges Cariofilli bulunmaktadır.⁸⁸⁰

1909 yıllığında ise G. Acritides Fils, G. Hakimian, A.ve M. Kalevras, P. Lamprianides, S. Papadopoulo, G. E. Persides, Triandaphyllo Vafiadis ve Georges Cariofilli mevcuttur. Bu dönemde Lazopoulo Kardeşlerden Costantin Lazopoulo yıllıkta bulunmaktadır.⁸⁸¹ Genel olarak artış gösteren alkol satıcıları ile beraber Trabzon'da alkol ithalatı da artmış ve şehre birçok ülkeden alkol ithal edilmiştir. 1910 yılında İngiltere'den 20, Fransa'dan 600, Rusya'dan 2.480, Avusturya-Macaristan'dan 580 ve diğer ülkelerden 5.890 sterlin değerinde alkollü içki ithalatı yapılmıştır.⁸⁸²

1912 tarihli yıllıkta Trabzon'da G. Acritides Fils, Georges Cariofilli, G. Hakimian, Costantin Lazopoulo, A. ve M. Kalevras, P. Lamprianides, S. Papadopoulo ve G. E. Persides alkol satışını yapan kişiler olarak verilmiştir. Triandaphyllo Vafiadis ismi ise bu yıllıkta mevcut değildir.⁸⁸³ 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişiler yer almaktadır.

Aşağıdaki grafikte, 1908 yılına ait alkollü içkilerin ithal edildikleri ülkelere göre oranları verilmiştir. Grafiğe göre Trabzon'a en fazla Rusya'dan alkollü içki ithal edilmiştir. Rusya'dan sonra Trabzon'a en fazla ülke içinden alkollü içki ithalatı yapılmıştır.

⁸⁷⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1293.

⁸⁷⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1426.

⁸⁷⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1646.

⁸⁷⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1684.

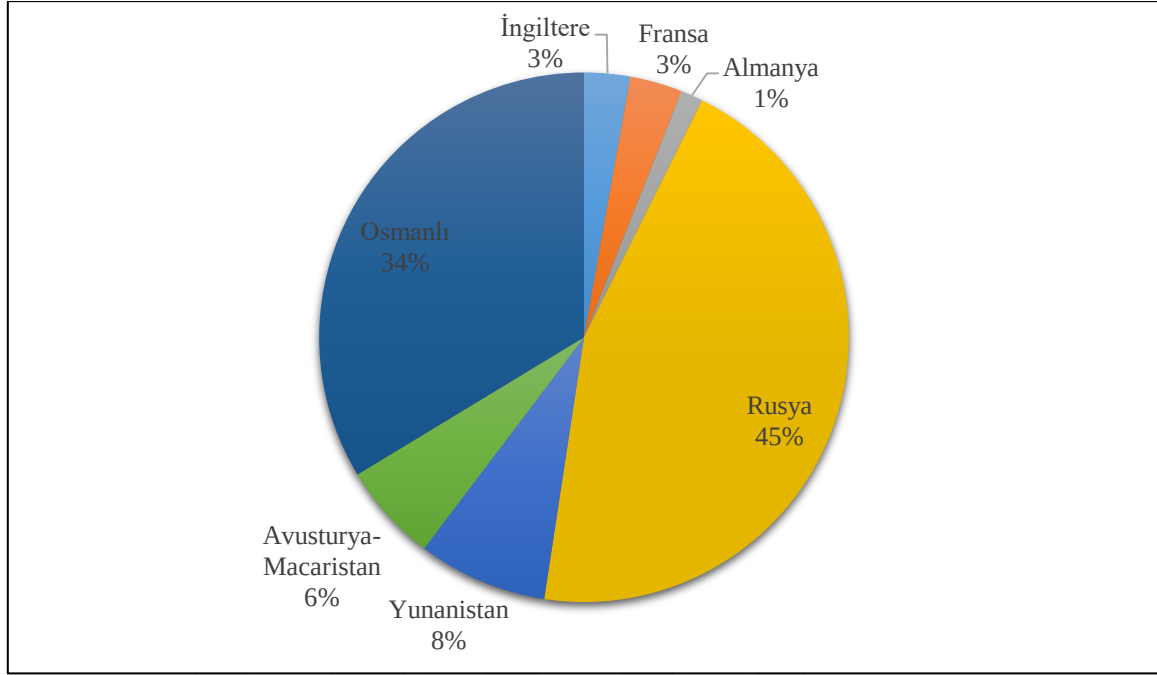
⁸⁸⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2053.

⁸⁸¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2076.

⁸⁸² Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1909 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1561.

⁸⁸³ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1931.

Grafik 25: 1908 Yılında Trabzon'a İthal Edilen Alkollü İçkilerin Ülkelere Göre Oranları

Kaynak: Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914.

3.3.23. Dikiş Makinesi Bayi ve Satıcıları

Dikiş makinesi satıcılarının ilk kez 1883 tarihli yıllığa kayd oldukları anlaşılmaktadır. Bu yıllıkta Boghos Demirtchibachian, Israelian ve Kirkor Marimoff olmak üzere toplam üç kişinin dikiş makinesi satıcısı olduğu görülmektedir.⁸⁸⁴ 1885 yıllığında Kirkor Marimoff Boghos bu meslek grubundan ayrılmıştır. Fakat Demirtchibachian ve Israelian mesleklerine devam etmiştir.⁸⁸⁵ 1888 yıllığında ise sadece Nig. Israelian ismi yer almıştır.⁸⁸⁶ 1892-1893 yıllıklarına kadar da bu mesleği yapan tek kişi olarak Nig. Israelian belirtilmiştir.⁸⁸⁷

1893-1894 yıllıklarında ise bu mesleğe yer verilmemiştir. 1895 yıllığında ilk defa “Singer”⁸⁸⁸ markasına yer verilmiş, fakat markanın satıcısının ismine yer verilmemiştir.⁸⁸⁹ 1912 tarihine kadar Trabzon’da sadece Singer markasının satıcılığı yapılmıştır.⁸⁹⁰ 1913 tarihli yıllığa göre Trabzon’da

⁸⁸⁴ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁸⁸⁵ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁸⁸⁶ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁸⁸⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-1893, s. 867.

⁸⁸⁸ Isaac Merritt Singer, 1850’de dikiş makinesini icat etmiş ve 2 Ağustos 1851 yılında da bu icadı için patent almıştır. 19. yüzyılın ortalarıyla beraber Singer markasının Rusya, Amerika ve Avrupa’nın birçok ülkesinde bayiliği açılmıştır. Osmanlı topraklarına ise Singer, 1886 yılında giriş yapmıştır. İlk defa İstanbul ve İzmir’de satılan markanın daha sonra diğer bölgelerde de satışı yapılmıştır. Pınar Kasapoğlu Akyol, “Geçmişten Günümüze Yaygın Eğitimde Singer Dikiş Kursları Aracılığıyla Kadın Halk Eğitimi”, **Dört Öge**, Sayı: 11, 2017, s. 160.

⁸⁸⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

⁸⁹⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1933.

“Naumann”⁸⁹¹ marka dikiş makinesi de bayiliğini açmıştır. Bu bayiliğin işletmeciliğini ise Th. Phountopoulo Kardeşler yapmaktaydı. Ayrıca bu dönemde Singer markası da satışıdır, fakat işletmeci ismi yine verilmemiştir.⁸⁹² 1914 yılığında da bu durum devam etmiştir.

3.4. Yeni Meslekler

3.4.1. Kadın Giyim Mağazaları ve Terzihaneler

Şark Ticaret Yıllıklarında “Modiste” adı altında verilen bu meslek grubu ilk defa 1883 yılığında yer almıştır. Bu yılığa göre M. Lorang ve Mathilde Riga isimli kişiler mesleği yapmaktadır.⁸⁹³ 1885 yılığında ise sadece M. Lorang’ın ismi yer almıştır.⁸⁹⁴ 1888 tarihinde Lorang’ın yanına Hamas Marimian ve Hamas Eremian katılmıştır.⁸⁹⁵ 1889-1890 yılığında M. Lorang, Hamas Marimian ve Hamas Eremian yer almıştır. Listede Mathilde Riga yer almamış onu yerine listeye Garabet Boyadjian dâhil olmuştur. Kendi mağazasını kuran Garabet Boyadjian, her türlü giyim ve ütü işlerinde mağazası uzmanlaşmıştır.⁸⁹⁶

1891 tarihli yıllıkta Garabet Boyadjian ismine rastlanılmamıştır. Ancak M. Lorang Hamas Marimian ve Hamas Eremian isimleri yıllıkta mevcuttur.⁸⁹⁷ 1892-1893 yılığında herhangi bir değişiklik olmamıştır. 1893-1894 yılığında 1914 yılığına kadar bu meslek grubuna bir daha değinilmemiştir.

3.4.2. Mobilyacılar

Bu meslek grubu yıllıklarda ilk defa 1912 yılında yer almıştır. Bu yıllıkta mesleği yapan sadece Simeon Myrotheos’dur. Firmasını 1870 yılında kuran Simeon Myrotheos, hem mobilya imalatı hem de mobilya ticareti yapmaktaydı. Ceviz kaplama işi de yapan Simeon, aynı zamanda döşemelik kumaş satışıyla da uğraşmaktaydı.⁸⁹⁸ 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişi bulunmaktadır.

⁸⁹¹ Karl Robert Bruno Naumann, “Seidel & Naumann” markasının kurucusudur. Karl Robert Bruno, “Naumann” marka dikiş makinasını aynı zamanda geliştirmiştir. Kenan Saatçioğlu, Bir Terzinin Kitabı: “Bıçkı Nazariyât ve Kavâidi”, **Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**, Sayı: 22, 2019, s. 108.

⁸⁹² Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1764.

⁸⁹³ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁸⁹⁴ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁸⁹⁵ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁸⁹⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 726.

⁸⁹⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 867.

⁸⁹⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1933.

3.4.3. Lambacılar

Lambacılar, ilk defa 1913 yıllığında yer almıştır. Th. Phountopoulo Kardeşler Radium lambalarının Trabzon'daki temsilciliğini yapmaktaydı.⁸⁹⁹ 1914 tarihli yıllıkta da bu işi aynı ailenin yaptığı görülmektedir.

3.4.4. Fotoğrafçılar

Fotoğrafçılık mesleği ilk defa 1881 tarihli Şark Ticaret Yıllığı'nda yer almıştır. Bu yıllıkta Trabzon'da fotoğrafçı olarak Cacouli ve Paul Marimian isimlerinden söz edilmiştir.⁹⁰⁰ 1883 yıllığında Paul Marimian ismi zikredilmemiş, sadece Cacouli Cacoulidis yıllıkta yer almıştır.⁹⁰¹ 1885 yıllığında ise fotoğrafçılık mesleğine değinilmemiştir. 1888 tarihli yıllıkta farklı bir isim olan K. E. Cacoulis bulunmaktadır. K. E. Cacoulis'in aynı zamanda Peyzaj Mimarı olduğu belirtilmiştir.⁹⁰² 1888 yılından 1892 yılına kadar aynı kişi fotoğrafçılık mesleğini Trabzon'da icra etmiştir.

1893-1894 yıllığında K. E. Cacoulis'in yanına Hatchik Tcholakian da katılmıştır.⁹⁰³ 1895 yıllığında da aynı kişiler yer almaktadır. 1896 yıllığında K. E. Cacoulis ve Hatchik Tcholakian'ın yanı sıra Vlad Pululides'in de yıllıkta yer aldığı görülmektedir.⁹⁰⁴ 1898 yıllığında ise sadece K. E. Cacoulis ismi geçmektedir.⁹⁰⁵ 1900 yıllığında K. E. Cacoulis yanına kardeşini de almıştır. Böylece fotoğrafçılık mesleği Cacoulis Kardeşlerin eline geçmiştir.⁹⁰⁶ 1914 yılına kadar olan bütün yıllıklarda fotoğrafçı olarak sadece Cacoulis Kardeşler kayıtlıdır.

3.4.5. Parfümeri Satıcıları

Şark Ticaret Yıllıkları'nda 1895 yılında ilk defa yeni bir meslek grubu olan parfümeri satıcıları yer almıştır. Yılığa göre bu tarihte parfüm satıcıları Haydar Efendi, Carnik Kurdian, Garabet Passian ve Xanthopoulo Kardeşlerdir.⁹⁰⁷ 1896 yıllığında da aynı kişiler yer almıştır.⁹⁰⁸ 1898 yıllığında sadece Xanthopoulo Kardeşler ve Patchadjian Kardeşler olmak üzere iki aile

⁸⁹⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1764.

⁹⁰⁰ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

⁹⁰¹ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 608.

⁹⁰² Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁹⁰³ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 938.

⁹⁰⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1079.

⁹⁰⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1110.

⁹⁰⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1247.

⁹⁰⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

⁹⁰⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1079.

bulunmaktadır. Haydar Efendi, Carnik Kurdian ve Garabet Passian isimleri bu yılda yer almamıştır.⁹⁰⁹ 1900 yılında ise Xanthopoulos Kardeşler ve Patchadjian Kardeşlerin yanına Velissarides Kardeşler de dâhil olmuştur.⁹¹⁰ 1903 yılına kadar listede aynı kişiler yer almıştır.

1904 tarihli yılda Xanthopoulos Kardeşler, Patchadjian Kardeşler ve Velissarides Kardeşlerin yanına Serassi Fils de katılmıştır.⁹¹¹ 1908 yılında Xanthopoulos Kardeşlerden Achille Xanthopoulos bulunmaktadır. Achille Xanthopoulos'un yanında Patchadjian Kardeşler, Velissarides Kardeşler ve Serassi Fils de mevcuttur. Ayrıca bu dönemde yeni bir parfümeri satıcısı olan Nicolas P. Karayannides listeye girmiştir. Böylece parfüm satıcıları beş kişi olmuştur.⁹¹² 1909 yılında da yine bu beş kişi yer almıştır. 1912 yılında ise parfümeri satıcıları olarak listede Achille Xanthopoulos, Patchadjian Kardeşler, Velissarides Kardeşler ve Nicolas P. Karayannides mevcuttur. Serassi Fils bu yılda yer almamıştır.⁹¹³ 1913 ve 1914 yıllıklarında da yine aynı kişilerin bu mesleği yaptıkları anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki grafikte 1910 yılında Trabzon'a yapılan parfümeri ithalatının ülkelere göre yüzdelik oranları verilmiştir. Grafığe göre parfümeri ithalatının yarısı İngiltere'den karşılanmaktadır. İngiltere'den sonra en fazla parfümeri ithal edilen ülke ise Almanya'dır.

⁹⁰⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1110.

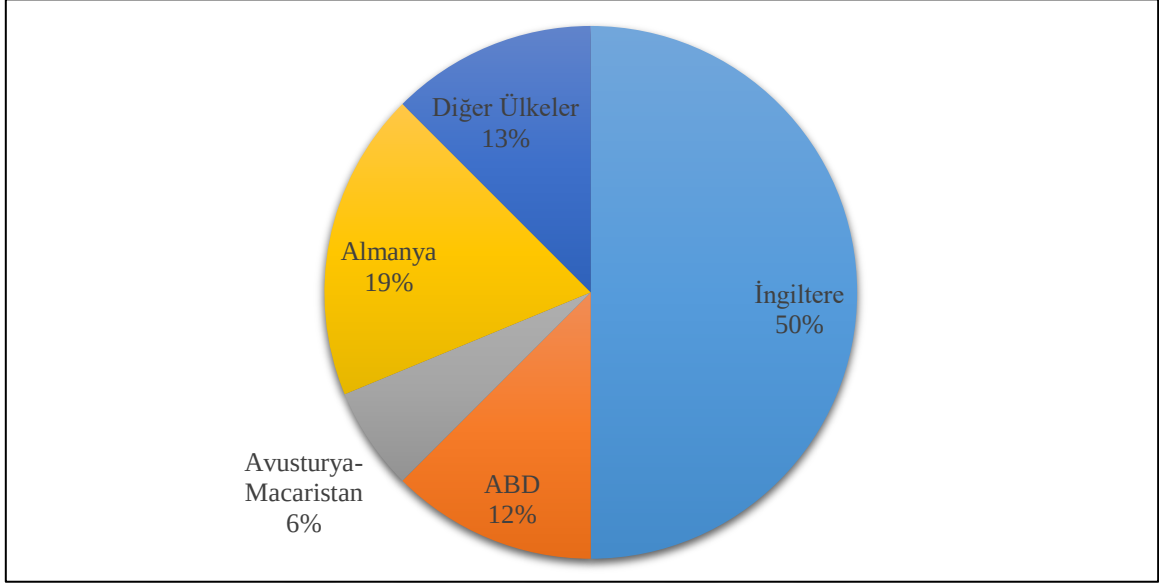
⁹¹⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1247.

⁹¹¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1687.

⁹¹² Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2056: Trabzon'da parfümeri satıcılarındaki artış Trabzon'a yapılan parfümeri ithalatına da yansımış Almanya, İngiltere ve ABD gibi ülkelere 1910 yılında parfümeri ithal edilmiştir. Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1909 By Consul Longworth, Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1559.

⁹¹³ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1935.

Grafik 26: 1910 Yılında Trabzon'a Yapılan Parfümeri İthalatının Ülkelere Göre Yüzdelik Oranları

Kaynak: Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914.

3.4.6. Müzik Aleti Satıcıları

Şark Ticaret Yıllıkları'nda 1912 tarihinden itibaren bu meslek grubuna rastlanılmıştır. Bu tarihte mesleği yapan tek kişi S. Gabrach'dır. S. Gabrach, piyano, gramofon, plak, keman, mandolin, flüt, klarnet ve aksesuar satışı da yapmaktaydı. Ayrıca onun Littolff ve Peters gibi bestekârların koleksiyonlarını da dükkânında bulundurduğu ifade edilmekteydi.⁹¹⁴ 1913 ve 1914 yıllıklarında da yine aynı kişi yer almaktadır.

3.4.7. Oyuncakçılar

1908 tarihli yıllıkta ilk kez oyuncakçılardan bahsedilmektedir. Yıllıkta ismi geçen tek oyuncakçı M. J. Marimian'dır. M. J. Marimian, her türden oyuncak satışı yapmaktadır.⁹¹⁵ 1914 tarihine kadar tutulan yıllıklarda aynı kişinin ismi geçmekteydi.

3.4.8. Konserveciler

Bu meslek grubuna ilk defa 1885 tarihli Şark Ticaret Yıllıkları'nda rastlanmıştır. Callifatidis Kardeşler, Artine Chidoujan, Joseph Hekimian ve Kitridis Kardeşler Trabzon'da konservecilik işini

⁹¹⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1932.

⁹¹⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2054.

yapanlardır.⁹¹⁶ Bu tarihten sonra Şark Ticaret Yıllıkları'nda bu meslek grubu bir daha yer almamıştır.

3.4.9. Pastacılar ve Şekerleme Satıcıları

Şark Ticaret Yıllıkları'nda bu meslek grubu 1883 yılığında ilk defa yer almıştır. Yıllıkta St. Constantinoff, Bedros Filizian ve Zenope Filizian isimli kişiler pastacı ve şekerleme satıcıları olarak zikredilmektedir.⁹¹⁷ 1885 tarihli yıllıkta Zen. Filizian ve Ghiurek Ghiurekian bulunmaktaydı. St. Constantinoff ve Bedros Filizian bu yıllıkta yoktur.⁹¹⁸ 1888 yılığında da aynı kişiler mevcuttur. 1889-1890 yılığında ise sadece Zen. Filizian yer almıştır.⁹¹⁹ 1891 ve 1892-1893 yıllıklarında da aynı kişi mevcuttur. Bu tarihten sonra bu meslek grubu yıllıklarda yer almamıştır.

3.4.10. Posta Pulu Satıcıları

Bu meslek grubuna 1908 tarihli Şark Ticaret Yıllığında rastlanılmıştır. Yıllığa göre Trabzon'da posta pulu satan tek kişi P. Coustoulides'dir.⁹²⁰ Bu tarihten 1914 yılına kadar bu işi P. Coustoulides yapmıştır.

3.4.11. Matbaacılar

1864 Vilayet Düzenlemesi ile her vilayet merkezinde bir matbaanın kurulması kararı alınmıştır. Bu karar, Osmanlı topraklarında basılı eserler alanında yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Matbaa yönetimi, bir müdür, muhabir, tercüman ve baskı-dizi ustaları ile beraber şehir merkezlerinde yeni bir kurum olarak oluşturulmuştur. Bu matbaalarda önceleri evrak basımı yapılmıştır. Daha sonra matbaalarda vilayet yıllıkları (salnameler), vilayet gazeteleri, kitap, dergi ve takvimler basılmaya başlanmıştır. Matbaanın kurulması ilk önce Tuna Vilayeti'nde Mithat Paşa önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Tuna Vilayeti'nde kurulan matbaanın faydalı olmasından dolayı 1865 yılı ile beraber bütün vilayet merkezlerinde matbaa kurulmaya başlanmıştır.⁹²¹

⁹¹⁶ L'Indicateur Ottoman-Annuair Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

⁹¹⁷ L'Indicateur Ottoman-Annuair Almanach du Commerce, 1883, s. 608.

⁹¹⁸ L'Indicateur Ottoman-Annuair Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

⁹¹⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 725.

⁹²⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2056.

⁹²¹ Hüseyin Albayrak, "Doğu Karadeniz Bölgesi'de İlk Matbaa, İlk Gazete ve İlk Sâname", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 4, 2005, s. 39.

Trabzon'da “Matbaa-i Vilayet-i Trabzon” 1865 yılında kurulmuştur.⁹²² Trabzon Vilayet Matbaası, Ortahisar semtinde hizmete açılmıştır. Açıldıktan dört yıl sonra burada Trabzon Gazetesi ve Trabzon Salmamesi basılmıştır.⁹²³ 1869 yılında Vilayet Matbaası'nda Türkçe mürettibi Nuri Efendi, litografya memuru Hüseyin Efendi, refiki Osman Ağa ve destegah ustası olarak Bedros Efendi görev yapmaktadır.⁹²⁴ 1870'li yılların sonunda Vilayet Matbaası'nın müdürü Kethüdazade Hacı İsmail Bey, litograf memuru Hüseyin Avni Efendi, refiki Hurşit Ağa ve İbrahim Efendi'dir.⁹²⁵

Trabzon'da matbaacılık mesleğinin Şark Ticaret Yıllıkları'nda yer alması ise 1883 tarihli yıllık ile olmuştur. Yıllıkta sahaflar ve matbaacılar aynı başlık altında verilmiştir. Yıllıkta her iki mesleği yapanlar Ktenides, Xiflinos ve Zachar Efendi olarak verilmiştir.⁹²⁶ 1885 yılığında Ktenides ve Xiflinos isimleri yer almıştır. Zachar Efendi ismi yıllıkta yer almazken, yeni bir isim olan Coussi matbaacılar arasına dâhil olmuştur.⁹²⁷

1888 yılından itibaren matbaacılık mesleği artık sahaflar ile beraber aynı başlık altında verilmeyip matbaacılar için müstakil bir başlık açıldığı anlaşılmaktadır. Bu yıllıkta mesleği yapanlar R. Ktenides, Daniel Xiflinos ve A. C. Coussi'dir.⁹²⁸ 1896 yılına kadar olan yıllıklarda Trabzon'da aynı kişilerin matbaacı olduğu anlaşılmaktadır.⁹²⁹ 1898 tarihli yıllıkta iki yeni isim İsmail Efendi ve Serassi Fils yer almıştır.⁹³⁰ Matbaasını 1881 ya da 1882 yılında kurduğu⁹³¹ anlaşılan İsmail Efendi, matbasında “Tahsil” isminde Türkçe, haftalık dergi çıkarmak için müracaatta bulunmuş ve bu isteği yetkililerce kabul edilmiştir. 1902 yılında yine İsmail Efendi, içeriği ilim ve fen yazılarından oluşacak ve ismi “Feyz” olacak haftalık bir dergi çıkarmak için müracaatta bulunmuştur.⁹³² Şark Ticaret Yıllıkları'nda 1904 yılığına kadar Trabzon'da İsmail Efendi ve Serassi Fills matbaacılık mesleğini icra etmiştir.

⁹²² Albayrak, a.g.m., s. 39; Cumhuriyet Odabaşoğlu'na göre, Trabzon'da Vilayet Matbaası 1851 yılında kurulmuştur. Cumhuriyet Odabaşoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, İlk-San Matbaası, Ankara, t.y., s. 24; Önder Küçükerman ise Trabzon Vilayet Matbaası'nın 1866 yılında kurulduğunu belirtmektedir. Bkz. Küçükerman, a.g.e., s. 27.

⁹²³ Albayrak, a.g.m., s. 41.

⁹²⁴ TVS, 1286/1869, s. 30.

⁹²⁵ TVS, 1295/1878, s. 56.

⁹²⁶ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁹²⁷ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁹²⁸ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁹²⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1079.

⁹³⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁹³¹ Engin Çağdaş Bulut, “Trabzon'da Basın-Yayın”, **Trabzon Tarihi**, Cilt: 2, Trabzon Ticaret Odası Yayınları, Trabzon, 2022, s. 485.

⁹³² Sezgin Demircioğlu, **Osmanlı Belgelerinde Trabzon**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2008, s. 139, 143.

1908 yılına gelindiğinde İsmail Efendi ve Serassi Fils'in yanına G. El. Mihailides de dâhil olmuştur.⁹³³ 1914 tarihine kadar yıllıklarda matbaacılar listesinde bu üç isim bulunmaktadır.⁹³⁴

3.4.12. Otel ve Otelciler

19. yüzyıl içerisinde Trabzon şehrindeki değişim şehrin fiziki yapısına da yansımıştır. Yoğun olarak yaşanan ticari faaliyetlerin neticesinde şehirde han gibi geleneksel yapıların yanında modern barınma mekânı olarak otellerin de açıldığı görülmektedir.⁹³⁵ Trabzon'da ilk otelin ne zaman açıldığı kesin olarak bilinmese de 1860 yılında Gavur Meydanı civarında bir otelin bulunduğu bilinmektedir. Çünkü 1860 yılında Trabzon'a gelen Minutoli, konu hakkında şöyle bilgi vermektedir: “Hotel d’orient hemen karşımızdaydı. Burası konaklayacağımız yerdi; Könlü bir Alman kendisini otelin sahibi olarak tanıttı; Rum karısıysa, yüzünü daha görmeden o güzelim sesinden tanıma olanağı bulduk.”⁹³⁶

Şark Ticaret Yıllıkları'nda ise Trabzon'daki otellerden ilk defa 1883 tarihli yıllıkta bahsedilmiştir. Bu yıllıkta D'Italie et Belle-Vue ve D'Europe otellerinin ismi yer almaktadır. D'Italie otelinin Dimitri Psalti, D'Europe otelinin ise M. Marguerite tarafından işletildiği anlaşılmaktadır.⁹³⁷ 1885 tarihli yıllıkta sadece D'Italie et Belle-Vue yer almıştır. Yıllıkta otelin konforundan bahsedilirken, ayrıca otelde kusursuz hizmet, günlük ve aylık odalar bulunduğu anlatılmıştır. Bunların yanında otelin yemekli oluşundan ve uygun fiyat içerdiğinden de söz edilmiştir.⁹³⁸ 1898'e kadar yıllıklarda sadece D'Italie et Belle-Vue oteli yer almıştır.⁹³⁹

1900 yılına D'Italie et Belle-Vue otelinin yanı sıra pansiyon Marengo isimli bir pansiyondan bahsedilmiştir.⁹⁴⁰ 1901 tarihinde ise Chems (Şems) isimli otel ilk kez yıllıkta yer almıştır. Chems otelin işletmeciliğini Tefik Efendi yapmaktaydı. Yıllıkta bu otelin yanı sıra Marengo pansiyon da bulunmaktadır.⁹⁴¹ 1902 yılına da aynı otel ve pansiyonun ismi mevcuttur. 1903 tarihinde ise Emrullah Efendi tarafından işletilen Chefak (Şafak) oteli ilk defa yıllıkta yer almıştır. Bu otelin yanı sıra Chems oteli ve Marengo pansiyonu da yıllıkta mevcuttur.⁹⁴²

⁹³³ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2054.

⁹³⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1679.

⁹³⁵ Yılmaz, “Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon”, s. 376.

⁹³⁶ Pınar, a.g.e., s. 108.

⁹³⁷ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁹³⁸ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁹³⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

⁹⁴⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

⁹⁴¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1294.

⁹⁴² Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1647.

1904 tarihli yıllıkta Chems otelinin isminin Grand Hotel Chems olarak değiştiği görülmektedir. Aynı zamanda yıllıkta otelin özelliklerinden bahsedilerek reklamı da yapılmaktaydı. Burada Tefvik Efendi'nin oteli birçok konu da yenilediği ve büyüttüğü belirtilmekteydi. Yine ifade edildiğine göre, tüm modern olanaklara sahip birinci sınıf bir otel olan Grand Hotel Chems'de kalma ücreti 1 ile 3 frank arasında değişmekteydi. Bilardo salonu ve okuma salonu da bulunan otelde, ayrıca yabancı gazetelere de rastlamak mümkündü. 1904 tarihli yıllıkta yer alan diğer bir konaklama mekânı Marengo Pansiyon'du. Yıllıkta belirtildiği üzere Trabzon'da deniz kenarında muhteşem konuma sahip olan Marengo Pansiyon, konforlu odaları ve sunduğu Avrupa mutfağı ile dikkat çekmekteydi. Pansiyonda günlük konaklama fiyatı ise 1903 yılı itibarıyla 5 franktan başlamaktaydı.⁹⁴³

1908 yıllığında Chefak, Grand Hotel Chems ve Pansiyon Marengo'nun yanı sıra Marco Policandriotti tarafından işletilen Hotel Suisse de listede yer almıştır. Şehir merkezinde bulunan Hotel Suisse, konforu ve makul fiyatları nedeniyle özellikle gezginlere tavsiye edilmekteydi.⁹⁴⁴ 1909 yıllığında da aynı oteller mevcuttur.

1912 tarihli yıllıkta Grand Hotel Chems, Chefak, Pansiyon Marengo ve Suisse otellerinin yanında listeye yeni otellerin dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki Costantinopole Palace (Konstantinopol Palas) otelidir. Otel işletmecisi 1912 yıllığında verilmemiştir. 1912 tarihli Şark Ticaret Yıllığı'nda yer alan diğer otel, Sarkis Movsessain'in işletmecisi olduğu Hachim (Haşim) oteli'dir.⁹⁴⁵

1913 yıllığında Grand Hotel Chems, Chefak, Pansiyon Marengo, Suisse, Hachim ve Costantinopole Palace otelleri bulunmaktadır. Costantinopole Palace'ın sahibi Haralambos Ktenides'dir.⁹⁴⁶ 1914 tarihli yıllıkta da aynı oteller mevcuttur. Bu dönemde Costantinopole Palace oteli yenilenerek ve daha çok tanıtımı yapılarak Trabzon işletme camiasında otelin kendine önemli bir yer edindiği anlaşılmaktadır. Çünkü yıllıkta belirtildiğine göre, şehrin merkezinde ve güzel bir deniz manzarasına sahip olan Costantinopole Palace oteli, özellikle iş seyahatinde olanlar için önerilmekteydi. Ayrıca Avrupa ve doğu mutfağını bünyesinde barındıran otelin uzun süreli konaklamalar için özel düzenlemeler yaptığı da belirtilmekteydi.⁹⁴⁷

⁹⁴³ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1685.

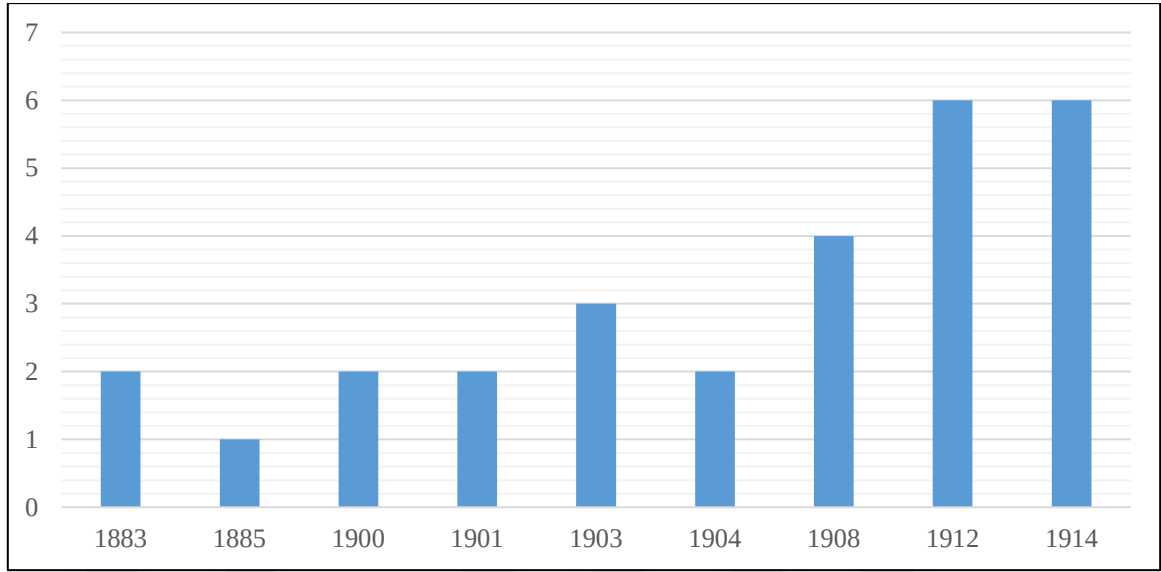
⁹⁴⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2054.

⁹⁴⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1932; 1912 yılında otelin sahibi Lambo Ektenidi'dir. Hatta Lambo Ektenidi Trablusgarp Savaşı için toplanan yardım kampanyasına katılmış ve 50 kuruş yardım yapmıştır. Ayrıca bu yardıma Chems otelin işletmecisi de destek olmuş ve 94 kuruş yardım yapmıştır. Öksüz, "Trablusgarp ve Bingazi Havalisi Mevaki-i Harbiyesi İane Defteri'ne Göre Trablusgarp Savaşı İçin Trabzon'dan Toplanan Yardımlar", s. 101.

⁹⁴⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1913, s. 1764.

⁹⁴⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1914, s. 1678.

Grafik 27: Trabzon’da Bulunan Otel Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1883-1914.

3.4.13. Hekimler

Şark Ticaret Yıllıkları’nda hekimlik mesleği ilk defa 1881 tarihli yıllıkta yer almıştır. Bu yıllıkta mesleği yapanlar Camposampiero, Benjamin Chahnazar, Christidis, Fenikoy, Goutard ve Spatharos’dır. Hekimlerden Benjamin Chahnazar askeri hekimdir.⁹⁴⁸ 1883 yıllığında ise Ali Efendi, G. D. Camposanpiero, Christidis, Gontard ve M. Pappadopoulo isimleri yer almaktadır. Hekimlerden M. Pappadopoulo’nun uzmanlık alanı gözdür.⁹⁴⁹

1885 yıllığında belediyenin hekimi Abdurrahman Nuri Efendi ile kalede hekimlik yapan Ali Hasan Efendi bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Efremidis, Gontard, M. Pappadopoulo, Nicolaki Papadopoulo ve Spataro da mevcuttur. Bunların arasında Nicolaki Papadopoulo askeri hekimdir.⁹⁵⁰ 1888 yıllığında Abdurrahman Nuri Efendi, Ali Hasan Efendi, Ad. Efremidis, A. Metaxa, M. Pappadopoulo, T. Spadaro ve L. Saad yer almaktadır.⁹⁵¹ 1889-1890, 1891, 1892-1893 yıllıklarında da aynı kişiler yer almaktadır.

1893-1894 yıllığında belediyenin hekimi değişmiş ve Abdulkерim Efendi olmuştur. Yıllıkta yer alan diğer hekimler ise G. Cinaros, Ad. Efremidis, H. Gontard, C. Hiorocles, A. Metaxa, M. Pappadopoulo, Souliades ve T. Spatharo’dur.⁹⁵² 1895 tarihli yıllıkta hekimlerden G. Cinaros ve H.

⁹⁴⁸ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

⁹⁴⁹ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 608.

⁹⁵⁰ L’Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 486.

⁹⁵¹ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁹⁵² Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 937-938.

Gontard listede yer almazken, Abdulkerim Efendi, Ad. Efremidis, C. Hiorocles, A. Metaxa, M. Pappadopoulo, Souliades ve T. Spatharo mevcut listede bulunmaktaydı.⁹⁵³

1896 yılığında yine Abdulkerim Efendi, Ad. Efremidis, C. Hiorocles, A. Metaxa, M. Pappadopoulo, Souliades ve T. Spatharo mevcuttur. Bu dönemde belediyenin hekimi Mehmed Yahya Efendi'dir.⁹⁵⁴ 1898 yılığında Abdulkerim Efendi, Ad. Efremidis, Mehmed Yahya Efendi, A. Metaxa, M. Pappadopoulo ve T. Spatharo listede yer alan hekimler arasındadır. Fakat C. Hiorocles ve Souliades hekimler listesinde değildir.⁹⁵⁵

1900 tarihli yıllıkta belediyenin hekimi tekrar değişerek Zeki Efendi olmuştur. Ayrıca yıllıktaki diğer hekimler Abdulkerim Efendi, Ad. Efremidis, A. Metaxas, M. Papadopoulo ve T. Spatharo'dur. Bunların yanı sıra A. Soumelides ve C. Jeroclis ilk kez bu yıllıkta yer almışlardır.⁹⁵⁶ 1901 yılığında listeye mevcut hekimlerin yanı sıra aynı Minassian katılmıştır. Trabzon hekimleri arasına katılmıştır.⁹⁵⁷ 1902 yılığında da aynı kişiler yer almıştır.

1903 tarihli yıllığa göre Hüseyin Kiami Efendi belediye hekimi olarak görev yapmaktaydı. Abdulkerim Efendi, Ad. Efremidis, C. Jeroclis, A. Metaxas, Minassian, M. Papadopoulo ve A. Soumelides yıllıkta isimleri geçen diğer hekimlerdir. Elie. Haritides ve B. Spatharo ise ilk defa bu yıllıkta yer alan hekimlerdir.⁹⁵⁸ 1904 yılığında yukarıdaki hekimler ile birlikte listeye yeni dâhil olan A. Carvonides de yer almıştır.⁹⁵⁹ Bu tarihte belediye hekimi Hüseyin Efendi, ebe ise Havva Hanım'dır.⁹⁶⁰

1908 tarihli yıllıkta belediye hekimi olarak Yanko Efendi gözükmektedir. Abdulkerim Efendi, A. Carvonides, Ad. Efremidis, Elie Haritides, A. Metaxas, Minassian, M. Papadopoulo, A. Soumelides ve B. Spharo hekimler listesinde yer alan diğer hekimlerdir. C. Jeroclis ise bu yıllıkta hekimler arasında değildir.⁹⁶¹

⁹⁵³ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

⁹⁵⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1079.

⁹⁵⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1110.

⁹⁵⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1246.

⁹⁵⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1294.

⁹⁵⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1647.

⁹⁵⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1685.

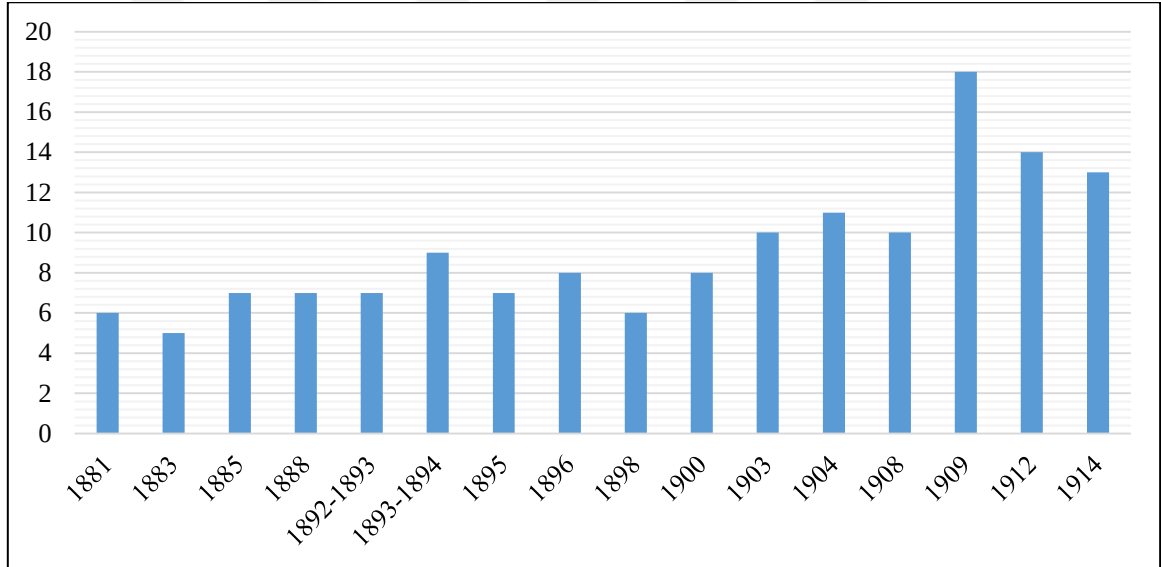
⁹⁶⁰ Usta, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Trabzon'da Sağlık", s. XX; TVS, 1322/1904, s. 279.

⁹⁶¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2055: 1908 tarihinden itibaren şehirde hekim ve eczane sayısında artış olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni olarak Osmanlı'da gerçekleştirilen eğitim reformu gösterilebilir. Bu reformla birlikte hem yurt içinde tıp eğitiminin başlaması hem de Tanzimat sonrasında yurt dışına eğitilmek üzere öğrencilerin gönderilmesi neticesinde öğrenciler öğrenimlerini tamamladıktan sonra ülkede görev almaya başlamışlardır. Bu dönemde Trabzon'a bakıldığında hekimlerin ve eczacıların büyük çoğunluğunun gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir. Bu durumun gerçekleşmesinde gayrimüslimlerin Türklere oranla yurt dışındaki eğitim imkanlarının daha kolay olmasının önemli etkisi vardır. Bunun gerçekleşmesinde ise II.

1909 yılığında hekimler listesine Leon Arslan, Eugene Bacalopoulo, M. Galinos, Hekimian, Hierocles, Hüseyin Mehmed, İsmail Hakkı ve C. Oeconomou dâhil olmuştur. Bu kişiler arasında yer alan C. Oeconomou'nun aynı zamanda Trabzon'da bulunan Sağlık Dairesinin müdürlüğünü yaptığı anlaşılmaktadır. 1909 tarihli yıllıkta hekimler arasında daha önceki yıllıklarda isimleri geçen Abdülkerim Efendi, A. Carvonides, Ad. Efremidis, Elie Haritides, A. Metaxas, Minassian, M. Papadopoulo, A. Soumelides, B. Spharo ve Yanko Efendi de vardır.⁹⁶²

1912 yılığında ise Abdülkerim Efendi, Leon Arslan, G. Boumpouras, A. Carvonides, Ad. Efremidis, Khosrov Hekimyan, Hierocles, Hüseyin Mehmed, İsmail Hakkı, A. Metaxas, M. Papadopoulo, A. Soumelides, B. Spatharo ve Yanko Efendi yer almaktadır. Bu dönemde sağlık dairesinin müdürü değişmiş ve G. Boumpouras olmuştur.⁹⁶³ 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişiler yer almıştır.

Grafik 28: Trabzon'da Bulunan Hekim Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

3.4.14. Eczacı ve Eczaneler

Şark Ticaret Yıllıkları'nda eczacılık mesleği ilk olarak 1881 tarihli yıllıkta yer almıştır. Bu yıllığa göre bu dönemde Trabzon'da dört tane eczacı bulunmaktaydı. Bu kişiler Garofalides, J. N. Marengo, Bedros Patchadjan ve N. Petrides'dir.⁹⁶⁴ 1883 yılığında ise J. N. Marengo ve Caral

Meşrutiyet'in sağladığı özgürlükçü yapının önemli derecede katkısı olduğu söylenebilir. Usta, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Trabzon'da Sağlık", s. XXXI.

⁹⁶² Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2077.

⁹⁶³ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1933.

⁹⁶⁴ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1881, s. 517.

Garofallidis bulunmaktadır.⁹⁶⁵ 1885'teki yıllıkta yer alan eczacıların sayısının arttığı görülmektedir. Bu eczacılar J. B. Marengo, J. N. Marengo, Philippe Mircovitch, Nicoli Petridis, Stepan Surmelian ve Garabet Tchirakian'dır. Bu kişilerden J. N. Marengo'nun eczanesi Millet bahçesinin karşısındadır. Philippe Mircovitch ise askeri eczacıdır.⁹⁶⁶

1888 yılığında yine J. B. Marengo, J. N. Marengo, Philippe Mircovitch, Nicoli Petridis, Stepan Surmelian ve Garabet Tchirakian ile altı kişilik bir eczacı grubu bulunmaktadır.⁹⁶⁷ 1889-1890 tarihli yıllıklarda yeni bir isim olan S. Antoniadis eczacılar arasına katılmıştır. Onun yanında yıllıkta Nicoli Petridis, Stepan Surmelian, Garabet Tchirakian, J. B. Marengo ve J. N. Marengo da yer almaktadır. Bu dönemde Marengo ailesinin eczanelerini beraber işlettikleri anlaşılmaktadır.⁹⁶⁸

1891 tarihli yıllıkta S. Antoniadis, J. N. Marengo, Nicoli Petridis, Stepan Surmelian ve Garabet Tchirakian bulunmaktadır. Eski ve köklü bir eczacı olan Garabet Tchirakian, 1870 yılında kurduğu işletmesinde İngiliz ve Fransız menşeli ürünlerin satışını yapmaktaydı.⁹⁶⁹ 1892-1893 yıllıklarında da aynı kişiler yer almıştır.

1893-1894 yılığında iki yeni isim eczacılar arasına katılmıştır. Bu kişiler M. Foscolo ve G. Surmelian'dır. Özellikle G. Surmelian'ın da eczacılar listesinde yer alması ailenin eczacılar arasında varlıklarının büyüdüğünü göstermektedir. Yine bu yıllıkta J. N. Marengo, Nicoli Petridis, Stepan Surmelian ve Garabet Tchirakian da yer almıştır.⁹⁷⁰

1895 yılığında önceki dönemlerde bulunan eczacılar tekrar listede yer almıştır. Bu yıllıkta farklı olarak B. Zahigo eczacılar arasına dâhil olmuştur.⁹⁷¹ 1896 tarihli yıllıkta N. Foscolo, J. N. Marengo, J. B. Marengo, G. Surmelian, Stepan Surmelian, Garabet Tchirakian ve B. Zahigo isimleri bulunmaktadır.⁹⁷² 1898 yılığında ise N. Foscolo, G. Surmelian, Stepan Surmelian, usta eczacılardan Garabet Tchirakian ve B. Zahigo isimleri zikredilmiştir.⁹⁷³

⁹⁶⁵ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 608.

⁹⁶⁶ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 487.

⁹⁶⁷ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 593.

⁹⁶⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1889-1890, s. 726.

⁹⁶⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1891, s. 867.

⁹⁷⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1893-1894, s. 938.

⁹⁷¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 931.

⁹⁷² Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1079.

⁹⁷³ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1110.

1900'deki yıllıkta eczacılar listesine J. Pappadopoulo katılmıştır.⁹⁷⁴ 1901 yılığında N. Foscolo, J. Pappadopoulo, G. Surmelian, Stepan Surmelian, Garabet Çırakyan ve B. Zahigo bulunmaktadır. Bu kişilerin yanına yeni bir isim olan Nichan Çırakyan da dâhil olmuştur.⁹⁷⁵

Tablo 20: 1900 Yılında Trabzon'daki Eczacılar ve Bulundukları Mevkiler

Eczacılar	Bulundukları Mevki
Garabet Çırakyan	Uzun Sokak
Jan Papadopoulos	Uzun Sokak
Nikolaki Fuscola	Uzun Sokak
Garabet Sürmeliyan	Uzun Sokak
Nişan Çırakyan	Meydan-i Şarki
Bogos Efendi	Taksim Karşısında
İsteban Sürmeliyan	Ermeni Murahhashanesi Civarında

Kaynak: 1900 Trabzon Vilayet Salnamesi.

1902 yılığında N. Foscolo, Marengo, J. Pappadopoulo, G. Surmelian, Stepan Surmelian, Garabet Tchirakian, Nichan Tchirakian ve B. Zahigo'dan oluşan sekiz kişilik bir eczacı grubu mevcuttur.⁹⁷⁶ 1903 tarihli yıllıkta N. Foscolo'nun eczacılar arasında olmadığı, diğerlerinin ise listede yer aldığı görülmektedir.⁹⁷⁷ 1904 yılığında da aynı isimler bulunmaktadır.

1908 tarihli yıllıkta Marengo, J. Pappadopoulo, G. Surmelian, Stepan Surmelian, Garabet Tchirakian ve B. Zahigo mevcuttur. Bu tarihteki değişiklik ise eczacılar listesinden Nichan Tchirakian'ın ayrılması, onun yerine Xenophon Kyriazis'in listeye dâhil olmasıydı.⁹⁷⁸ 1909 yılında mevcut eczacıların yanı sıra yeni eczacılardan Jean Kalevras, Minas Nahabetian ve Ömer Dursun listeye katılmıştır.⁹⁷⁹ 1912, 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı kişiler mevcuttur.

Trabzon'da yeni eczacılar işletmelerini açarken bu yıllarda bir taraftan da Trabzon'a çeşitli ülkelerden ecza ve ilaç ithal edilmekteydi. Bu ülkeler arasında İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya gibi ülkeler bulunmaktadır. En fazla İngiltere'den ecza ve ilaç ithal edilmiştir. İngiltere'yi Fransa ve Almanya takip etmekteydi.⁹⁸⁰

⁹⁷⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1247.

⁹⁷⁵ Annuaire Oriental du Commerce, 1901, s. 1294.

⁹⁷⁶ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1427.

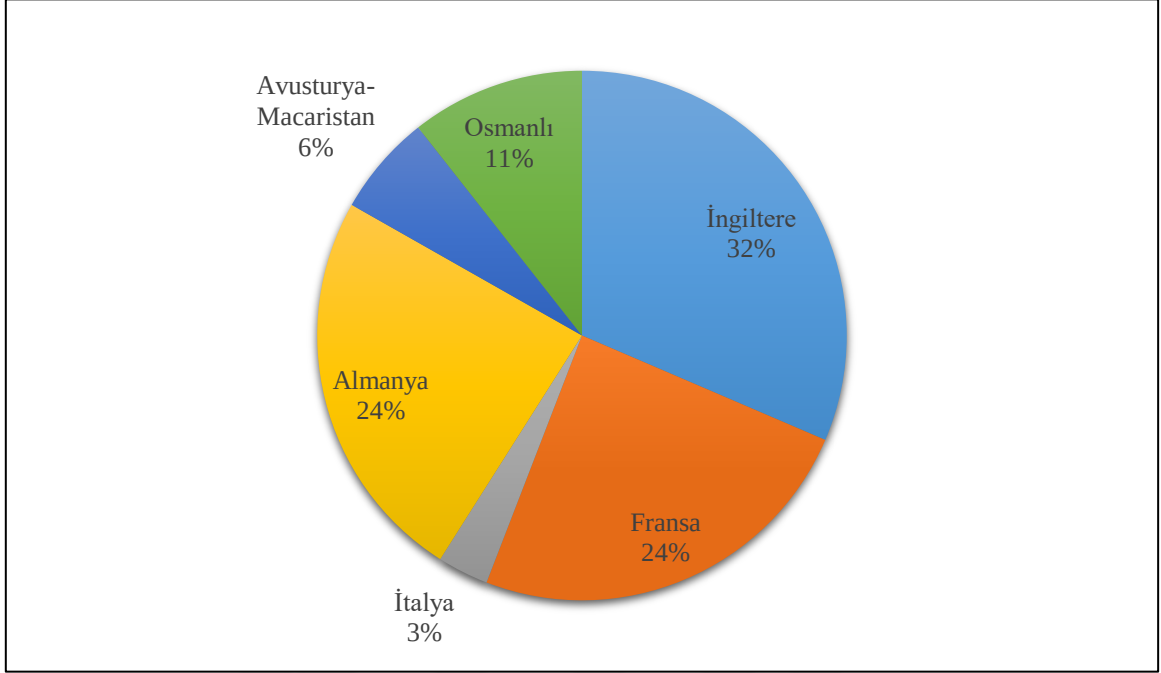
⁹⁷⁷ Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1648; 1903'te Trabzon'da toplam yedi tane eczane bulunmaktadır. TVS, 1321/1903, s. 321.

⁹⁷⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1908, s. 2056.

⁹⁷⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1909, s. 2078; Bu dönemde Trabzon'da eczacılar, halka devamlı hizmet verebilmek için "nöbetçi eczane" uygulamasına geçmişlerdir. Eczacılar kendi aralarında nöbetçi kalacakları günleri belirlemişlerdir. Aksoy, a.g.t, s. 246.

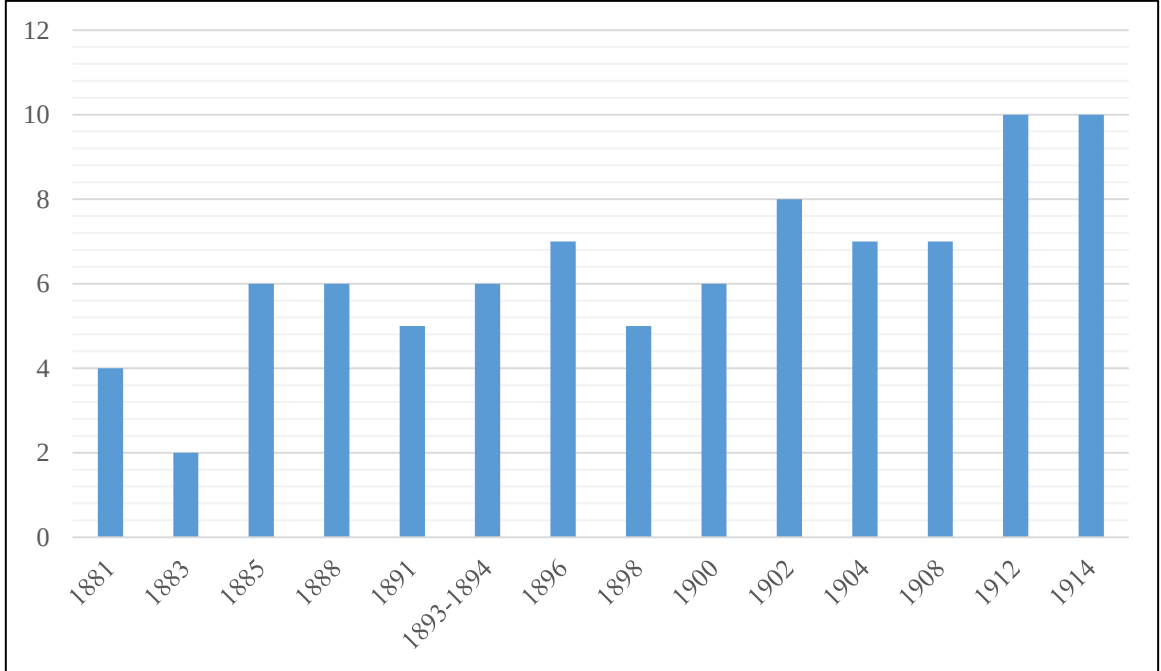
⁹⁸⁰ Report on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet for the Year 1908 By Consul Longworth, Trade Reports of the Trebizond Province on British Documents 1830-1914, s. 1512.

Grafik 29: 1908 Yılında Trabzon’a İthal Edilen Ecza ve İlacın Ülkelere Göre Yüzdelik Oranları

Kaynak: Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914.

Grafik 30: Trabzon’da Bulunan Eczacı Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1881-1914.

3.4.15. Ecza Tacirleri

Şark Ticaret Yıllıkları'nda bu meslek grubu “Droguiste” başlığı adı altında verilmiş olup 1883 tarihli yıllıkta ilk kez yer almıştır. Bu tarihte mesleği yapan tek kişi D. Constantinidis'dir.⁹⁸¹ 1896 yılına kadar bütün yıllıklarda bu isim yer almıştır.⁹⁸² 1896 yılından sonraki yıllıklarda ise ecza tacirleri mesleğine bir daha yer verilmemiştir.

3.4.16. Dişçiler

Şark Ticaret Yıllıkları'nda dişçilere ilk defa 1885 yıllığında rastlanmıştır. Bu tarihte Trabzon'da bir tane dişçi vardır. Bu kişi de J. B. Marengo'dur.⁹⁸³ 1893'e kadar olan yıllıklarda da aynı kişi mevcuttur.⁹⁸⁴ Fakat 1893 yılından sonraki yıllıklarda ise bu meslek grubuna yer verilmemiştir.

3.4.17. Avukatlar

Avukatlar, Şark Ticaret Yıllıkları'nda ilk defa 1883 tarihli yıllıkta yer almıştır. Bu yıllıkta isimleri bulunan avukatlar, Georges Kantardjidis, Lazarakı Keticoğlu ve S. Kasparian'dır.⁹⁸⁵ 1885 yıllığında Arif Efendi, Canali Ahmed Efendi, Adamantius C. Efremides, Georges Kantardjidis, Lazarakı Keticoğlu ve Mesud Efendi'nin isimleri bulunmaktadır.⁹⁸⁶ 1888 tarihli yıllıkta avukatlar arasına Boghos Efendi dâhil olmuştur. Ayrıca listede Ahmed Canali, Midhat Canali, Chehrighian Artin, G. Kantardjidis, Lazarakı Kediçoğlu ve Mesud Efendi de yer almaktadır.⁹⁸⁷ 1894 yıllığına kadar aynı isimlerin Trabzon'da avukatlık yaptığı belirtilmektedir.

1895 yıllığında Ahmed Canali ismi yer almamıştır. Fakat yeni avukatlar listeye eklenmiştir. Bunlar arasında A. Chehrighian, P. Hermides ve Socrate Efendi bulunmaktadır. Yıllıkta bu yeni isimlerin yanı sıra önceki dönemlerde listede olan avukatlardan Midhat Canali, Lazarakı Kediçoğlu ve Boghos Zammarian da yer almaktadır.⁹⁸⁸

1898 yıllığında ise dört avukat mevcuttur. Bunlar Midhat Canali, Lazarakı Kediçoğlu, Socrate Efendi ve Boghos Zammarian'dır.⁹⁸⁹ 1900 yıllığında Nicolaki Orphanides avukatlar arasına

⁹⁸¹ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁹⁸² Annuaire Oriental du Commerce, 1896, s. 1078.

⁹⁸³ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

⁹⁸⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1892-1893, s. 866.

⁹⁸⁵ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1883, s. 607.

⁹⁸⁶ L'Indicateur Ottoman-Annuaire Almanach du Commerce, 1885, s. 485.

⁹⁸⁷ Indicateur Ottoman-Annuaire du Commerce, 1888, s. 592.

⁹⁸⁸ Annuaire Oriental du Commerce, 1895, s. 930.

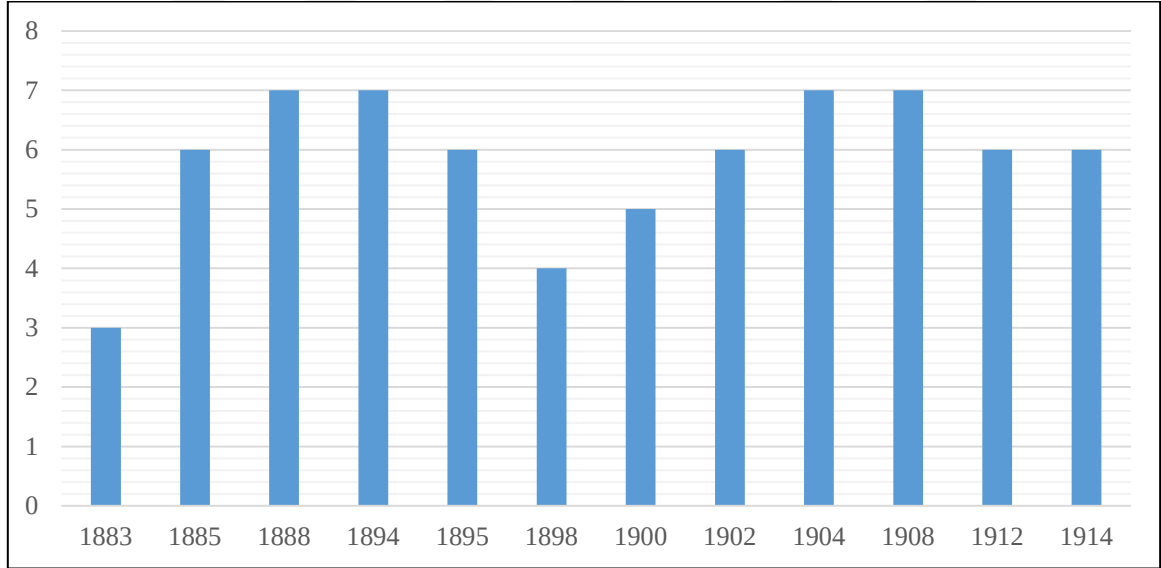
⁹⁸⁹ Annuaire Oriental du Commerce, 1898, s. 1109.

dâhil olmuştur. İstanbul'da hukuk fakültesinden mezun olan Nicolaki Orphanides'in yerli, karma, konsolosluk ve dini mahkemeler üzerine eğitimi olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu yılda Midhat Canali, Lazarakı Kediçoğlu, Socrate Efendi ve Boghos Zammarian da yer almıştır.⁹⁹⁰ 1901 yılına da aynı kişiler bulunmaktadır.

1902 tarihli yılda farklı bir isim olan Midhat Efendi'nin ismi yer almaktadır. Onun yanında Mithat Canali, Lazarakı Kediçoğlu, Socrate Moumdjides, Nicolaki Orphanides ve Boghos Zammarian isimleri de mevcuttur.⁹⁹¹ 1903 yılında ise Lazarakı Kediçoğlu, Midhat Efendi, Socrate Moumdjides, Nicolaki Orphanides ve Boghos Zammarian bulunmaktadır. Ayrıca bu tarihte Docr. Miridjanian avukatlar arasına katılmıştır.⁹⁹²

1904 yılında yeni bir kişi daha avukatlar arasına katılmıştır. Bu isim Hamdi Efendi'dir. Onun yanında önceki dönem avukatlarından Lazarakı Kediçoğlu, Midhat Efendi ve Nicolaki Orphanides de yer almıştır.⁹⁹³ 1908 ve 1909 yıllıklarında da aynı kişiler mevcuttur. 1912 yılında ise Hüseyin Efendi listeye dâhil olmuştur. Hüseyin Efendi'nin yanında yılda Hamdi Efendi, Lazarakı Kediçoğlu, Midhat Efendi, Docr. Miridjanian ve Nicolaki Orphanides bulunmaktadır. Socrate Moumdjides ise yılda yoktur.⁹⁹⁴ 1913 ve 1914 yıllıklarında da aynı isimler bulunmaktadır.

Grafik 31: Trabzon'daki Avukatların Sayısı

Kaynak: Şark Ticaret Yıllıkları 1883-1914.

⁹⁹⁰ Annuaire Oriental du Commerce, 1900, s. 1245.

⁹⁹¹ Annuaire Oriental du Commerce, 1902, s. 1425.

⁹⁹² Annuaire Oriental du Commerce, 1903, s. 1645.

⁹⁹³ Annuaire Oriental du Commerce, 1904, s. 1683.

⁹⁹⁴ Annuaire Oriental du Commerce, 1912, s. 1930.

SONUÇ

Karadeniz'in uluslararası ticarete açılarak dünya ekonomisine eklemlenmeye başladığı 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Anadolu kıyılarındaki Samsun ve Trabzon gibi şehirler önem kazanmaya başlamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın özellikle 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Karadeniz'de etkisini artırıp statüsünü güçlendirmesi karşısında Karadeniz'in kapalılığı ilkesinden tamamen vazgeçip diğer Avrupa devletlerinin de burada ticaret yapmasına izin vermesiyle Trabzon ilgili devletlerin ardı ardına konsolosluk açtığı merkezlerden biri olduğu gibi şehre yapılan gemi seferlerinin sayısı artmış, buna bağlı olarak da Trabzon limanının kapasitesi büyümüştür. Trabzon-Ezurum-Tebriz ticaret hattı yeniden canlanmaya başlamıştır. Bununla birlikte limanın ticaret hacmi 19. yüzyılda büyüme göstermiş, ithalat ve ihracat rakamları artmıştır.

Avrupa'dan ithal edilen malların bir kısmı şehirde tüketilmekte büyük bir kısmı ise Osmanlı Devleti'nin doğu ve güneydoğu vilayetlerine ve başta İran olmak üzere dış ülkelere ihraç edilmekteydi. Aynı şekilde Trabzon'un Karadeniz yoluyla batıya yaptığı ihracatın tamamı da sadece Trabzon'da üretilen ürünlerden oluşmamış, diğer vilayetlerden ve İran'dan gelen mallardan oluşmaktaydı. Dış ticaretin en yoğun olduğu ülkelerin başını İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almaya çekmekteydi. Bunlardan sonra ise Romanya, Bulgaristan, Hollanda, Yunanistan, Belçika, İsveç, İsviçre, ABD ve İtalya gelmekteydi. İthal edilen ürünler arasında kolonyal mallar, işlenmiş ürünlerle gündelik hayatta kullanılan sanayi ürünleri ve onların hammaddelerinden meydana gelmekteydi. Bunların başlıcaları kahve, şeker, çay, dokuma, basma, dakîk, şarap, zeytin, zeytinyağı, tuz, çuha, yünlü dokumalar, demir, çivi, demir ürünleri, bakır, çelik, kalay, deri, tütün, sigara, halat, pamuk, basma ve ipek idi. İhraç edilen başlıca ürünler ise genelde tarım, hayvan ve orman ürünlerinden oluşmaktaydı ve bunların en önemlileri fındık, koyun, sığır, tütün, fasulye, mısır, kereste, keçi derisi, yapağı, bal mumu, sade yağ, yumurta ve tuzlanmış balık idi. Dolayısıyla şehir geleneksel karakterini korumaktaydı. Ancak bölgenin iklim yapısı fındık, tütün ve mısır harici ticari değeri olan tarım ürünlerinin yetişmesine müsait olmadığı için zirai üretim sınırlıydı ve özellikle zahire açısından dışa bağımlıydı.

19. yüzyılda Trabzon'da artış gösteren ithalat ve ihracatçılara baktığımızda gayrimüslim halkın yoğun olarak bu işle meşgul oldukları görülmektedir. Ana kaynağımız olan Şark Ticaret Yıllıkları'na dayanarak bunu söylemek doğru bir tespittir. Fakat ithalat ve ihracatın tamamı gayrimüslimlerin elindedir yargısı yanlış bir ifade olabilir. Çünkü çalışmada görüldüğü üzere Şark Ticaret Yıllıkları'nda Müslüman ithalat ve ihracatçılar yeteri kadar yer almamıştır. Bunun nedeni

yıllıklarda bulunmayı tercih etmemeleri ya da yıllıkı kaydeden kişiler tarafından kayıtların dönemin koşulları nedeniyle yapılamaması olabilir. Fakat yıllıklara göre her sektörde ister modern üretim-tüketim ilişkileri açısından ister eski üretim-tüketim ilişkileri açısından bakılsın gayrimüslimler Trabzon ekonomisinde etkin bir konumdadır.

Trabzon'da bu dönemde tüccarların sadece ithalat ve ihracat yapmadıkları aynı zamanda komisyonculuk ve ticari temsilcilik gibi meslekleri de beraberinde yaptıkları tespit edilmiştir. 1881 tarihli yıllıklardan itibaren bu durumu görmek mümkündür. Fakat zaman içerisinde tüccarların uzmanlık alanlarının daha da sınırlandığı anlaşılmaktadır. Zamanla bir tüccarın sadece ithalat ve ihracat ya da sadece komisyonculuk yaptığı da yıllıklarda belirtilmiştir.

Bu süreçte Tanzimat ile beraber Osmanlı Devleti'nin geçirdiği değişim ve dönüşümü Trabzon özelinde görmek mümkündür. Şehirde bu dönemde Tanzimat ile beraber birçok kurum ve kuruluş açılmış ve faaliyete girmiştir. Sarrafların ve bankerlerin yaptıkları işleri zamanla bankaların yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca banker ve bankaların aynı dönemde şehirde para ve finans işlerinde Trabzon halkına yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu dönemde geleneksel mesleklerden bakkal, kunduracılık, kundura malzemesi tedarikçiliği, sahafılık, fırıncılık, bakırcılık, tenekecilik, kuyumculuk, değirmencilik ve kürkçülük gibi geleneksel meslekler şehirde varlıklarını sürdürmektedir. Fakat yıllıklarda kayıkçı, hamamcı, kalaycı, hamal, kasap vb. mesleklerin yer almadığı görülmektedir. Bu durum özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu mesleklerin yok olduğuna dair bir düşünceyi vermemelidir. Çünkü geleneksel mesleklerin 19. yüzyılın ikinci yarısında da devam ettiği bir gerçektir. Fakat meslekleri yapanlar konusunda yıllıklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Yukarıda ithalat ve ithalatçılar kısmında değindiğimiz gibi bu durumun nedeni geleneksel meslekler ile uğraşan esnaf grubunun bir kısmının Şark Ticaret Yıllıkları'nda olmayı tercih etmemeleri ya da yıllıklara kayıt yaptıranlar tarafından kayıt edilememesinden kaynaklı olabilir.

Geleneksel mesleklerin Şark Ticaret Yıllıkları'nda az sayıda yer almasından yola çıkarak şu çıkarımda bulunmak mümkündür. Şark Ticaret Yıllıkları genellikle ithalat ve ihracat ile uğraşan ve büyük tacirlerin daha çok yer aldığı bir yıllıktır. Çünkü yıllıklar ticaret ile uğraşan kişilerin kendilerini tanıttıkları, işlerinin ve firmalarının tanıtımlarını yaptıkları bir rehber niteliğindedir. Zamanla Osmanlı topraklarındaki birçok şehir ve sonrasında Rusya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeler yıllıklarda yer almıştır. Dolayısıyla tüccar grubunun diğer bölgelerden haberdar olması ve kendilerini başka şehir ve ülkelere tanıtmaları için yıllıklarda olmak istemeleri daha faydalı olabilir. Çünkü artık yeni ekonomik sistem rekabeti getirmekte bu da doğal olarak tüccarı reklamını yapmaya itmektir.

Bununla birlikte bazı mesleklerin artık zamana direnemediği ve dönüşüme uğradığı da gözden kaçmamaktadır. Sözgelimi sahafılık matbaacılığa ve yayıncılığa doğru evrilmeye başlamış,

ancak muhtemelen ikinci el kitap alıp satma işini de devam ettirmiştir. Diğer taraftan ithalat ve ihracatla uğraşan meslek gruplarını deri ve post satıcılığı, kolonyal ürün ithalatçılığı, saatçilik, porselen ve züccaciye satıcılığı, manifaturacılık, tuhafiyecilik, hırdavatçılık, kumaşçılık, ipek ve yünlü dokuma satıcılığı, yeni ürün satıcıları, çorapçılık, kâğıtçılık, sigara kâğıdı satıcılığı, fayansçılık, dökümcülük, alkollü içki satıcılığı, dikiş makinesi satıcıları ve benzerlerinden oluşmaktaydı. Bu mesleklerin alıp sattığı ürünlerin hepsi ithalat ve ihracat kalemlerinde yer almaktadır. Bu durum Trabzon'un küresel ticaretin pazarı haline geldiğini göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla 19. yüzyılda Trabzon, bir liman kenti olmanın avantajıyla dünyada üretilen her türlü ürünün ilk ulaştığı duraklardan biri haline gelmiştir. Bu da Trabzon'un esnaf ve mesleklerine yansımıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babıâli Evrâk Odası (BEO), 1756,131686; 318/23776.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT), 2590/103; 2375/25; 2837/61; 601/8.

İrâde Dâhiliye (İ. DH), 605/42189; 1350/16.

İrâde Hariciye (İ. HR), 134/6937; 277/16983; 319/20536.

İrâde Meclis-i Vâlâ (İ. MVL), 449, 20038.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 115, 58.

Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrâkı (TFR.I. A), 39/3877.

Sadâret Mühimme Evrâkı (A. DVN.MHM), 19/13.

Sadâret Eyâlât-ı Mümtâze Kalemi Belgeleri (A. MTZ), 171/47.

Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Evrâkı (A. MKT. MHM), 355/96; 309,88; 390,70.

Sadâret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrâkı (A. MKT. NZD), 202, 3.

Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Evrâkı (A. MKT. UM), 812/95.

Şuyay-ı Devlet Evrâkı (ŞD), 1839/10

Yıldız Perakende Evrakı (Y. PRK. A), 4, 23.â

Yıldız Perakende Evrâkı Maliye Nezareti Maruzâtı (Y. PRK. ML), 14, 77.

Yıldız Perakende Evrâkı Evrâkı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD), 9/105.

Yıldız Sadâret Hususi Evrâkı (Y. A. HUS), 164, 2.

Yayınlanmış Raporlar

Trade Reports of The Trebizond Province on British Documents 1830-1914, Haz. Musa Şaşmaz, TTK Yayınları, Cilt: 1, 2, 3, Ankara, 2014.

Yıllıklar ve Salnameler

L'Indicateur Ottoman. Annuaire Almanach du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature. 1881.

L'Indicateur Ottoman. Annuaire Almanach du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature 1883.

L'Indicateur Ottoman. Annuaire Almanach du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature 1885.

Indicateur Ottoman. Annuaire du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature 1888.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature. 1889.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1889-1890.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1891.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1892.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1892-1893.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1893-1894.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1895.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1896.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1898.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1900.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1901.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1902.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1903.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1904.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1908.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1909.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1911.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1912.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1913.

Annuaire Oriental du Commerce L'industrie de L'administration et de la Magistrature 1914.

Statistique Generale De La Navigation Des Ports Ottomans 1895-1896.

Trabzon Vilayet Salnameleri (TVS), 1286/1869; 1289/1872; 1290/1873; 1291/1874; 1293/1876; 1294/1877; 1295/1878; 1296/1879; 1298/1881; 1305/1888; 1309/1892; 1313/1896; 1316/1898; 1318/1900; 1321/1903; 1322/1904.

Diğer Kaynaklar

- Açık, Turan (2007), **Şer’iye Sicillerine Göre Trabzon’da Mülk Satışları 1160-1170/1747-1757**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akar, Tuba (2009), “Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 7(13), 267-292.
- Akgündüz, Ahmet (1990), **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, 2, İstanbul.
- Akkayan, Taylan (2003), “Geleneksel Ayakkabı Yapımında Organizasyon”, Emine Gürsoy Naskali (Ed.) **Ayakkabı Kitabı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 291-302.
- Akpınar, Mehmet, (2000), “Reji Uygulamasına Trabzon Örneği”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, 2. Baskı, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 541-552.
- _____ (2007), “Reji İdaresinin Trabzon Tütün Üreticisine Getirdiği Kısıtlamalar”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu**, Haz: Kenan İnan, Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Veysel Usta, Cilt: 2, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 785-802.
- Aksoy, Volkan, (2014), **II. Meşrutiyet Dönemi’nde Trabzon**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktar, Ayhan (2006), “Şark Ticaret Yıllıklarında “Sarı Sayfalar”: İstanbul’da Meslekler ve İktisadi Faaliyetler Hakkında Bazı Gözlemler (1868-1938)”, **Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Albayrak, Haşim (2010), **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus**, Babıali Kitaplığı, İstanbul.
- Albayrak, Hüseyin (2005), “Doğu Karadeniz Bölgesi’de İlk Matbaa, İlk Gazete ve İlk Sânâme”, **Karadeniz Araştırmaları**, 4, 39-52.
- Ascherson, Neal (2001), **Karadeniz**, (Çev. Kudret Emiroğlu), 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Atasagun, Yusuf Sami (1939), **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888-1939**, Kenan Basımevi, İstanbul.
- Aygün, Necmettin (2000), “Trabzon Gümrüğü’nde İktisadi Faaliyetler (1750-1800)”, **OTAM**, 11, Ankara, 1-21.
- _____ (2005), **Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret**, Serander Yayınları, İstanbul.

- _____ (2010), “Osmanlı Devleti’nde İdarî Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin Taşradaki Yansımaları: Vakfıkebir, Şarlı ve Tonya Örneği (1840–1918)”, **Karadeniz Araştırmaları**, 26(26), 35-77.
- _____ (2016), **Karadeniz’den Osmanlı Ekonomisine Bakış**, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2, Ankara.
- Ballance, Salina (1997), “Trabzon’daki Erken Devir Türk Yapıları”, (Çev: Solmaz Turunç), **Bir Tutkudur Trabzon**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 253-257.
- Barış, Serap ve Özel, Uğurcan (2018), “Osmanlı Ekonomi ve Finans Sisteminde Banker Bir Aile: Camondolar”, **Maliye ve Finans Yazıları**, 1(109), 107-144.
- Barkley, Henry C. (1891), **A Ride Through Asia Minor and Armenia**, John Murray, London.
- Baskıcı, Murat (2002), “Osmanlı Anadolu’sunda Sigorta Piyasası: 1860-1918”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 57(4), 3-33.
- _____ (2005), **1800-1914 Yıllarında Anadolu’da İktisadi Değişim**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Baykal, Bekir Sıtkı (1964), “Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2(2), 67-81.
- Benli, Oktay ve Kayaoğlu, Gündâğ (2002), **Trabzon’da Türk Bakırcılık Sanatının Tarihsel Gelişimi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Beydilli, Kemal (1992), “Boğazlar Meselesi”, **TDV İslam Ansiklopedisi** içinde, 6 (266-269), İstanbul.
- _____ (1991), “Karadeniz’in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve “Mîrî Ticâret” Teşebbüsü”, **Belleten**, 55(214), 687-756.
- Bıjışkyan, P. Minas (1998), **Pontus Tarihi**, (Çev. Hrand D. Andreasyan), 2. Baskı, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul.
- Bilge, Sadık Müfit (2018), **Osmanlı İstanbul’unda Esnaf ve Ticaret**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, Mehmet (1990), **Sürmene**, Sürmene Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2002), **Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan**, Serander Yayınları, Trabzon.
- Bilici, Faruk (2007), “XIX. Yüzyılın Başında Trabzon’daki Fransız Konsolosluğu: Paris’in Asya Kapısı”, **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 3(3), 35-48.
- Bingöl, Sedat (2005), “Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Ceride-yi Mahâkim’deki Üst Mahkeme Kararları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 20(1), 19-38.
- Bostan, M. Hanefi (2002), **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- _____ (2018), “XV.-XIX. Yüzyıllarda Trabzon Şehir Nüfusu, Nüfusun Yükseliş ve Düşüş Nedenleri”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 6(13), 121-154.
- Bostan, İdris (1995), “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)”, **Belleten**, 59(25), 353-354.
- _____ (2019), **Osmanlı Deniz Ticareti**, Küre Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, Nebi (2009), “Sarrafılık”, **TDV İslam Ansiklopedisi içinde**, 36 (162-163), İstanbul.
- Bryce, James (1896), **Transcaucasia and Ararat, Being Notes of a Vacation Tour in the Autumn of 1876**, London.
- Bryer, Anthony (1975), “Greeks and Türkmens: The Pontic Exception”, **Dumbarton Oaks Papers**, Vol: 29, Washington, 113-148.
- Bryer, Anthony vd. (1985), **The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos**, Volume I, Washington.
- Bulut, Engin Çağdaş (2022), “Trabzon’da Basım-Yayın”, **Trabzon Tarihi**, Cilt: 2, Trabzon Ticaret Odası Yayınları, Trabzon, 479-508.
- Cuinet, Vital (1892), **La Turquie D’Aise**, Volume 1, Ernest Leroux, Paris.
- Çadırcı, Musa, (1985), “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ülke Yönetimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi içinde**, 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 210-230.
- _____ (2011), **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri**, İmge Kitabevi, Ankara.
- _____ (2013), **Tanzimat Döneminde Anadolu Kenetlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Çakıroğlu, Said Bilal (1964), **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara.
- _____ (1969), **Karadeniz’de Balıkçılığımız**, Bilgi Basımevi, Ankara, 1969.
- Çapa, Mesut ve Çiçek, Rahmi (2004), **Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam**, Serander Yayınları, Trabzon.
- Çiçek, Kemal (1999), “Şer’iye Sicillerine Göre Trabzon’da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 235-243.
- Daei, Masoumeh (2013), **İran Osmanlı Ticari İlişkileri (1900-1923)**, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Demircioğlu, Sezgin (2008), **Osmanlı Belgelerinde Trabzon**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Deyrolle, Theophile (1939), **1869’da Trabzon’dan Erzurum’a**, (Çev. Reşad Ekrem Koçu), Çığır Kitabevi, İstanbul.

- Dığıroğlu, Filiz (2011), **XIX. Yüzyıl Karadeniz’inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2007), **Trabzon Reji İdaresi 1883-1914**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Dilâver, Sadi (1997), “Tarihsel Yapılarıyla Trabzon”, **Bir Tutkudur Trabzon**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 87-96.
- Dursun, Yücel (2009), **Şer’iye Sicillerine Göre Trabzon’da Mülk Satışları 1171-1182/1758-1796**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, Ekrem Buğra (2002), “Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, 13, 1401-1413, Ankara.
- Ekinci, İlhan (2006), “Osmanlı’da Yabancı Vapur Kumpanyaları ve İmajları Hakkında”, **Kebikeç**, 21, 73-96.
- _____ (2013), “Karadeniz’de Ticari Değişim ve Büyük Ticaret Gemisi Yaptırma Çabaları (1750-1850)”, Osman Köse (Ed.), **Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik**, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Cilt. 2, Samsun, 885-905.
- Eldem, Edhem vd. (2012), **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, (Çev. Sermet Yalçın), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Emiroğlu, Kudret (1994), “Trabzon’da Avusturya Boykotu 1908”, **Toplumsal Tarih**, 8, 17-21.
- Eldem, Vedat (1994), **Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (1994), **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Evliya Çelebi (1996), **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Haz. Orhan Şaik Gökyay, 1. Baskı, Cilt:1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- _____ (1999), **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, 1. Baskı, Cilt:2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Eyice, Semavi (1992), “Bedesten”, **TDV İslam Ansiklopedisi içinde**, 5 (302-311), İstanbul.
- Fallmerayer, Jakob Philip (2002), **Doğu’dan Fragmanlar**, (Çev. Hüseyin Salihoğlu), İmge Kitabevi, İstanbul.
- Faroqlı, Suraiya (2011), **Osmanlı’da Kentler ve Kentliler**, (Çev. Neyyir Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Fontanier, Victor (2022), **Doğuya Seyahat**, (Çev. Özgür Yılmaz), 3. Baskı, Heyyamola Yayınları, İstanbul.
- Freyer, Hans (2018), **Sanayi Çağı**, (Çev. Bedia Akarsu-Hüseyin Batuhan), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Genç, Mehmet (2015), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, 12. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Goloğlu, Mahmut (1975), **Trabzon Tarihi**, Kalite Matbaası, Ankara.
- Gül, Muammer (2002), "XII-XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri ile Trabzon Rum Devleti Arasındaki İlişkiler: Trabzon ve Çevresinin Fethi", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 59-70.
- Güler, İbrahim (1999), "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Sosyal ve Ekonomik Durumuna Dair Tesbitler", **Trabzon Tarihi Sempozyumu**, Trabzon belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 327-349.
- _____ (2000), "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, 1(2), 121-158.
- Gülsoy, Ufuk ve Nazır, Bayram (2009), **Türkiyede Ticaretin Öncü Kuruluşu Dersaadet Ticaret Odası 1892-1923**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Güneş, Cihan (2019), **Karadeniz'de Uluslararası Ticaret ve Kurumların Rolü (1830-1914)** Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, Cihan (2021), **19. Yüzyılda Karadeniz Ticareti Kurumlar ve Organizasyonlar**, Efil Yayınevi, Ankara.
- Hamilton, William J. (1842), **Researches in Asia Pontus and Armenia**, Vol:1, London.
- Hamzaoglu, Yasemin (2020), **Karadeniz'in Değirmenleri (19. Yüzyılda Trabzon Vilayeti)**, Libra Yayınları, İstanbul.
- Abdülvahap Hayri (2008), **İktisadi Trabzon**, (Haz. Melek Öksüz), Serander Yayınları, 1. Baskı, Trabzon.
- Hobsbawm, E. J. (2008), **Sanayi ve İmparatorluk**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Issawi, Charles (1970), "The Tabriz-Trabzon Trade, 1830-1900: Rise and Decline of a Route", **International Journal Middle East Studies**, 1(1), 18-27.
- _____ (1971), **The Economic History of Iran 1800-1914**, The University of Chicago Press, Chicago.

- İnalcık, Halil (2000), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**, (Çev. Halil Berktaş), 1, İstanbul.
- _____ (2009), **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer), 14. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İnan, Kenan (2013), "Trabzon'un Fethi", **Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 15-28.
- _____ (2013), "Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)", **Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 29-56.
- _____ (2013), "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", **Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2013, s. 97-119.
- İpek, Nedim (2002), "Trabzon'da Kolera (1892-1895)", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1, Trabzon, 399-411.
- _____ (2006), **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yayınları, Trabzon.
- _____ (2020) "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Trabzon'da Kamu Görevlileri", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 15(29), 29-86.
- İpek, Nurdan (2011), **Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İsmailoğlu, Göksel Zekeriya (2018), **Selanik'te İktisadi Hayatın İzlenmesinde Bir Rehber Olarak Şark Ticaret Yıllıkları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kala, Ahmet (1995), "Esnaf", **TDV İslam Ansiklopedisi içinde**, 11 (423-430), İstanbul.
- _____ (2003), "Lonca", **TDV İslam Ansiklopedisi içinde**, 27 (211-212), Ankara.
- Kaleli, Hüseyin (2015), "19. Yüzyılda İran Transit Ticaret Yolu İçin Osmanlı-Rus Rekabeti", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9, 1-19.
- Karaçavuş, Ahmet (1999), **1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Trabzon**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz, Rıza (2008), "Trabzon Valisi Ahmet Aziz Bey'in Canik Sancağı'nı Vilâyete Dönüştürme Projesi (1885)", **Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, 4(4), 29-43.
- Karpat, Kemal (2010), **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpuz, Haşim (1990), **Trabzon**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- _____ (2018), **Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar**, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karsandık Yazıcı, Özlem (2015), “Ticaret Mahkemesi Kayıtlarına Göre Tanzimat Dönemi’nde Adana’da Ticari Hayat”, **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 75-85.
- Kasapoğlu Akyol, Pınar (2017), “Geçmişten Günümüze Yaygın Eğitimde Singer Dikiş Kursları Aracılığıyla Kadın Halk Eğitimi”, **Dört Öge**, 11, 153-168.
- Kazgan, Haydar (1985), “Galata Bankerleri”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi** içinde, 3, (762-770), İstanbul.
- Kılıç, Selda (2009), “Tanzimat’ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, 28(45), 43-62.
- Kılıçaslan, Mustafa Emre (2022), “XIX. Yüzyıl Osmanlı Buharlı Nakliyat Ağında Yabancı Kumpanyalar: Kaynaklar ve Problemler”, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 4(7), 145-153.
- Kiel, Machiel (2020), “Midilli”, **TDV İslam Ansiklopedisi** içinde, 30 (11-14), Ankara.
- King, Charles (2015), **Karadeniz**, (Çev. Zülal Kılıç), 2. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Kocabaşoğlu, Uygur (2004), **Majestelerinin Konsolosları: İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koraltürk, Murat (1999), “Osmanlı Devleti’nde Ticaret ve Sanayi Odalarının Kuruluş ve Gelişimi”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 3, Ankara, 449-458.
- Konukçu, Enver (2002), “Trabzon Valisi Şehzade Selim’in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 91-98.
- Köksal, Ahmet (2022) “Tanzimat’tan II. Meşrutiyet Dönemi’ne Kadar Trabzon’da İdari Yapı ve Yönetim”, **Trabzon Tarihi**, Cilt: 1, Trabzon Sanayi ve Ticaret Odası Yayınları, Trabzon, 353-377.
- Kut, Turgut (1999), “Indicateur Ottoman: Şark Ticaret Yıllıkları”, **Simurg “Kitap Kokusu”**, 1, 186-199.
- Kuruca, Nazım (2003), **19. Yüzyılda Trabzon Gümrüğü ve Çevre Ticareti**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükerman, Önder (2014), **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Yayıncı Kitabı Hamdi Efendi ve Trabzon**, İstanbul.

- Küçükkuşurlu, Murat (2022), “Cumhuriyet Döneminde Trabzon Belediyesi”, **Trabzon Tarihi**, Cilt: 1, Trabzon Sanayi ve Ticaret Odası Yayınları, Trabzon, 655-718.
- Küçükkuşurlu, Murat, Başkaya, Muzaffer (2019), **Sorularla Trabzon Tarihi**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Küçükkuşurlu, Murat, Yılmaz, Özgür (2019), **Osmanlı Dönemi Şehir Haritası (19. Yüzyıl)**, Erzurum.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1976), **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1838-1850)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- _____ (1988), “XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, (13-17 Ekim 1986)**, Eser Matbaası, Samsun, 97-132.
- _____ (1991), “Avrupa Tüccarı”, **TDV İslam Ansiklopedisi** içinde, 4 (159-160), İstanbul.
- _____ (1998), “Hayriye Tüccarı”, **TDV İslam Ansiklopedisi** içinde, 17 (64-65), İstanbul.
- Lowry, Heath W. (1981), **Trabzon Şehrinin Türkleşmesi ve İslamlaşması**, (Çev. Demet Heath Lowry), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Lowry, Heath W. vd. (2012), “Trabzon”, **TDV İslam Ansiklopedisi** içinde, 41 (296-301), İstanbul.
- Lynch, Harry Finnis Blossie (1901), **Armenia Travels and Studies**, Vol: 1, Logmans Green, London.
- M. De Peyssonel, (1787), **Traité sur le commerce de la Mer Noire**, Tome II, Chez Cuchet, Paris.
- Mantran, Robert (1991), **XVI.-XVII. Yüzyıl'da İstanbul'da Gündelik Hayat**, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Nemlioğlu Koca, Yasemin (2016), “19. Yüzyılda Trabzon Limanı: Seferler, Tüccarlar, Mallar”, **Karadeniz Araştırmaları**, Trabzon, 49, 157-187.
- Newton, Charles Thomas (1865), **Travels & Discoveries in the Levant**, Day & Son, Vol: 1, London,
- Oban Çakıcıoğlu, Raziye (2007), “Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 22, 337-356.
- Odabaşoğlu, Cumhur (t.y.), **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, İlk-San Matbaası, Ankara.
- Okur, Mehmet (2013), “Eski Çağdan Günümüze Trabzon Limanı ve Doğu Karadeniz Ticareti Açısından Önemi”, Osman Köse (Ed.), **Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik** içinde, 2 (1117-1132), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun.

- Okuyan, Abdurrahman (2018), **Arşiv Belgelerine Göre 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Trabzon**, Bilimkent Yayınları, Samsun.
- Ortaylı, İlber (1985), “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi** içinde, 1 (239-245), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1992), “Belediye”, **TDV İslam Ansiklopedisi** içinde, 5 (398-402), İstanbul.
- _____ (2020), **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öksüz, Hikmet vd. (2009), **Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950**, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Trabzon.
- Öksüz, Melek (2006), **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon**, Serander Yayınları, Trabzon.
- _____ (2018), “Trabzon’da Meşveret Gazetesi’ndeki Reklamlar Üzerinden Trabzon’un Sosyal- Ekonomik ve Kültürel Analizi”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi** 12(24), 199-234.
- _____ (2016), “Trablusgarp ve Bingazi Havalisi Mevaki-i Harbiyesi İane Defteri’ne Göre Trablusgarp Savaşı İçin Trabzon’dan Toplanan Yardımlar”, **Trablusgarp Savaşı ve Donanma Cemiyeti’ne Trabzon Vilayeti’nden Yardımlar**, Serander Yayınları, Trabzon, 83-145.
- Özdemir, Rifat (1986), **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- _____ (1988), “Tokat Esnaf Teşkilâtı (1771-1840)”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun, 397-424.
- Özdiş, Hamdi, (2011), “Coğrafyanın Azizliği ya da Sınırboyunda Nahiye Olmak: Vakıf Nahiyesi (1879-1914)”, **Kebikeç**, 32, 169-185.
- Özsait, Mehmet (1999), “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 35-46.
- Öztürk, Özhan (2005), **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**, Cilt: 2, Heyyamola Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Şevket (1999), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- _____ (2005), **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913**, 3. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Pınar, İlhan (1998) **Alman Gezginlerin Gözüyle 19. Yüzyıl Anadolu Şehirleri**, Akademi Kitabevi, İzmir.

Quataert, Donald (2013), **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (2017), **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Rızvi, Saiyid Athar Abbas (2002), “Kalküta”, **TDV İslam Ansiklopedisi** içinde, 24 (265-267), İstanbul.

Safran, Mustafa (1988), “XIII. ve XIV. yy.'da Karadeniz Limanlarının Ticari ve Tarihi Önem”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun, 460-461.

Sandwith, Humphry (1856), **A narrative of the Siege of Kars and of the Six Months' Resistance by the Turkish Garrison Under General Williams to the Russian Army**, Murray, London.

Saatçioğlu, Kenan (2019), Bir Terzinin Kitabı: “Biçki Nazariyât ve Kavâidi”, **Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**, 22, 103-112.

Şakir Şevket (2001), **Trabzon Tarihi**, (Haz. İsmail Hacıfettahoğlu), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.

Selen, Hamit Sadi (1960), **Ticaret Tarihi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Şemseddin Sami (1322), **Kamus-ı Fransevi**, İstanbul.

_____ (2015), **Kamus-ı Türki**, Ankara.

Şimşek, Rasim (1993), **Trabzon Belediye Tarihi I Osmanlı Dönemi**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.

Tabakoğlu, Ahmet (2005), **İktisat Tarihi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Tahiroğlu, Bülent (1985), “Tanzimattan Sonra Kanunlaştırma Hareketleri”, **Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi** içinde, 3 (588-601), İletişim Yayınları, İstanbul.

Tanin.

Tanrıverdi, Ünal (2019), “1261 Sonrası Bizans-Ceneviz İlişkileri ve Cenevizlilerin Galata'ya Yerleşme Süreci”, **Ortaçağ Araştırmaları Dergisi**, 2(2), 214-226.

Tanyeli, Gülsün ve İkiz, Deniz (2009), “İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, **Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi**, 7, 109-121.

Tekeli, İlhan (1985), “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi** içinde, 4 (878-890), İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (2015), “19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”, Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Tellioğlu, İbrahim (2019), **Tarih Boyunca Karadeniz**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Temelli, Fatma (2016), “Trabzon Limanı’nın Genel Konumu, Özellikleri ve Ticaretteki Önemi”, **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(2), 55-78.

Tezcan, Mehmet (2001), “İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon’un Yeri”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 71-90.

The Levant Herald and Eastern Express.

Times.

Toksoy, Ahmet (2002), “Selçuklu-Trabzon Münasebetleri ve Trabzon Komnenosları’nın Tabiiyete Alınması”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 53-58.

Toprak, Zafer (1985), “Osmanlı Devleti’nde Para ve Bankacılık”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi** içinde, 3 (760-770), İstanbul.

Tozlu, Selahattin (2002), “19. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Bakımından Trabzon Limanı”, Mithat Kerim Arslan ve Hikmet Öksüz (Haz.), **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, Cilt: 1, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 381-397.

Tuncel, Metin (2001), “Karadeniz”, **TDV İslam Ansiklopedisi** içinde, 24 (385-386), İstanbul.

Turgay, A. Üner (1994), “Trabzon”, Çağlar Keyder, Eyüp Özveren, Donald Quataert (Ed.), **Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri (1800-1914)**, (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 45-75.

Weeks, Edwin Lord (1896), **From The Black Sea Through Persia and India**, Harper & Brothers Publishers, New York.

Usta, Veysel (2007), “Tanzimat’tan Cumhuriyete Trabzon’da Sağlık”, **Anadolu’nun İlk Tıp Gazetelerinden Hekim**, Yeni Harflere Aktaran: Mustafa Çulfaz, Trabzon: Serander/Trabzon Tabip Odası Yayınları, Trabzon, XIX-XXXIV.

_____ (1999), **Anabasis’ten Atatürk’e Seyahatnamelerde Trabzon**, Serander Yayınları, Trabzon.

Uygun, Süleyman (2015), **Osmanlı Sularında Rekabet Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası (1851-1914)**, Kitap Yayınevi, İstanbul.

_____ (2024), “İki Bin Yıllık Geleneğin Sonu: 19. Yüzyıl Karadeniz’de Yunus Avcılığı ve Balık Yağı Endüstrisi”, **Kadim**, 8, 115-142.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1994), **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- _____ (1998), **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Yegin, Şengül (2009), **H. 1064-1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyye Siciline Göre Trabzon**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğit, Ahmet (2007), "XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler", **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 18, 97-155.
- Yılmaz, Özgür (2009), "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2 (7), 359-382.
- _____ (2012), "Erzurum Yerel Tarih Kaynağı Olarak Fransız Konsolosluk Arşivleri", **Mukaddime**, 14 (2), 268-306.
- _____ (2014), **Tanzimat Döneminde Trabzon**, Libra Yayıncılık, İstanbul.
- Yolalcı, M. Emin (1998), **XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yorulmaz, Şerife (1995), "Tarih Sürecinde Bir Zümre: Levantenler", **Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2 (4), 129-136.
- Yüksel, Ayhan (2007), "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Karadeniz'de Balık Avcılığı ve Balıkçılık", **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, 241, 60-64.

EKLER

Directeur des Postes et Télégraphes,
Bedri Effendi.
Direct. de la Dette Publiq., Aghiah Bey.
Sous-agent de la Régie co-intéressée des
Tabacs de l'emp. ott., M. Ichitchian.
Direct. de l'Instr. Publique, Atif Bey.
Editeur du journal du Vilayet, Ali
Riza Effendi.

Cultes.

ARMÉNIEN, Archevêque Bédros.
CATHOLIQUE, Père Sahag.
GREG, Père Andoniadès.
LATIN, Rev. Dubois (Père Jésuite).
PROTESTANT, M. Hubbard (missionnaire
américain).

VILAYET DE TRÉBIZONDE (1).—Chef-lieu, TRÉBIZONDE.

Population totale 427,548 hab^{ts}, dont 18,046 arméniens, 64,627 grecs et 344,875 turcs.
1,687 villages.—165,630 maisons.

1. Mutessariflik de Trébizonde.

(Population 169,429 habitants, dont 9,088 arméniens, 24,460 grecs et 135,581 turcs.
896 villages.—60,475 maisons); de ce Mutessariflik dépendent:

Les Nahiés de Akdjéabad, Matchca, Yomoura, Charli et Tonía.

Le Caïmacamlik de Kérassunde (avec ses nahiés : Piraziz, Kechap, Akkeuy,
Boulandjiak et Aptal).

Le Caïmacamlik d'Ordou (avec les mudurliks de Perchembé, Ouloubey, Bolman
Capsaman et Ibasti).

Le Caïmacamlik de Tirébolí (sans nahiés).

Les Caïmacamliks de Guéréle, Vakfkébir et Surmench (sans nahiés).

2. Sandjak de Djanik (Samsoun).

(Population 119,033 habitants, dont 8,240 arméniens, 25,395 grecs et 85,398 turcs.
44,775 maisons); de ce Sandjak dépendent:

Le Nahié de Cavak.

Les Caïmacamliks de Tcharchamba (sans nahiés), Bafra (avec son nahié Alatcham),

Fatza (sans nahiés), Unieh (avec son nahié Carcouche) et Thermé (sans nahiés).

3. Sandjak de Rizé (Lazistan).

(Population 110,479 habitants, dont 430 arméniens, 2,461 grecs et 107,879 turcs.
572 villages.—41,120 maisons); de ce Sandjak dépendent:

Les nahiés de Caradéré, Mapavri, Couraïssébah et Vakif.

Les Caïmacamliks de Khopa (avec son nahié Arkhavi), Atina (avec ses nahiés
Hamchin et Vitzé) et Off (sans nahié).

4. Sandjak de Gumuch-hané.

(Population 28,903 habitants, dont 579 arméniens, 12,311 grecs et 16,017 turcs.
219 villages.—19,260 maisons); de ce Sandjak dépendent:

Les Nahiés de Cohantz et Yaghmourdére.

Le Caïmacamlik de Tozoul (avec son nahié Kurtun).

TRÉBIZONDE (Chef-lieu du Vilayet), 45,000 habitants, dont 5,000 grégoriens,
4,000 catholiques, 10,000 grecs orthodoxes et 29,000 turcs.

Port sur la mer Noire.

Echelle principale du commerce de transit avec la Perse et l'Arménie, autrefois
centre du commerce des Génois et des Vénitiens qui y tenaient des entrepôts
très-considérables.

Importation: manufactures anglaises, de coton, cotonnades, quincailleries,
bijouteries et horlogeries, soieries et draperies, armes, sucre, café, thé, poivre,
drogueries et autres épices, liquides et comestibles, aciers, fers et autres métaux,
savons, huile, pétrole, cuirs et peaux ouvrées, etc., etc.

Exportation: laines, *tiftik*, peaux de chèvres et de moutons, cire jaune, suif,
gomme et résines, noix de galles, haricots, tabacs et tumbéki, fils et toiles indi-
gènes, huile de poisson, noix, noisettes, fruits, légumes, bois de buis, bois de
constructions, loupe de noyer, colle végétale (tchirich).

L'Importation des principaux produits français, sucre, quincailleries, café,
vins, liqueurs, salaisons, bougies, pointes de Paris, bijouterie et horlogeries
draperies, soieries de Lyon, denrées coloniales, s'élève à Frs. 1, 843, 000.

(1) Renseignements officiels obtenus par l'obligeante entremise de Messieurs les consuls-généraux
d'Angleterre et d'Autriche-Hongrie.

TRÉBIZONDE

— 1675 —

TRÉBIZONDE

2. Sandjak de Djanik (Samsoun).

Population 320,000 habitants, dont : 216,000 turcs, 20,000 arméniens, 900 catholiques, 80,000 grecs, 2,000 protestants, 350 israélites et 750 catholiques-latins.—44,893 maisons ; de ce sandjak dépendent :

- Cazas : 1. Samsoun, chef-lieu (avec son nahié Kavak), 110 villages.
2. Fatza (sans nahié).—3. Ounieh (avec son nahié Karacouche), 104 villages.
4. Tcharchamba (sans nahié) 250 villages, 60,000 habitants.—5. Thermé (sans nahié). 60 villages, 13,000 habitants.
6. Bafra (avec son nahié Alatchan, 49 villages).

3. Sandjak de Rizeh (Lazistan).

Population 150,400 habitants, dont : 148,000 turcs, 100 arméniens et 2,000 grecs. — 597 villages.— 45,000 maisons ; de ce sandjak dépendent :

Les Nahiés de Karadédé, Mapavri, Couraïssebah.
Les Caïmacamlis de Hôppe (avec son Nahié Arkavi), Athina (avec ses nahiés Hanchin et Vitzé).

4. Sandjak de Gumueh-hané.

Population 29,113 habitants, dont : 16,125 turcs, 601 arméniens et 12,398 grecs. — 219 villages.—19,379 maisons ; de ce sandjak dépendent :

Les Nahiés de Kavas et Yaghmourdé.
Le Caïmacamlk de Toroul (avec son nahié Kurtun).
Le Caïmacamlk de Chiran (sans nahié).
Le Caïmacamlk de Kelkit (sans nahié).

TRÉBIZONDE (Chef-lieu du Vilayet), 51,016 habitants, dont : 29,168 turcs, 7,121 arméniens, 1,453 catholiques et 13,190 grecs orthodoxes.

Port sur la mer Noire.— Echelle principale du commerce de transit avec la Perse.

Exportation : laines, *tiftik*, peaux de chèvres et de moutons, cire jaune, suif, gomme et résines, noix de galles, haricots, tabacs et tumbeki, fils de toiles indigènes, huile de poisson, noix, noisettes, fruits, légumes, bois de buis, bois de construction, loupes de noyer, colle végétale (*tchirich*), moutons, beurre, etc.

L'Exportation en transit de la Perse pour l'Europe s'élève à francs 8,105,225.

L'Exportation de Trébizonde des produits de l'Anatolie pour l'Europe s'élève à francs 7,519,829.

RÉGIE DES TABACS.

Nazir, Antonowitch.
Chef-comptable, Ant. Biliotis.
Caissier, F. Whittall.
Avocat, Omer Lutfi Effendi.
Comptable, Eugène Radeglia.
Correspondant, S. Sassi.
Chef de la 1re section, J. Dermanouk.
" " 4me " A. Arton.

DETTE PUBLIQUE OTTOMANE.

Nazir, Raïf Bey.
Inspecteur, Vigoureux.
Sous-inspecteur, . . .

Corps Consulaire.

ALLEMAGNE, Berksfeld, consul.
ANGLETERRE, H. Longworth, consul.
Onnik Arabian, drogman.
AUTRICHE-HONGRIE, P. de Moricz, consul-général.
BELGIQUE et DANEMARK, chev. A. Sassi, consul.
ESPAGNE vice-consul.
ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, Jewett, consul.
Montesanto, vice-consul, gérant.

FRANCE, consul.

M. Missir, drogman.

GRÈCE, Seleniades, consul.

Cokkinides, drogman.

ITALIE, consul.

., chancel. et drogman.

PAYS-Bas, géré par le consulat-général

d'Autriche-Hongrie.

PERSE, Zulfiar Bey, consul-général.

Emile Effendi, drogman.

RUSSIE, G. Brandt, consul.

Maussadoff, chancelier.

M. Mouradian, secrétaire.

V. Vassiliou, drogman.

Cultes.

ARMÉNIEN (*Diocèse*), Père Emmanouel prélat.

ARMÉNO-CATHOLIQUE, M^{sr} évêque.

GREC, M^{sr} Constantin, métropolitain.

LATIN, R. P. Eugène de Modica, préfet.

PROTESTANT, Rev. Crowford, pasteur.

POSTES.

Turque, Hadji Hakki Effendi, directeur.

Autrichienne, Dom. Brazzafolli, agent.

Française, C. Boyadjidhi, »

Russe, G. Prassinis, »

111

Annuaire Oriental, Edition 1914.

VILLES DE L'EMPIRE OTTOMAN. (TREBIZONDE.—TRIPOLI) 517
(PAR ORDRE ALPHABÉTIQUE)

Corps consulaire.

ANGLETERRE, A Biliotti, *consul*.
AUTRICHE-HONGRIE, Le chev. de Chiari.
ESPAGNE et ETATS-UNIS D'AMÉRIQUE, J. B. Marengo, *vice-consul*.
FRANCE, A. Querry, *consul*.
GRÈCE, Betzo, *vice-consul*.
ITALIE, Gaetano Solanelli, *consul*.
Guglielmi, *gérant*.
PAYS-BAS, Spatharos, *consul*.
PERSE, Mirza Hussein Kan, *consul*.
RUSSIE, Ladyginsky, *consul*.
Naletow, *gérant*.

Assurances maritimes.

La Foncière, Triandafilidis, *agent*.
Helvetia, Hochstrasser, *agent*.
Lyonnaise, Cokinidis, *agent*.

**Compagnies de navigation
à vapeur.**

Lloyd Austro-Hongrois, Radeglia (M.), *agent*.
Mahsousse, Mahmoud Agha, *agent*.
Messageries Maritimes, Mayer, *agent*.
Paquet, Missirian, *agent*.
Russe, Seratimow, *agent*.

Draps.

Boyagidhis (Pierre).—Casfikis (Dimitri).
Fetvadjian Frères.

Horloger et bijoutier.

Rigo (G. A.).

Hôtels.

D'Italie.—Belle-Vue, sur le débarcadère
tenu par Saris (Démétrius).
D'Europe.

Médecins

Camposampierro.
Chahnazar (Benjamin), *militaire*.
Christidis.—Fenikoy.—Goutard.
Spatharos.

Négociants.

Arabian (Maranian).
Costandinoff (Dimitri).—Cokinidis (G. D.).
Enebecoglou (Hadji Yanni A.), et
commissionnaire de transit.
Filizzi (Antoine).—Gabrieliantz Frères.
Hochstiasser et Cie.
Khoubesserian (Garabet), commis-
sionnaire.—Limbioglou Frères.

Mallet Fils, représentant des fabriques et
maisons étrangères.

Mahohian (A), et commissionnaire.
Marmarian (Parghentanian).
Mazlounian (Aroutioun).
Missirian (Ohannès).—Sirinopoulos.
Tcoulfas (Hadji Hussein).—Tchouliadis.
Terzopoulos.—Triandafilidis.

Pharmaciens.

Garofalides.
Marengo (J. N.).
Patchadjan (Bédros).—Petrides (N.).

Photographes.

Cacouli.—Marimian (Paul).

Société des tailleurs.

..... président.

A TRÉBIZONDE : Représentant de
l'Admin. de L'Indicateur Ottoman.

E. CUMA.
TRÉBIZONDE.

TRIPOLI de Syrie, ville de 24,000 ha-
bitants, y compris la population de
la marine, s'élevant à 6,000 ha-
bitants.

Rade sûre, chantiers de constructions mari-
times.

Station des paquebots à vapeur
français et russes qui y touchent en
tout 8 fois par mois, sans compter
les paquebots irréguliers, anglais,
français, etc. Echelle naturelle des
deux grandes villes de l'intérieur,
Hama et Homs.

Importation, sucre, café, indigo, cochenille,
poivre, draps, fer, acier, manufac-
tures anglaises et suisses, soude ar-
tificielle, riz et peaux de buffle d'E-
gypte, cuirs de France.

Exportation, soies, grèges, éponges, sa-
vons, huile d'olives, coton, laine,
tissus de soie, céréales, citrons,
oranges et fruits verts.

Corps consulaire.

ANGLETERRE, William G. Hordern.
AUTRICHE, Théod. Catziflis.
DANEMARK, Charles Catziflis.
ESPAGNE, Théod. Catziflis.
FRANCE, Blanche.
HOLLANDE, Théod. Catziflis.
SUÈDE ET NORVÈGE, Charles Catziflis.

vice-consuls

Gouverneur général, S. E. Kadri Bey.
Ingénieur en chef du Vilayet, M. Isidore.
Nazir de la régie des tabacs, Alex. Eff. Melhamé.
Nazir de la dette publique, Ali Chevky Eff.
Directeur de l'office sanitaire, Dr Spatharos.
Inspecteur sanitaire, Abdul Kerim Effendi.
Médecin de la municip., Mehmed Yahya Eff.

Corps Consulaire.

ALLEMAGNE, H. Z. Longworth.
 ANGLETERRE, H. Z. Longworth, consul.
 F. Z. Vivian, secrétaire.
 Gomidas J. Hekimian, drogman.
 AUTRICHE-HONGRIE, G. Zagorski, consul-g.
 Ferdinand Cuma, chancelier et f. f. de drogman.
 BELGIQUE et DANEMARK, chev. A. Sassi, consul.
 Ferdinand Cuma, secrétaire.
 ESPAGNE, J. B. Marengo, vice-consul.
 P. Savary, drogman.
 ETATS-UNIS D'AMÉRIQUE, H. Z. Longworth.
 FRANCE, Al. Cillière, consul.
 G. Jousselin, chancelier.
 O. Missir, 1er drog.—M. Missir, 2e drog.
 GRÈCE, C. Svoronos, consul.
 A. Triandaphilidis, gérant.
 Yannicapani, drogman.
 ITALIE, le comte O. Franceschi, consul.
 A. Guglielmi, drogman.
 PAYS-BAS, géré par le consulat-général d'Autriche-Hongrie.
 PERSE, le général Hadji Mirza Rezi Khan, consul général.
 Ahmed Bey, drogman.
 RUSSIE, N. Stchelkounoff, consul.
 A. Bilaew, chancelier.
 M. Mouradian, secrétaire.
 P. L. Efremidès, drogman.

Cultes. — ARMÉNIEN, Mesrop Vartabet Chahlamian, vicaire.
 ARMÉNO-CATHOLIQUE, M^{sr} Paul Marmarian, évêque.
 GREC, M^{sr} Const. Caratzopoulos, métropolit.
 LATIN, R. P. Eugène de Modica, préfet.
 PROTESTANT, Rev. Parmelec, pasteur.
Postes. — AUTRICHIENNE, chev. Sassi, ag.
 FRANÇAISE, P. Boyadjidhi, agent.
 RUSSE, Serafimow (S.), agent.
 TURQUE, Kiazim Effendi, agent.

LISTE DES PROFESSIONS, DES COMMERÇANTS, INDUSTRIELS, ETC. (Par ordre alphabétique)

DE LA VILLE DE TRÉBIZONDE.

ASSURANCES : *Assicurazioni Generali di Trieste*, Sassi (Chev. Attiglio), agent.
 Cie générale d'assurances marit. de Dresde, Mahokian (A.), agent.
 Foncière, Triandaphilidis (A.), agent.
 Helvetia, Hochstrasser et Cie, agents.

Marine de Londres, Enepekoglou (Jean) Fils, agent.

La Mannheimer Versicherung Gesellschaft, Marinian (Boghos O.), agent.

AVOCATS : Chanali (Midhat).—Chehrigian (A.).
 Hermidès (P.).—Kodicoglou (Lazaraki).
 Socrate Effendi.—Zammarian (Boghos).

BANQUE IMP. OTTOMANE (*Agence de la*) :
 Chaoul (Gh.), directeur.
 Le baron de Hübsch, sous-directeur.

BONNETERIE : Arabian (B.) et Fils.
 Arabian (G.).—Metaxa Frères.
 Velissaridis Frères.

COMMISSIONNAIRES : Arnaoutoglou Frères.
 Aslanian et Dabakian.
 Ballassanian (M.).—Chavarche (A.), transit.
 Der Melkisetian.—Der Mighirditchian (K.).
 Der Ohanian (V.).
 Grammaticopoulo Frères.
 Hochstrasser et Cie.
 Mahokian (A.).—Melidès (S. L.).
 Nourian Frères.—Phostiropoulo Frères.
 Syscodis (Styl.).—Tchulhazadé Frères.
 Zakarian (M.).

Cies DE NAVIGAT. A VAPEUR :

Danoise, Khidichian (M.), agent.
 Egée, Triandafilidis (A.), agent.
 Florio et Rubattino, Mahokian (A.), agent.
 Lloyd Autrichien, Sassi (chev. Attilio), ag.
 Mahsoussé, Hadji Ali Effendi, agent.
 Messageries Maritimes, Boyagidhi (P.), ag.
 Panhellénique, Constantinoff (J.), agent.
 Paquet, Missir (M.), agent.
 Russe, Serafimow (S.), agent.

CUIRS : Hampartzoumian Frères.
 Mahokian (A.).—Papazian (A.).
 Sahatzdjian Frères.

CUIVRE : Boyadjian (Garabet) et Cie.
 Leondidi (Charal. A.).—Tchulha-Zadé (R.).

DRAPS : Arabian (K.) et Frères.—Avakian (O.).
 Casfikis (Dimitri).—Fetfadjian Frères.
 Marimian (M.).—Velissaridès Frères.

DROGUISTE : Costantinidis (D.).

EAUX DE VIE DE COGNAC :

Acritidès (A. G.).
 Kalevradji (Andonaki).
 Kurdjian (Missak).—Hékimian (J.).
 Lazopoulo Frères.

EXPÉDITIONNAIRES POUR LA PERSE.

Babayoff (Ali A.).—Enepekoglou (J.) Fils.
 Hadji Mehmed Djafer.—Mahokian (A.).
 Marimian (Boghos O.).—Minassian (M.).
 Tabatabaï (Seïd Agha).

FERS ET MÉTAUX : Capayanidès (G.).
 Capayanidès Fils.—Congalidès (P.).
 Essayan (H.) Frères et Cie.
 Leondidès Frères.—Tchulhazadé Frères.

KIR ZADÉ CHEVKI, importation, export. pour propre compte et à la commission; spécialités: denrées coloniales, noisettes cassées et en coques, peaux, baricots, céréales, etc., représentant de diverses fabriques étrangères. *Adresse télégraphique*: Kirzadé-Trébizonde.

Mahokian (A.), et représent. de commerce. Marimian (B. O.).— Marimian (M. J.). Metaxa Frères.—Michaïlidès (G. El.). Michaïlidès Frères (I.).— Missir (O.).

B. et A. MISSIR

Maison fondée en 1840

Négociants - Commissionnaires

Agents de la Cie de navig. à vapeur N. Paquet et Cie de Marseille et de la Cie Adolf Deppe d'Anvers.

Représentants de raffineries de sucre, farines, métaux, matériaux de construction, etc., etc.

MOUMTZI (J.) Fils, import.: thés, cafés et coloniaux; export.: peaux de chèvres, chevrettes, moutons et agneaux. Nourian Frères.—Mouzenidès (Georges Ch.). Mouzenidès (J.) Frères. Nemli Zadé Frères. Papa Antoniou Byron et Th. Michaïlidès.

P. Papadopoulos Fils

Trébizonde

Quincailleries, ferronneries, verres à vitres, plâtres, articles pour la peinture, couleurs fines, toiles cirées, vernies, huiles et tous articles pour bâtiments.

Grande dépôt de Ciments et Chaux hydrauliques

Phostiropoulos Frères.—Sarafian (Bedr.). Sofianopoulos (Elia).—Siscodis (Stylios). Stéfanidès (Georges (P.)). Théophylactos (C.), et P. Grammaticopoulos.

TRIANAPHYLIDÈS (A.)

Fils, commission, représ., export. de noisettes et tous produits du Pays; agents-généraux de Cies d'assurances; de la Cie de navig. à vapeur Destouni et Yannoulato et de la Cie Westcott and Laurence.

Tzalogopoulos (Gabriel) Frères.

Vafiadès (Charalambos V.).

Vafiadi (P.) Frères.—Vassiliadi Frères.

VELISSARIDÈS Frères; Maison fondée en 1858. Spécialités: draps nouveautés et draps du Pays, bonneteries, lainages, modes et fournitures pour tailleurs, etc.; etc.

Xanthopoulos (A.).

Yphantidis (J. G.).

— NOUVEAUTÉS —

Carayannidès (Nicolas P.).

Elefthériadès (El.) Fils.

Lazaridès Frères.—OEconomidès Frères.

OEconomidès (Théodore).

PAPADOPOULOS (Georges Ch.), modes et nouveautés, bonneteries, parfumeries, articles de Paris, confections pour dames, etc., etc.

Sefer Zadé Frères.

— ŒUFS (Exportateur d') —

Constantinidès (C. J.).—Efremidès (P. L.).

Temel Effendi.

— PAPETERIES —

Georgiadès (Emp.).—Michaïlidès (G. El.).

Papadopoulos (S.) et C. Sandalidès Frères.

Stylianopoulos (Th.).

— PAPIERS A CIGARETTES (Fabricants de) —

Michaïlidès (G. El.).

Papadopoulos (S.) et C. Sandalidès Frères.

— PARFUMERIES —

Carayannidès (Nicolas P.).

Patchadjian Frères.—Serassi Fils.

Velissaridès Frères.

Xanthopoulos (Achille).

— PELLETIERS —

Arghyropoulos (P.).

Persidès (Har.).

— PHARMACIENS —

Kalevras (Jean).

Kyriazis (Xenophon).

Marengo (T.).—Nahabetian (Minas).

Omer Doursoun.—Pappadopoulos (J.).

Surmelian (G.).

Surmelian (Stepan).—Tchirakian (Garabed).

Zahigo (B.).

— PHOTOGRAPHES —

Cacouli Frères.

ÖZGEÇMİŞ

İlkokulu Gümüşhane Doğankent İlkokulunda, ortaokulu ise Trabzon Mehmet Akif Ersoy İlköğretim okulunda tamamladı. Trabzon Lisesi'nden mezun olduktan sonra 2004 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih bölümüne girdi. 2008 yılında burayı bitirdikten sonra aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında Tezli Yüksek Lisansa başladı. 2013-2014 eğitim-öğretim yılı bahar dönemi sonunda mezun oldu ve aynı dönemde Doktora programına başladı. 2018-2022 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yaptı.

ÇAKIR bekâr olup, İngilizce bilmektedir.